

VEŠNIK HISTORIJSKIH ARHIVA

U RIJECI I PAZINU

uredništvo

RIJEKA

gl. urednica:

Jadranka Kaloper - Bačrač

arhivi

UOK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

Archivi

Archives

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Giornale della società archivistica e degli archivi della Slovenia

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1 p.p. 70, 61001 Ljubljana, Yu, tel.: (061) 216-564, 216-524

Uredniški odbor: Marjeta Adamič, Ivanka Cizelj-Zajc, Darinka Drnovšek, mag. Peter Pavel Klasinc, Brane Kozina, Jurij Rosa, Boris Rozman (tehnični urednik), Vladimir Smučič, Kristina Šamperl-Purg, Nevenka Troha, Mariša Zagradnik in Vladimir Žumer (glavni in odgovorni urednik).

Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji; Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija zvezka je bila zaključena 22. 2. 1988.

Izdajateljski svet: dr. Tone Ferenc, Primož Hainz, dr. Peter Vodopivec

Lektor: Mija Mravlja

Prevođi: Lidija Berden (angleščina, nemščina), Vera Celcer (italijanščina)

Zunanja oprema: Tomaž Marolt, Fotografije dokumentov so iz Arhiva SR Slovenije.

Izdajo so omogočili: Raziskovalna skupnost Slovenije, Kulturna skupnost Slovenije, Arhivsko društvo Slovenije, arhivi v Sloveniji

Tisk: Čemel - Rogina, Radizel

Naklada: 500 izvodov

Po mnenju republiškega komiteja za znanost in kulturo je publikacija oproščena temeljnega davka oziroma prometa proizvodov.

K A Z A L O

I. Članki in razprave

France M. Dolinar, Evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih izven Slovenije	7
Ferdo Gestrin, Gradivo za zgodovino Slovencev v italijanskih arhivih	11
France M. Dolinar, Gradivo za zgodovino Slovencev v vatikanskih arhivih	16
Jože Žontar, Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike in Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem	22
Ignacij Vojc, Delo dr. Karla Kovača v duhovniškem arhivu	27
Peter Ribnikar, Dr. Josip Mal, njegovo delo v arhivu in za razvoj arhivistike	30
France M. Dolinar, Nadškofjski arhiv v Ljrlhljani od Tomaža Irena do Maksa Miklavčiča	38
Brane Kozina, Problemi valorizacije gradiva republiških upravnih organov po letu 1945 na primeru Ministrstva za prosveto	44
Jelka Melik, Valorizacija gradiva rednih sodišč	47
Ana Zareteelj, Valorizacija dokumentarnega gradiva organov za postopek o prekiških	49
Peter Ribnikar, Valorizacija dokumentarnega gradiva Službe držbenega knjigovodstva v SR Sloveniji, centrala Ljubljana	51
Vladimir Žumer, Problemi valorizacije dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva	56
Mariša Zagradnik, Valorizacija dokumentarnega gradiva samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje	58
Milica Trebše - Štolfa, Osnovne organizacije družbenopolitičnih organizacij - SZDL	60
Saša Serše, Deželni zbor in odbor za Kranjsko	67

II. Pomembnejše gradivo v tujih in domačih arhivih

Milan Pahor, Arhivsko gradivo med Slovenci v Italiji - stanje in izgledi za prihodnost	71
Avguštin Malle, Manjka arhivske zavesti?	73
Ugo Cova, Tržaška vladna gradiva iz časa pred letom 1918 - njihov pomen za Slovenijo	75
Adele Brandi, Prončevanje avstrijskih dokumentov socialnega značaja v Državnem arhivu v Gorici	77
Milica Miličević, Arhivska gradja za istoriju Slovenije u fondovima Arhiva Jugoslavije	78
Pavla Midljenovič, Pregled arhivskega gradiva kontrarevolucije in drugih fondov, sprejetih od Republiškega sekretariata za notranje zadeve SRS	87
Marjeta Čampan, Nekaj vsakdanjih drobnih tiskov iz NOB v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja	89
Marija Perkó, Arhivsko gradivo fonda Okrajne gospodarske zbornice Ljubljana in njenih prednikov	92
Ivan Nemanič, Gradivo o neuspelem atentatu na generala Leona Rupnika v septembru 1941	93

III. Iz prakse za prakso

Branko Šuštar, Urejanje in popisovanje serij zaključnih računov ob prevzemu v arhiv	95
Liljana Vidrih - Lavrenčič, Kaj se je spreminjalo v letih 1921 do 1929 na Okrajnih sodiščih v Juljski Krajini	96
Ljiljana Šuštar, Strokovna obdelava arhivskega gradiva sindikalnih organizacij Ljubljana	97
Milica Trebše - Štolfa, Kulturna društva in njihovo dokumentarno gradivo v južnoprimorskih občinah	101

IV. Delo arhivov in arhivskih organizacij

Branko Kozina, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od 24. oktobra 1985 do 10. februarja 1988	104
---	-----

V. Ocene in paračila o publikacijah

"Mimo odprtih vrat" (izbor dokumentov o narodnem izdajstvu) (Martin Ivanič)	107
Fašisti brez krinke, Dokumenti 1941 – 1942, zbral, uredil in pripravil dr. Tone Ferenc, Maribor, Obzorja 1987 (Documenta et Studia historiae recentioris: 5), 517 strani, (Marjeta Adamič)	108
Arhivski dokumenti iz zgodovine Novega mesta, Razstava dokumentov Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo Krajino, Novo mesto 1988, 54 strani (Branko Šuštar)	109
Jovan Popović, Zbirka propisa iz arhivske delatnosti, Savez arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1987, 453 strani (Jože Žontar)	110
Enciklopedija Slovenije 1, A–Ca, Ljubljana 1987, 421 strani (Branko Šuštar)	112
Janko Messner, Živela Nemčija, Iz dnevnika Janka Messnerja 12. 3. 38 – 21. 1. 41, Založba Drava – Celovec, Partizanska knjiga Ljubljana, Ljubljana, Celovec 1988, 158 strani, (Metka Gomlač)	113
Branko Oblak, Kreditne zadruge ormoškega področja 1906–1948, Publikacije Zgodovinskega arhiva Ptuj: Inventarji, zvezek 4, Ptuj 1986, 45 strani, (Branko Šuštar)	113
Poskus ocene Vodnika Arhiva Bosne in Hercegovine s stališča računalniške obdelave arhivskega gradiva, (Peter P. Klasinc, Miroslav Novak)	114
Arhivski pregled, Glasilo društev arhivskih delavcev in Skupnosti arhivov SR Srbije, Beograd 1984, 1985, 1986 (Jelena Malbašić)	116
Arhivski vjesnik, XXVIII, XXIX, Arhiv Hrvatske, Zagreb 1986, 1987, (Darinka Drnovšek)	117
La gazette des Archives, št. 124 (Ivan Nemanič)	119
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 37, Graz 1987, (Nada Jurkovič)	120

VI. Osebne vesti

Dr. Tone Ferenc je šestdesetletnik (Marija Oblak–Čarni)	122
--	-----

VII. Iz arhivske zakonodaje

Jože Žontar, Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskavo arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, št. 11/88) – komentar	124
Jovan Popović, Osnove pravne zaštite arhivske gradje za slučaj neposredne ratne opasnosti i rata	127

VIII. Bibliografija

Bibliografsko kazalo revije ARHIVI 1978–1987 (Marija V. Erjavec)	135
---	-----

IX. Izvlečki

Izvlečki iz člankov in razprav v Arhivih XI, 1988, 1–2	161
--	-----

INHALTSVERZEICHNIS

I. Aufsätze und Abhandlungen

France M. Dolinar, Evidenzierung des Archivgutes für die Geschichte der Slowenen in den Archiven außer Slowenien	7
Ferito Gestrin, Archivgut für die Geschichte der Slowenen in den italienischen Archiven	11
France M. Dolinar, Archivgut für die Geschichte der Slowenen in den Vatikaner Archiven	16
Jože Zontar, Wirkung der Zentralkommission für die Kunst- und geschichtliche Denkmäler und des Archivrates, und die Archive in Krain	22
Ignacij Vojc, Werk von Dr. Karel Kovač im Dubrovniker Archiv	27
Peter Ribnikar, Dr. Josip Mal, sein Werk im Archiv und für die Entwicklung der Archivistik	30
France M. Dolinar, Erzbistumsarchiv in Ljubljana von Tomaž Hren bis Maks Miklavčič	38
Brane Kozina, Probleme der Bewertung des Schriftgutes der Republikverwaltungsorgane nach dem Jahre 1945 – am Beispiel des Bildungsministeriums	44
Jelka Melik, Bewertung des Schriftgutes der regelmäßigen Gerichte	47
Ana Zaleteļ, Bewertung des dokumentarischen Schriftgutes der Organe fürs Verfahren über Übertretungenfälle	49
Peter Ribnikar, Bewertung des dokumentarischen Schriftgutes des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung in SR Slowenien, Zentrale Ljubljana	51
Vladimir Žumer, Probleme betreffend die Bewertung des Schriftgutes vom wirtschaftlichen Bereich	56
Mariša Zagradnik, Bewertung des dokumentarischen Schriftgutes der Selbstverwaltenden – Interessengemeinschaften materieller Produktion	58
Milica Trebše – Štolfa, Grundorganisationen der gesellschafts-politischen Organisationen der Sozialistischen Allianz der Werktätigen	60
Saša Seršec, Landtag und der Ausschuß für Krain	67
II. Wichtigeres Archivgut in fremden und Heimarchiven	
Milan Pahor, Archivgut unter den Slowenen in Italien – Zustand und Ansichte für die Zukunft	71
Avguštin Malle, Gibt es Mangel an Archivbewußtsein?	73
Ugo Cova, Triester Regierungsschriftgut vor dem Jahre 1918 – seine Bedeutung für Slowenien	75
Adele Brandi, Durchstudieren von österreichischen Dokumenten sozialen Charakters im Staatsarchiv in Gorizia	77
Milica Miličević, Archivgut für die Geschichte Sloweniens in den Beständen des Archivs Jugoslawiens	78
Pavla Mrdjenović, Übersicht des Archivguts betreffend Kontrarevolution und anderer Bestände, übernommen vom Republiksekretariat für innere Angelegenheiten der SR Slowenien	87
Marjeta Čampa, Einige tägliche feine Drucke aus dem Volksbefreiungskampf im Archiv des Instituts für die Geschichte der Arbeiterbewegung	89
Marija Perko, Archivgut des Bestandes der Bezirks-Wirtschaftskammer Ljubljana und ihrer Vorgänger	92
Ivan Nemanjč, Archivgut über mißerfolgtes Attentat auf den General Leon Rupnik im September 1941	93
III. Aus der Praxis für die Praxis	
Branko Šuštar, Ordnung und Verzeichnung der Serien der Schlußrechnungen bei der Übernahme ins Archiv	95
Liljana Vidrih – Lavrenčič, Was änderte sich in den Jahren 1921–1929 in den Bezirksgerichten in Julijska Krajina	96
Liljana Šuštar, Fachliche Bearbeitung des Archivgutes der Gewerkschaftsorganisationen Ljubljana	97
Milica Trebše – Štolfa, Kulturvereine und ihr dokumentarisches Schriftgut in Südküstenlandgemeinden	101

IV. Tätigkeit der Archive und Archivorganisationen

Branko K o z i n a, Bericht über die Tätigkeit des Archivvereins Sloweniens vom 24. Oktober 1985 bis zum 10. Februar 1988 104

V. Rezensionen und Berichte über Publikationen

"Die offene Tür vorbei" (Auswahl von Dokumenten über den Volksverrat) (Martin Ivanič) 107

Faschisten ohne Maske, Dokumenten 1941-1942, gesammelt, geordnet und vorbereitet von Dr. Tone Ferenc, Maribor, Obzorja 1987 (Dokumenta et Studia historiae recentioris; 5), 517 Seiten (Marjeta Adamič) 108

Archivdokumente aus der Geschichte von Novo mesto, Dokumenten- ausstellung vom Historischen Archiv Ljubljana, Einheiten für Dolenjska und Bela Krajina, Novo mesto 1988, 54 Seiten (Branko Šuštar) 109

Jovan Popović, Verordnungssammlung vom Bereich der Archivtätigkeit, Bund der Archivarbeiter Jugoslawiens, Beograd 1987, 453 Seiten (Jože Žontar) 110

Enzyklopädie Sloweniens I, A-Ca, Ljubljana 1987, 421 Seiten (Branko Šuštar) 112

Janko Messner, Es lebe Deutschland, Aus dem Tagesbuch von Janko Messner 12. 3. 38 - 21. 1. 41, Verlag Drava - Celovec/Klagenfurt, Partizanska knjiga Ljubljana, Ljubljana, Celovec/Klagenfurt 1988, 158 Seiten (Metka Gombač) 113

Branko Oblak, Kreditgenossenschaften des Ormož Gebietes 1906-1948, Publikationen des Historischen Archivs Ptuj: Inventare, Heft 4, Ptuj 1986, 45 Seiten (Branko Šuštar) 113

Rezensionsversuch des Führers des Archivs der SR Bosnien und Herzegowina vom Standpunkt der Computer-Archivgutbearbeitung (Peter P. Klasine, Miroslav Novak) 114

Archivübersicht, Organ der Archivarbeitsvereine und Gemeinschaft der Archive der SR Serbien, Beograd 1984, 1985, 1986 (Jelena Malbašić) 116

Archivanzeiger, XXVIII, XXIX, Archiv der SR Kroatien, Zagreb 1986, 1987 (Darinka Drnovšek) 117

La gazette des Archives, Num. 124 (Ivan Nemanič) 119

Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 37, Graz 1987 (Nada Jurkovič) 120

VI. Persönliche Mittelungen

Dr. Tone Ferenc ist Sechziger (Marija Oblak-Čarni) 122

VII. Aus der Archivgesetzgebung

Jože Žontar, Geschäftsordnung betreffend die Fachbearbeitung und Ausarbeitung der Hilfsmittel für die Archivgutforschungen (Amtsblatt der SR Slowenien, Num. 11/88) - Kommentar 124

Jovan Popović, Grundlagen des Rechtsschutzes des Archivguts im Fall der unmittelbaren Kriegsgefahr und des Kriegs 127

VIII. Bibliographie

Bibliographieinhaltsverzeichnis der Revue ARCHIVE 1978-1987 (Marija V. Erjavec) 135

IX. Auszüge

Auszüge der Aufsätze und Abhandlungen in den Archiven XI, 1988, 1-2 161

INDICE

I. Articoli e trattati

France M. Dolinar, Evidenziare il materiale archivio per la storia degli Sloveni negli archivi fuori della Slovenia	7
Feido Gestin, Materiale per la storia degli Sloveni negli archivi italiani	11
France M. Dolinar, Materiale per la storia degli Sloveni negli archivi del Vaticano	16
Jože Žontar, Attività della Commissione centrale per i monumenti artistici e storici e del Consiglio archivio ed archivi nella Carniola	22
Ignacij Vojc, Opera del dott. Karlo Kovač nell'archivio di Ragusa	27
Peter Rihnikar, Dott. Josip Mal, la sua opera nell'archivio ed il suo contributo per lo sviluppo dell'archivistica	30
France M. Dolinar, Archivio arcivescovile a Ljubljana da Tomaž Hren a Maks Miklavčič	38
Brane Kozina, Problemi della valorizzazione del materiale degli organi amministrativi della repubblica dopo il 1945 sull'esempio del Ministero per l'istruzione	44
Jelka Melik, Valorizzazione del materiale dei tribunali regolari	47
Ana Zaleteč, Valorizzazione del materiale documentario degli organi della procedura sulle trasgressioni	49
Peter Rihnikar, Valorizzazione del materiale documentario del Servizio di contabilità pubblica nella RS di Slovenia, centrale a Ljubljana	51
Vladimir Žnemer, Problemi della valorizzazione del materiale documentario della sfera di economia	56
Mariša Zagradnik, Valorizzazione del materiale documentario delle comunità d'interesse autogestite dalla sfera della produzione materiale	58
Milica Trehše - Štolf, Organizzazioni di base delle organizzazioni socio-politiche - Alleanza socialista del popolo lavoratore (ASPL)	60
Saša Seršec, Dieta e comitato per la Carniola	67

II. Materiale di rilievo negli archivi stranieri e nostrani

Milan Pahor, Materiale archivio tra gli Sloveni in Italia - stato attuale e previsioni per il futuro	71
Avguštin Male, Insufficiente coscienza archivistica?	73
Ugo Cova, Materiale governativo di Trieste dal periodo prima del 1918 - il loro significato per la Slovenia	75
Audele Brandi, Indagine sui documenti austriaci del carattere sociale nell'Archivio di Stato a Gorizia	77
Milica Miličević, Materiale archivio per la storia della Slovenia nei fondi dell'archivio della Jugoslavia	78
Pavla Mrdjenović, Revisione del materiale archivio della contrarivoluzione e degli altri fondi ricevuti dal Segretariato per gli affari interni della RS di Slovenia	87
Majeta Čampa, Alcuni esempi della piccola stampa giornaliera dal periodo della Lotta nazionale per la liberazione nell'archivio dell'Istituto per la storia del movimento operaio	89
Marija Perkó, Materiale archivio del fondo della Camera di economia distrettuale di Ljubljana e dei suoi antenati	92
Ivan Nemanič, Materiale sull'attentato fallito al generale Leon Rupnik nel settembre 1941	93

III. Dalla prassi per la prassi

Branko Šuštar, Regolamento e sottoscrizione delle serie dei conti finali alla consegna nell'archivio	95
Liljana Vidlič - Lavrenčič, Cambiamenti nei tribunali distrettuali nel Friuli - Venezia Giulia dal 1921 al 1929	96
Liljana Šuštar, Elaborazione professionale del materiale archivio delle organizzazioni del sindacato di Ljubljana	97

Milica Trebše – Štolfa, Società culturali ed il loro materiale documentario nei comuni del Littorale di sud	101
IV. Lavoro degli archivi e delle organizzazioni archivistiche	
Branko Kozina, Rapporto sul lavoro della Società degli archivi in Slovenia dal 24 ottobre del 1985 al 10 febbraio del 1988	104
V. Valutazioni e rapporti sulle pubblicazioni	
"Passare le porte aperte" (scelta dei documenti sul tradimento nazionale) (Martin Ivanič)	107
Fascisti senza la maschera, Documenti 1941–1942, scelto, sistemato e preparato dal dott. Tone Ferenc, Maribor, Obzorje 1987 (Dokumenta et Studia historiae recentioris, 5), 517 pagine (Marjeta Adamič)	108
Documenti archiviati dalla storia di Novo mesto (Città Nuova), Esposizione dei documenti dell'Archivio di storia di Ljubljana, Filiale per la Bassa Carniola e per la regione di Bela Krajina, Novo mesto 1988, 54 pagine (Branko Šuštar)	109
Jovan Popović, Elenco delle prescrizioni sull'attività archivistica, Associazione dei lavoratori archivistici della Jugoslavia, Beograd 1987, 453 pagine (J. Žontar)	110
Enciclopedia della Slovenia I, A–Ca, Ljubljana 1987, 421 pagine (Branko Šuštar)	112
Janko Messner, Viva la Germania, Dal diario di Janko Messner, dal 12 marzo 1938 al 21 gennaio 1941, Casa editrice Drava – Klagenfurt, Partizanska knjiga Ljubljana, Ljubljana, Celovec 1988, 158 pagine (Metka Gombač)	113
Branko Oblak, Cooperative di credito sul territorio di Ormož 1906–1948, Pubblicazioni dell'Archivio di storia di Ptuj: Inventari, quaderno 4, Ptuj 1986, 45 pagine (Branko Šuštar)	113
Tentativo di valutare la Guida dell'Archivio di Bosnia ed Herzegovina dal punto di vista dell'elaborazione computerizzata del materiale archivio (Peter P. Klasinc, Miroslav Novak)	114
Revisione archivistica, Organo delle società degli archivisti e della Comunità degli archivi della RS di Serbia, Beograd 1984, 1985, 1986 (Jelena Malbašić)	116
Messaggero archivistico, XXVIII, XXIX, Archivio della Croazia, Zagreb 1986, 1987 (Darinka Drnovšek)	117
La gazzetta degli archivi, numero 124 (Ivan Nemanjč)	119
Informazioni dell'archivio regionale della Stiria	120
VI. Notizie personali	
Dot. Tone Ferenc sessagenario (Marija Oblak–Čani)	122
VII. Dalla legislazione archivistica	
Jože Žontar, Statuto sull'elaborazione professionale dei mezzi per la ricerca del materiale archivistico (Gazzetta ufficiale della RS di Slovenia, numero 11/88) – commentario	124
Jovan Popović, Fondamenti sulla tutela giuridica del materiale archivistico nel caso del rischio di guerra indiretto a della guerra	127
VIII. Bibliografia	
Indice bibliografico della rivista Archivi 1978–1987 (Marija V. Erjavec)	135
IX. Estratti	
Estratti dagli articoli e trattati negli Archivi XI, 1988, 1–2	161

Evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih izven Slovenije

France M. Dolinar

Na VII. zborovanju arhivskih delavcev v Slovenj Gradcu od 25. do 27. septembra 1974 je bil sprejet sklep, naj se "izdelajo načela za izvedbo programa raziskovanja, evidentiranja in reproduciranja arhivskega gradiva, ki zadeva Slovenijo in Slovence in je v tujih arhivih".¹

Evidentiranje arhivskega gradiva, ki je pomembno za zgodovino SR Slovenije in Slovencev, sta uzakonila že Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih z dne 14. februarja 1966 (UL SRS 4/66, str. 43–47) in Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o arhivskem gradivu in o arhivih z dne 3. oktobra 1973 (UL SRS 34/73, str. 1228–1231). Zakon iz leta 1966 obvezuje Arhiv Slovenije, da "vodi razvid nad stiki slovenskih arhivov s tujino" (29. člen), zakon iz leta 1973 pa, da "vodi republiško evidenco arhivskega gradiva in evidentira arhivsko gradivo, ki je v tujini in zadeva SR Slovenijo in Slovence" (30. člen).²

Zborovanje samo je bilo posvečeno usklajevanju dela arhivarjev s programom zgodovinarstva in evidentiranjem arhivskega gradiva, ki zadeva Slovenijo in Slovence, pa je izven naših meja.³ V zaključnih sklepih zborovanja je izrecno poudarjeno, da je iz evidentiranja izvezto gradivo, ki ga Jugoslavija zahteva od Avstrije in Italije na podlagi neizpolnjenih meddržavnih pogodb o vračanju arhivskega gradiva.

Predavanja na zborovanju so opozorila na razkorak v interesni sferi zgodovinarjev in arhivskih delavcev. Ta razkorak je viden že v sami strukturi zborovanja. Raziskovalci (večinoma zgodovinarji) so spregovorili o svojem raziskovalnem delu in o svojih izkušnjah pri iskanju gradiva, ki zadeva Slovence in se nahaja v arhivih v tujini. Opozorili so na pravo zakladnico podatkov, ki jih o naši zgodovini hranijo posamezni arhivi v tujini.⁴ Vsi predavatelji brez izjeme pa so izrazili željo, da bi se tem raziskavam posvetilo več pozornosti in da bi jih opravljali bolj sistematično. Za tematske raziskave zgodovinarjev je bilo predloženo več konkretnih predlogov.⁵

Vsebinsko bogata poročila zgodovinarjev o arhivskem gradivu, ki ga za zgodovino Slovencev hranijo tuji arhivi, je dopolnila Ema Umek z referatom Raziskovanje, evidentiranje in snemanje arhivskega gradiva v tujih arhivih.⁶ V svojem predavanju je Ema Umek predlagala, da bi se v raziskovalno dejavnost arhivskih virov v tujini, ki

so pomembni za slovensko zgodovino, bolj sistematično vključili tudi slovenski arhivski delavci. Arhivsko društvo naj bi pripravilo pogovor zastopnikov Skupnosti arhivov Slovenije, SAZU, IZDG, Inštituta za narodnostna vprašanja, oddelkov za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani in na pedagoških akademijah v Ljubljani in Mariboru, Zgodovinskega društva za Slovenijo, Arhiva Slovenije. Na tem pogovoru bi pripravili program raziskovanja, evidentiranja in snemanja arhivskega gradiva. Organizacijo programa naj bi prevzela Skupnost arhivov Slovenije na podlagi sporazuma o raziskovanju, evidentiranju in snemanju arhivskega gradiva, ki bi ga podpisali člani skupnosti, in ki bi razmejil raziskovanje in evidentiranje arhivskega gradiva med podpisniki, določil način hrambe in uporabe posnetega gradiva.⁷

Najprej bi morali pripraviti seznam arhivov, oziroma ustanov, fondov in zbirk, ki hranijo pomembno arhivsko gradivo za slovensko zgodovino. Delo evidentiranja naj bi koordiniral Arhiv Slovenije. Pri njem naj bi se tudi zbirale vse evidences popisane gradiva. O evidentiranju pa bi letno objavljali poročila, ki bi nudila vpogled v delo širokega krogu zainteresiranih. Za enotno metodo dela je Ema Umek predlagala poseben evidenčni listek, ki ima dvaindvajset rubrik. Vsak popisovalec bi evidenčni listek vodil v dvojniku, en izvod bi hranili v matični ustanovi popisovalca, dvojnik pa v Arhivu Slovenije, ki bi na ta način vodil pregled nad celotnim evidentiranim gradivom.⁸

O evidentiranju arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v tujih arhivih v preteklosti je leta 1963 pisal že Milko Kos v jugoslovanskem istorijskem časopisu. V svojem prispevku Gradivo za starejšo zgodovino Slovencev v arhivih izven naših meja, je podal pregled do sedaj objavljenih virov iz tujih arhivov pri nas in izdelal neke vrste prioriteten listo arhivov v tujini z vidika pomembnosti gradiva za našo starejšo zgodovino.⁹ Njegova izvajanja je z novejšimi študijami dopolnil Bogo Grafenauer z referatom na že omenjenem zborovanju arhivskih delavcev v Slovenj Gradcu leta 1974.¹⁰

Evidentiranje arhivskega gradiva tudi v tujih arhivih sta imela v programu raziskovalnih nalog zlasti IZDG in Inštitut za občo in narodno zgodovino pri SAZU (danes Zgodovinski inštitut Milka Kosa).¹¹

Stvari pa so počasi zorele tudi med arhivskimi delavci, tudi ob pripravljanju podatkov za izvajanje sporazuma med Avstrijo in Jugoslavijo o vračanju arhivskega gradiva. Korak naprej je vzpodbudil Zakon o naravni in kulturni dediščini slovenskega naroda, ki ga je na svoji seji 26. decembra 1980 sprejela Kulturna skupnost Slovenije, nato pa še na seji svojih zborov Skupščina SR Slovenije dne 29. decembra 1980 in je bil objavljen v Uradnem listu januarja 1981. V Zakon, ki je sankcioniral dolgoletna prizadevanja slovenskih arhivarjev tudi na področju evidentiranja arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v tujih arhivih, je med drugim določil, da Arhiv Slovenije vodi zbirno evidenco arhivskega gradiva, ki je izven območja SR Slovenije in v tujini ter zadeva SR Slovenijo (člen 99.).¹²

Še jasnejši je Pravilnik o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva z dne 19. oktobra 1981, kjer je v 16. členu rečeno, da morajo "arhivi in druge družbene pravne osebe, ki so evidentirale arhivsko gradivo, ki je izven območja SR Slovenije ter zadeva SR Slovenijo in Slovence ali pridobe posnetke ali kopije takega gradiva, ... v roku enega meseca po končanem evidentiranju oziroma v roku enega meseca po pridobitvi posnetkov ali kopij dostaviti Arhivu SR Slovenije popis po drugi oziroma tretji alineji prejšnjega odstavka. Popis mora imeti za temelj fond, iz katerega je evidentirano arhivsko gradivo".¹³

Za delo evidentiranja arhivskega gradiva v tujih arhivih so slovenski arhivski delavci izkoristili že obiske v tujini po meddržavnih programih prosvetnega in kulturnega sodelovanja.¹⁴

Na sejah koordinacije so si predstavniki posameznih slovenskih arhivov načelno razdelili delo in sicer, da vodi Arhiv Slovenije evidentiranje na ravni države, torej v državnih arhivih (Rim, Dunaj, Budimpešta ...), posamezni pokrajinski arhivi pa na ravni dežele.¹⁵ Po tem načrtu so stekla dela leta 1984. Po rokopisih, ki jih hrani Arhiv Slovenije in po objavljenih poročilih v strokovnih glasilih Arhivi in Obvestila, so slovenski arhivski delavci dosledj evidentirali gradivo za zgodovino Slovencev v tujini v naslednjih arhivih:¹⁶

I. ITALIJA

1. *Archivio centrale dello stato v Rimu* (Eur)

V letih 1984–87 so popisovali gradivo po prevzemnih zapisnikih in inventarjih, ki so na razpolago raziskovalcem v čitalnici iz Arhiva Slovenije Ema Umek in Mateja Jeraj, iz Pokrajinskega arhiva Koper Vanda Bezek in dr. Duša Krnel–Umek, iz Pokrajinskega arhiva Nova Gorica pa Jurij Rosa in Lilijana Vidrih–Lavrenčič.¹⁷ V okviru širšega jugoslovanskega programa so se slovenskim kolegom pridružili še Josip Kolanović, Miljenko Pandžić in Andrija Lukanović iz Arhiva Hrvaške.¹⁸

2. *Archivio di stato di Roma* (Corso Rinascimento 40)

Vanda Bezek iz PA Koper, Lilijana Vidrih–Lavrenčič iz PA Nova Gorica, Ema Umek in Mateja Jeraj so v letih 1984–87 pregledali inventarje za *Miscellanea della statistica*; *Raccolte e miscellanea*; *Antichi Regimi*, *Miscellanea*, *Paesi stranieri*; *Bibliografia*, *Minister per i beni culturali e ambientali*.¹⁹

3. *Istituto de Luce v Rimu*

18. in 19. februarja 1985 je Ivan Nemanič (AS) evidentiral filmsko gradivo, ki je bilo posneto v času vojne

na območju Slovenije, Dalmacije, Črne gore in Kosovega.²⁰

4. *Archivio Segreto Vaticano*

V vatikanskem arhivu je evidentiral France M. Dolinar in sicer od 12. do 26. novembra 1986 in od 6. do 23. decembra 1986.²¹

5. *Archivio di stato di Venezia*

Popisi evidene v beneškem arhivu so nastali v okviru raziskovalne naloge Vande Bezek (PA Koper), ki je v beneškem arhivu pregledala informativna sredstva za razvoj šolstva na slovenski obali od razpada beneške republike do leta 1945. Izognila pa se je vseh tistih fondov, ki so vezani na restitucijo z Italijo.²²

6. *Archivio di stato di Trieste*

PA Koper je najprej evidentiral indeks inventarjev (1986), nato pa gradivo o razvoju šolstva v slovenski Istri od razpada beneške republike do leta 1945 (inventarji št. 10, 12, 13, 14, 17, 20, 32, 41, 49, 50). Gradivo, ki je deloma tudi kserokopirano so popisovali Vanda Bezek, Mariša Zagradnik, Izlok Čotar, Marjan Križman in Nevia Ratašta.²³

7. *Biblioteca civica di Trieste, Archivio diplomatico*

Leta 1983 je bilo iz krajevnega kataloga popisano gradivo, ki se nanaša na Koper, Izolo, Piran in Istro. Izbor tega gradiva je tudi mikrofilm. Popisovali so V. Bezek, A. Pucer in M. Rožac. Od leta 1987 nadaljuje z evidentiranjem Daniela Ruppel iz Narodne in študijske knjižnice v Trstu, Odsek za zgodovino.²⁴

II. AVSTRIJA

1. *Dunaj*

Za dunajske arhive imamo poročila o gradivni, ki jih je objavila Ema Umek v Arhivih. Podrobnejše evidence hrani komisija za izpolnitev meddržavne pogodbe o vračanju arhivskega gradiva, Arhiv Slovenije pa hrani inventarje fondov v splošnem upravnem arhivu na Dunaju.²⁵

2. *Steiermärkisches Landesarchiv Graz*

Pokrajinski arhiv v Mariboru, Zgodovinski arhiv v Celju in Zgodovinski arhiv v Ptujii so na svoji skupni seji dne 23. junija 1986 izdelali plan za evidentiranje gradiva v tujini.²⁶ Že pred tem enotnim programom so v štajerskem deželnem arhivu Nada Jurkovič, Marija Hernja–Masten in Kristina Šamperl–Purg (ZA Ptuj) popisovali deveto grupo skupine upravnih aktov, Predsedstvene spise 1822–86, gradivo za minoritski samostan v Ptujii, zapuščino Selreigerja, Herbersteinov arhiv, rokopisno zbirko in zbirko razglednic.²⁷

3. *Tirolski deželni arhiv v Innsbrucku*

Gradivo je leta 1978 pregledala Majda Smole (AS). Nekaj primerov odbranega gradiva je objavila v Arhivih.²⁸

III. MADŽARSKA

1. *Madžarski državni arhiv v Budimpešti*

Na podlagi kulturne izmenjave sta madžarski državni arhiv v Budimpešti obiskali Ema Umek in Saša Serše (AS) oktobra 1984. Ob tej priliki sta pregledali 16 inventarjev.²⁹

2. *Županijski arhiv v Szombathelyju*

V županijskem arhivu evidentira od leta 1974 Antoša Leskovec (PA Maribor), leta 1986 pa se mu je pri delu pridružila še Saša Serše (AS). Gradivo je bilo evidentirano v prezidialnih in splošnih spisih murskosoboškega okrajnega urada in županijskega oblastva v letih 1850–

60. Za razliko od drugih popisovalcev, delata Leskovec in Saša Serše direktno na gradivo.³⁰

IV. ČEŠKOSLOVAŠKA

1. Praga

Na podlagi kulturno prosvetnega sodelovanja med Jugoslavijo in Češkoslovaško je bil od 5. do 13. novembra 1984 gñst arhivske uprave ČSSR Peter Ribnikar (AS). Ob tej priliki je evidentiral gradivo za zgodovino Slovencev v naslednjih arhivih v Pragi: Literarni arhiv, arhiv narodnega muzeja, arhiv Karlove univerze in Osrednji državni arhiv ČSSR. Delo v Osrednjem državnem arhivu je nadaljeval leta 1985.³¹

V. ZVEZNA REPUBLIKA NEMČIJA

1. Državni arhiv v Nürnbergu

Kristina Šamperl-Purg (ZA Ptuj) je aprila 1986 opravila raziskavo o trgovskih zvezah Nürnbergu s slovenskimi kraji. Evidentirano gradivo je bilo nato mikrofilmno. Mikrofilme hrani ZA Ptuj.³²

2. Bundesarchiv Koblenz

Septembra 1983 je Ivan Nemančič (AS) evidentiral filmske tehnike (Wochenschau), ki se nanašajo na Slovenijo oziroma Jugoslavijo za obdobje 1941–45.³³

VI. FRANCIJA

1. Municipalna biblioteka v Catillon sur Seine

Majda Smole (AS) je v knjižnici popisala arhiv maršala Marmonta, in sicer gradivo, ki zadeva Ilirske province.³⁴

VII. ANGLIJA

1. Public Record Office v Londonu

Novembra 1986 sta v fondu ministrstva za zunanje zadeve Vlasta Tnl iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici in Metka Gombač (IZDG) evidentirali gradivo, ki se nanaša na jugoslovensko ozemlje.³⁵

Septembra 1987 pa sta isti arhiv obiskali Jelka Melik in Mateja Jeraj (AS). Evidentirali sta gradivo, ki se nanaša na zgodovino Slovencev in ostalih jugoslovanskih narodov v okviru fonda Foreign Office in sicer politično korespondenco z Jugoslavijo leta 1938 do 1942 ter po-točila britanskih konzulov na Dunaju in v Trstu v letih 1868 in 1907.³⁶

Pričujoči prikaz pa ne upošteva starejših evidenc, fotokopij in mikrofilmov, ki so jih opravili posamezni arhivi za svoje potrebe pred skupnim dogovorom in niso poslali kopije evidenc Arhivu Slovenije, so pa objavljene v Vodniku po arhivih Slovenije (Ljubljana 1965) in v vodniku Arhivski fondji in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ, SR Slovenija (Beograd 1984). Zelo bogate dopolnilne zbirke na podlagi fotokopij in mikrofilmov hranijo zlasti:

Arhiv Slovenije iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, Ilišnega, dvornega in državnega arhiva na Dunaju, Finančnega arhiva in arhiva dvorne komore na Dunaju, iz Narodnega muzeja in Državnega arhiva v Pragi, iz Državnega arhiva v Gorici in Trstu, ter iz Državnega arhiva in Državne biblioteke v Budimpešti.³⁷

Zgodovinski arhiv Celje iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu.³⁸

Zgodovinski arhiv Ljubljana, dislocirani oddelek v škofji Loki hrani posnetke fonda freišinske škofije, ki

se nanaša na loško gospostvo od 12. do 19. stoletja iz Nadškofijskega arhiva, iz Bavarskega glavnega državnega arhiva in iz Okrožnega arhiva v Münchnu.³⁹

Pokrajinski arhiv Maribor iz Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, iz Dolnjeavstrijskega deželnega arhiva na Dunaju, iz avstrijske narodne knjižnice na Dunaju, iz arhiva samostana nemškega viteškega reda na Dunaju, iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, iz Koroškega deželnega arhiva v Celovcu, iz Gornjeavstrijskega deželnega arhiva v Linzu, iz samostanskih arhivov v Št. Pavlu, in Št. Lambertu, Heiligenkreuzu, Admontu in Reinu, iz arhiva krške škofije v Celovcu, iz Osrednjega državnega arhiva v Pragi, iz Nadškofijskega arhiva v Vidnu, iz arhiva Železne županije v Szombathelyju iz Bavarske Državne biblioteke v Münchnu in iz Bavarskega državnega arhiva v Münchnu.⁴⁰

Zgodovinski arhiv Ptuj iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, iz Nacionalne knjižnice na Dunaju, iz Centralnega arhiva nemškega viteškega reda na Dunaju, iz Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, iz Deželnega arhiva v Salzburgu, iz Biblioteke v Wolfenbüttelu, iz mestnega arhiva v Nürnbergu, iz Bavarskega državnega arhiva v Münchnu, iz Vatikanske knjižnice in iz Državnega arhiva v Budimpešti.⁴¹

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani iz avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, iz Narodne in študijske knjižnice v Trstu in iz Nacionalnega arhiva v Washingtonu.⁴²

Rokopisi evidenc, ki jih hrani Arhiv Slovenije bodo seveda bodočim raziskovalcem za posamezne teme v veliko pomoč, ker bodo lahko že doma dobili prvo informacijo kje in na kakšno gradivo za svojo temo lahko računajo v arhivih znanj inea SR Slovenije. Vendar pa ti popisi vendarle niso čisto brez problemov in na nekatere kaže vsaj na kratko opozoriti:

1. Popisi, ki so opravljeni na podlagi arhivskih pomagala, so nujno omejeni. Popisana so hila namreč predvsem tista arhivska pomagala, pri katerih so popisovalci že na podlagi krajevne ali časovne pertinence z gotovostjo sklepali, da se v njih nahaja gradivo, ki zadeva Slovenijo in Slovence, oziroma tudi ostale jugoslovanske narode na ozemlju Jugoslavije. S tem pa seveda še ni rečeno, da ni gradiva, ki bi bilo zanimivo za našo zgodovino, tudi v ostalih fondih dotičnega arhiva.

2. Arhivska pomagala, ki so jih imeli popisovalci na voljo, so zelo različne kvalitete. Na podlagi inventarjev so si mogli popisovalci ustvariti še kar popolno sliko o gradivu v določenem fondu. Drugače pa je s prevzemnimi zapisniki, ki so jih dobili na voljo popisovalci v Centralnem državnem arhivu v Rimu. V teh zapiskih je gradivo večinoma zelo sumarno označeno in je nujno počakati, da bo za dotičen fond izdelan inventar, oziroma (če je le mogoče) napraviti popis na gradivu samem.

3. Popisovanje gradiva prinaša seveda tudi vrsto problemov. Je zamudnejše, čeprav bolj izčrpno. Nastane pa problem, kako izčrpen naj bo popis na podlagi gradiva.

4. Pri rokopisih popisov moramo seveda upoštevati tudi poznejšega uporabnika, ki razmer v dotičnem arhivu ne pozna. Zato bi bilo zaželeno, da bi popisovalec na začetku svojega popisa opozoril na kompetence arhiva, v katerem je popisoval in seznanil uporabnika z osnovnimi podatki o fondih v tem arhivu. Vsekakor naj bi opozoril na najnujnejša pomagala (vodič, morebitne tis-

kane inventarje in podobno). Ne bi bilo odveč podati kratko utemeljitev svojega dela in način, kako se je popisovalec svojega dela lotil. Kdaj se je na primer odločil za pregled inventarjev in kdaj za direkten pregled gradiva. Kako natančno je pregledoval in popisoval. V vsakem primeru pa mora opozoriti na poznejše spremembe in dopolnila svojega dela z natančno navedbo, kam poznejše dopolnilo sodi.

5. Samo po sebi je umevno, da mora biti na vsakem rokopisu popisa navedeno točno ime ustanove in fonda in to v originalnem jeziku, tako, kot je napisano v arhivu. Slovenski prevod naj bo redno v oklepaju za originalnim naslovom. Kajti samo tako bo pozneje uporabnik našli popisov v dotičnem arhivu res mogel najti zaželjeno gradivo. Na začetku bi kazalo navesti tudi točen naslov ustanove, ne samo, da bi se v dvomnih primerih (zlasti če raziskovalec ni dovolj vešč jezika) lahko izognili nesporazumom (npr. *archivio dello stato* in *archivio di stato*), ampak tudi zaradi morebitnih poznejših pismenih stikov ali izmenjavo informacij z dotično ustanovo.

6. Posebno vprašanje je seveda vključevanje slovenskega programa evidentiranja arhivskega gradiva v tujini v jugoslovanski program. To sodelovanje odpira vrsto novih problemov, o katerih bi morda kazalo spregovoriti posebej. Gre zato, da bi vsak raziskovalec, ki pri svojem delu naleti na gradivo, ki zanima kolege iz drugih republik, te na to gradivo tudi opozoril. Se pa zavedamo, da je za izčrpnjšo informacijo potrebno temeljito poznavanje zgodovine posameznih narodov in narodnosti Jugoslavije, z vsemi specifičnimi problemi, ki jih njihova zgodovina nudi.

7. Ko govorimo o evidentiranju gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih izven SR Slovenije, moramo seveda upoštevati tudi gradivo, ki ga za našo zgodovino hranijo arhivi v Jugoslaviji. Na področju sistematičnega evidentiranja tega gradiva pravzaprav še ni bilo narejenega veliko. V letih 1972/73 je skupina sodelavcev IZDG pregledovala gradivo nekaterih ministrstev v Arhivu Jugoslavije v Beogradu in deloma to gradivo posnela na mikrofilm. Ponetke hrani IZDG v Ljubljani. Samija Sarić je v Arhivu objavila Prispevek k preučevanju kolonizacije Slovencev v Nezavisni državi Hrvatski 1941–1945.⁴³ Žal pa nimamo nobenega pregleda nad delom posameznih raziskovalcev v arhivih izven SR Slovenije.

8. S tem že našenjam naslednji problem, namreč kako vključiti v evidentiranje arhivskega gradiva izven meja SR Slovenije tematske raziskave na posameznih področjih, oziroma, kako raziskovalce pridobiti, da bi o svojem delu na arhivskem gradivu v arhivih izven meja SRS obveščali tudi Arhiv Slovenije, ki je dolžan voditi centralno evidenco o tem gradivu. Da je takšno sodelovanje mogoče, nazorno pričujeta Arhiv Srbije v Beogradu in Arhiv Makedonije v Skopju, ki takšno evidenco nad tematskimi raziskavami znotraj republik dejansko uspešno vodita.

9. Pregled evidenc, ki jih hrani Arhiv Slovenije, zgovorno pričuje, da so slovenski arhivski delavci naloge, ki so si jih na področju evidentiranja arhivskega gradiva v tujini zadali na zborovanju v Slovenj Gradcu, vzeli resno. Do sedaj so nedvomno opravili veliko delo. To "kar šepa", je redno poročanje o opravljenem delu Arhivu Slovenije, ki je po zakonu dolžan voditi centralno evidenco o popisovanju arhivskega gradiva. Menim, da bi bilo zelo koristno, če bi vsak slovenski arhiv določil delavca, ki na tem področju bo odgovoren za povezavo z Arhivom Slovenije. "Koordinator" naj bi skrbel, da bo šel pro-

gram znotraj arhiva dalje in sicer po enakih načelih, kot je bilo dogovorjeno. Prav tako naj bi skrbel, za redna poročila Arhivu Slovenije tudi v primeru, če v dotičnem arhivu kakšno leto ne bi bila izvršena nobena raziskava v arhivih zunaj Slovenije.

10. Ne nazadnje pa bi kazalo premisliti, če je za popisovanje gradiva v tujih arhivih mogoče izdelati enotna načela pod vidikom računalniške obdelave popisane gradiva, ki bi bila za vse poznejše uporabnike nedvomno velika pridobitev.

OPOMBE

- 1 Primerjaj: Arhivi 1 (1978) 43.
- 2 Primerjaj tudi Žontar Jože, Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost v: Arhivi 4 (1981) 5–36.
- 3 Prelavanja zborovanja so z redkimi izjemami (dr. Malle, dr. Pleterški, dr. Verbič, dr. Koropec in dr. Zorn) objavljena v prvi številki nove slovenske strokovne revije Arhivi 1 (1978) 7–40.
- 4 Njilova predavanja dopolnjujejo poznejša poročila Ema Umek o arhivskem gradivu v Dunajskih arhivih. Prim.: Arhivi 3 (1980) 13–17; 4 (1981) 119–120; 8 (1985) 91–94.
- 5 Prim.: Arhivi 1 (1978) 41–42.
- 6 Prim.: Arhivi 1 (1978) 14–16.
- 7 Prav tam, 14–15.
- 8 Prav tam, 15–16.
- 9 Jugoslovanski istorijski časopis 1963, 37–67; Prim. tudi Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih izven Jugoslavije. v: Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, 567–572.
- 10 Usklajevanje dela arhivov s programom zgodovinopisja. v: Arhivi 1 (1978) 11–13.
- 11 Prav tam, 11.
- 12 Zakon je objavilo tudi "Istorijsko društvo in arhivov Slovenije Arhivi 4 (1981) 202–214. Obširen komentar k zakonu pa je napisal v isti številki Arhivov dr. Jože Žontar z naslovom Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost (5–36).
- 13 Arhivi 4 (1981) 219.
- 14 AS, Zapisniki sej koordinacijskega odbora arhivov Slovenije za leto 1982.
- 15 O delovnih načrtih evidentiranja so razpravljali vsako leto na sejah koordinacije. Prim. zapisnike sej koordinacijskega odbora arhivov Slovenije za posamezna leta.
- 16 O tematskih raziskavah posameznih raziskovalcev je bilo deloma govora že na zborovanju arhivskih delavcev v Slovenj Gradcu leta 1974. Žal pa še vedno nimamo enotne evidenc o teh raziskavah, zato jih moramo v tem pregledu izpustiti. Tudi evidenc, ki jih hrani Arhiv Slovenije niso popolne, ker vsi slovenski arhivi še niso poslali kopij svojih rokopisov. Pa tudi v strokovnih glasilih niso objavili poročila o svojem delu.
- 17 Pregled evidentiranih fondov je bil objavljen v: Obvestila 1/85, str. 39–47 in 3/87, str. 8–16. Poročilo o delu od 20. do 27. septembra v: Obvestila 3/87, str. 6. Rokopise evidenc hrani Arhiv Slovenije.
- 18 Kopijo evidenc hrani Arhiv Slovenije.
- 19 Rokopise hrani Arhiv Slovenije.
- 20 Poročilo o delu je bilo objavljeno v: Arhivi 8 (1985) 96.
- 21 Rokopise evidenc hrani Arhiv Slovenije. Poročilo o delu v: Obvestila 4/86, str. 17.
- 22 Podrobno poročilo o raziskavi je objavila v: Arhivi 7 (1984) 84–85. Rokopis evidenc hrani Arhiv Slovenije. Prim. tudi diskusijski prispevek pri okrogli mizi v Arhivu Slovenije, 9. 2. 1988.
- 23 Kopijo rokopisa hrani Arhiv Slovenije.
- 24 Kopijo rokopisa evidenc hrani Arhiv Slovenije.
- 25 Prim. opomba 4.

26 V dolgoročnem načrtu slovenskih štajerskih arhivov je evidentiranje v naslednjih arhivih: Štajerski deželni arhiv v Gradcu, arhiv kraljeve Škofije v Celovcu, arhiv železne županije v Szombathelyju, Koroški deželni arhiv v Celovcu, Škofijski arhiv v Gradcu, arhiv samostana Št. Pavel na Koroškem, arhiv samostana Admonta na Štajerskem, arhiv samostana Št. Lambert na Štajerskem in arhiv salzbirške nadškofije v Salzburgu. Prini. Plan za evidentiranje arhivskega gradiva v tujini, ki ga je leta 1986 dr. Jože Mlinarič predložil Koordinacijskemu odboru slovenskih arhivov.

27 Poročilo o delu je bilo objavljeno v: Obvestila 1/86, str. 30–31, Kopijo evidence hrani Arhiv Slovenije.

28 Arhivi 3 (1980) 77–78.

29 Poročilo o obisku v arhivu je bilo objavljeno v: Arhivi 7 (1984) 94–95, Rokopis evidence hrani Arhiv Slovenije.

30 Poročila o delu so bila objavljena v: Arhivi 1 (1978) 29–30; Obvestila 1/85, str. 32–33; 1/86, str. 12; 4/86, str. 11, 15, 21, Arhivi 7 (1984) 94–95.

31 Poročila o delu in popisnem gradivu so bila objavljena: Arhivi 8 (1985) 131–133; Obvestila 1/85, str. 49–53.

32 Poročilo o delu je bilo objavljeno v: Obvestila 2/86, str. 19, popis mikrofilmanega gradiva pa v: Obvestila 4/86, str. 18–20, Kopijo popisa hrani tudi Arhiv Slovenije.

33 Poročilo o delu in seznam evidentiranih filmov je bil objavljen v: Arhivi 6 (1983) 111–114.

34 Popis je objavila v: Arhivi 1 (1978) 64–69.

35 Poročilo o njunem delu je bilo objavljeno v: Obvestila 4/86, str. 16, 20–21, Rokopis evidence hrani Arhiv Slovenije.

36 Poročilo o delu je bilo objavljeno v: Obvestila 3/87, str. 6.

37 Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, 69 (citirano: VAS); Arhivski fondii in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ, SR Slovenija, Beograd 1984, 74 (Citirano: Arhivski fondii).

38 VAS 82.

39 VAS 348; Vodnik po fondih zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1980, 324; Arhivski fondii 162.

40 Arhivski fondii 209–210.

41 VAS 246–247; Arhivski fondii 244–245.

42 Arhivski fondii 294.

43 Arhivi 4 (1983) 114–117.

ZUSAMMENFASSUNG

Evidentierung des Archivgutes für die Geschichte der Slowenen in den Archiven außer Slowenien

France M. Dolinar

Die Evidentierung des Archivgutes für die Geschichte der Slowenen in den Archiven außer Slowenien ist eine von Grundaufgaben der Archivarbeiter dergleichen. In diesem Aufsatz wird zuerst ein kurzer Überblick der schon erledigten Arbeit hinsichtlich der Evidentierung dieses Archivgutes von Milko Kos (1963) bis zum heute dargestellt. Slowenische Archivarbeiter schloßen sich intensiver in die Evidentierung nach der VII. Versammlung der Archivarbeiter in Slovenj Gradec in 1974 ein. An dieser Versammlung wurden auch die Grundsätze betreffs der Evidentierung, Forschung und Reproduzierung des Slowenien und die Slowenen betreffenden und sich in fremden Archiven befindenden Archivgutes.

Die Archivarbeiter üben ihre Verzeichnisse systematisch aufgrund der Archivhilfsmittel aus, die einem Forscher im Lesesaal eines Archivs zur Verfügung stehen. Handschriften werden vom Archiv der SR Slowenien gesammelt. So kann ein Forscher die erste Information übers Archivgut, das er im Ausland zu durchstudieren wünscht, schon daheim bekommen und dadurch erspart er viel kostbarer Zeit. Leider bleibt noch immer offen die Frage, wie in die Evidentierung des Archivgutes außer SR Slowenien thematische Forschungsarbeiten in einzelnen Gebieten einzuschließen, bzw. auf welche Weise die Forscher zu gewinnen, daß sie von ihrer Arbeit betreffs der Archivgutes in den Archiven außer Slowenien auch das Archiv der SR Slowenien informieren würden und dadurch die Evidenzen zu ergänzen verhilfen würden, die unser gemeinsames Interesse sind.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Gradivo za zgodovino Slovencev v vatikanskih arhivih

France M. Dolinar

1. Odkar je papež Leon XIII. leta 1881 odprl vatikanski arhiv javnosti¹ tudi slovenski zgodovinarji niso stali križem rok. Žal pa še vedno nimamo pregleda nad bibliografijo avtorjev, ki so za posamezna vprašanja iz slovenske zgodovine iskali podatke tudi v vatikanskih arhivih. Izdelava takšne bibliografije je nujna iz dveh razlogov:

— omogočila bi nam namreč pregled fondov, v katerih so slovenski raziskovalci že rlelali,

— predvsem pa bi nam omogočila pregled dokumentov iz vatikanskega arhiva, ki so bili že objavljeni (da ne bi istega dela opravljali dvakrat).

Verjetno bi bilo koristno te podatke nato posredovati uredništvu vatikanske bibliografije² in tako seznaniti tudi širšo strokovno javnost po svetu o delu, ki so ga v vatikanskem arhivu rlo sedaj opravili slovenski zgodovinarji.

2. Zelo bi potrebovali tudi bibliografijo objav dokumentov, ki so jih pripravili tudi raziskovalci, pa v njih lahko z gotovostjo pričakujemo dokumente, ki zadevajo slovensko zgodovino. Med posameznimi avtorji naj omenim vsaj tiste, ki so bili v naši strokovni literaturi že večkrat citirani, kot npr. V. Joppi,³ Augustin Theiner,⁴ Willibald Hauthaler,⁵ Alberto Braekmann,⁶ Paul Fridolin Kehr,⁷ Joannes Šimrak,⁸ Pietro Sella,⁹ Giuseppe Valle,¹⁰ Walter Wagner,¹¹ Johann Rainer,¹² Klaus Jaitner¹³ in drugi. Pri zbirkah, pri katerih sodehjejo različni avtorji, pa velja omeniti vsaj *Nunziaturberichte aus Deutschland*,¹⁴ *Nunziature di Venezia*¹⁵ in *Fontes Rerum Austriacarum*.¹⁶ Posamezni dokumenti so bili objavljeni tudi v *Acta Ecclesiastica Sloveniae*.¹⁷

3. Večje raziskave virov za slovensko zgodovino v vatikanskem arhivu so v preteklosti opravili predvsem trije naši zgodovinarji Josip Gruden, Miroslav Premrou in Josip Turk.

4. Profesor cerkvene zgodovine v Ljubljanskem bogoslovju, dr. Josip Valentin GRUDEN (1869–1922)¹⁸ je bil po oceni gimnazijskega profesorja dr. Karla Capudra v Slovenskem biografskem leksikonu predvsem kulturni zgodovinar. Vse njegove študije pa temeljijo na solidnem poznavanju arhivskih virov. Poleg škofijskega in kapiteljskega arhiva v Ljubljani je Gruden temeljito pregledal tudi nadškofijski in kapiteljski arhiv ter nadškofijsko in kapiteljsko knjižnico v Vidnu, arhive v Benetkah, St. Danielu, Čedadu in vatikanski arhiv. Med drugim je obširneje pisal o protestantizmu na Slovenskem, cerkvenih razmerah med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitvi ljubljanske škofije in o janzenizmu.¹⁹ Vse svoje bogato znanje, ki si ga je pridobil ob proučevanju arhivskih virov je nato povzel v svoji *Zgodovini slovenskega naroda*, ki jo je izdala Mohorjeva družba v Celovcu (1910–16).²⁰ Načrtoval je še poseben zvezek s podatki o upo-

rabljenih virih in literaturi. Ti podatki bi bili izredno dragoceni. Gruden je namreč v slovenskem prevodu večkrat v tekst svoje zgodovine vpletal kar cele dokumente. Nesrečna bolezen mu je to preprečila. Še več, Gruden je del že pripravljenega gradiva celo uničil. Med uničeno dokumentacijo pa so bili žal tudi nekateri originalni dokumenti.²¹ Ohranjeno gradivo, ki ga hrani nadškofijski arhiv v Ljubljani,²² priča o Grudnovi natančnosti pri delu. Zelo dragoceni so zlasti njegovi prepisi dokumentov iz vatikanskega arhiva, ki jih bo pri nadaljnjih raziskavah in objavah dokumentov iz vatikanskega arhiva nujno potrebno pregledati in obdelati.

Gruden je iskal gradivo za celoten slovenski etnični prostor. Ohranili so se predvsem njegovi izpiski za 16. in 17. stoletje iz fondov *Armara*, *Fondo Borghese*, *Fondo Pio* in *Relationes ad Limina*. Izpiske sta poznala že Premrou in Turk in jih vsaj deloma tudi upoštevala pri svojih raziskavah.

5. Izhodišče Grudnovih raziskav je bila t. i. Garampijeva kartoteka, ki je bila v tem času že na voljo raziskovalcem v čitalnici vatikanskega arhiva. Gre za zbirko kartotečnih listkov, na katere je prefekt vatikanskega arhiva Giuseppe Garampi (1751–72) zbiral podatke za zgodovino posameznih škofij in cerkvene organizacije po svetu. Oni tod tvorili ime *Apparatus ad historiam ecclesiarum Orbis christiani ex monumentis praesertim ineditis collectus*. Svojega dela Garampi ni končal. Da se kartotečni listki ne bi izgubili ali med seboj pomešali, jih je rlal msgr. Wenzel na začetku tega stoletja vlepiti v 124 debelih zvezkov velikega formata. "Shedarij" je razdeljen v riva dela, prvi del (inventarji št. 445–556) je urejen abecedno po skupinah: papeži, kardinali, uradi, rimske cerkve, škofi, opati, beneficiji, miscellanea I.–II.; drugi del (inventarji št. 538–549) pa je urejena kronološko.²³ Da bi olajšali uporabo Garampijeve kartoteke, je vatikanski arhiv leta 1926 izdal *poseben priročnik*, v katerem so razložene kratice in citati, ki jih je Garampi uporabljal. Ker pa Garampi v citiranju ni bil dosleden, so morali avtorji priročnika priznati, da kratice v vseh primerih niso uspeli razložiti.²⁴ Nova dopolnila bo prinesla druga izdaja tega priročnika, ki je tik pred izidom.

6. Drugi neumorni raziskovalec vatikanskega arhiva je bil Goričan Miroslav PREMROU (1871–1944).²⁵ Ko ga je leta 1915 zadela kap, se je iz Kobarida, kjer je služboval kot notar, preselil v Rim. V Rimu je ostal do leta 1924. Ko je okreval, je svoje bivanje v Rimu izkoristil za raziskovalno delo v arhivih, zlasti v vatikanskem. Svoje izsledke je objavjal v raznih zbornikih in revijah (zlasti v *ČJKZ*, *ČZN*, *GMDS*, *Časn.* v *Archeografo Triestino*, *Studi Goriziani* in drugih), nekatere pa tudi v samostojnih publikacijah. Njegovo zapiščino hrani Narodni mir-

zej v Ljubljani, njegovo bogato bibliografijo pa je za Slovenski biografski leksikon zbral prof. dr. Franc Lukman.²⁶

Kaziskovalni interes Premrona je bil v veliki meri posvečen rodni Gorici in Istri. S študijama o apostolskih vikarijih v Bosni in Hercegovini in o rimokatoliških škofih v Beogradu pa je posegel še v širši jugoslovanski prostor. Posamezne dokumente iz vatikanskega arhiva je rad objavljaval v svojih krajših prispevkih. V Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino pa je Premron v letih 1926/27 objavil 132 dokumentov z naslovom 'Vatikanski dokumenti iz 1603–21 o vladiki Hrenu in cerkveni vizitaciji Kranjske 1607–8.'²⁷ Uvod v objavo je kratek (68–70). Premron je zapisal le nekaj besed o škofu Hrenu in o vizitaciji, navedena sta fonda, iz katerih je objavljene dokumente črpal (Fondo Borghese, Nuntiatura Germania) in način objave dokumentov.

7. Ta objava dokumentov Premrona je *Josip Turk zelo negativno ocenil*. V svoji knjigi Breve Pavla V. Tomaž Hrenu z dne 27. novembra 1609²⁸ Turk dobesedno pravi, "da je taka objava znanstveno neuporabna. Kolacioniral sem v vatikanskem arhivu tu objavljene tekste in si zaheležil toliko napak, da na vse opozoriti tu sploh ni mogoče."²⁹ Turk Premronu očita predvsem nedosledno in deloma napačno transkripcijo teksta, izpuščanje ali vstavljanje črk in celih besed, napačno datacijo dokumentov in nedosledno uporabo znakov za opuščene tekste. Vseeno pa nam je Premron naredil veliko uslugo že s tem, da je dokumente v vatikanskem arhivu poiskal. Ne samo tiste, ki jih je objavil v celoti, ampak tudi tiste, ki jih navaja v kritičnem aparatu ostalih svojih študij. Njegove tekste bi kazalo na podlagi originalov v vatikanskem arhivu kritično pregledati in popravljene tekst ponovno izdati v širšem kontekstu vseh dokumentov iz določene dobe.³¹

8. Naslednji temeljiti poznavalec vatikanskega arhiva je bil prof. dr. Josip TURK (1895–1951).³² Turk je bil za delo v vatikanskem arhivu neizmerno najhulje pripravljen. Po končani teologiji v Ljubljani je nadaljeval študije v Rimu (1919–23) in jih končal z doktoratom iz teologije, nato pa še zgodovinske pomožne veje v Münchnu (1924–25). Po vrnitvi v domovino je bil profesor cerkvene zgodovine na ljubljanski teološki fakulteti (1926–45). Za študente teologije je Turk pripravil "provizorični oris izpitne snovi", kot je rečeno v podnaslovu njegove Cerkevne zgodovine, ki je izšla v Grobljah leta 1930. Posamezna poglavja te zgodovine je kasneje razširil v samostojne razprave. Veliko pozornost je Turk posvetil preučevanju zgodovine ljubljanske škofije, zlasti njenih začetkov. Maks Miklavčič pozneje vseh Turkovih tez v tem pogledu ni sprejel.³³ Turkov znanstveni interes sta pritegnila zlasti dva ljubljanska škofa, Tomaž Hren (1597/99–1630), o katerem je napisal tudi obsežen življenjepis za Slovenski biografski leksikon³⁴ in Anton Alojzij Wolf (1824–59), ki je kot eden najbolj natančnih uradnikov med ljubljanskimi škofi uredil vrsto do takrat še neurejenih cerkvenopravnih vprašanj ljubljanske škofije.³⁵ Turkovo zapuščino hrani nadškofijski arhiv v Ljubljani.³⁶ V mednarodni strokovni javnosti se je Turk proslavil zlasti z odkritjem in analizo prvotnega zakonika cistercijskega reda. Najstarejše in do takrat neznano hesediło prvotne Chartae caritatis, ki ga je odkril v nekdanjem kostanjeviškem rokopisu (danes NUK Ms 31), je objavil leta 1936.

9. Objava vatikanskih dokumentov Premrona o Hre-

ni in cerkveni vizitaciji Kranjske v Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino leta 1926 in 1927 je Turka vzpodbudila, da je v letih 1928 in 1929 v vatikanskem arhivu temeljito raziskoval dokumentacijo o škofu Hrenu.³⁷ Turk v vatikanski arhiv ni šel nepripravljen. Dobro je poznal že ustrezno gradivo v škofijskem in kapitljskem arhivu v Ljubljani, predvsem kopije Hrenovih pisem v Rim in odgovore pristojnih kongregacij in papeža Hrenu. Izsledke svojih študij je Turk objavljaval v BV, ČZN, GMDS in v samostojnih publikacijah. Svoja izvajanja je podkrepil z navedbami dokumentov iz omenjenih arhivov. V opombah je večkrat navedel dokumente tudi v celoti. Leta 1930 je objavil že omenjeni študiji z naslovom Breve Pavla V. Tomaž Hrenu z dne 27. novembra 1609. V prvem delu svoje študije (1–71) se Turk dotakne vseh zgočih problemov v odnosu graških nuncijev do lavantinskega škofa Jurija Stobeja (1584–1618) in do ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. Na podlagi dokumentov Turk analizira nuncijev negativen odnos tudi do ljubljanskega škofa, ki ni bil utemeljen v Hrenovem življenju in ne v njegovem delu. V ozadju so bile izrazito cerkveno politične spletke. V drugem delu knjige (73–105) pa je Turk "kot prilogo, ki naj potrjuje vsebinsko izvajanje razprave" (73) objavil 26 dokumentov. Med njimi je več pisem iz vatikanskega arhiva, zelo dragocena pa je njihova primerjava z dokumenti, ki so ohranjeni v nadškofijskem in kapitljskem arhivu v Ljubljani. Na razlike je Turk opozoril v opombah. Gre za lep primer kritične objave dokumentov.

Seveda ti dokumenti niso zanimivi samo za ožje področje cerkvene zgodovine. V dokumentih, ki sta jih objavila Premron in Turk se zrcalijo celotne družbene razmere na Slovenskem v dobi reformacije in protireformacije. Tako imajo ti dokumenti širši pomen za našo narodno in kulturno zgodovino.

10. Izredno dragocena je tudi Turkova predstavitev knjige nemškega zgodovinarja Karla Augusta Finka o vatikanskem arhivu.³⁸ Pravzaprav gre za več, kot zgolj za predstavitev knjige. V samostojni primerjalni študiji o vatikanskem arhivu je Turk opozoril na nekatere nedoslednosti, ki so se vrinile Finku v njegovo knjigo in ga dopolnil s podatki fondov, ki jih je Fink pomotoma izpustil. Gre še vedno za najbolj izčrpen oris vatikanskega arhiva in njegovih fondov, ki nam je dostopen v slovenskem jeziku.³⁹

V prvem delu svojega prikaza opozori Turk na pomen vatikanskega arhiva za "zgodovino posameznih cerkvenih pokrajin, škofij, škofov, samostanov, župnij, beneficijev, cerkev, krajev in oseh" (2). Nato navede temeljno-informativne pripomočke, ki jih je vatikanski arhiv izdal tiskane (3) in kritično sooči Finkovo delitev fondov vatikanskega arhiva z razdelitvijo Bruna Watterbaeha in Angela Mercatija (6). Turkova zamisel so tri temeljna pravila znanstvenega raziskovanja v vatikanskem arhivu, ki so aktualna še danes. V prvem pravilu Turk pravi, da je "nesmiselno iskati v vatikanskem arhivu gradivo iz dobe pred papežem Inocencem III., torej pred letom 1198. Ta pa zato, ker tedaj vatikanskega arhiva še ni bilo in ker se imenovano gradivo ni ohranilo ..." (9). V drugem pravilu Turk bralca opozori, da mora za zgodovino srednjega veka "podatke za določeno deželo ali določen kraj iskati v vsaki seriji registrov in v vsakem zvezku posamezne registrske serije, zlasti še ker so hila pota, po katerih so se listine ekspedirale, lahko zelo raz-

liena" (18). Tretje Turkovo pravilo pa pravi, da je "iskanje gradiva za novi vek (sicer) nekoliko lažje, ker so arhivalije bolj razčlenjene in bolj pregledne, zlasti kar se tiče državnega tajništva. Toda ker pota kirialnega poslovanja tudi za novi vek še niso popolnoma razčiščena, je treba gradivo za to dobo prav tako iskati v vseh fondih in zbirkah" (18).

Turk je nato orisal dokaj zapleteno zgodovino vatikanskega arhiva (11–14), opozoril na razliko med vatikanskim arhivom, ki ga je ustanovil papež Pavel V. leta 1612 in papeškimi arhivi, ki je obstajal že prej. Vatikanski arhiv združuje danes precejšen del arhivskega gradiva rimske kurije (to se pravi posameznih kongregacij, papeških uradov in sodišč), arhiv svetega sedeža, arhive centralnih uradov papeške države, družinske arhive nekaterih visokih cerkvenih dostojanstvenikov, redov, samostanov, bratovščin in različne samostojne zbirke v seriji *Miscellanea*. Ne pa vseh! Samostojne arhive, kičene od vatikanskega, imajo še vedno kongregacija *De Propaganda fide*, kongregacija za izredne zadeve cerkve, kongregacija za cerkvene obrede, kongregacija za redovnike in svetne (sekularne) inštitute, arhiv hazilike sv. Petra, arhiv sv. penitencije in arhiv papeških ceremonij. Za delo v teh arhivih je potrebno posebno dovoljenje prefekta pristojne kongregacije. Arhiv za nauk vere (prej sv. oficij) pa za študijske namene ni dostopen. Za kratko predstavitev raziskovalnih programov posameznih evropskih narodov oziroma njihovih znanstvenih ustanov v Rimu (Francozov, Nemcev, Čehov, Belgijcev, Švicarjev, Italijanov, Avstrijcev, 15–18) je Turk podal še shemo fondov vatikanskega arhiva (19–22) in nekaj praktičnih nasvetov, kako pričeti raziskovalno delo v vatikanskem arhivu (22–25).

11. Navedeni Turkovi podatki so dragoceni še danes, le da jih je potrebno dopolniti z rezultati novejših raziskav. Tudi Finkova knjiga, ki jo priporoča Turk, je še vedno dragoceno napotilo vsem, ki se želijo seznaniti z osnovnimi podatki o vatikanskem arhivu in o gradivu, ki ga ta arhiv hrani. Veliko zanimanje za Finkovo delo je narekovalo potrebo, da je avtor leta 1951 pripravil drugo, dopolnjeno izdajo svojega dela.⁴⁰

12. Iz nekoliko drugačnih vidikov je sestavil pregled vatikanskega arhiva sedanjí prefekt vatikanske knjižnice *Leonard E. Boyle* v knjigi z naslovom *A survey of the Vatican Archives and of its Medieval Holdings*.⁴¹ Boyle je svojo knjigo namenil študentom medievistike na Pontifical Institut of medieval studies v Torontu. Svoje bralce želi opozoriti najprej na pomen vatikanskega arhiva za kulturno zgodovino posameznih narodov in za pokup diplomatike. V prvem delu svoje knjige oriše Boyle najprej zgodovino papeškega arhiva, nastanek vatikanskega arhiva v 17. stoletju in njegov razvoj do danes. Zaradi tega se njegova razdelitev fondov vatikanskega arhiva nekoliko razlikuje od razdelitev v ostalih vodičih po vatikanskem arhivu. V drugem delu svoje knjige je nato Boyle kratko orisal še gradivo najpomembnejših srednjeveških fondov vatikanskega arhiva ter navedel osnovna arhivska pomagala in literaturo za njihovo uporabo.

13. Najbolj izčrpen vodič po vatikanskem arhivu pa je še vedno knjiga *Archivio Segreto Vaticano*,⁴² delo dolgoletnega profesorja na vatikanski šoli za arhivistiko Lajosa Pásztorja. Pásztorjevo delo je nastalo ob dolgoletnem preučevanju zgodovine papeške kurije in konkretnem delu z gradivom. O posameznih fondih vatikanskega arhiva je Pásztor napisal vrsto študij.⁴³ Zelo

natančno je preučeval zlasti delovanje državnega tajništva kot osrednjega papeškega urada. Državno tajništvo je nekako od 16. stoletja ilalje na nek način "krojilo" papeško politiko, čeprav su se njegove kompetence v posameznih obdobjih nekoliko spreminjale. Za študente cerkvene zgodovine in arhivistike je Pásztor napisal pregleden učbenik z naslovom *Curia Romana*,⁴⁴ v katerem je kratko povzel rezultate svojega dolgoletnega preučevanja. Nič čudnega torej, da ima Pásztorjeva razporeditev fondov vatikanskega arhiva najbolj smiselni in najbolj pregleden red.

V svojem vodniku po vatikanskem arhivu Pásztor pri vsakem fondu navede časovno opredelitev in količino fonda. Nato prida kratek zgodovinski opis gradiva in njegovo ureditev. Kimečno navede še vse priročnike, ki so uporabniki na voljo v čitalnici za uporabo posameznih fondov po vstnem redu inventar, indeks, bibliografija. Gre vsekakor za še vedno najbolj izčrpen in najbolj praktičen vodnik po vatikanskem arhivu.

14. Seveda je sedaj na mestu vprašanje, kaj si od raziskav v vatikanskem arhivu *obeta* Slovenci?

Da hrani vatikanski arhiv tudi za slovensko zgodovino dragoceno gradivo, ni potrebno posebej poudarjati. To so s svojimi študijami in objavami virov dokazali že Josip Gruden, Miroslav Premroj in Josip Turk. Premroj in Turk sta gradiva za slovensko zgodovino *iskala tematsko*. Tu pa pomeni, da za obdobja, ki sta jih proučevala, nista izčrpala vsega gradiva v posameznih fondih. Tako je npr. ostalo popolnoma neopaženo gradivo, ki je popisano v četrtem delu indeksa dunajske nunciature.⁴⁵ To gradivo, kljub na videz malo obetajočem naslovu indeksa, vsebuje dragoceno gradivo za obdobje protireformacije pri nas.⁴⁶

15. Danes nam je seveda na voljo tudi več gradiva, kot so ga imeli raziskovalci v času, ko so v vatikanskem arhivu delali Gruden, Premroj in Turk. Časovna omejitev za uporabo v znanstvene namene v cerkvenih arhivih je 50 let. Vatikanski arhiv je izjema toliko, da je ta časovna omejitev zvezana z zadnjim letom pontifikata papeža, ki je vladal pred petdesetimi leti. Tako je trenutno dostopno gradivo do konca pontifikata papeža Benedikta XV., to je do leta 1922. Njegov naslednik papež Pij XI. je umrl 10. februarja 1939. Torej lahko pričakujemo, da ho prihodnje leto raziskovalec dostopno gradivo za skoraj 17 let dolg pontifikat papeža Pija XI.

16. Seveda je danes raziskovalcu na voljo tudi več arhivskih priročnikov, kot so jih imeli na voljo Gruden, Premroj in Turk. Del inventarjev, ki jih arhivski delavci v vatikanskem arhivu pridno izdelujejo, hranijo danes še v skladiščih, ker je dvorana inventarjev postala premajhna. Potekajo pa zaključna dela v novi dvorani (december 1987), v kateri bodo raziskovalcu na voljo tudi tisti indeksi, ki jih danes hranijo še v skladiščih.

17. Naš namen pri raziskavah v vatikanskem arhivu je naslednji: najprej želimo dobiti pregled nad vsemi arhivskimi pomagali, ki so raziskovalcu na voljo v sobi poleg čitalnice in si iz njih izpisati vse podatke, ki zadevajo zgodovino Slovencev in Slovenije. S tem pregledom se vključujemo v program raziskovanja, evidentiranja in reproduciranja arhivskega gradiva, ki zadeva Slovenijo in Slovence v tujih arhivih v skladu z zakonom o arhivskem gradivu in o arhivih iz leta 1966 (Ur. l. SRS, 4/66), zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o arhivskem gradivu in o arhivih iz leta 1973 (Ur. l. SRS, 34/73) in zakonom o naravni in kulturni dediščini iz

leta 1981 (Ur. l. SRS, 1/81). Arhivske evidence je po omenjenih zakonih in po pravilniku o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, 1/81) dolžan voditi Arhiv SR Slovenije.

18. Vzporedno s pregledovanjem arhivskih pomagal želimo pregledati vsaj *tisto gradivo*, za katerega na podlagi arhivskih pomagal ngotovimo, da z gotovostjo hrani dokumente, ki zadevajo našo zgodovino.

Starejše gradivo želimo *objaviti* v celoti. Pri tem ho seveda na podlagi originalov potrebno ponovno pregledati že objavljene vire in jih uvrstiti v smiselne enote. Tako bi nastala neke vrste Monumenta Vaticana Sloveniae.

Pri novejšem gradivu bo po vsej verjetnosti potreben določen izbor. Važnejše dokumente bi vsekakor kazalo objaviti v celoti, ostale pa vsaj v obliki regist.

19. Gre seveda za velikopotezen načrt, ki zahteva veliko potrpežljivosti in časa. Gradivo iščemo seveda za celoten slovenski etnični prostor. To pa je povezano z vrsto problemov. Slovenci se namreč v vatikanskih dokumentih ne pojavljamo kot narod, kot npr. nekateri ostali jugoslovanski narodi (Hrvati in Srbi). Izhodišče iskanja dokumentov so slej ko prej škofija ali posamezni cerkveni dostojanstveniki (ne izključno škofi). Do Jožefa II. je večina slovenskega ozemlja sodila v oglejsko oziroma po letu 1751 v goriško cerkveno pokrajino. V priročnikih, ki so raziskovalcu na voljo, seveda ne zadošča pogledati samo imen škofij in škofov, ki teritorialno enounino sodijo v naš prostor. Potrebno je pregledati tudi gradivo, ki ga vatikanski arhiv iz različnih vidikov hrani za sedež metropolije, torej za Oglej. Iskati gradivo za našo zgodovino v tako obsežnem in pomembnem gradivu kot je tisto, ki zadeva oglejski patriarhat, pa mnogokrat pomeni iskanje igle v kupu sena.

20. Podoben je položaj severno od Drave pri satelitskih škofijah salzburškega nadškofa, krški, lavantinski in sekavski. Zaradi velike juridične odvisnosti od salzburškega metropolita krški, lavantinski in sekovski škof v cerkvenopravnih zadevah svojih škofij vsaj do Jožefa II. uradno niso smeli imeti direktnih stikov z rimsko kurijo. Celotno poslovanje je moralo iti preko Salzburga ali vsaj z vednostjo in izrecnim dovoljenjem salzburškega nadškofa.

21. Svojevrsten problem predstavljata tudi naše Prekmurje in Bela Krajina, ki sta bila cerkvenopravno podrejena madžarskim (Győr–Železna županija, Veszprem–Zalska županija, Szombathely) oziroma zagrebški škofiji.⁴⁷

22. Zaradi predpisov o uporabi gradiva poteka delo v vatikanskem arhivu na treh nivojih.⁴⁸ Začel sem z *evidenco gradiva na podlagi arhivskih pomagal*, ki so raziskovalcu na voljo v čitalnici. Ta pomagala so deloma še v rokopisu. Zaradi zapletenega sistema okrajšav, neenotnega poimenovanja posameznih fondov, poznejše preureditve gradiva, zlasti tistega, ki ga je vatikanski arhiv prevzel po Garampijevi smrti, predstavlja poseben problem že omenjena Garampijeva kartoteka.

Kvaliteta arhivskih pomagal je seveda različna. Pri fondih, ki so izredno bogati z gradivom, so mnogokrat registrirani le datumi posameznih prefektov ali drugih uslužbencev določenega papeškega urada. To velja tudi za nekatere tiskane priročnike.⁵⁰ Včasih pa so navedeni samo zvezki registrov z odgovarjajočimi rubrikami in časovno opredelitvijo znotraj pontifikata posameznega papeža.⁵¹ V tem primeru mora človek dodobra poznati kompetence urada in seveda cerkveno zgodovino dežele,

ki jo obravnava, da bi mogel poiskati dokumente, ki ga zanimajo, na pravem mestu.

23. Vzporedno s pregledovanjem indeksov in inventarjev⁵² je treba pregledovati *gradivo posameznih fondov* in si iz njih izpisovati dokumente, ki zadevajo Slovence in slovenski etnični prostor.⁵³

24. Naše delo sovпада tudi z *jugoslovanskim programom* evidentiranja gradiva v vatikanskem arhivu. Na skupnem sestanku v Zagrebu 5. novembra 1987 smo se dogovorili za evidentiranje gradiva dunajske nunciature od papeža Leona XIII. (1878–1903) dalje.⁵⁴ Pri tem sem postal pozoren na že omenjeni in malo uporabljeni četrti del rokopisnega indeksa *dunajske nunciature*. Gradivo v tem fondu je vsaj deloma urejeno po sistemu prostih dosjejev. Zato se včasih med navidezno malo pomembnimi pravdami laikov in klera nahaja tudi izredno dragoceno in *zanimivo gradivo*, kot so npr. vizitacije nuncijev od leta 1485 do 1716, dopisi arhidiakonov avstrijskega dela oglejskega patriarhata z nuncijem na Dunaj v časih od leta 1610 do 1747, gradivo za oglejsko in videmsko nadškofijo po inkinitvi oglejskega patriarhata in podobno. Že bežen pregled tega gradiva daje slutiti, da nam bo to gradivo pomagalo bolj poglobljeno osvetliti predvsem ohodnje protireformacije in razrešiti prenekatero vprašanje cerkvene uprave na Slovenskem. Več pozornosti bo pri raziskavah v vatikanskem arhivu potrebno posvetiti tudi obdobjem reformacije, katoliške olnove in jožefinskih reform. V teh obdobjih so bile namreč prav razmere v današnjih slovenskih deželah v "prvem planu" cerkvene in državne politike med Rimom in Dunajem in neke vrste preizkusni kamen medsebojnih odnosov med cesarjem in papežem.

Oh koncu morda le še opozorilo, da se bomo morali tudi Slovenci podrobneje soočiti z arhivom *Propagande fide*, ki sicer ne sodi v sklop vatikanskega arhiva. Ta arhiv je za zgodovino današnje slovenske dežele manj zanimiv. V pristojnost kongregacije Propagande je namreč sodilo ozemlje, na katerem še ni bila vzpostavljena redna cerkvena hierarhija oziroma kjer je bila katoliška cerkev v manjšini (diaspori). V Jugoslaviji so v pristojnost kongregacije Propagande sodile zlasti Bosna, Srbija, Črna gora in Makedonija.⁵⁵

So pa v njeno pristojnost sodila tudi vsa *misijonska področja*. Tu pa smo Slovenci praktično po vsem svetu odigali vidno vlogo. Za nekatera področja bomo našli podatke v že objavljenih virih. Za naše misionarje v Severni Ameriki sta podatke zbrala *Kemella Finbar in Anton Debevc* v obsežnem delu z naslovom *United States documents in the Propaganda Fide Archives*.⁵⁶ Dia-goenci so tudi življenjepisi naših misijonarjev ali posamezni pregledi misijonske dejavnosti, zlasti če so nastali na podlagi arhivskih virov.⁵⁷ Za naše duhovnike, ki so delovali v drugih republikah naše države, pa bomo zasledili podatke v poročilih, ki jih zbirajo kolegi iz ostalih republik.

Omeniti velja še arhive tistih *vihovnih redovnih predstojnikov* v Rimu, katerih redovi so v preteklosti delovali na Slovenskem.⁵⁸ Zlasti bogat je v tem pogledu arhiv jezuitske generalne kurije v Rimu.

Posamezni dokumenti iz vatikanskega arhiva sami zase morda ne bodo zanimivi za širšo javnost. Gledano v celoti pa bodo nedvomno obogatili naše vedenje o posameznih poglavjih slovenske zgodovine in pomagali na tem področju razrešiti prenekatero še vedno odprto vprašanje.

OPOMBE

- 1 Karl August Fink, *Das Vatikanische Archiv, Einführung in die Bestände und ihre Erforschung*, Rom² 1951, 4–5 (citirano Fink); Lajos Pásztor, *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d'Italia* (Collectanea Archivi Vaticani 21 Città del Vaticano 1970, Prvi del z naslovom Archivio Segreto Vaticano, 301 str. je izšel tudi kot samostojna publikacija (citirano: Pásztor, Guida); Josip Turk, *Vatikanski arhiv* (Bogoslovna akademija v Ljubljani, Razprave XI.), Ljubljana 1943 (citirano: Turk, Vatikanski arhiv).
- 2 *Bibliografia dell' Archivio Vaticano*, 4. vnl., Città del Vaticano 1962, 1963, 1965, 1966.
- 3 *Relazione della visita apostolica in Carniola, Stiria e Carinzia, fatta da Francesco Barbaro, patriarca eletto d'Aquileia l'anno 1593 e presentata a P. Clemente VIII., Udine 1862, za tisk pripravil V. Joppi.*
- 4 Augustino Thiciner, *Vetera monumenta Sclavorum meridionalium Historiam illustrantia, Tomus primus 1198–1545*, Romae 1863.
- 5 Willibald Hauthaler, *Lithellus decimationis die anno 1285, Ein Beitrag zur kirchlichen Topographie von Steiermark und Unterkärnten im 13. Jahrhundert aus dem vatikanischen Archiv herausgegeben*, Salzburg 1887; isti, *Aus den vatikanischen Register eine Auswahl von Urkunden und Regesten vornehmlich zur Geschichte der Erzbischöfe von Salzburg bis zum Jahre 1280*, Wien 1887.
- 6 Alberto Brackmann, *Regesta Pontificum Romanorum, Germania Pontificia, vol. I./I, Provincia Salisburgensis, Berolini 1910.*
- 7 Paulus Fridulinus Keln, *Regesta Pontificum Romanorum, Italia Pontificia, Venetiae et Histriae, vol. VII./I Provincia Aquileiensis, Berolini 1923; vol. VII./2 Republica Venetiarum, Provincia Gradensis, Histria, Berolini 1925.*
- 8 Joannes Šimrak, *De relationibus Sclavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII, et XVIII, secundum selecta documenta nondum edita ex tabulariis Romanis Vaticanis, S. Congregationis de Propaganda fide et aetnae Ecclesiae Zagradiensis eruta* (Hrvatska bogoslovna akademija, zvezak VII.1, vol. 1, Zagreb 1926.
- 9 Pietro Sella – Giuseppe Valle, *Rationes decimarum Italiae saeculi XIII, et XIV, Venetiae – Histria Dalmatia* (Studi e testi 96), Città del Vaticano 1941.
- 10 Giuseppe Valle, *Itinerariu di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487* (Studi e testi 103), Città del Vaticano 1943.
- 11 Walter Wagner, *Die Bestände des Archivs der nuntiatura Vienna bis 1792*, v: *Römische historische Mitteilungen*, 1. Heft 1956/57, Graz 1958, 82–203.
- 12 Johann Rainer, *Quellen zur Geschichte der Grazer Nuntiatur 1580–1622*, pravtani 72–81; isti, *Nuntiatur des Germanico Malaspina Sendung des Antonio Possesino 1580–1582, Band 1*, Wien 1973; isti, *Nuntiatur des Germanico Malaspina und des Giovanni Andrea Caligari 1582–1587, 2. Band*, Wien 1981 (Nuntiaturberichte, Sonderreihe; Grazer Nuntiatur, Publikationen des österreichischen Kulturinstituts in Rom).
- 13 Klaus Jaitner, *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII. für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen 1592–1601, 2. Bände* (Jahrgang 1984).
- 14 *Nuntiaturberichte aus Deutschland 1537–1556*, 17 zvezkov, Gotha–Tübingen 1892–1970 in 29 zvezkov (Ergänzungshefte v štiri letnih serijah (Abteilungen)).
- 15 *Nunziature di Venezia* (Istituto storico Italiano per l'età moderna e contemporanea, Fonti per la storia d'Italia), izšlo 8 zvezkov, Roma 1959–1977.
- 16 *Fontes Rerum Austriacarum*, vnl., 2. Aht, Diplomataria et Acta, Wien–München 1951.
- 17 *Prejšnjem zvezki* 1/1979, 2/1980, 3/1981, 7/1985.
- 18 *Slovenski biografski leksikon*, I. knjiga, Ljubljana 1925–32, 269–271 (citirano SBL).
- 19 SBL I., 270–271.
- 20 V šestih zvezkih, 1910–1916, Prim. SBL I., 270.
- 21 Maks Miklavčič, *Urejanje in reševanje škofjskega arhiva*, v: *Varstvo spomenikov*, Zbornik za muzejsko zgodovino, 19 (1943) 76.
- 22 NSAL, Rukopisi 28; Zapisčine, Turk, fase. 3a in 6.
- 23 *Apparatus ad historiam ecclesiarum Orbis Christiani ex monumentis praesertim ineditis collectus*, Prim. L. Pásztor, *Archivum secretum Vaticanum*, 11–12; Herman Heuer, *Lu schedario Garampii*, v: *L' Archivio Segreto Vaticano e le ricerche storiche*, Roma 1983, 181–191; E. Boyle, *A survey of the Vatican Archives and of its Medieval holdings*, Toronto 1972, 32.
- 24 *Prim. Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano a cura della direzione e degli archivisti* (Studi e testi 45), vol. 1., Roma 1926.
- 25 SBL II., 492–493; PSBL, 12, snopič, Gorica 1986, 90–91.
- 26 SBL II., 492–493.
- 27 5 (1926) 68–107; 6 (1927) 199–299.
- 28 *Ohi trisoletnici sveti Tomaža Hrena* (Bogoslovna akademija v Ljubljani, Knjiga XI.), Ljubljana 1930 (citirano, Turk, Breve).
- 29 *Pravtani*, 2.
- 30 *Pravtani*, 2–3.
- 31 Poleg omenjenih fondov (orghele in Nunziatura Germania je Pretruu našel gradivo še v raznih serijah arhiva knjižstorijske kongregacije, v: *Ann. I.–XVIII., Reg. Vat., Reg. Lat., Reg. Leon. X., Epistolae 232*, v Vatikanski knjižnici in v arhivu Propagande.
- 32 SBL, IV, knjiga, Ljubljana 198, 245–246.
- 33 Maks Miklavčič, *O zgodovinskih temeljih in razvoju ljubljanske škofije*, v: *Zbornik razprav Teološke fakultete v Ljubljani*, Ljubljana 1962, 7–31.
- 34 SBL I., 344–351.
- 35 Wolfova vizitacija, v: *Zbornik župne poudči 1944*, 453–463; prim. tudi SBL, IV, knjiga, Ljubljana 1986, 241–246.
- 36 NSAL, Zapisčine, Josip Turk., skupaj 19 fasciklov.
- 37 Turk, Vatikanski arhiv, str. 9, opomba 3.
- 38 *Prim. op. 1.*
- 39 V hrvaškem jeziku je vatikanski arhiv opisal Slavko Kovačič, *Tajni vatikanski arhiv i ustali papinski arhivi*, (v: *Cruatica christiana periodica*, 7 (1983) 1–31. Prelovanje Marka Jačina Kratak zgodovinski pregled vatikanskih arhivov in njihov pomen za zgodovino srbskega in drugih balkanskih narodov, v *Arhivi SR Slovenije* 11, junija 1987, je v slovenskem jeziku objavljen v *Arhivih*, 10 (1987) 82–86.
- 40 Prva izdaja Rom 1943, druga izdaja Regensburg 1951.
- 41 Toronto 1972, 250 str.
- 42 *Prim. op. 1.*
- 43 *Prim. Bibliografia Vaticana*, 4. vol., Città del Vaticano 1962–1966. Priročna knjižnica pred čitalnico vatikanskega arhiva hrani tudi posebne udise vsejših Pásztorjevih študij.
- 44 *Roma² 1971.*
- 45 *Index 1055/IV.: Inventarium inter ecclesiasticos ipsos et saeculares exaltatum in Archivio huius apostolice Nuntiaturae existentium.*
- 46 *Npt. Negotia varia Dioecesis Aquileiensis 1610–1747* (Miscellanea 11–15); *Acta visitationis v letih 1596, 1627, 1654, 1665, 1707 in podobno.*
- 47 Ivan Zelku, *Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju*, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije*, Maribor 1978, 103–119.
- 48 *Raziskovalce sme namčiti dopolnje tri fascikle. Tisti, ki noli posebnim dovoljenje za delo popoldne, pa sme pred koncem dopoldanskega dela namčiti še tri fascikle za popoldne.*
- 49 Glej goraj št. 5.
- 50 Bruno Katterbach, *Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano*, vol. II., Città del Vaticano 1931. (Studi e testi 55).
- 51 Martino Giusti, *Inventario dei Registri Vaticani*, (Collectanea Archivi Vaticani 81, Città del Vaticano 1981.

52 Prva, poročila in delu Arhiva SR Slovenije o obiskih v vatikanskem arhivu 12. do 26. novembra 1986, 15. do 26. junija 1987 in 7. do 23. decembra 1987.

53 Evidenec in fotokopije listi Arhiv SR Slovenije.

54 Prva, zapisnik sa sastanka grupe arhivista u vezi s radom Komisije za istraživanje u Vatikanskim arhivima, održanog 5. studenog (november) 1987 godine u Zagrebu u prostorijama Arhiva Hrvatske, Matulićev trg 21.

55 Pregled fondov arhiva Propagande je opisao Andrija Nikić u: Vodič, tematski inventar i indeks povijesnog arhiva kongregacije "De Propaganda Fide", u: Glasnik arhiva i društava arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, XVI. – XVII., Sarajevo 1976/77, 15–40.

56 A calendar, III. zvezkov, Washington 1966–1983 (Calendar of American Franciscan History, Knjižnica teološke fakultete v Ljubljani 15ig., 197051 listi izvod iz zapuščine soavtorja Antona Debeveca, v katerem je vseel nekatere popravke in dopolnila.

57 Dohet mis misijunske dejavnosti Slovenec je pripravil Zmago Šušterk za otis zgodovine cerkve na Slovenskem in jo bo izdala Mohorjeva družba v Celju predvidoma v letu 1990.

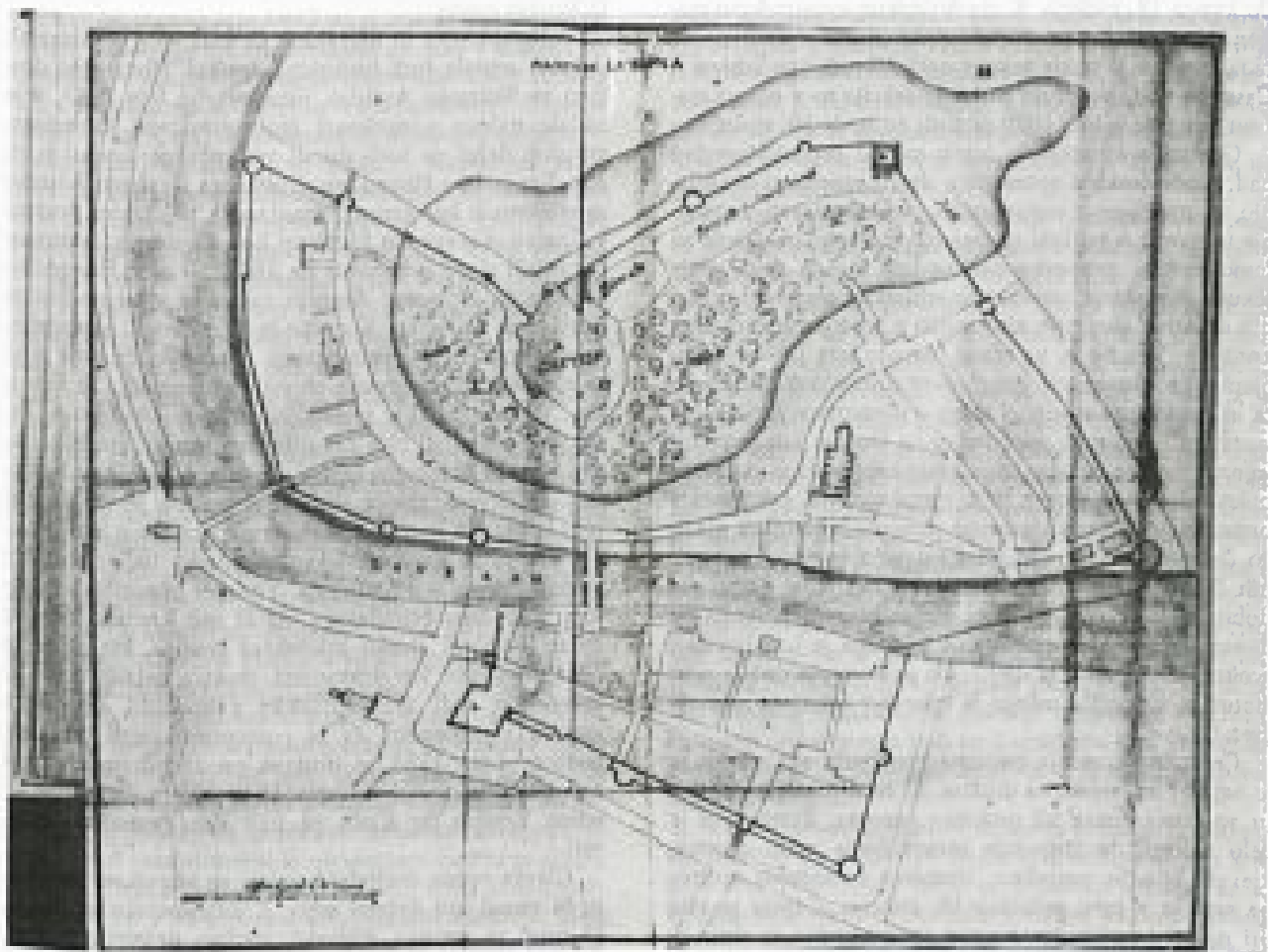
58 Kratak pregled teli arhivov pri Pástor, Guila.

ZUSAMMENFASSUNG

Archivgut für die Geschichte der Slowenen in den Vatikaner Archiven

Frauce M. Dolinar

Die Vatikaner Archive verwahren auch für die slowenische Geschichte außerordentlich kostbares Archivgut. Das haben schon Josip Guden, Miroslav Premron und Josip Turk mit ihren Studien und Quellenveröffentlichungen bewiesen. Premron und Turk haben das Archivgut für die slowenische Geschichte thematisch aufgesucht. Das aber bedeutet, daß sie für die Zeitabschnitte, die sie durchstudierten, das ganze Archivgut in einzelnen Beständen nicht erschöpft haben. Darum wird im Ansatz zuerst eine kurze Analyse der erledigten Arbeit slowenischer Forscher in den Vatikaner Archiven gehen. Es werden die Hilfsmittel angegeben, die heutzutage einem Forscher in einem Archivlesesaal zur Verfügung stehen oder veröffentlicht wurden. Im zweiten Teil des Ansatzes wird das vom Archiv der SR Slowenien geführte Programm der Forschung in den Vatikaner Archiven vorgestellt. Es geht um die Evidenzierung des Archivgutes, das für die Geschichte der Völker und Völkerschaften Jugoslawiens und für die Veröffentlichung der Quellen für die Geschichte Sloweniens und der Slowenen von Bedeutung ist.

Giovanni Pieroni, Navrti in grafični narisi utrd in krajev Vojne krajine 1639. Zbirka rokopisov II/56 v

Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike in Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem

Jože Žontar

Med rezultate prebujenega zanimanja za lastno preteklost v prvi polovici 19. stoletja prištevamo tudi ustanovitev Centralne komisije za preučevanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov na Dunaju leta 1850. Delovati je pričela v začetku leta 1853. Njena skrb je bila sprva omejena le na arhitekturne spomenike (skladno s tem se je tudi imenovala). Do leta 1859 je bila v sestavu ministrstva za javne zgradbe, nato so jo vključili v ministrstvo za uk in bogočastje. V zvezi z našo problematiko je bilo bistvenega pomena leto 1873, ko so z novim statutom razširili dejavnost komisije in jo reorganizirali, tako da je imela tri sekcije: sekcijo za predzgodovinski čas in antično umetnost, sekcijo za arhitekturo, plastiko, slikarstvo in upodabljače umetnosti srednjega veka in novejšega časa (do konca 18. stoletja) ter kot tretjo sekcijo, ki je skrbelo za zgodovinske spomenike različnih vrst od najstarejših časov do konca 18. stoletja. K zgodovinskim spomenikom različne vrste so prištevati predvsem arhivsko gradivo, zaradi česar se je tretje sekcije oprijelo tudi ime arhivska. Časovno obdobje druge in tretje sekcije so v novem statutu komisije iz leta 1899 razširili do srede 19. stoletja.

Centralna komisija je imela nalogo ustvariti pregled nad zgodovinskimi spomeniki, dajati mnenja o ohranjanju in predloge o restavriranju ter pospeševati zanimanje in zavest o potrebi ohranjanja spomenikov. Glede na temo našega prispevka nas zanima seveda delo tretje sekcije. Vprašanja, povezana z arhivskim gradivom državnih oblastev, direktno niso sodila v pristojnost centralne komisije. Vendar je na njeno pobudo leta 1894 to problematiko obravnaval gornji dom dunajskega parlamenta in med drugimi sprejel sklep o ustanovitvi Arhivskega sveta pri notranjem ministrstvu na Dunaju kot posvetovalnega organa za vprašanja arhivskega gradiva državnih oblastev. Arhivski svet se je sprva ukvarjal predvsem z organizacijo državnih arhivov oziroma arhivov za gradivo državnih oblastev in sicer največ z vprašanji centralnih državnih arhivov na Dunaju. Ti so tedaj dobili podobo, ki se je bolj ali manj nespremenjena ohranila do danes. Tretja sekcija centralne komisije je nadaljevala s svojim delom do leta 1912, ko je komisija dobila novi statut in so prešle naloge te sekcije v celoti na arhivski svet.¹

Centralna komisija oziroma njena arhivska sekcija se je najprej naslanjala na društva, ki so delovala v deželah in so imela enake ali podobne namene. Zastavila si je celo nalogo, da pospešuje ustanavljanje takih društev, kjer bi bilo to potrebno. Nastanek omenjenih društev pa sega že v prvo polovico 19. stoletja. Čeprav je bilo pri njih v ospredju zanimanje za zgodovino in sicer za deželno zgodovino, pa so se že zavedali, da zgodovine brez virov ni mogoče obravnavati in so pričeli ustvarjati

zbirke arhivskega gradiva.

Kar zadeva muzejska društva in muzeje, je med vsemi avstrijskimi deželami prednjačila Štajerska. Joanneum v Gradcu, ustanovljen leta 1811, je bil vzor številnim drugim deželam. Na Kranjskem je prišlo na podlagi prizadevanj, ki segajo nazaj v prva leta po koncu Ilirskih provinc, leta 1826 do ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja, ki mu je od leta 1839 stalo ob strani tudi Muzejsko društvo za Kranjsko. Ne v Celovcu in ne v Gorici tedaj še niso osnovali deželnega muzeja. Očitno je, da sta imela Gradec in Ljubljana kot sedeža gubernijev za to večje možnosti. Po poročilu Josefa Chinela je bilo v Kranjskem deželni muzeju leta 1856 1025 številnih arhivalij, od katerih so imele posamezne številke tudi več sto dokumentov. Med drugimi so zbrali briksenske listine o gradu in gospodstvu Bled iz 11. stoletja, stiške in velesovske listine in rokopise ter arhivalije iz Tržiča iz Novega mesta.

Poleg muzejev in muzejskih društev so v posameznih deželah nastala tudi historična društva. Historično društvo za Notranjo Avstrijo, ustanovljeno leta 1843, si je zadalo nalogo pospeševati zgodovino treh notranjeavstrijskih dežel pa tudi zbirati vse vrste zgodovinskih virov. Ker je bilo Historično društvo za Notranjo Avstrijo zamišljeno le kot krovna organizacija, so deželna društva v Gradcu, Celovcu in Ljubljani bolj ali manj samostojno opravljala svojo dejavnost. Že 1849/50 se je Historično društvo za Notranjo Avstrijo razdelilo v tri področna društva za Štajersko, Koroško in Kranjsko, ki so nadaljevala z dotedanjimi prizadevanji. Kranjsko društvo si je za cilj zastavilo predvsem objavo diplomatarija za Kranjsko. V svoji zbirki je imelo leta 1855 že 1447 listin. Tedaj so prekopirali tudi nekaj listin v dunajskem kraljevem, dvornem in državnem arhivu, ki so se nanašale na Kranjsko. Društvena zbirka arhivskega gradiva je veljala kot zelo bogata in je obsegala predvsem gradivo o Škofji Loki, Kranju in Kostanjevici, med drugim tudi freisinško fevdno knjigo iz 15. stoletja. Vodstvo historičnega društva si je celo prizadevalo, da bi mu Kranjski deželni muzej odstopil zbirko arhivskega gradiva, kar pa je ta odklonil. Tako kot historična društva ostalih dežel je vzdrževalo tudi kranjsko stike z imetniki arhivskega gradiva z namenom, da bi postopoma zajeli čim več gradiva. Leta 1868 je društvo po triindvajsetih letih zadnjč izdalo svoj časopis *Mitteilungen des Historischen Vereins für Krain* pa tudi sicer prenehalo delovati.²

Glavna opora centralni komisiji na arhivskem področju bi moral biti deželni arhiv. Z ustanovitvijo arhiva, ki bi imel za osnovo arhivsko gradivo deželnih stanov, prevzemal pa bi tudi druge fonde, pomembne za zgodovino dežele, so na Kranjskem dolgo odlašali. Ti arhi-

vi so pomenili začetek pravih arhivov na deželni stopnji, ker njihova dejavnost ni več temeljila na zbiranju dokumentov, marveč na prevzemanju arhivskih fondov. Kot prvi je bil v Avstriji ustanovljen deželni arhiv na Moravskem v Brnu že leta 1855. Na Kranjskem pa je ljubljanski odvetnik Etbin Hlenik Costa na občnih zborih historičnega društva leta 1859 in 1860 predlagal, naj bi društvo pričelo z akcijo za ustanovitev deželnega arhiva tudi v Ljubljani. Kasneje so se na Kranjskem zgleđovali po Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, ustanovljenem leta 1868. To pa je bil že čas, ko so na podlagi febrnarskega patenta iz leta 1861 zaživele deželne avtonomije. Kazalo je, da bo obravnava o arhivih državnih oblastev v Avstriji, ki je bila v Notranjem ministrstvu na Dunaju leta 1869, pospešila ustanovitev deželnega arhiva na Kranjskem. Na pobudo kranjske deželne vlade, ki je izrazila pripravljenost, da odstopi tudi svoje starejše arhivsko gradivo, je deželni odbor predlagal deželni zborni, da se t. i. muzejski arhiv, ki je hranil tedaj okoli 1000 listin, s prevzemom arhivskih fondov v deželi (deželnih stanov, deželnega viceoloma, privatnikov in korporacij), razvije v deželni arhiv. Zaradi predčasnega konca zasedanja v tem letu (1869) deželni zbor predloga ni obravnaval in je bilo vprašanje arhiva odloženo za nekaj časa. Šele 1877. leta je deželni odbor posvetil nekaj pozornosti staremu arhivskemu gradivu deželnih stanov. Po posredovanju centralne komisije je gradivo nekaj časa urejal Peter Skobielski, absolvent Inštituta za preučevanje avstrijske zgodovine pri dunajski univerzi. Absolvente tega inštituta so šteli za najbolj usposobljene strokovnjake za delo na arhivskem gradivu. Na podlagi spomenske statuta leta 1897 pa je dobil inštitut izrecno nalogo, da usposablja strokovnjake za delo v arhivih, bibliotekah in muzejih. Tedaj so njegov učni načrt razširili tudi v avstrijsko ustavno in upravno zgodovino. Zopet je minilo nekaj časa, da so naročili Arnoldu Lusehinu v Ebengreuthu, konservatorju arhivske sekcije centralne komisije, naj pripravi elaborat o ureditvi Deželnega arhiva v Ljubljani. Lusehin je bil sicer od leta 1867 pristav Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, od 1873. leta pa profesor pravne zgodovine na graški univerzi. Obsežen elaborat je bil končan leta 1884 in z dograditvijo novega poslopja Deželnega muzeja v Ljubljani čez tri leta so bili dani pogoji za začetek dela tudi deželnemu arhivu. Deželni odbor mu je tedaj izročil stari stanovski in viceolomski arhiv. Priključili so še muzejsko zbirko listin ter fonde, ki jih je deželni muzej začel prevzemati leta 1880 fonde, ki jih je deželni muzej začel prevzemati leta 1880 dolski graščinski, imenovan tudi Erbergov arhiv, listine gospostva Bled in samostana Kostanjevica, gradivo leta 1885 razpisčenege Historičnega društva za Kranjsko, spise gospostev Bled in rudninske družbe na Javorniku, listine, nanašajoče se na pl. Lamberge ter več urbarjev in sodnih knjig reišinskega gospostva Loka, ki jih je po posredovanju profesorja Franceta Kosa prodal neki trgovec v Gorici za 16 gld. kot odpadni papir.³

Tako je leta 1887 nastal Kranjski deželni arhiv, ki so ga pa od vsega začetka pestile težave, povezane z osebjem. Novembra 1887 je začel delati v arhivu Julij Wallner, profesor zgodovine na gimnaziji v Ljubljani, kamor je bil tedaj prestavljen iz Jihlave. Arhivske izkušnje si je mogel pred tem pridobiti le ob urejanju mestnega arhiva v Jihlavi. Deželni odbor je s 1. aprilom 1890 izročil vodstvo in urejanje deželnega arhiva Antonu Koblarju, ki je bil malo pred tem nastavljen za kurata deželne prisilne delavnice v Ljubljani in je bil torej že deželni uslužbenec.

Koblar je že za časa škofa Pogačarja opravljal posle arhivarja ljubljanskega škofijskega arhiva in se udeleževal v cerkvenem in krajevnem zgodovinopisju. Deželni odbor pa je zaman prosil, da bi delovno mesto deželnega arhivarja sistemizirali. Kmalu je prišel tudi v navzkrižje s kustosom Alfonzom Müllnerjem, ki ga je sicer pridobil za arhiv. Pričakoval je, da mu bo Koblar pustil po mili volji razmetavati po arhivu, ko je iskal gradivo za svoje glasilo Argo, ki ga je začel izdajati, ko se je sprl z muzejskim društvom. Koblar je šel leta 1900 za župnika in dekana v Kranj. Tedaj je za krajši čas prevzel skrb za arhiv Müllner sam. Urejal je zlasti stanovski arhiv po vzoru štajerskega (pri tem pa napravil veliko škode), dokler ni leta 1903 odšel k ministrstvu za javna dela na Dunaj. Deželni odbor je sedaj za deželnega arhivarja nastavil profesorja zgodovine na ljubljanski realki Franca Komatarja. Bil je eden prvih Slovencev, ki so dokončali tudi študije na Inštitutu za avstrijsko zgodovino na dunajski univerzi. Ker pa je bila služba v arhivu le honorarna, brez sistemiziranega mesta, se je že v drugi polovici leta 1904 vrnil na srednjo šolo kot profesor v Kranju. Leta 1911 je spet zaprosil za arhivsko službo pri deželnem muzeju, ko je bilo tam sistemizirano mesto kustosa, pa ni uspel. V Kranju je leta 1922 tudi umrl, potem ko je po prvi svetovni vojni poučeval na ljubljanski realki. Po Komatarjevem odhodu deželni arhiv ni imel več arhivarja. Deželni odbor je sicer leta 1910 trdil, da ima deželni muzej dve za delo v arhivu usposobljeni strokovni moči, ravnatelja Josipa Mantuanija in asistenta Josipa Mala, ki sta bila oba absolventa Inštituta za avstrijsko zgodovino. Očitno pa deželni odbor ni imel prave volje, da bi rešil vprašanje deželnega arhivarja.⁴ Kljub temu pa se ne bi mogel strinjati s trditvijo Fritza Poscha v prikazu razvoja arhivske dejavnosti v avstrijskih deželah, da Kranjski deželni arhiv ni bil deželni arhiv v pravnem pomenu besede, ker da ni bila še izvedena znanstvena organizacija.⁵ Menim, da je treba presojati raven arhiva s takratnimi, ne pa današnjimi merili.

Po vsej verjetnosti je prišlo do podobnega razvoja, to je do povezave deželnega arhiva z deželnim muzejem kot na Kranjskem, tudi na Goriškem. Žal pa doslej tega še ni bilo mogoče preveriti, ker uprava Goriških deželnih muzejev, ki hrani fonde deželnih stanov in drugih deželnih avtonomnih organov, na večkrat postavljeno vprašanje ni odgovorila. Sklep o ustanovitvi muzeja je sprejel goriški deželni zbor spomladi 1861.⁶ Kasneje so pričeli razpravljati o deželnem arhivu v Istri, torej o arhivu, ki bi zbiral tudi gradivo z obalnega območja današnje Slovenije. Leta 1871 je imel istrski deželni odbor to vprašanje prvič na dnevnem redu. Deželni odbor je poslal vprašalnik številnim uradom in institucijam glede starega arhivskega gradiva, do odločitve o ustanovitvi arhiva pa ni prišlo. Ko je bilo leta 1884 ustanovljeno Istrsko društvo za arheologijo in domovinsko zgodovino (Società Istriana di archeologia e storia patria), je to hitro prevzelo iniciativo za zbiranje arhivskega gradiva.⁷ Podoben je bil razvoj tudi na Koroškem, kjer je deželni odbor leta 1904 poveril deželne fonde Koroškemu historičnemu društvu.⁸

Stanje arhivskega gradiva državnih oblastev je bilo prvič deležno obravnave pri notranjem ministrstvu na Dunaju leta 1869, toda hitro je prenehala vnema, da bi sprejeli kake rešitve. Posebna komisija je sicer izdelala osnutek načel, po katerih naj bi organizirali arhive za gradivo državnih oblastev v Avstriji, vendar je imelo mi-

nistrstvo o načrtu številne pomisleke, predvsem finančne narave. Omenjali smo že, da je leta 1894 gornji dom dnajškega parlamenta ponovno obravnaval stanje arhivske gradiva državnih oblastev. Sklenil je, da je treba ustanoviti posebne arhive za tovrstno gradivo in da morajo biti ti arhivi organizirani v skladu s tedanjimi zahtevami znanosti in arhivske tehnike. Pod arhivsko tehniko so razumeli arhivistiko. V teh arhivih bi morali zaposlovati osebe, ki so imele ustrezno strokovno izobrazbo, ne pa pisarniške uslužbenke. Pri nobenem državnem organu ne bi smeli odbirati in izločati nepotrebne gradiva brez dovoljenja pristojnega ministrstva in arhivske sekcije centralne komisije.

V deželah, kjer so prebivali Slovenci, do tedaj še nismo imeli arhiva za gradivo državnih oblastev. Kot prvi tak arhiv v Avstriji sploh je nastal arhiv pri Dalmatinskem namestništvu v Zadru leta 1883. Tedaj so združili gradivo beneške uprave do leta 1797, prve avstrijske uprave iz časa 1797–1805 ter francoske uprave iz let 1806 do 1813.¹⁰ V Gradcu so ustanovili za gradivo vseh državnih oblastev z območja kronovine arhiv pri Štajerskem namestništvu leta 1905. Obstajali so tudi načrti za ustanovitev enakih arhivov v Ljubljani in Trstu, njihovo uresničenje pa je prehitela prva svetovna vojna. Težnje, da bi v Trstu ustanovili državni arhiv, segajo v leto 1904; starejše, pri namestništvu v Trstu shranjeno gradivo pa so pred začetkom svetovne vojne prepeljali na Dunaj, kjer naj bi bilo na varnem.¹¹

Med arhivarji, ki so delovali v kranjskem deželnem arhivu je po svojih načrtih izstopal Franc Komatar, ki je leta 1904 v *Laibacher Zeitung* objavil študijo programskega pomena O ciljih arhivske dejavnosti na Kranjskem in pomenu arhivov za domačo zgodovino. Vzor so mu bile ideje Franca v. Löhera, katerega članki so prav tedaj izhajali v ponatisu v časopisu *Archivalische Zeitschrift* v Münchnu. Löher je menil, da bi se morali arhivarji ponovno udeleževati v prvi vrsti za potrebe države in prava, zraven pa za potrebe zgodovinske znanosti. Arhivar ne bi smel biti le mož učenosti, marveč bi moral svoje natančno poznavanje aktov, starih jezikov, strokovnih pojmov, prejšnjih privatnopravnih predpisov in ureditev uporabljati za praktične nasvete in odgovore na poizvedbe ljudi vseh stanov. Sodoben arhivar naj ne bi bil kabinetni učenjak, ki je odmaknjen od življenja. Arhiv bi moral postati urad, kjer dobljo ljudje važne podatke. Arhivar bi moral postati svetovalec in pravni zastopnik vseh tistih, za katere poseduje arhiv v svojih fondih odgovore na vprašanja, ki se jih zadevajo. Zato bi morali biti fondii arhiva urejeni, registrirani in katalogizirani, tako da so mogoča ne le znanstvena dela najrazličnejše vrste, marveč da je mogoče vsaki stranki takoj najti ustrezno gradivo, ki ga potrebuje in ga ji dati na razpolago.¹² Iz teh Komatarjevih pogledov se seveda močno čuti prizadevanje, kako najširšim krogom prikazati pomen arhivov. Glede deželnega arhiva v Ljubljani je menil, da bi bila njegova poglobljena naloga, spraviti gradivo v red v skladu s sodobnimi zahtevami. Kako je pojmoval te zahteve, pa je pokazal na primeru mestnega arhiva v Ljubljani. V letnem poročilu Višje realke v Ljubljani za šolsko leto 1904/05 je objavil članek o mestnem arhivu, kjer se je strinjal, da Peter Radics v tako kratkem času, kolikor je na tem delal, arhiva po splošno veljavnih znanstvenih načelih ni mogel urediti. Obžaloval je, da je to ureditev obdržal tudi tedanji arhivar (mislil je na Antona Aškercja) in da se ni mogel odločiti za

razdelitev arhiva po posameznih tvarinah, kar naj bi bila edina pravilna pot pri ureditvi takih arhivov. Priložil je shemo, kako si zamišlja vzorno ureditev mestnih in podobnih arhivov.¹³ Ne glede na to, da je predlagana Komatarjeva shema močno pomanjkljiva in v marsičem tudi netočna, bi moral Aškerc, če hi se hotel ravnati po Komatarjevem nasvetu, razdreti skoraj vse svežnje in napraviti docela nove. Vsi obstoječi pisarniški pripomočki bi postali neuporabni. Zgodilo hi se lahko tako, kakor se je zgodilo s starejšim delom fonda kranjskih deželnih stanov, ko so ga začeli razbijati po snovi. Aškercu je zato treba šteti v posebno zaslug, da se ni ravnal po omenjenih nasvetih.¹⁴

V nadaljevanju svojega programa je navajal Komatar, da mora biti deželni arhiv dejaven tudi na znanstvenem področju. Opozarjal je, da hi moralo hiti Kranjce sram, kako daleč zaostajamo za Korošci, Štajerci in Primorci pri preučevanju deželne zgodovine, če hi napravili primerjavo z znanstvenimi napori sosednjih dežel. Zato hi se morali v prvi vrsti lotiti deželne zgodovine in objaviti diplomatarij. Ocenjeval je, da je bilo delo Avgusta Dimitza, *Geschichte Krains* kar dobro za njegov čas. Od izida pa so bili objavljeni številni viri in temeljne razprave, tako da bi bila potrebna najmanj nova izpopolnjena izdaja, če ne temeljita predelava dela. Med poglavji kranjske zgodovine, ki so čakala na ustrezno ohranavo, so bila po Komatarjevem mnenju zgodovina celov, ki so jim v drugih deželah pričeli posvečati posebno pozornost, razvoj in značaj ustave deželnih stanov, zgodovina deželnih financ, davkov in sodne uprave. Nadalje bi morali pripraviti znanstveno objavo mestnih pravic ter urbarjev. V celoti je manjkala še zgodovina cen in zgodovina naravnega gospodarstva. Šele podrobna preučevanja na podlagi virov hi dala odgovor na vprašanje o vzrokih gospodarskega zaostajanja Kranjske.

Drugi poudarek Komatarjevega načrta pa je bil novi diplomatarij za Kranjsko. O napakah v Schumijevem delu ni želel posebej govoriti, ker da je Schumijev manjkalo potrebno strokovno znanje. Obžaloval je, da bo trajalo še dolgo časa, preden ho izšlo za Kranjsko delo, ki je bilo Jakschevo za Koroško, Zahnovo za Štajersko ali Kandlerjevo za Istro.¹⁵ Če zaenkrat ne bi zmogli objaviti listin, bi se mogli zadovoljiti tudi s publikacijo listinskih registrov, oziroma če bi bila ta predraga, le s prepisi listin, ki se nanašajo na Kranjsko in so v tujih arhivih. Na vsak način je bil Komatarjev program zelo ambiciozen in je seveda daleč presegal možnosti deželnega arhivarja. Bil pa je avstrofilsko usmerjen in spoznal, da je nastopil čas, ko je treba preučevati zgodovino v nacionalnem okviru. Na tej osnovi je leta 1902 Franc Kos že izdal prvo knjigo *Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, ki jo pa sploh ne omenja.

Centralna komisija oziroma njene sekcije so v deželah delovale preko državnih organov z navodili in poizvedbami, direktno pa preko svojih konservatorjev in korespondentov. Konservatorji so morali posredovati, nakar je obstajala nevarnost, da bi prišlo do uničenja spomenikov, korespondenti pa so imeli nalogo, da zbirajo podatke o spomenikih, v našem primeru o arhivskem gradivu. Zato so korespondente izbirali iz vrst priznanih strokovnjakov.

Leta 1877 je centralna komisija imenovala za konservatorja arhivske sekcije, tedaj še skupno za Štajersko, Koroško in Kranjsko, Arnolda Luschna v. Ebengreutha, že omenjenega graškega univerzitetnega profesorja. Po-

znal je Kranjsko, saj je ljudsko šolo dokončal v Novem mestu, gimnazijo pa v Ljubljani. Za namene centralne komisije je izdelal več poročil tudi o arhivih na Kranjskem. Pri kranjskem deželnem odboru je izposloval denar za odkup dragocenega doljskega graščinskega arhiva, ki ga je sam tudi opisal.¹⁶

Za Luschinom je bil ob koncu leta 1881 za konservatorja arhivske sekcije na Kranjskem imenovan Avgust Dimitz, do leta 1884 pa je bil korespondent Franc Schmitt. Dimitz, ki je bil tedaj višji svetnik, kasneje pa predstojnik Finančnega ravnateljstva v Ljubljani, je bil nad dve desetletji tajnik Historičnega društva za Kranjsko ter v zadnjem desetletju svojega izhajanja tudi urednik *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain*. Umrl je leta 1886. V stik z arhivi je prišel predvsem v prvih letih društvenega delovanja, ko se je zanimal za stanje raznih podeželskih arhivov, v *Mitteilungen der Zentralkommission* pa je poročal o mestnih in trških arhivih na Kranjskem.¹⁷ Schmitt je še v času, ko je bil korespondent, začel objavljati diplomatarij za Kranjsko ter izdajati *Archiv für Heimatkunde* (izšla sta dva zvezka). V *Mitteilungen der Zentral-Kommission* je opozoril na arhivsko gradivo samostana v Stični.¹⁸

Anton Koblar je bil še kot kaplan v Mengšu imenovan za korespondenta (1884), čez deset let (1894), ko je bil že župnik in dekan v Kraju, pa za konservatorja arhivske sekcije na Kranjskem. Leta 1905 je bil kot konservator ponovno potrjen (do 1912). Od 1891. leta se je posvečal predvsem uredništvu *Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko* (do 1907), za svoje zgodovinske prispevke pa je črpal podatke v številnih arhivih. Gorenjska in notranjska mesta so ga leta 1896 izvolili za državnega poslanca.¹⁹ Za Koblarjem je postal korespondent arhivske sekcije na Kranjskem – od leta 1887, ko je začel urejati deželni arhiv – Julij Wallner. Kmalu pa je prenehal službovati tudi na gimnaziji v Ljubljani, ker se je preselil v Brno, kjer je postal ravnatelj prve nemške državne gimnazije.²⁰

Najbolj plodovit zaupnik arhivske sekcije centralne komisije na Kranjskem pa je postal Franc Komatar, ki je bil v času, ko je nastopil službo na kranjski gimnaziji (1904) imenovan za korespondenta. Od leta 1912 ga najdemo kot konservatorja za Kranjsko pri Arhivskem svetilu. Korespondent pa je postal Josip Mal. Kljub šolskim obveznostim – v letih 1911 in 1912 je skupaj z M. Pircem objavil dva načbenika za zgodovino za višje razrede srednjih šol – je Komatar ostal zvest arhivski stroki. Pričel je s sistematičnim pregledovanjem in inventariziranjem arhivov na Kranjskem; pod inventariziranjem so razumeli tedaj pregledovanje gradiva in izdelavo smernih seznamov. Inventariziranje občinskih, mestnih, celovskih, župnijskih, samostanskih in graščinskih arhivov je imela v svojem programu arhivska sekcija centralne komisije, z njo pa so pričeli v avstrijskih deželah najprej na Tirolskem pod vodstvom dunajskih univerzitetnih profesorjev Oswalda Redlicha in Emila v. Ollenthala (v zadnjih letih 19. stoletja). Rezultate so objavili v publikaciji *Arhivska poročila s Tirolske* (*Archivberichte aus Tirol*), od katerih so izšli do leta 1903 trije zvezki. V času, ko je objavil Komatar v časopisu *Laibacher Zeitung* prispevek, v katerem je govoril o ciljnih arhivske dejavnosti na Kranjskem (1904), je bilo inventariziranje arhivov na Vorarlberskem v tisku, na Koroškem in v Gornji Avstriji pa so z njim pričeli. Tudi na Kranjskem je Komatar z inventariziranjem pričel in opozarjal na iz-

redno zanimivo gradivo, na katerega je naletel v gosposkiških oziroma družinskih arhivih Turjaka, Šrajbarskega turna, Smlednika, Krizá, Hasberka, Raven in Vipave. Inventariziranje arhivov na Kranjskem je sprejela v svoj program 1906. leta tudi arhivska sekcija. V tem letu je imel Komatar v programu obiske arhivov v sodnih okrajih na Gorenjskem, za kar mu je centralna komisija odobrila subvencijo v višini 200 kron. Pregledal je preko 40 arhivov na območju sodnih okrajev Kranjska gora, Radovljica, Trzin in Kranj. Večino njih je našel v zelo slabem stanju. Celo izredno bogati grajski in gosposkiški arhivi so bili zvečine neurejeni, deloma shranjeni v zahojih na podstrežjih in v vlažnih prostorih. Hvalevredna izjema je bil le gosposkiški arhiv v Smledniku, ki je bil po Komatarjevem mnenju mejen po sodobnih načelih. Župnijski fondi so bili zelo revni, kar je bila posledica navade, da so cerkveni ključarji hranili spise doma pri sebi. Občinski arhivi so obsegali prav tako skoraj le novejša spise, ker so tudi župani hranili arhiv pri sebi doma. V nekem kraju niti župan niti občinski odbor nista vedela, kje imajo arhiv. Po dolgem iskanju so se našle arhivalije v nekem kletnem prostoru in so bile v celoti vlažne. Komatar je s pregledi arhivov nadaljeval do prve svetovne vojne.²¹ Zlasti v prvem obdobju je tudi objavil večje število arhivskih inventarjev v *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, ki jim je bil zadnje štiri letnike (1904–1907) urednik.²² V prvi številki *Mitteilungen des Archivrates* (1914) je izšla še Komatarjeva obsežna bibliografija literature, ki vsebuje prikaze ali poročila o arhivalijah s Kranjske.²³ Vsaj po svojem namenu lahko to delo štejemo tudi kot neke vrste arhivski vodnik. Dolgo časa je bilo koristen pripomoček za raziskovalce arhivov.

Četudi morda ne obstoji neka direktna povezava z delovanjem Centralne komisije za varstvo arhivskega gradiva, pa so vendar istemu namenu služila tudi načela glede ureditve cerkvenih arhivov, ki jih je sprejela druga ljubljanska škofijska sinoda v letu 1908.²⁴

Sodelavcem centralne komisije je treba priznati za slugo, da so s svojim vztrajnim delom rešili številne arhivalije pred uničenjem, mnogokrat pa so lastnike tudi vzpodbudili k nrejanju arhivskega gradiva. Prvič je bil nstvarjen vsaj nek okvirni pregled nad gradivom in zanimiva bi bila negotovitev, kaj se nam je od tega danes ohranilo. Skrb za arhive, pa je bila najtesneje povezana z osebami, ki so si prizadevale za razvoj zgodovinopisja, seveda v okviru deželnih meja.

OPOMBE

1 Festschrift der Zentral-Kommission anlässlich ihres fünfzigjährigen Wirkens, K. k. Zentral-Kommission für Kunst- und historische Denkmale, Wien 1903, 101 str. – R. Neck, Privatarchive und Archivalienschutz in Österreich, *Serium* 22/23, 1980, str. 51–55. – W. Goldinger, Geschichte des österreichischen Archivwesens, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, Erg. Bd, 5, 1957, str. 2 sl. – M. Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, str. 83 sl.

2 J. Mal, Naše Muzejsko društvo v tisku sto let, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XX*, Ljubljana 1939, str. 1–24. K. Deschlmann, Zur Geschichte des krainischen Landesmuseums, *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, 2, 1889, str. 361–372. – Chronik des Vereines, *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, 2, 1889, str. IX–XV.

3 J. Žontar, Deželni arhiv v Ljubljani pred letom 1918, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino XVI/1968, str. 151–164. – O Štajerskem deželnem arhivu F. Posch, Gesamtinventar des Steiermärkischen Landesarchives, Graz 1959. – O Institutu za preučevanje avstrijske zgodovine, Mitteilungen des Musealvereines für Krain 17, 1904, str. 211–212.

4 J. Žontar, Deželni arhiv v Ljubljani.

5 F. Posch, Das Archivwesen der Länder und die Entstehung der österreichischen Landesarchive, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 25, Wien 1972, str. 70.

6 Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Publikacije 2, 1982, str. 115.

7 B. Stulli, Pregled povijesnog razvitka zaštite arhivalija na područjima historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XXIII, Pazin–Rijeka 1980, str. 11–40.

8 W. Goldinger, Geschichte des österreichischen Archivwesens.

10 Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odeljenjima u SFRJ, SR Hrvatska, Savez arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1984, str. 14–15.

11 J. Žontar, Načrti za ustanovitev državnega arhiva v Ljubljani pred prvo svetovno vojno, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino XVII/1969, str. 24–27. – F. Perroni, Inventario generale delle carte conservate nel R. Archivio di stato di Trieste e nella sezione d'archivio di stato di Fiume con note storico-archivistiche, Trieste 1933, str. 10.

12 F. Komatar, Über die Ziele der archivatischen Tätigkeit in Krain und die Bedeutung der Archive für die heimische Geschichte, Laibacher Zeitung 1904, št. 110–118.

13 F. Komatar, Das städtische Archiv von Laibach, Jahresbericht der k. k. Staatsoberrealschule in Laibach, 1803/1904, str. 1 sl.

14 V. Fabjančič, Ljubljanski mestni arhiv, Zgodovinski časopis 1/1947, str. 179–180.

15 B. Grafenauer, Struktura in tehnika zgodovinske vede, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1960, str. 222, 324, 343.

16 Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale NF IV, Wien 1878, str. II. – A. Luschn v. Ebengreuth, Die Sammlungen des Schlosses Lusttal bei Laibach, Mittheilungen der k. k. Centralcommission NF VII, Wien 1881, str. 96 sl. – A. Luschn v. Ebengreuth, Reisebericht über innerösterreichische Archive, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 11, 1874, 24 sl. – J. Polec, Luschn Arnold vit. Ebengreuth, Slovenski biografski leksikon.

17 Mittheilungen der k. k. Central-Commission NF VIII, Wien 1882, str. III. – A. Dimitz, Über Archive und Siegel der Städte und Märkte in Krain, Mittheilungen der k. k. Central-Commission NF XII, Wien 1886, str. CLVII–CLIX. – Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 1858, str. 20; 1860, str. 86. – J. Mal, Dimitz Avgust, Slovenski biografski leksikon.

18 F. Schumi, Archivreste des Klosters zu Sittich, Mittheilungen der k. k. Central-Commission NF X, Wien 1884, str. XXXVII sl. – S. Kranjec, Schumi (Sumi) Franc, Slovenski biografski leksikon.

19 Mittheilungen der k. k. Central-Commission NF X, Wien 1884, str. CLXXIV; Mittheilungen der k. k. Zentral-Kommission III, F III, Wien 1904, str. XX. – J. Schlebinger, Koblar Anton, Slovenski biografski leksikon.

20 Mittheilungen der k. k. Central-Commission NF XIII, Wien 1887, str. CCXLVIII. – NF XVIII, Wien 1892, str. 183.

21 Mittheilungen der k. k. Zentral-Kommission III, F III, Wien 1904, str. 297, 327; III, F V, Wien 1906, 93, 202; III, F VI, Wien 1907, 77. – J. Mantuani, Prof. Franc Komatar, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo II–III, Ljubljana 1923, str. 59–61; K. Capuder, Komatar Franc, Slovenski biografski leksikon; o Oswald Redlichu prim. R. Neck, Oswald Redlich und das österreichische Archivwesen, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 28, Wien 1975, str. 378–389.

22 Archivinventare von Planina, Haasberg, Mauniz, Rakek,

Kaltenfeld, Laas, Altenmarkt, Selnceberg, Mitteilungen des Musealvereines für Krain 17, 1904, str. 34 sl. – Archivinventare von Hrenowitz, Slavina, Aileksberg, Grem, Dornegg, Idria, Mitteilungen 18, 1905, str. 73 sl. – Schlossarchiv in Auersperg, Mitteilungen 18, 1905, str. 108 sl. in 145 sl. – Nadačjevanja: 19, 1906, str. 37 sl. in 99 sl. – 20, 1907, str. 161 sl. – Carniola NV I, Ljubljana, 1910, str. 20 sl., 118 sl., 226 sl. – Kranjski mestni arhiv, Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Josef-Gymnasiums in Krainburg, 1912/1913 in 1913/1914.

23 Verzeichnis der archivalischen Literatur Krains, Mitteilungen des k. k. Archivates, 1914, str. 1 sl.

24 Synodus dioecesis Labacensis II, Labaci 1908, str. 147–155, 241–245. Arhivsko gradivo župnij je bilo treba urediti po naslednjih skupinah: 1) dokumenti (spisi, ki so se nanašali na ustanovitev župnije, gradnje cerkva, ustanovna pisma), 2) cerkveno premoženje (inventarji, posestni listi, izvlečki iz zemljiške knjige, dolžniška pisma, pogodbe), 3) nadarbinsko premoženje, 4) spisi, ki so se nanašali na benefikat (fasijske, konsignacije o kolekturalih, prihodki od stolnin), 5) cerkveni računi, 6) zakonski spisi, 7) ostali spisi. V poselnem oddelku naj bi hranili cerkvene knjige, za spise vseh skupin pa nastavili regeste in repertorije. Istočasno so naročili župnijam, da svoje arhivsko gradivo sumarno popišejo.

ZUSAMMENFASSUNG

Wirkung der Zentralkommission für Kunst- und Geschichtliche Denkmäler und des Archivates und die Archive in Krain

Joze Žontar

Nach der Reorganisation im Jahre 1873 hat die Zentralkommission fürs Durelestudieren und Erhalten von Kunst- und geschichtlichen Denkmäler in Wien in ihr Programm auch den Archivgutschutz angenommen. Vor dem Ersten Weltkrieg (1912) ist diese Aufgabe an den Archivrat übergegangen, der bis dann nur fürs bei den Staatsorganen entstandene Archivgut Sorge hielt. Die Archivsektion der Zentralkommission stützte sich in den Ländern an historische und Museumsvereine, und Landesarchive. Landesarchiv in Krain ist in 1887 entstanden. In Krain wurde ein Archiv fürs Archivgut der Staatorgane bis zum Jahre 1918 nicht gegründet. Doch wirkte direkt die Zentralkommission durch ihre Konservatoren und Korrespondente. Von diesen wurde für den Bereich des Archivgutschutzes in Krain am meistens verdienstvoll Franc Komatar, Professor der Geschichte am Krainer Gymnasium.

Delo dr. Karla Kovača v dubrovniškem arhivu

Ignacij Voje

Zgodovinar in arhivar Karel Kovač se je rodil 3. oktobra 1880 v Ljubljani. Zgodovino je študiral v Gradcu in pozneje nadaljeval študije na univerzi v Innsbrucku (1903–1906). Tu je bil po končanem študiju sprejet v službo pri tanjšnjem namestniškem arhivu. Arhivske študije je nadaljeval v Rimu, kjer je posebej študiral paleografijo. Kot je razbrati iz nekoga nekrologa, je bil Kovač izredno nadarjen, obvladal je več jezikov in imel zelo razvit smisel in ljubezen do arhivskih preostankov in starin. Mislim, da ga lahko z vso upravičenostjo uvrstimo med prve šolane slovenske arhivarje.

Po končanem arhivskih študijah v Rimu je bil leta 1911 imenovan za načelnika državnega arhiva v Dubrovniku. Z vso vnemo se je lotil urejanja bogatih dubrovniških arhivskih zakladov. Kot konzervator c. kr. arhivskega sveta je skrbel tudi za ostale arhive južne Dalmacije. Ko je leta 1914 izbruhnila prva svetovna vojna je bil mobiliziran. Sodeloval je v bojih v Srbiji in pozneje na soški fronti v Italiji. Dne 24. oktobra 1917 je kot nadporočnik avstroogrške vojske padel v bitki pri Tolminu. Neimenovani pisec nekrologa v dubrovniškem časopisu *Prava Crvena Hrvatska* (15. XII. 1917) je takole predstavil njegovo osebnost: "Bio je vrlo blage riječi, pronicava uma, žarkog ljubaznog srca, svakome na ruku opširnim svojim znanjem, u kratko je doba prisvojio svakoga s kim je u dodir došao, i ostavio mnogo prijatelja u našem gradu ..."

Karel Kovač se je tudi kot arhivar posvetil znanstvenemu delu. Kljub temu, da njegov opus ni obsežen, lahko ugotovimo, na katera področja bi usmerjal svoje delo, če usoda ne bi prekinila njegovega življenja. Ko je deloval v arhivu v Innsbrucku, se je skušal oddolžiti najprej slovenskemu zgodovinopisju s tehitnim prispevkom. Izdal je neobjavljeno srednjeveško latinsko in drugo arhivalno gradivo, ki se je nanašalo na Kranjsko; našel jo je v Statoshalterel, v arhivu v Innsbrucku. Kot sodelavec Carniole je v II. in IV. letniku objavil naslednje gradivo deloma v celoti deloma v izčrpnih registri: tekst kodeksa 106, ki obsega knjigo kopij pisarne češkega kralja Henrika (Jindřicha) iz leta 1330 in tekst pisma, ki ga je Johann von Kärnten poslal kralju Henriku iz Gorice 25. julija 1320; regeste računov iz let 1295, 1299 in 1302, odlomke iz tirolskih računskih knjig od leta 1309 do 1473; opis in odlonike urbarjev iz 16. in 17. stoletja; popis uradnih spisov raznih področij s tremi registri iz 16. in 17. stoletja; tri regeste dokumentov iz leta 1416 in 1430 pod naslovom *Dodatek k' Beiträge zur Geschichte Krains*; tekst treh dokumentov v nemškem originalu iz let 1283, 1287, 1354 pod naslovom *II. Dodatek k' Beiträge zur Geschichte Krains* z uvodno beležko.¹

Leta 1909 je kot rezultat dela v vatikanskem arhivu objavil najstarejši znani desetinski register z važnim znanjankom fara in beneficijatom v naših pokrajinah na področju oglejskega patriarhata.² Na podlagi gradiva iz va-

tikanskega arhiva je obdelal še temo o zgodovini papeškega davka v diecezi Trident.³

Številnejši so Kovačevi prispevki študij in objave virov, vezani na južnoslovansko zgodovino in še posebej na dubrovniško zgodovino. Znanstveno in publicistično delo je bilo pogojeno z njegovim službovanjem v dubrovniškem arhivu. Tu je Karl Kovač našel nove spodbude za znanstvene raziskave. Kljub temu, da je obstajal Gelčičev popis fondov arhiva Dubrovniške republike, ki ga je avtor objavil leta 1910 v *Glasniku Zemaljskog muzeja* v Sarajevu, se je Kovač verjetno zavedal, da ima ta pregled precej pomanjkljivosti. Zato je sestavil nov, dobro uporabljiv inventar, ki ga pa sam ni mogel več objaviti. Ko sem bil oktobra 1987 na raziskovalnem delu v dubrovniškem arhivu, sem se zanimal za ta njegov rokopis, vendar ga arhivarjem ni uspelo odkriti. Najdba tega rokopisa bi nam verjetno lahko najboljše odkrila Kovačevo arhivsko znanje in prakso.

Med obsežnejše objave dubrovniškega arhivskega gradiva bi lahko uvrstili gradivo o odnosih med Osmanskim cesarstvom in Dubrovnikom. Objavil je 21 listin oziroma pisem turškemu sultanu in heregovskim sandžakbegom⁴ kot dopolnilo znane zbirke dokumentov Čire Triljelke *Tursko-slavjanski spomenici dubrovačke arhive*.⁵

Razumljivo je, da je Kovač največ razprav in študij posvetil odkrivanju dogajanj iz časa obstoja Dubrovniške republike. Tehten je njegov delež pri odkrivanju tajne diplomatske pisave dubrovniške republike. Skušal je odkriti ključne za dešifriranje poročil za 17. in 18. stoletje.⁶ Raziskoval je popis prebivalstva in organizacijo obrambe Dubrovniške republike.^{6a} Zanimiv je tudi Kovačev prispevek k boljšemu poznavanju kulturnega razvoja srednjeveškega Dubrovnika. Dopolnitev k znani razpravi Konstantina Jirečka o dubrovniškem pesniku Šišku Menčetiću⁷ je njegova študija, v kateri govori o knjigah in bibliotekah starega Dubrovnika.⁸ V ta sklop sodi tudi razprava o dubrovniškem pesniku Ivanu Frana Gunduliću. Gre za objavo več dokumentov, ki osvetljujejo doslej neznane strani življenja pesnika znane pesnitve Osman. Med drugim je objavil tudi pismo, pesnikov avtograf.⁹ Ko analiziramo omenjene razprave in objave virov, lahko ugotovimo, kako močan vpliv je imel na strokovno delo Karla Kovača Konstantin Jireček. Karel Kovač je svoje raziskave razširil tudi na vrsto notarskih in kancelarskih knjig.

V krajši študiji, ki je povezana z oceno razprave Dura Körblerja, je obravnaval Zanovićevo šolo in fransonstvo v Dubrovniku.¹⁰ Gre za policijsko preiskavo leta 1776 proti mladeniču Nikoli Remendeliju zaradi brezverstva.

Posebej je Karel Kovač zaslužen za prončevanje dubrovniških slikarske šole. Z upoštevanjem nekaj stotin arhivskih podatkov o umetnosti Dubrovnika je Kovaču uspelo, da je odkril avtorstvo slikarjev za več desetih oltarnih slik na področju dubrovniške republike. Njogo-

va obsežna študija o zgodovini dubrovniškega slikarstva v 15. in v prvi polovici 16. stoletja¹¹ predstavlja plod intenzivnega dela v dubrovniškem arhivu in na terenu. Kovač je uspelo identificirati slikarja Nikolo Božidarevića; do njegovih raziskav sta bili znani le dve sliki z njegovimi signaturami (sv. Marija na Dančah iz leta 1517 in v dominikanski cerkvi na Lapadu iz leta 1513). Ugotovil je, da je Nikola Dubrovčan, kot se v virih pogosto označuje, v resnici Nikola Božidarević, sin Božidajca Vlatkovića, prav tako slikarja v Dubrovniku. In ne samo to, zbral je zelo popolno gradivo o njegovem življenju in delovanju. To gradivo je korigiralo mnoge dotodanje ugotovitve o dubrovniških renesančnih slikarjih. Med drugim je na primer ugotovil, da slika na stranskem desnem oltarju dominikanske cerkve v Dubrovniku ni delo Nikole (Božidarevića) Dubrovčana, ampak je delo nekega Mihajla Ilanze, sina priseljenega Nemca. Tudi izredno lepe nrtarne slike na lesu z zlatim ozadjem v frančiškanski cerkvi v Cavtatu ni naslikal Nikola Dubrovčan, temveč jo pripisuje slikarju Vincenciu, sinu Lavrina (1509). Objavljeno gradivo izpičujče zelo živahno mnenjsko dejavnost v Dubrovniku konec 15. in v začetku 16. stoletja; kar ilotlej ni bilo znano. Kovač navaja za to obdobje preko sto slikarjev, kiparjev, kamnosekov, rezbarjev, zlatarjev, vezilcev in miniaturistov, umetnikov in obrtnikov, ki so po poreklu v glavnem naši ljudje. Arhivsko gradivo; ki ga je razkril Karel Kovač, je v drugačni, bolj jasni luči osvetlilo del kulturne zgodovine srednjeveškega Dubrovnika. To njegovo delo ostaja eden najvažnejših priročnikov za proučevanje likovne umetnosti v Dubrovniku.

Slika o delu in življenju Karla Kovača, ki sem jo podal, je bleda in nepopolna. Žal mi v dubrovniškem arhivu, kjer je deloval štiri leta, ni uspelo dobiti o njegovem udejstvovanju nikakršnega podatka. Uslužbenici arhiva nismo mogli ugotoviti ali obstaja njegova personalna mapa in ali se je ohranila njegova zapuščina. Vse podatke, ki sem jih navedel sem našel raztresene v skromnih nekrologih¹² in zelo kratkem geslu v SBL,¹³ ki ga je napisal Josip Mač.

Pred sedemdesetimi leti je na soški fronti padel slovenski zgodovinar in arhivar, od katerega bi lahko pričakovali še veliko del o južnoslovenski, dubrovniški in morada tudi slovenski zgodovini. Predvsem pa sino prezgodaj izgubili odličnega strokovnjaka za paleografijo in arhivistiko, ki bi verjetno dal svoj prispevek k razvoju arhivske stroke pri nas. Ob stoletnici delovanja preihodnikov Arhiva SR Slovenije smo se spomnili človeka, ki je deloval zunaj Slovenije, vendar bi zaradi svoje aktivnosti na strokovnem zgodovinskem in arhivskem področju moral biti vzor tudi današnji mladi generaciji arhivarjev. Njegova življenjska pot je bila sicer kratka, toda z rezultati svojega dela je obogatil našo zgodovinsko znanost in si s tem postavil trajen spomenik.

OPOMBE

1 Beiträge zur Geschichte Krains, Carniola NV, II/1911; 1-2, str. 51-58; 3, str. 159-172; 4, str. 340; IV/1913, 3-4, str. 172-173.

2 Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileje vom Jahre 1296, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung Band XXX, Heft 4, Wien 1909, str. 607-637.

3 Zur Geschichte der päpstlichen Steine in der Diözese Trient, Mitteilungen, des k. k. Archivrates, Wien str. 144-147.

4 Nekoliko slavjenskih listina, Glasnik Zemaljskog muzeja, XXIV, Sarajevo 1912, VII-IX, str. 397-412. Objavljeni so naslednji dokumenti: 1. šest listin Mehmeda II, Osvojitelja iz let 1468, 1477, 1478 in 1479; 2. dve listini Bajazida II, iz let 1492 in 1503 in tegest listine Bajazida II, iz leta 1500; 3. dve pismi Ahmeda-paše Hercegovića iz leta 1503; 4. listina Selima I, iz leta 1516; 5. šest listin Sulejmana II, Velikanskega iz leta 1520; 6. akreditivno pismo Dubrovniške republike iz leta 1555 za Maria Petra, poslanca pri hercegovskem Sinan-paši; 7. dve pismi Mustafa-bega Milivojevića, hercegovskega sandžaka, dubrovniškemu emirniku in knezu Nikoli.

5 Glasnik Zemaljskog muzeja XXIII, Sarajevo 1911, str. 1-162, 303-349, 437-484.

6 Die diplomatische Geheimschrift der Republik Ragusa, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Band XXXIV, Wien 1913, str. 125-134.

6a Čuvale o statistici i o vojničkim ustanovama u Republici Dubrovačkoj, Glasnik Zemaljskog muzeja, XXVIII, Sarajevo 1916, str. 303-310.

7 Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić, Archiv für slavische Philologie, XIX, Wien 1897, str. 34-51.

8 Über Bücher und Bibliotheken im alten Ragusa, Mitteilungen des k. k. Archivates, I, Band, Wien 1914, str. 270-275.

9 Ein Beitrag zur Biographie des Giovanni Francesco di Gondola, Archiv für slavische Philologie, XXXIV, Wien 1913, str. 239-245.

10 Zanovičeva škola i humanstvo u Dubrovniku, List Dubrovačke biskupije, XIII, Dubrovnik 1913, 5, str. 55-57.

11 Nikolaus Ragusinus und seine Zeit, Archivalische Beiträge zur Geschichte der Malerei in Ragusa im XV. und der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts, Beiblatt zum Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes, Wien 1917, str. 794...

12 Janko Siebinger, Dr. Karl Kovač, Carniola NV VIII, Ljubljana 1917, str. 100-101; Rečnik Orv. v 3. številki časopisa "Ostereich", str. 237; N. N., Dr. phil. Karlo Kovač, Prava crvena Hrvatska, god. XIII, br. 661; 15, XII, 1917, str. 3.

13 SBL I, Ljubljana 1932, str. 538-539; Enciklopedija likovnih umjetnosti, sv. 3, Zagreb 1964, str. 232 (avtor Vojislav Durić).

ZUSAMMENFASSUNG

Das Werk von Dr. Karel Kovač in Dubrovniker Archiv

Ignacij Voje

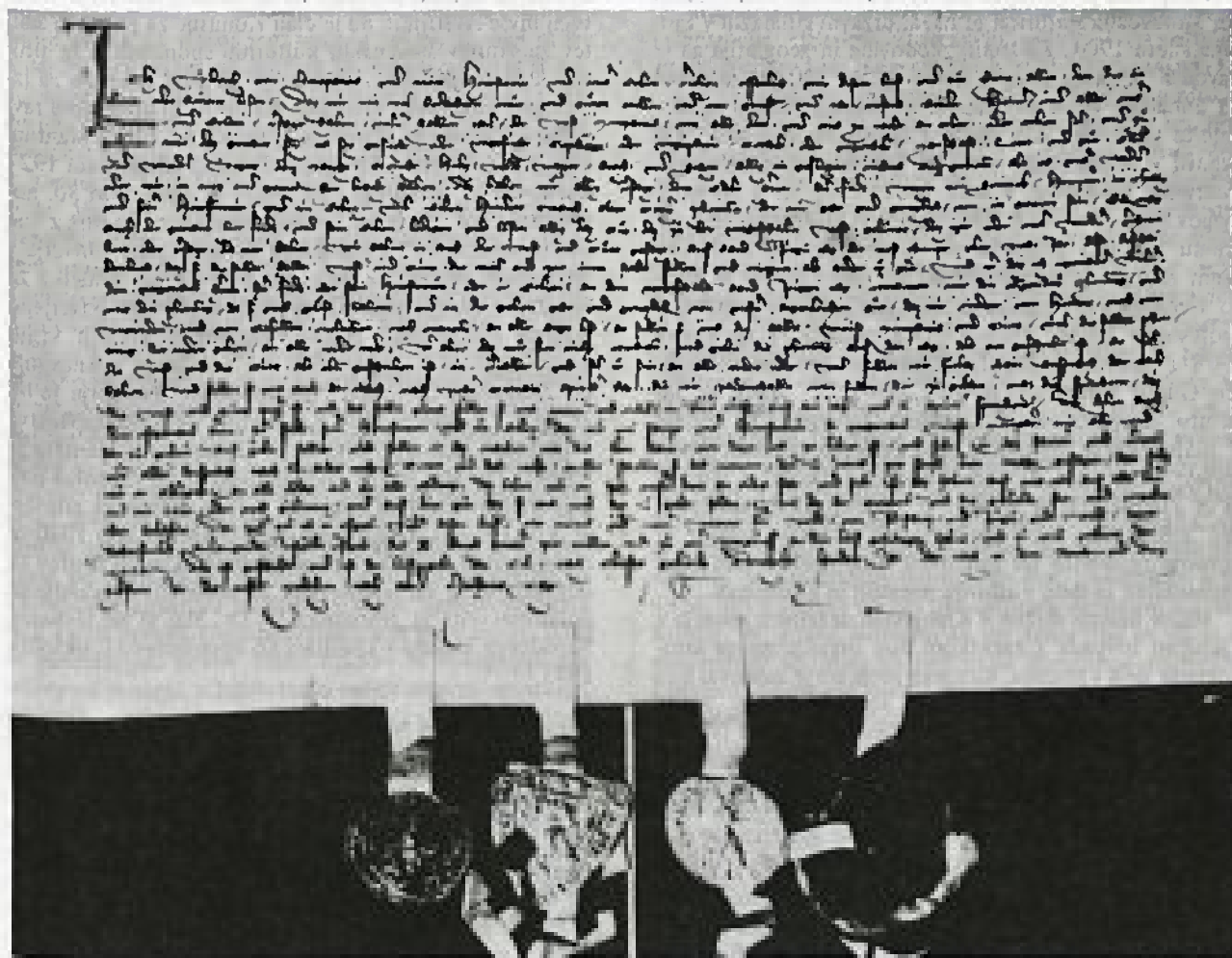
Historiker und Archivar Karel Kovač wurde am 3. Oktober 1880 in Ljubljana geboren. Er studierte Geschichte in Graz und Innsbruck. Hier wurde er nach dem beendeten Studium im dortigen Stellvertreterarchiv angestellt. Er setzte das Archivistudium in Rom fort, wo er extra die Paläographie studierte. Im Jahre 1911 wurde er zum Vorsteher des Staatsarchiv in Dubrovnik ernannt, wo er als Konservator des Archivrates auch für die anderen Archive im südlichen Dalmatien die Sorge führte. Sein Lebensweg wurde am 24. Oktober 1917 unterbrochen — er ist im Schlicht bei Tolmin als Oberleutnant des österreichisch-ungarischen Heeres gefallen.

Als Archivar ließ er sich im Dubrovniker Archiv mit allem Arbeitseifer auf die Ordnung und Inventarisierung von inhaltreichen Archivsätzen ein, dazu widmete er sich aber vor allem der Veröffentlichung der Archivalien und dem wissenschaftlichen Werk. Mit der

Veröffentlichung der Archivquellen und dem wissenschaftlichen Werk. Mit der Veröffentlichung der Archivquellen oder umfangreichen Regesten begann er schon in Innsbruck. Sie bezogen sich an Krain. Zahlreichere sind aber seine Studien und Veröffentlichungen der Quellen, die an die südslawische und noch insbesondere an Dubrovniker Geschichte gebunden sind. Es sollen nur die umfangreicheren Veröffentlichungen vom Dubrovniker Archivgut erwähnt werden, sowie auch die

Studien über die Dubrovniker Malerschule im 15. und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts, mit denen er aufgrund des Archivgutes einen Teil der Kulturgeschichte von mittelalterlichen Dubrovnik beleuchtete.

Karel Kovač kann man unter die ersten gebildeten slowenischen Archivare einreihen, obgleich er außer Slowenien wirkte. Nach seiner Tätigkeit im Archiv- und geschichtlichen Bereich konnte er auch der heutigen Generation von Archivisten zum Vorbild sein.

Zbirka listin (listine Celjskih grofov), Celje, 22. sept. 1339

Dr. Josip Mal, njegovo delo v arhivu in za razvoj arhivistike

Peter Ribnikar

Študij, strokovno usposabljanje in službovanje

Josip Mal je bil rojen 22. decembra 1884 na Pretržu pri Moravčah. Maturiral je na 1. državni gimnaziji v Ljubljani leta 1904. Za študij zgodovine in geografije ga je navdušil profesor Ivan Vrhovec.¹ Leta 1904 se je vpisal na dunajsko univerzo, kjer se je posvetil študiju zgodovine in geografije. Kot študent zgodovine se je leta 1906 prijavil v pripravljalni tečaj na Inštitutu za preučevanje avstrijske zgodovine, v letih 1907–1909 pa je bil redni njegov član. Že v letih 1907–1908 je po študijskem programu inštituta pregledal vse važnejše arhive na Kranjskem in je evidentiral listine, ki bi prišle v poštev za objavo v publikaciji *Regesta habsburgica*, ki jo je pripravljala profesor dr. Osvald Redlich.² Doktoriral je 19. decembra 1908 z disertacijo *Die Legationsreise des Kardinallegaten Guido von Sta. Lucia 1265–1267*. Študij na Inštitutu za preučevanje avstrijske zgodovine je končal 5. julija 1909 in diplomiral pred komisijo uglednih profesorjev: Ottenthala, Dopscha, Redlicha, Dvofaka, Winterja in Zimmermanna in sicer iz zgodovinskih pomožnih ved, arhivistike, virov zgodovinskih raziskav, ustavne in upravne zgodovine ter zgodovine umetnosti. S tem je bil usposobljen za delo v arhivih, muzejih in knjižnicah.

Malov nastop službe v Kranjskem deželni muzeju v Ljubljani sovпада z začetkom bolj organiziranega strokovnega dela v muzeju, katerega program je zasnoval leta 1909 takratni novi ravnatelj dr. Josip Mantuani. Arhiv in knjižnica sta bila takrat dve neurejeni in za javnost skoraj nedostopni zbirki in je njuno ureditev postavil dr. Mantuani v prioriteten delovni načrt. Deželnemu odboru za Kranjsko je predlagal, da je treba razmere v arhivu in knjižnici urediti in ju napraviti dostopni za javnost. Predlagal je, naj se delo zaupa dr. Malu, ki je takrat končal študije in naj se mu tudi omogoči čimprejšnji nastop službe v muzeju.³ Z odlokom Deželnega odbora za Kranjsko z dne 29. novembra 1909⁴ je dr. Josip Mal nastopil službo v Kranjskem deželni muzeju, s tem pa mu je bila odprta pot za njegov strokovni in znanstveni razvoj na področju zgodovine, arhivistike in muzejstva. Na Malovo delo in njegov strokovni razvoj so vplivale tedanje razmere v muzeju in so od njega terjale, da se je moral posvetiti vsem trem panogam dejavnosti, pri čemer je opravil pomembno delo zlasti na področju arhivistike in muzejstva.

V muzeju je dr. Mal opravljal naloge arhivarja, muzejskega kustosa in ravnatelja. Na začetku svojega službovanja je bil bolj angažiran za delo v arhivu. Leta 1913 je bil kot arhivar imenovan za korespondenta Arhivskega sveta na Dunaju, leta 1914 pa kot muzealec za korespondenta Centralne komisije za varstvo umetnostnih in zgodovinskih spomenikov.⁵ Ob prevratu leta 1918 je bil že upoštevan arhivski in muzejski strokovnjak in ugleđen slovenski kulturni delavec ter je bil imenovan za čla-

na kulturnega odseka Narodnega sveta v Ljubljani.⁶ Leta 1919 ga je Deželna vlada za Slovenijo v Ljubljani imenovala za tajnika Komisije za likvidacijo kulturnih institucij bivše Avstrije.⁷ Bil je član Komisije za pripravo zahtev za vrnitev slovenskih kulturnih spomenikov in arhivov iz Avstrije.⁸ leta 1926 pa je bil član komisije za izmenjavo arhivskega gradiva z Italijo.⁹ Ob upokojitvi ravnatelja Narodnega muzeja v Ljubljani dr. Josipa Mantuani je bil dr. Mal s kraljevim ukazom 28. avgusta 1924 imenovan za ravnatelja. To mesto je zasedal do 30. novembra 1924, ko je bil z novim kraljevim ukazom z dne 30. novembra 1924 postavljen za državnega arhivarja v Narodnem muzeju. Z odločbo prosvetnega oddelka za Slovenijo mu je bilo 20. decembra 1924 še poverjeno vodenje ravnateljskih poslov v Narodnem muzeju, ki jih je opravljal do 1. septembra 1927, to je do imenovanja dr. Dragotina Lončarja. Po odhodu dr. Lončarja je bil dr. Mal 21. marca 1928 z odlokom Velikega županstva v Ljubljani ponovno imenovan za ravnatelja Narodnega muzeja. Dr. Mal je kot ravnatelj skoraj vse razdobje svojega službovanja tudi opravljal naloge državnega arhivarja. Kot arhivski strokovnjak je bil imenovan leta 1940 za člana izpitne komisije za polaganje strokovnih izpitov za arhivarje in je bil izpraševalec za predmeta zgodovinske pomožne vede in arhivistika.¹⁰ Dr. Mal je bil ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani do upokojitve 31. oktobra 1945.¹¹

Državni arhiv pri Narodnem muzeju, njegova organiziranost in strokovni kadri

Arhivska zbirka v Kranjskem deželni muzeju je nastajala in rasla z razvojem samega muzeja, ki je poleg muzealij zbiral tudi pismene spomenike, raztresene širom po deželi. Zbirka arhivskega gradiva je leta 1887 prerasla v Deželni arhiv za Kranjsko, le-ta pa je bil npravno združen s Kranjskim deželni muzejem. V tem času je bilo arhivsko gradivo v Deželni arhivu le shranjeno in varovano pred izgubo in uničenjem, ni pa bilo urejevano in strokovno obdelano, ker za to delo ni bilo primernih strokovnih kadrov. Na prelomu 19. v 20. stoletje si je Deželni odbor za Kranjsko prizadeval zaposliti arhivarja v Deželni arhivu, vendar ni imel posebnega uspeha, ker je vsak arhivar zaradi neugodnih delovnih pogojev kmalu poiskal drugo službo. Šele z Malovim prihodom v Deželni arhiv se je začelo stanje popravljati tako glede urejenosti arhivskega gradiva kakor tudi njegove dostopnosti za znanstvene raziskave. Po prevratu je Deželni arhiv začel dobivati svoja finančna sredstva za svoje delovanje.¹² Leta 1926 se je Deželni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani preimenoval v Državni arhiv v Ljubljani,¹³ najpogosteje imenovan Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani. Državni arhiv v Ljubljani je bil organizacijsko, upravnio in kadrovsko povezan z Narodnim muze-

jem vse do konca oktobra 1945, ko je bil ustanovljen Osrednji državni arhiv Slovenije v Ljubljani.¹⁴

Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani ni nikdar zaživel kot samostojna kulturna institucija, čeprav so že pred letom 1926 za to obstajali določeni pogoji in sicer v obliki financiranja. Ko pa je bil leta 1926 ustanovljen Državni arhiv v Ljubljani, je le-ta imel svoj proračun¹⁵ in s tem je bila tudi podana osnova za samostojno poslovanje arhiva. Dr. Mal je bil takrat strokovna kadrovska zasedba v arhivu, ki pa bi ga bilo potrebno še določiti s sistematizacijo. Poleg tega bi se moralo še izvesti postopek za administrativno in upravno ločitev od Narodnega muzeja in s tem izvesti postopek za ureditev statusa Državnega arhiva v Ljubljani. Ker dr. Mal tega postopka ni opravil, je Državni arhiv v Ljubljani ostal posebna zbirka pri Narodnem muzeju. Zakaj dr. Mal ni izvedel ločitve arhiva od muzeja, je ostalo zaenkrat še nepojasnjeno. Dr. Mal je bil osebno vseskozi prepričan in je tudi v javnosti zastopal stališče, da sta arhiv in muzej dve enakovredni kulturni instituciji s področja kulture in znanosti.¹⁶ To se vidi tako iz Almanaha SHS,¹⁷ kjer je dr. Mal leta 1925 ločeno predstavil Deželni arhiv in Narodni muzej, kjer pravi, da je Deželni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani eden največjih uredjenih arhivov v Jugoslaviji. Podobno trditev je podal tudi v obrazložitvi predloga finančnega načrta za Deželni arhiv za leto 1926, v kateri pravi, da je to največji in edini javni arhiv za slovensko ozemlje in da je naš eminentni znanstveni in zgodovinski zavod.¹⁸ Razen tega je tudi pomembno stališče dr. Mala, zapisano v rokopisnem sestavku Stavba arhiva in biblioteke,¹⁹ v katerem predlaga specializacijo muzejev po vrstah dejavnosti in zgraditev posebne zgradbe za arhiv in knjižnico, s katero bi se najholjše in najcenejše rešilo vprašanje arhiva. Za ta predlog se je zgledoval po zagrebškem primeru, kjer sta Državni arhiv in Vseučiliška knjižnica nastanjena v isti zgradbi in imata vsak svojo upravo. Navedena stališča in predlogi dr. Mala so predstavljali dovolj trdno osnovo za doseg ločitve arhiva od muzeja, a kljub temu ostaja odprto vprašanje, kaj ga je oviralo, da ni izpeljal postopka za njuno ločitev. Del krivde gotovo pripada razmeram tedanje kulturne politike na Slovenskem, precej krivde pa je tudi na strani dr. Mala in njegove politike do vodenja obeli zavodov. Dr. Mal je bil v teh letih državni arhivar in vršilec dolžnosti ravnatelja Narodnega muzeja. Po vsej verjetnosti je bil zainteresiran, da se ohrani obstoječi status in zaradi tega ni ničesar ukrenil, da bi se izvedla ločitev. Tako stanje je tudi ugajalo upravnim organom in financierjem, ker jim ni bilo treba odpirati novih delovnih mest in zanje zagotavljati potrebnih finančnih sredstev.

Skoraj istočasno je na razvoj Državnega arhiva in njegovo kadrovske stanje usodno vplivala poteza dr. Mala, ker ob njegovem ponovnem imenovanju za ravnatelja Narodnega muzeja ni nastavil na svoje bivše delovno mesto novega državnega arhivarja, temveč je nastavil dr. Rajka Ložarja, ki mu je dodelil delo v arheološkem in kulturnozgodovinskem oddelku Narodnega muzeja. Državni arhiv je na ta način leta 1928 ostal brez strokovnega delavca, vsa dela in naloge Državnega arhiva pa je honorarno opravljal dr. Mal sam. Ta spodrsrlaj je dr. Mal leta 1938 opravičeval s takojimenovanimi Radičevimi redukcijami,²⁰ storjena napaka pa se je dr. Malu bridko maščevala, ko je poskušal v letih 1937–1939 nastavitviti v Državnem arhivu Stanka Juga in je za to moral ponovno dobiti odobritev delovnega mesta arhivarja pri Mini-

strstvu za prosveto v Beogradu. V predlog finančnega načrta za leto 1938 za Državni arhiv v Ljubljani je dr. Mal dal zahtevek za finančna sredstva za delovno mesto arhivarja, ki naj bi ga zasedel Stanko Jug in za delovno mesto služitelja v arhivu, hkrati pa je tudi zaprosil Ministrstvo za prosveto v Beogradu, da odpre v Državnem arhivu v Ljubljani navedeni delovni mesti. Z ugodno rešitvijo te prošnje je predvideval dr. Mal upravno osamosvojitve Državnega arhiva v Ljubljani.²¹ Za ugodno rešitev te vloge pri Ministrstvu za prosveto v Beogradu je dr. Mal prosil za posredovanje narodne poslance dr. Jureta Koceja, Pavla Flereta, Franca Šemrova, Andreja Vebleta, ministra dr. Miha Kreka in dr. Antona Korošca, senatorja Franca Smoleja, prof. beogradske univerze dr. Viktorja Novaka in jugoslovansko zgodovinsko društvo v Beogradu.²² Intervencije uglednih slovenskih politikov in ostalih znanstvenikov niso pripomogle k rešitvi kadrovskega in s tem povezanega upravnega statusa Državnega arhiva v Ljubljani. Leta 1938 je dr. Mal ponovno zaprosil za odobritev delovnega mesta arhivarja v Državnem arhivu. Zopet se je obrnil na pomoč na ministra dr. Miha Kreka, dr. Franca Snoja in dr. Antona Korošca ter na ministrskega tajnika dr. Vladimira Kuzmana, sam pa je še osebno pojasnil vso problematiko zaprosenega delovnega mesta tedanjemu ministru za prosveto dr. Magareviću in načelniku Jakšiču, ki sta mu obljubila ugodno rešitev navedene prošnje.²³ Kljub vsem intervencijam in pojasnjevanjem, je ostala namestitev arhivarja Stanka Juga še naprej odprta in sicer z utemeljitvijo, da Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani ni samostojen zavod, ampak le oddelek Narodnega muzeja. Niti dr. Malu niti uglednim posredovalcem ni uspelo prepričati dr. Konstantinovića na Ministrstvu za prosveto v Beogradu, da je Državni arhiv pri Narodnem muzeju samostojen zavod, ki je obstajal in deloval že pred prevratom leta 1918, pri katerem so bili kot arhivarji zaposleni Antoñ Kohlar, dr. Franc Komatar in dr. Josip Mal in da se s postavitvijo dr. Mala za ravnatelja Narodnega muzeja v Ljubljani delovnega mesta arhivarja ni takoj zasedlo zaradi Radičevih redukcij.²⁴ V brezizgledni situaciji za namestitev Stanka Juga je leta 1939 interveniral še poslanec Ivan Dolenc, kateremu je dr. Konstantinovič svetoval, naj Narodni muzej v Ljubljani v svoj predlog finančnega načrta za leto 1939 vključi še zahtevek za namestitev Stanka Juga. Ko je bil izvršen nasvet dr. Konstantinovića, je bil Stanko Jug z odlokom št. 12221 z dne 6. aprila 1939 nastavljen v Narodnem muzeju v Ljubljani in sicer kot uradniški pripravnik VIII. skupine.²⁵ Namestitev služitelja v Državnem arhivu je bila v pristojnosti Banske uprave Dravske banovine, ki ga je nastavila že leta 1938 in sicer kot dnevničarja.²⁶ Z namestitvijo Stanka Juga in služitelja—dnevničarja je bilo rešeno kadrovske vprašanje v Državnem arhivu, nereseno pa je ostalo vprašanje njegove osamosvojitve, kar naj bi bilo rešeno v novo uredbo o arhivih, ki je bila v pripravi.

Osnutek uredbe o arhivih, ki je bil pripravljen leta 1939, je urejal status arhivov v Jugoslaviji. Drugi člen osnutka te uredbe je določal, da se samostojni državni arhivi ustanovijo v Beogradu, Zagrebu, Dubrovniku in Novem Sadu ter da v sklopu muzejev na Cetinju, v Ljubljani, Sarajevu, Skopju in Splitu delujejo posebni arhivski oddelki. Dr. Mal je na ta osnutek uredbe sestavil obširne pripombe, ki jih je poslal ministru dr. Francu Snoju²⁷ z napotkom, da je treba energično zahtevati, da se status Državnega arhiva pri Narodnem muzeju v Ljublja-

ni spremeni in da se mora ta arhiv izenačiti z državnimi arhivi v Beogradu, Zagrebu, Dubrovniku in Novem Sadu. Pisal mu je, da izenačitev statusa arhivov zahteva naša narodna čast in da bo Ljubljana oškodovana, če bi bil arhiv samo oddelek Narodnega muzeja in da bo zaradi tega tudi dobival manjšo dotacijo. Predlagal mu je, naj se zavzame in doseže popravek osnutka uredbe, da bo Državni arhiv v Ljubljani samostojen zavod, če pa tega ne bo dosegel, bo to pomenilo degradacijo za Slovenijo, ki pa jo je treba z vsemi sredstvi preprečiti. Nadalje mu je še svetoval, naj za doseg te slovenske zahteve pridohi tudi predsednika senata dr. Antona Korošca in ministra dr. Miha Kreka. Obširne in temeljne Malove pripombe na osnutek uredbe ter energično posredovanje na predloženi osnutek so bili uspešni in v drugem osnutku uredbe, ki je bil pripravljen tik pred začetkom vojne, so upršteevane spremembe glede statusa arhivov, saj je bilo v 3. členu osnutka uredbe določeno, da se državni arhivi ustanovijo v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Skopju in na Cetinju²⁸; razpad stare Jugoslavije oziroma okupacija pa sta odložila sprejem uredbe o arhivih. Status Državnega arhiva v Ljubljani je zato ostal nespremenjen do izida uredbe Narodne vlade LRS, s katero je le-ta 31. oktobra 1945²⁹ ustanovila Osrednji državni arhiv Slovenije in dr. Mal je z vsem svojim znanjem tudi sodeloval v pripravah za izdajo te uredbe.

Državni arhiv pri Narodnem muzeju je razpolagal s štirimi velikimi prostori, od katerih je bil eden namenjen za čitalnico, ki so jo uporabljali obiskovalci arhiva in knjižnice Narodnega muzeja. V čitalnici so bile kasneje ob stenah postavljene arhivske police, v katerih je bil nameščen arhiv Ilirskega gubernija v Ljubljani. Ob ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije je le-ta prevzel vse arhivsko gradivo, zbrano v Državnem arhivu pri Narodnem muzeju z inventarjem. Narodni muzej pa je zadržal še tiste arhivske fonde, ki so bili shranjeni v njegovi knjižnici.

Z upokojitvijo dr. Mala 31. oktobra 1945 je bilo prekinjeno delo zavzetega poznavaleca arhivov in pomembnega arhivskega strokovnjaka in s tem tudi delovanje Državnega arhiva pri Narodnem muzeju v Ljubljani.

Malovo delo v arhivu, pridobivanje arhivskega gradiva in opravljanje službe varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva

Z delom v arhivu je začel kot diplomat Inštituta za preučevanje avstrijske zgodovine, usposobljen za vsa dela in naloge, ki jih obsega strokovna obdelava arhivskega gradiva. Ob njegovem nastopu službe so bili arhivski fondi in zbirke praktično neuporabni za raziskovalno delo. Na arhivskih fondih in zbirkah so bila pred tem že opravljena določena prejevalna dela, zlasti to velja za arhivsko gradivo Deželnih stanov za Kranjsko in za Vicedomski urad za Kranjsko, za katere so že obstajali pripomočki za uporabo, vendar je bilo tudi to gradivo v velikem neredu. Iz Malovega poročila³⁰ je razvidno, da je bilo arhivsko gradivo shranjeno v kletnih prostorih, naloženo vsevprek po mizah, predalih, policah ter tudi odloženo na kupih. Arhivsko gradivo, ki so ga pred tem že uporabljali posamezni uporabniki, med katerimi so najpomembnejši Dimitz, Radics, Müllner, Kaspret, Bidermann in ker ni bilo zaposlenega arhivarja, so uporabniki arhivskega gradiva sami pregledovali in arhivskih dokumentov po uporabi niso vračali na svoje mesto, temveč so

jih odlagali in puščali, kjerkoli so našli prostor. S tem so uporabniki gradiva ustvarili popoln nered v arhivu. Dr. Mal poroča, da je bilo arhivsko gradivo pomešano z bibliotечnim gradivom in da je bilo pred začetkom prejevalnih del potrebno vse gradivo najprej razprašiti, ločiti arhivsko od bibliotечnega gradiva in muzealij, nakar je bilo potrebno arhivsko gradivo razvrščati po provenienci. Vse delo je opravil dr. Mal s pomočjo upokojenega finančnega uradnika dr. Josipa Stareta. Z razvrščanjem gradiva so nastale zbirke pečatov, knjajn, mavčnih odlikov, portretov, skic, originalnih risb, fotografij, zemljevidov, načrtov, heraldičnega in mimizmatičnega gradiva. Z urejanjem arhivskega gradiva je oblikoval zbirke patentov, plakatov in letakov, osmrtnic, listin ter več drugih arhivskih fondov. Pri urejanju arhivskega gradiva je moral prebrati list za listom, jih razvrščati po provenienci v smiselne enote in iz njih napraviti tehnične enote. Na ta način je nastala okoli 80 fasciklov obsegajoča zbirka Muzejskega društva, 27 fasciklov obsegajoča zbirka patentov in okrožnic, 10 fasciklov obsegajoča zbirka aktov francoske dobe, več obsežnih arhivskih fondov graščin in samostanov; graščinski arhiv Bled (75 fasc.), Dol (123 fasc.), Polhov Gradec (23 fasc.), Kostanjevica (53 fasc.), Stična (18 fasc.), Zoisov arhiv (34 fasc.), arhivski fondi kresijskih uradov Ljubljana, Novo mesto in Postojna (skupaj 52 fasc.), Knjigovodstvo Deželnih stanov za Kranjsko in Nadzorstvo stanovskih pisestev (100 fasc.), celovski arhivi (13 fasc.) in 13 fasc. deputatov. Nadalje je dr. Mal oblikoval rokopisno zbirko in zbirko literarnih zapiskov. Največ pozornosti in dela pa je posvetil urejanju listin, katerim je napisal okoli 1000 regestov in okoli 15.000 kartotečnih listkov krajevnih in osebnih imen. Z opravljenim delom je omogočil čimvečjo in čimboljšo dostopnost arhivskih fondov in zbirk za znanstveno-raziskovalno delo. Pri urejanju arhivskega gradiva je stremel za tem, da postane arhivsko gradivo čimprej dostopno. Oltarili so se njegovi pisipi rokopisov in nbarjev, kartoteka patentov in okrožnic ter kartoteka z regesti listin s kartotečnimi listki osebnih in krajevnih imen, ki so še danes dragocen pripomoček za uporabo. Popisom arhivskega gradiva ostalih arhivskih fondov in zbirk ni posvetil večje pozornosti, ker se mu je zdela važnejša njihova ureditev. Pri urejanju arhivskih fondov je dosledno upošteval princip proveniencie, gradivo pa je skušal urediti po prvotni ureditvi. Ta princip je dr. Mal tudi zastopal v svojih arhivskih teoretičnih člankih.

Leta 1914 je dr. Mal pripravil prvo arhivsko razstavo na Slovenskem,³¹ s katero je prikazal razvoj pisave. Z razstavo je javnosti prikazal razvoj latinskega pisma in pisave od rimske dobe do humanizma. Na razstavi je posamezne vrste latinskega pisma predstavil z originalnimi dokumenti iz arhiva, manjkajoče dokumente—ekspozate pa je nadomestil s fotokopijami. O razstavi je tudi napisal strokovno poročilo.

Deželni arhiv je do srede dvajsetih let v glavnem povečeval svoje arhivske fonde in zbirke z darovi posameznikov ter z nakupi, za kar pa ni bilo na razpolago dovolj finančnih sredstev. V tem času, razen nekaterih izjem, Deželni arhiv ni pokazal posebne iniciative za iskanje arhivskega gradiva na terenu. Kot izjemo moremo upoštevati Malov poskus leta 1920,³² ko je kot kustos knjižnice in arhiva Kranjskega deželnega muzeja zaprosil Poverjeništvu za in hogočastje Deželne vlade za Slovenijo, da bi mu omogočilo vpogled v registraturo hiše De-

zelne vlade za Kranjsko in je ob tem tudi ponudil možnost prevzema obsežnega arhivskega fonda v Deželni arhiv pri Narodnem muzeju. Deželna vlada ponudbi dr. Mala ni ngodila. Leta 1921 sta bila Deželnemu arhivu pri Narodnem muzeju ponujena zbirka kateend za obdobje 1793–1813 ter arhiv Okrajnega glavarstva Novo mesto, česar pa Deželni arhiv ni prevzel in je nato to gradivo Okrajno glavarstvo Novo mesto uničilo.³³ Ko je dr. Mal sredi dvajsetih let tudi opravljal naloge ravnatelja Narodnega muzeja, se je začel bolj zanimati za možnost koncentracije arhivskega gradiva s terena. Poskusil je pridobiti katastrsko gradivo, ki je bilo tedaj v varstvu Histotičnega seminarja Filozofske fakultete in Prešernov zapuščinski spis, ki ga je hranilo Sresko sodišče v Kranju. Za Državni arhiv je pridobil arhivske fonde graščin Krupa v Beli krajini, Podgrad–Ostrovnica, Klevčev in Križ pri Kamniku, tiskni arhiv Motnik ter manjše količine drugih arhivalij, med katerimi je najpomembnejše plebeično gradivo s Koroške iz leta 1920.³⁴ Pridobivanje arhivskega gradiva s terena je bilo povezano z določenimi finančnimi sredstvi, ki jih je pristojni finančni upravni organ sproti dodeljeval na dovolj utemeljene zahteve, ki jih je sestavljala dr. Mal. Proti koncu dvajsetih let je začel Državni arhiv v Ljubljani na pobudo dr. Mala prevzemati obsežne arhivske fonde upravnih organov za Kranjsko in sodišč nastalih od konca 18. stoletja dalje. Leta 1929³⁵ je Državni arhiv prevzel spise in registruaturne pomožne knjige Deželnega predsedstva za Kranjsko od leta 1806–1860 (386 fasciklov in knjig) ter spise Policijske direkcije v Ljubljani za obdobje 1816–1866 (64 fasc.), leta 1930³⁶ je bilo prevzeto arhivsko gradivo Ilirskega gubernija v Ljubljani za obdobje 1784–1849 (3700 fasciklov in pripadajočih registraturnih knjig), leta 1937³⁷ je predsedstvo Okrožnega sodišča v Ljubljani predalo Državnemu arhivu takomenovano staro sodno registraturo, ki je obsegala okoli 2000 fasciklov in knjig, v okviru katere so sodili spisi Deželnega sodišča za Kranjsko za leta 1784–1850, imenjska knjiga, terezijanski kataster, zapuščinski inventarji, testamenti, normalije; leta 1938³⁸ je Državni arhiv pridobil arhiv Državnega namestništva in Deželne vlade za Kranjsko v Ljubljani za obdobje 1850–1860, leta 1940³⁹ pa arhiv Deželne komisije za zemljiško odvezo ter zbirko patentov, okrožnic in kateend (208 fasc.), tik pred okupacijo leta 1941⁴⁰ pa še gradivo Manjšinskega inštituta v Ljubljani in Prešernov zapuščinski spis. Z nakupom je bilo leta 1930⁴¹ pridobljeno arhivsko gradivo graščine Stara Loka, ki je bilo kupljeno na dražbi Strahlove zapuščine. Nadalje je bilo kupljeno nekaj rokopisnih knjig, listin, načrtov, več arhivskih fondov pomembnih političnih in kulturnih osebnosti ter nekaj posameznih dokumentov. O nakupih in darovih arhivskega gradiva in muzealij je Narodni muzej vodil posebni evidenčni knjigi.

Med okupacijo 1941–1945 je dr. Mal posvetil posebno pozornost varstvu arhivskega gradiva, shranjenega v Narodnem muzeju ter zaščiti arhivskega gradiva zunaj arhiva, ki mu je grozilo uničenje s strani okupatorjev. Ogroženo gradivo je prevzemal v začasno hranjenje ter ga je na ta način obvaroval pred uničenjem. Deponirano gradivo je bilo po vojni vrnjeno njihovim lastnikom.⁴² Arhivsko gradivo Državnega arhiva je bilo zaradi nevarnosti bombnih napadov leta 1944 preseljeno v zaklonišče Narodnega muzeja, za varstvo arhiva pa je skrbel dr. Mal.

Ko so v časovnem razdobju 1937–1941 na pobudo

Apelacijskega sodišča v Ljubljani okrožna in sreska sodišča v Sloveniji začela izločati spise, je dr. Mal opravljal pomembno in odgovorno delo nadziranja izločanja nepomembnega dokumentarnega gradiva sodnih registratur v Sloveniji. V tem času so sodišča izločala civilne in kazenske spise za obdobje 1850–1910. Apelacijsko sodišče je o izločanju izdalo posebna navodila, ki so določala, da morajo sodišča o izločanju spisov obvestiti Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani, le-ta pa je moral v roku treh mesecev opraviti kontrolni pregled izločenih spisov. Dr. Mal je opozarjal sodišča, da ne smejo izločati starih zemljiških knjig in arbarjev ter spisov, ki dokumentirajo uporabo slovenskega jezika v sodnih obravnavah ter spisov o poslovanju sodišč v slovenskem jeziku. Kontrolne preglede izločenih spisov je opravljal osebno dr. Mal, le pri Sreskem sodišču v Kranju mu je pomagal še dr. Josip Žontar. Kontrolnim pregledom izločenih spisov sodišč je dr. Mal posvetil precej časa, sam je prevzemal odgovornost za kakovost opravljenega dela in zato k temu delu tudi ni pritegnil arhivarja Stanka Juga. Preglede izločenih spisov je opravil leta 1937⁴³ pri Okrožnem in Sreskem sodišču v Novem mestu in pri sodišču v Višnji gori, leta 1938⁴⁴ pri sodiščih v Kranju, Ljutomeru, Ptujju, Žužemberku in Ribnici, leta 1939⁴⁵ pri sodiščih v Kočevju, Šmarju pri Jelšah, Slovenski Bistrici, Slovenskih Konjicah, Laškem, Škofji Loki, Mokronogu, Marenbergu, Trzinu, Radovljici in Rogatcu, leta 1940⁴⁶ pri sodiščih v Kozjem, Gornji Radgoni, Litiji ter na Okrožnem sodišču v Mariboru, leta 1941⁴⁵ pa pri sodiščih v Velikih Laščah in Brežicah. Iz ohranjene dokumentacije v Narodnem muzeju ni razvidno, koliko gradiva je bilo izločeno pri navedenih sodiščih. Državni arhiv pri Narodnem muzeju v tem času ni prevzemal arhivskega gradiva navedenih sodišč in dr. Mal tudi ni dopustil, da bi arhivsko gradivo sodišč prevzemali v varstvo muzeji v Škofji Loki, na Ptujju in v Mariboru,⁴⁸ ki so prosili Apelacijsko sodišče za prevzem arhivskega gradiva sodišč z njihovega okoliša. Dr. Mal je bil prepričan in je vztrajno načelno zagovarjal mnenje, da to gradivo sodi v osiednji državni arhiv – Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani.

Dr. Mal ima veliko zaslugo v tem, da je leta 1945 preprečil izločanje in s tem tudi uničenje obsežnih fondov arhivskega gradiva Banske uprave Dravske banovine. Ko je zvedel, da nameravajo v zgradbi Narodne vlade LRS izločiti in uničiti najpomembnejše upravne arhivske fonde za Slovenijo za obdobje 1918–1945, je kot predstavnik Narodnega muzeja v Ljubljani, sicer v zelo težkih političnih razmerah, zahteval od Narodne vlade LRS in pri vodstvu Znanstvenega inštituta SNOS, da omenjeno arhivsko gradivo zaščiti in ohrani ter da naj se za nameravano izločanje tega gradiva imenuje strokovna komisija.⁴⁹ Dr. Mal je s svojim energičnim posredovanjem preprečil uničenje najpomembnejših virov za zgodovino Slovencev med obema vojnama.

Uporaba arhivskega gradiva v Državnem arhivu v Ljubljani

Pomanjkljivosti uporabe arhivskega gradiva za znanstveno in raziskovalno delo v Deželnem arhivu je poskušal odpraviti dr. Mal. Leta 1923 je pripravil poseben pravilnik Red za uporabo arhiva, ki ga je odobril poseben oddelek Pokrajinske uprave za Slovenijo.⁵⁰ Ta pravilnik je še dopuščal posojilo arhivskega gradiva iz Deželnega

arhiva in sicer v obliki medarhivske posoje ter posojajo arhivskega gradiva na dom. Ker je bila s tako izposojajo velika nevarnost za poškodovanje arhivskega gradiva ter tudi velika možnost za izgnho in uničenje dragocenega arhivskega gradiva, je dr. Mal leta 1929⁵¹ predlagal Velikemu županstvu ljubljanske oblasti spremembo in dopolnitev omenjenega pravilnika in sicer v tem, da se ukinja posoja arhivskega gradiva na dom, za medarhivsko izposojajo in za izposojajo gradiva posameznim uradom pa se je od njih zahtevalo posebno izjavo, s katero so uradi jamčili, da se bo gradivo uporabljalo le v uradnih prostorih in da bo gradivo zavarovano in zaklenjeno. Za posojanje arhivskega gradiva v inozemstvo je bilo določeno, da se gradivo posodi le preko konzulatske službe in sicer ob oveljavljeni recipročnosti. Državni arhiv je tako posojajo največ izvajal z arhivi v Avstriji.

Arhivsko gradivo Deželnega oziroma Državnega arhiva v Ljubljani je bilo dostopno za uporabo v čitalnici, ki je bila skupna za arhiv in knjižnico. Uporabnikom je sprva izdajal arhivsko gradivo dr. Mal, v njegovi odsotnosti pa tudi drugi muzejski uslužbenci. Leta 1924⁵² je dr. Mal uvedel za posojajo arhivskega gradiva posebno evidenčno knjigo, s katero je Deželni arhiv začel voditi dokumentacijo o uporabi in uporabi arhivskega gradiva. Evidenčna knjiga je imela sprva šest rubrik: tekoča številka, datum posoje, arhivalije dane v posojajo, število zvezkov ali listov, uporabljemalec in madnik, ki je gradivo posodil. Z leti so številki rubrik zmanjšali na pet, nekaterim rubrikam pa je bil spremenjen naslov; rubriko uporabljemalec so nadomestili s podpisom uporabnika, rubriko madnik, ki je gradivo posodil, pa v rubriko opombe. Za leto 1930 v evidenčno knjigo ni vpisanih nobenih podatkov o posoji gradiva. Na začetku je evidenčno knjigo skrbno vodil dr. Mal, a že ob koncu leta 1924 so podatke o izposoji zapisovali drugi muzejski uslužbenci. Kasneje se je dogajalo, da so v evidenčno knjigo vpisovali podatke o izposoji tudi sami uporabniki arhivskega gradiva, kar ptiča, da v Državnem arhivu ni bilo arhivalja in da so zaradi tega nastajale pomanjkljivosti v zvezi s posojajo in uporabo arhivskega gradiva. Uporabniki arhivskega gradiva so v primeru izposoje gradiva na dom vpisali v rubriko opombe svoj naslov. Ker nekateri uporabniki niso pravočasno vrnili izposojenega gradiva, je dr. Mal pisмено mital. Nerednosti z izposojajo arhivskega gradiva je uredil arhivar Stanko Jug. Arhivsko gradivo je bilo dostopno za uporabo do 16. februarja 1944⁵³, to je do evakuacije arhivskega gradiva v kletne prostote Narodnega muzeja, kjer je bilo arhivsko gradivo uskladiščeno do leta 1946.

Popularizacija arhivistike in arhivske službe

O svojem strokovnem delu na arhivskem gradivu in o problemih arhivistike in arhivske službe ter o pomenu arhivov in arhivskega gradiva za slovensko zgodovino piše je dr. Mal objavil več strokovnih člankov, s katerimi je zgradil temelje arhivistike in arhivske službe na Slovenskem. Članki, objavljeni v zgodovinskih, strokovnih in drugih revijah, izpričujejo njegovo strokovnost na področju arhivarstva in dokumentirajo njegovo zavzetost in prizadevanja za osveščanje slovenske javnosti o pomenu arhivskega gradiva vobče ter o pomenu arhivov za kulturo, znanost in zgodovino slovenskega naroda. Izredno pomemben je Malov prispevek za razvoj arhivske teorije pri Slovencih ter pri oblikovanju jugoslovanske

in slovenske arhivske zakonodaje, s katero se je tudi mejeval status arhivov.

S področja arhivov in arhivistike je dr. Mal objavil šest člankov. Prvi članek datira v leto 1910, to je v prvo leto njegova službovanja. V članku z naslovom Pomen in organizacija arhivov⁵⁴ je pozival na potrebo ohranjanja arhivskega gradiva, hlače je poučil o pomenu arhivskega gradiva za kulturo in zgodovino, najpomembnejša pa je njegova pabnda za ustanovitev osrednjega arhiva vseh slovenskih pokrajin v Ljubljani, središču zedinjene Slovenije. Ob postavitvi pive arhivske razstave na Slovenskem leta 1914 v prostorih Deželnega muzeja v Ljubljani, s katero je prikazal razvoj pisave v arhivskih dokumentih, je objavil članek z naslovom Razvoj naše pisave,⁵⁵ v katerem je podal zgodovinski prikaz razvoja latinskega pisma od rimske dole do humanizma. V njem je na poljuden način opisal najpomembnejše vrste latinskega pisma in njihove značilnosti. Razstava in članek predstavljata prvi prikaz paleografije kot zgodovinske pomožne vede na Slovenskem. V kratkem, vendar izredno pomembnem članku Avstrijski arhivi,⁵⁶ objavljenem leta 1924, se je dr. Mal zelo odgovorno dotaknil še danes nerešenega vprašanja izvedbe arhivskega sporazuma, sklenjenega med Kraljevino Srhov, Hrvatov in Slovencev ter Avstrijo leta 1923. Slovensko javnost je takrat seznanil z delom jugoslovanske komisije, opravljenem ob podpisu omenjenega sporazuma. Leta 1928 je dr. Mal objavil Kratka navodila za ohranitev in ureditev manjših arhivov.⁵⁷ Navodila so dragocen pripomoček za urejanje arhivskega gradiva. Napisal jih je na osnovi lastnih delovnih izkušenj, ki si jih je pridobil z razvrščanjem, urejanjem in tehničnim upremljanjem arhivskega gradiva graščin Krupa in Podgrad-Ostrovica. Članek z navodili za urejanje je tedaj predstavljal vzorec za urejanje arhivskega gradiva graščin ter drugih arhivskih fondov, ki so jih arhivi začeli prevzemati v varstvo. Navodilom je dodal tudi, obrabee za razvrščanje posameznih vrst arhivskega gradiva v 16 karakterističnih skupin. Kljub pomanjkljivostim, zlasti glede sistematike razvrščanja arhivskega gradiva v skupine, so navodila pomirsko delo v slovenski arhivistiki. Pomembna je, da navodila slonijo na načelu urejanja arhivskega gradiva po principu provenienčne in prvotne ureditve gradiva. V sestavku Knjižnica in arhiv⁵⁸ iz leta 1931, namenjenem uporabnikom arhivskega gradiva, je dr. Mal podal osnovne informacije o arhivskih fondih in zbirkah, ki jih je hranil Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani. V članku Organizacija ljubljanskih arhivov⁵⁹ je dr. Mal podal svojo vizijo o organizaciji arhivske službe in arhivov na Slovenskem. Izhodišče mu je ustanovitev osrednjega slovenskega arhiva, ki ga je videl v Državnem arhivu pri Narodnem muzeju v Ljubljani. Ta arhiv naj bi poleg listin, urbarjev, patentov, knend, rokopisnih knjig, notie, literarnih zapisiščin, spominskih albumov, korespondence, osmrtnic, historičnih krajepisnih zbir, zbir historičnih zemljevidov, pečatov, pečatnikov in grbov zbiral tudi manjše arhivske fonde, ki naj se centralizirajo s podeželja in arhive osrednjih uradov. V osrednji slovenski arhiv naj bi se oddajali spisi posameznih uradov sukcesivno in sicer takrat, ko akti ne bi bili več potrebni za tekoče uradno poslovanje. Dr. Mal tudi negotavlja, da je shranitev vseh arhivskih virov na enem mestu za državo najgospodarnejše in za arhivalije najboljša rešitev, pri čemer je najvažnejše, da so arhivalije izročene v varstvo strokovnemu vodstvu. Za arhivske prostote oziroma arhivske

zgradbe pa je mnenja, da je najustreznejše, če se zgradijo skupaj za arhiv in knjižnico, ki imata vsak svojo upravo. Tako stališče je postal tudi leta 1927 v sestavki, ki je nastal v rokopisu in ima naslov Stavba arhiva in biblioteka.⁶⁰ Kjer mu je bil za zgled zagrebški primer, kjer sta Državni arhiv in Vseročniška biblioteka nastanjena v isti zgradbi. Ta predlog je obnovil leta 1935 ob načrtovanju izgradnje Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ko je leta 1935 ohtajal predlog, naj se osrednji slovenski arhiv prostorsko poveča v zgradbi Narodnega muzeja, ko hi se iz njega preselilo del zbirke v načrtovani ohišni muzej, ki ga je načrtovala ustanoviti Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, je dal dr. Mal k predlogu svoje soglasje, ker je menil, da je Državni arhiv tesno povezan z muzejsko knjižnico, ki ima najbogatejšo listinsko literaturo v Ljubljani, ki je uporabnikom arhivskega gradiva neobhodno potrebna.⁶¹ Stališče dr. Mala je bilo, da morajo arhivi imeti knjižnico z vsemi objavami arhivskega gradiva in listin, časopise in revije ter druge periodične publikacije, ki jih izdajajo inštituti, akademije znanosti, znanstvena društva, publikacije s področja zgodovine, uradne liste, slovarje ter drugo literaturo, ki jo potrebujejo znanstveniki in študenti pri raziskovalnem delu v arhivu.

Pri svojem delu se je dr. Mal soočal tudi s problemom zbiranja oziroma prevzemanja arhivskega gradiva v knjižnice.⁶² Bil je mnenja, da knjižnice lahko zbirajo in hranijo tudi arhivsko gradivo, zlasti gradivo literarnih zapuščin. Zaradi takega stališča so večini zapuščin slovenskih literatov prevzele v svoje varstvo knjižnice, med njimi tudi muzejska knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani.

V okviru popularizacije arhivov in arhivske službe je treba ovrstiti tudi predavanje dr. Mala z naslovom Organizacija arhivov,⁶³ ki ga je imel 2. septembra 1928 v Mariboru ob proslavi 25-letnice delovanja Zgodovinskega društva v Mariboru. Predavanje je bilo v času začetka priprav za ustanovitev arhiva v Mariboru. Namenjeno je bilo zgodovinarjem, ljubiteljem zgodovine in širši mariborski javnosti. V predavanju je dr. Mal razgnil svoje gledanje na organizacijo arhivske službe v Sloveniji. Po eni strani vseboje predavanje analitični prikaz vloge arhivov pri gojitvi domoznastva, kulture, znanosti in domovinske ljubezni, po drugi strani pa je v predavanju poudaril vlogo in naloge arhivov za varstvo arhivskega gradiva, osnovnih virov za zgodovino. Pomorno je predlagal potrebo po ustanovitvi osrednjega slovenskega arhiva, v katerem se bo skoncentriralo vse arhivsko gradivo, kjer bo skrhal za ohranitev arhivskega gradiva poverjena posebnemu, strokovno usposobljenemu uradniku. Opozoril je tudi na razliko med registraturnimi in arhivi; registratura je namenjena hranjenju tekočih in nerešenih zadev in praktičnim potrebam smujočega življenja, arhiv pa mora služiti v prvi vrsti znanosti. Poudaril je, da arhivi opravljajo tudi naloge nadzorstva nad izločanjem gradiva v registraturi, da naj organizirajo posebne tečaje za arhivarje občinskih, tiskanih in drugih arhivov, na katerih se jih ho teoretično in praktično poučilo o njihovih nalogah. V zvezi z varstvom arhivskega gradiva je opozoril na uporabo holjših trakov za pisalne stroje in na ugotavljanje trpežnosti zapisov s pisalnimi stroji. Predlagal je še, da se razpošlje po deželi posebne vprašilne pole, s katerimi se ho dobil vpogled v stanje arhivov po deželi. Na predavanju je predlagal sprejem dveh resolucij in sicer resolucijo za splošitev skupščinske razprave

o načrtu zakona o muzejih, varstvi stalin in historičnih spomenikov, ki so ga predložili vladi strokovni krogi, v okviru te resolucije je vključena tudi izvedba katastra in inventarizacija arhivov Slovenije, v drugi resoluciji pa je bila postavljena zahteva pu vrnitvi arhivskega gradiva iz Avstrije po arhivskem sporazumu iz leta 1923.

Izvajanje mednarodnih pogodb o arhivih

Kot dolrega priznavalec avstrijskih arhivov je leta 1919 Deželna vlada za Slovenijo pritegnila dr. Mala v Komisijo za likvidacijo kulturnih inštitutov bivše Avstrije v Ljubljani.⁶⁴ Bil je tajnik komisije, ki je imela od februarja do aprila 1919 tri seje. Komisija je pripravila gradivo za izvedbo likvidacije premoženja skupnih kulturnih vrednot in naprav nekdanje Avstrije. Slovenske predloge zahtev na pogajanjih na Dunaju je Komisija kraljevine SHS marca 1920 v sestavi dr. Radovič, dr. Bojničič in dr. Livi popolnoma ignorirala in hi v primeru uveljavitve protokola, ki sta ga podpisala v imenu Kraljevine SHS dr. Apalajkovič in v imenu republike Avstrije dr. Renner,⁶⁵ ostalo v Avstriji vse izredno pomembno arhivsko gradivo, ki zadeva Slovenijo. Na srečo ta za nas izredno neugodna pogodba nikoli ni začela veljati, ker je prišlo na podlagi takomenovanega rimskega protokola iz leta 1921 do novih pogajanj, katerih rezultat je bil 26. junija 1923 na Dunaju sklenjeni tako imenovani arhivski sporazum, ki je stopil v veljavo 29. novembra 1923.⁶⁶ Pokrajinska uprava za Slovenijo je v pripravi za sklenitev tega sporazuma predlagala v to komisijo dr. Mala,⁶⁷ česar pa v Beogradu niso sprejeli. Dr. Mal je za komisijo pripravil okvirni popis arhivskega gradiva, ki smo ga zahtevali od dunajskih arhivov in znanstvenih zbirk na Dunaju, od štajerskih arhivov v Gradcu ter od Namestniškega arhiva v Innsbrucku. Za predsedstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo je na seji 25. novembra 1921 olmačil izraz "organične arhivalne celote" (arhivski fond) z naslednjim "pod tem izrazom je razumeti vse spise zgodovinskega značaja, ki so nastali kot produkt določenega urada ali oblasti za gotov določeni ohseg ali delokrog" (npr. arhivi stanov, občine, sodišča). S tem je kot arhivski strokovnjak utemeljil upravičenost naših zahtev do naših arhivskih fondov, ki so se nahajali v avstrijskih arhivih.

Po enostranski prekinitvi arhivskih pogajanj s strani Avstrije leta 1926 je dr. Mal večkrat zahteval od naših pristojnih ministrstev, da zahtevajo od Avstrije izpolnitev arhivskega sporazuma iz leta 1923. To je zahteval na predavanju oh 25-letnici Zgodovinskega društva v Mariboru 2. septembra 1928.⁶⁸ Leta 1935⁶⁹ je pri Ministrstvu za znanje zadeve v Beogradu predlagal, naj se doseže uresničitev arhivskega sporazuma, hani Dravske banovine dr. Natlačeni pa je predlagal, naj doseže, da se poveri izvedba likvidacije arhivov z Avstrijo Banski upravi Dravske hanovine, leta 1937⁷⁰ se je obrnil na dr. Rudolfa Andrejko in od njega zahteval nova pojasnila v zvezi z izvajanjem arhivskega sporazuma in leta 1940,⁷¹ ko je od Ministrstva za znanje zadeve zahteval, naj od Nemčije doseže vrnitev arhivskega gradiva Jugoslaviji. Tedaj je še posebej zahteval vrnitev blejskih listin, ki se nahajajo v Tirolskem deželnem arhivu v Inshbrucku.

V zvezi z vrnitvijo arhivskega gradiva iz Avstrije je pomembno stališče dr. Mala, da se morajo iz Avstrije vrnjene arhivalije izročiti tja, kamor sodijo.⁷² S tem je kategorično odklonil težnjo, da se to gradivo koncentri-

ra v Beogradu. Dr. Mal je bil ob tem vseskozi inenja, da se arhivsko gradivo, ki zadeva Slovenijo, hrani v ljubljanskem Deželnem arhivu.

Dr. Mal je bil član komisije na konferenci o vračanju arhivskega gradiva Italiji ter vrnitvi arhivskega gradiva, ki so ga Italijani v času zasedbe naših krajev leta 1918/1919 odpeljali s seboj v Italijo. Na sestanku v Narodnem muzeju v Ljubljani od 12. do 14. oktobra 1926,⁷³ na katerem so slovensko stran zastopali dr. Josip Mal, dr. Gustav Gregorin in dr. Fran Vodopivec, italijansko stran pa dr. Felice Pieroni, so se dogovorili o recipročni predaji arhivskega gradiva. Italija je takrat prevzela tri zaboje arhivskega gradiva, od tega sta bila dva zaboja tržaških, en zaboj pa gorjskih arhivalij, hkrati pa se je zavežala, da bo Jugoslaviji vrnila odpeljano arhivsko gradivo.

V Državnem arhivu pri Narodnem muzeju v Ljubljani je dr. Mal opravljal vsa administrativno-tehnična dela. Sestavljal je vse dopise in odgovore na prejete dopise ter poročila o delu arhiva, ki jih je pošiljal nadrejenim upravnim organom. Izdeloval je predloge finančnih načrtov in finančne obračune ter periodične obračune o porabi finančnih sredstev za službena potovanja, ki jih je opravljal v zvezi s službo varstva arhivskega gradiva pri imenitkih arhivskega gradiva na terenu ter v zvezi s kontrolnimi pregledi izločanja sodnih registratur. Dopise je podpisoval v imenu vodstva Državnega arhiva. Dr. Mal je bil tudi glavni cenilec pri odkupu arhivskega gradiva.

Kot arhivar in raziskovalec arhivskega gradiva je dr. Mal postal eden najpomembnejših slovenskih zgodovinarjev. Je avtor Zgodovine slovenskega naroda najnovejše dobe in številnih zgodovinskih znanstvenih razprav, člankov in polemičnih spisov ter strokovnih referatov. Znanstvene razprave in članki obravnavajo družbenopolitična, državno-pravna, kulturnozgodovinska, umetnostnozgodovinska in literarnozgodovinska vprašanja ter vprašanja duhovnega življenja Slovencev in starih Slovanov. Razprave in članki temeljijo na arhivskih virih in predmetih materialne kulture slovenskega naroda. Dr. Mal je napisal tudi več polemičnih razprav o problemih zgodovine Slovencev v srednjem veku. Svoja zgodovinska dela in razprave je dr. Mal objavil deloma v samostojnih publikacijah, glavino pa v različnih zgodovinskih časopisih, izdajah akademij znanosti in umetnosti, zbornikih, revijah in časnikih.

V razdobju 36-letnega službovanja v Narodnem muzeju v Ljubljani je dr. Mal deloval in skrbel za napredek slovenskih arhivov in muzejev. Javnosti je sicer bolj poznan kot zgodovinar in muzejski strokovnjak, manj pa kot arhivar in arhivski strokovnjak. Arhivsko gradivo, v katerem je zapisano in opisano njegovo delo, nam dokumentira, da je dr. Mal gradil tudi temelje slovenski arhivistiki. Teoretično znanje je uspešno prenašal v arhivsko prakso. Pri strokovni obdelavi arhivskega gradiva se je pogosto soočal s strokovnimi arhivskimi teoretičnimi problemi, ki jih je uspešno reševal na rezultatih praktičnega strokovnega dela in z uporabo dosežkov mednarodne arhivske prakse. S tem je nerazvito slovensko arhivsko službo ter arhivistiko kot vedo poskušal približati arhivistiki arhivsko razvitih držav. Dr. Mal je bil prvi slovenski arhivski teoretik in slovenska arhivistika ga upravičeno šteje za svojega ustanovitelja.

OPOMBE

- 1 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 1, sestavek Moje življenje in delo.
- 2 AS, Priv. A. dr. Joip Mal, skatla 1, sestavek Moje življenje in delo.
- 3 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1909, spis 58.
- 4 AS, Ban 1, personalna mapa dr. Josipa Mala.
- 5 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 5.
- 6 AS, Narodni svet v Ljubljani, fasc. 2.
- 7 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 4.
- 8 AS, Ban 1, fasc. Arhivska konvencija z Avstrijo.
- 9 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1926, spis šte. 731, 801, 802.
- 10 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1940, spis 455.
- 11 AS, Ban 1, personalna mapa dr. Josipa Mala.
- 12 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 8; Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1924, spis šte. 680, spisi 1925, spis šte. 471.
- 13 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1926, spis št. 524; Arhivski fond in zbirke v arhivu in arhivskih oddelkih v SFRJ, SR Slovenija, str. 29; Umek Ema, Arhivi SR Slovenije, Enciklopedija Slovenije, 1. zv. A-Ca, str. 119; Jože Žontar, Arhiv, Enciklopedija Slovenije, 1. zv. A-Ca, str. 113.
- 14 Uradni list SNOS in NV, 1945, št. 50.
- 15 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1926, spis št. 524.
- 16 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 5, Preilavanje Organizacija arhivov.
- 17 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1925, spis 746.
- 18 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1925, spis 471.
- 19 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 8, sestavek Stavba arhiva in biblioteke.
- 20 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1938, spis šte. 605.
- 21 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1937, spis šte. 51.
- 22 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1937, spis št. 27, 387, 402, 407, 608.
- 23 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1938, spis šte. 37, 274, 605, 688, 706.
- 24 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1938, spis šte. 605.
- 25 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1939, spis šte. 182.
- 26 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1938, spis št. 426.
- 27 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1939, spis št. 359.
- 28 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1941, spis šte. 157.
- 29 Uradni list SNOS in NV 1945, št. 50.
- 30 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 4, poročilo za napredovanje 1923.
- 31 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 4, poročilo za napredovanje 1923; Josip Mal, Razvoj naše pisave, Carniola, 1914, str. 136-143.
- 32 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 8, koncept dopisa dr. Mala Poverjeništvu za uk in hogočastje Deželne vlade za Slovenijo z dne 24.4.1920.
- 33 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1924, spis šte. 696.
- 34 Narodni muzej v Ljubljani, knjiga darov, knjiga nakupov.
- 35 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1929, spis šte. 204.
- 36 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1937, spis šte. 328.
- 37 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1937, spis šte. 287.
- 38 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1938, spis šte. 690, 765.
- 39 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1940, spis šte. 744.
- 40 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1941, spis šte. 129, 181.
- 41 Narodni muzej v Ljubljani, knjiga nakupov.
- 42 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1945, spis šte. 71, 208.
- 43 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1937, spis šte. 50, 56, 230, 341.
- 44 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1938, spis šte. 50, 208, 230, 369, 431, 469.

- 45 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1939, spis šte. 144, 177, 210, 231, 314, 360, 397, 507, 535, 609.
- 46 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1940, spis šte. 162, 364, 372, 456.
- 47 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1941, spis šte. 121, 185.
- 48 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1938, spis šte. 713; spisi 1939, spis šte. 360; spisi 1940, spis šte. 283.
- 49 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1945, spis šte. 206.
- 50 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 5.
- 51 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1929, spis šte. 155.
- 52 AS, Evidenčna knjiga posoje gradiva 1924 – 195.
- 53 AS, Evidenčna knjiga posoje gradiva 1924 – 195.
- 54 Josip Mal, Pomen in organizacija arhivov, DS, 1910, str. 19–24.
- 55 Josip Mal, Razvoj naše pisave, Car, 1914, str. 136–143.
- 56 Josip Mal, Avstrijski arhivi, Cas, 1924, str. 260–261.
- 57 Josip Mal, Kratka navodila za ureditev in ureditve manjših arhivov, ČZN, 1928, str. 175–179.
- 58 Josip Mal, Knjižnica in arhiv, Vodnik po kulturnozgodovinskih zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani, Ljubljana, 1931, str. 176–180.
- 59 Josip Mal, Organizacija ljubljanskih arhivov, Znanstveni vestnik I, 1934/1935, šte. 1, str. 3–6.
- 60 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 8, sestavek Stavba arhiva in biblioteke.
- 61 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 4, koncept dopisa Deželni vladi za Slovenijo z dne 26. 2. 1919.
- 62 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 3, sestavek O pomenu arhivov.
- 63 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 5, predavanje Organizacija arhivov.
- 64 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 5.
- 65 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 4, dopis Likvidacijske komisije Kraljevine SHS Poverjeništvu za uk in bogočasije Deželne vlade za Slovenijo z dne 5. 6. 1920.
- 66 Josip Mal, Avstrijski arhivi, Cas 1924, str. 260–261.
- 67 AS, Ban I, konvolut Arhivska konvencija z Avstrijo.
- 68 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 5, predavanje Organizacija arhivov.
- 69 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 4, mapa Likvidacijske komisije.
- 70 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1937, spis št. 81, 107.
- 71 AS, Ban I, konvolut Arhivska konvencija z Avstrijo.
- 72 AS, Priv. A. dr. Josip Mal, skatla 5, koncept dopisa Poverjeništvu za uk in bogočasije Deželne vlade za Slovenijo z dne 21. 4. 1920; koncept dopisa Srbski kraljevski akademiji v Beogradu z dne 8. 2. 1924.
- 73 Narodni muzej v Ljubljani, spisi 1926, spis šte. 731, 801, 802.

ZUSAMMENFASSUNG

Dr. Josip Mal, sein Werk im Archiv und für die Entwicklung der Archivistik

Peter Ribnikar

Dr. Josip Mal, slowenischer Historiker, Direktor des Nationalmuseums in Ljubljana und Archivar im Staatsarchiv beim Nationalmuseum in Ljubljana, war am 22. Dezember 1884 geboren. Er beendete das Studium der Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Wiener Universität und das Studium am Institut für Forschung der österreichischen Geschichte in Wien. In den Jahren 1909 – 1945 wurde er im Krainer Landesmuseum, dem späteren Nationalmuseum, zuerst als Archivar und Kus-

tos, später als Direktor des Nationalmuseums in Ljubljana und Honorarleiter des Staatsarchiv in Ljubljana als besonderer Abteilung des Nationalmuseums, tätig.

Als Archivar tritt er zur systematischen Ordnung des im Landesarchiv beim Krainer Landesmuseum aufbewahrten Archivgutes zu. Im Landesarchiv gesammeltes Archivgut durchsah er, durchsortierte und aus dem nichtgeordneten Archivgut formierte er Archivbestände und –sammlungen. Damit verhalf er dazu, daß das Archivgut für die wissenschaftliche Forschungsarbeit zugänglich wurde. Bei der Archivgutordnung berücksichtigte er den Grundsatz der Provenienz und der originellen Archivgutordnung. Für die Urkundensammlung, die Grundbücher–, Handschriften–, Patent– und Kreisschreibensammlungen machte er Regeste, zugehörnde Verzeichnungen und andere Hilfsmittel für Benutzer. Fürs Staatsarchiv beim Nationalmuseum gewann er umfangreiche wichtigste Archibestände der Verwaltungsorgane fürs Land Krain vom Ende des 18. Jahrhunderts weiter, das Archivgut der alten Gerichtsregistratur, die Archivbestände der Grundherrschaften Krupa, Podgrad–Ostrovica, Klevevž, Križ bei Kamnik, Stara Loka, sowie mehrere kleinere Archibestände und –sammlungen. Außerdem erledigte er die Aufgaben betreffend den Archivgutschutz im Terrain, beaufsichtigte die Aussonderung des Schriftgutes der Gerichtshöfe in Slowenien in den Jahren 1937 – 1941 und unternahm Schritte hinsichtlich der Sicherstellung des Archivgutes, dem während der Okkupation und in den ersten Jahren nach der Befreiung in 1945 die Vernichtung drohte. Im Staatsarchiv regelte er mit der Geschäftsordnung die Archivgutbenutzung und die Evidenz der Archivgutbenutzung und der Archivgutbenutzer.

Dr. Mal erledigte eine wichtige Arbeit im Zusammenhang mit der Archivdienstorganisation in Slowenien. Ab dem Jahre 1910 nahm er sich für die Gründung des "Zentralen slowenischen Archivs" in Ljubljana an. Es sollte eine selbständige Kulturinstitution darstellen, die für den Schutz des Archivguts fürs slowenische nationale Gebiet sorgen würde und wo das aufbewahrte Archivgut der Fachleitung zum Schutz vertraut würde. Dr. Mal erledigte bedeutungsvolle Arbeit auch hinsichtlich der Besinnung über die Wichtigkeit des Archivgutes für die Geschichte, Wissenschaft und Kultur und über den Bedarf nach der Aufbewahrung des Archivgutes als slowenischer nationaler schriftlicher Kulturerbschaft. Für die slowenische und andere Öffentlichkeit bereitete er die erste Archivausstellung in Slowenien, worauf er die Entwicklung der Schrift und der Lateinschrift darstellte. Wichtig ist auch seine Mitarbeit bei der Lösung der Archivfragen, die in den internationalen Archivverträgen geregelt wurden. In den Vorbereitungen auf die Unterzeichnung des Archivübereinkommens mit Österreich in 1923 bereitete er das Rahmenverzeichnis von slowenischen Forderungen hinsichtlich des Archivgutes, das in den Wiener Archiven und Wissenschaftsanstalten in Wien, in den Grazer Archiven, sowie im Stellvertreterarchiv in Innsbruck aufbewahrt wurde. Nach der einseitigen Unterbrechung der Verhandlungen seitens Österreich im Jahre 1926 forderte er mehrmals von den jugoslawischen zuständigen Behörden, sie sollten von der österreichischen Organen die Vollziehung des Archivgutübereinkommens und dadurch die Zu-

rückgabe des kostbaren Archivgutes Jugoslawien verlangen. Im Jahre 1926 arbeitete Dr. Mal in den Verhandlungen mit Italien in Ljubljana mit. Damals wurden Italien drei Kisten des Triest und Gorizia Gegend betreffenden Archivgutes übergeben.

Wichtige Arbeit erledigte Dr. Mal auch bei den Vorbereitungen der Archivgesetzgebung, sowie bei der Organisation des Archivdienstes in Slowenien. Dr. Mal war der erste slowenische Archivtheoretiker, der der slowenischen Archivistik die Grundlagen gestellt hat.

Nadžkofijski arhiv v Ljubljani od Tomaža Hrena do Maksa Miklavčiča

France M. Dolinar

Nadžkofijski arhiv v Ljubljani je ustanova, ki danes združuje:

1. *(nad)škofijski arhiv* v ožjem pomenu besede, torej tisto gradivo, ki nastaja iz dejavnosti ljubljanskih škofov (od leta 1961 nadškofov)¹, in iz poslovanja (nad)škofijskih uradov;

2. *kapiteljski arhiv* vsebuje arhivsko gradivo, ki nastaja iz dejavnosti in pristojnosti ljubljanskega stolnega kapitlja;

3. *župnijske arhive* — gre za župnije, ki so svoje starejše arhivsko gradivo (do približno leta 1919) shranile v nadškofijskem arhivu;

4. *samosvojne zbirke* — pergamentne listine, zapuščine duhovnikov, slikovno gradivo, pomožne zbirke in podobno;

5. *gradivo cerkvenih ustanov*, ki so nekoč delovale na ozemlju ljubljanske (nad)škofije (teritorij se je v zgodovini nekajkrat spremenil), nato pa so morale prenehati z delom.²

Sodobna ureditev nadškofijskega arhiva v Ljubljani je neločljivo povezana z delom prof. dr. Maksa Miklavčiča,³ ki je deloval v nadškofijskem arhivu od leta 1937 do svoje smrti leta 1971.⁴

Dr. Maks Miklavčič je bil kompleksna osebnost, ki se je istočasno razdajala na različnih področjih, vse svoje službe pa je vzel zelo resno in se je nanje tudi vestno in temeljito pripravljaj. Ko je 20. februarja 1937 za Francetom Pokornom prevzel škofijski arhiv, ga je po njegovi lastni izjavi našel v zelo žalostnem stanju. Takratni ljubljanski škof Gregorij Rožman (1930–1945/59) ga je prosil, "naj arhivalije spravi v tak red, ki bo omogočil njihovo uporabo za znanstveno delo."⁵

Do Miklavčiča je seveda škofijski arhiv imel za sehoj že burno zgodovino. Njegova usoda pa je bila, kot verjetno povsod, v veliki meri zvezana z nekaterimi izjemnimi osebnostmi tako v dobrem kot slabem pomenu. V poslovanje škofijske registrature in s tem na neki način tudi v notranjo strukturo arhiva so odločilno posegli predvsem trije ljubljanski škofje — Tomaž Hren, Mihael Brigido in Jakob Missia, ki so — vsak v svojem stoletju, dali arhivu svoj pečat.

Urejanje oziroma preurejanje arhivskega gradiva je seveda še veliko bolj povezano s konkretnim delom vsakokratnega arhivarja, ki je to službo opravljal. Po cerkvenih predpisih je za arhiv takoj za škofom odgovoren vodja škofijske pisarne⁶ (ravnatelj ali kanceler), ki pa je imel tudi v (nad)škofijskem arhivu v Ljubljani za to delo samostojnega pomočnika — arhivarja.

Poslovanje škofijskega arhiva in s tem tudi usoda arhiva ljubljanske (nad)škofije lahko z gotovostjo zasledimo šele od škofa Tomaža Hrena dalje. Vsaj okviren pregled gradiva in njegovo postopno naraščanje nam omogočajo škofijski inventarji, ki so bili vsaj od leta 1558 narejeni po vsaki spremembi na škofijskem sedežu (škofijski smrti; če je bil škof prestavljen drugam, npr. Brigido, Knenburg, Gruber, Missia; če se je škofiji odpovedal, kot npr. Sigismund Herbeistein in Jernej Vidmar). V pričujočem prispevku se bom omejil na kratek zgodovinski oris meditve škofijskega arhiva v ožjem pomenu besede, torej tistega gradiva, ki nastaja iz dejavnosti ljubljanskih (nad)škofov in poslovanja (nad)škofijskih uradov.⁷

Ljubljanski škofje so vsaj do škofa Rajnolda Scarlottija (1630–40)⁸ veliko bivali v Gornjem Gradu ali na divovi (Krištof Ravliar, Urban Textor, Janez Tavčar). Uradne posle v Ljubljani je navadno mejal generalni vikar. Zvečina je bil to kanonik, ki ga je v stolni kapitelj imenoval škof — od tod ime "ad baculum" — in ki je v kapitelju tudi zastopal škofove interese. Ostale kanonike je namreč imenoval cesar. Zato se je tudi v kapiteljskem arhivu nabiralo gradivo, ki je izredno pomembno za zgodovino ljubljanske škofije.

Tomaž Hren (1597/99–1630) je imel izostren zgodovinski čut, obenem pa je bil dober upravnik.⁹ Neurejen pravni status nekaterih župnij ljubljanske škofije mu je narekoval potrebo, da se je poglobil v dokumentacijo, ki so jo o škofiji hranili njegovi predniki. Uredil je arhiv ljubljanske škofije v Gornjem Gradu in ustanovil škofijski arhiv tudi v Ljubljani. Takoj po nastopu škofovske službe je začel voditi protokol, v katerem je registriral vse svoje uradne zadeve.¹⁰ Njegovi nasledniki so to prakso ohranili. Pač pa v te protokole niso vpisovali spisov, ki zadevajo gospodarske zadeve (urbarialno gradivo, testamente, pogodbe, sodne ohravnave in podobno) in dopisovanje z državnimi in deželnimi oblastmi. Zaradi poznejših posegov v ureditev arhivskega gradiva danes ni več mogoče z gotovostjo rekonstruirati Hrenove ureditve škofijskega arhiva, čeprav se nam je ohranil t.i. Minister Register iz leta 1613.¹¹ Če zaradi naslova samega je namreč vprašljivo, če je bil arhiv po tem katalogu kdaj tudi dejansko urenjen. Hren je bil namreč sam svoj arhivar. Ko je leta 1614 postal namestnik nadvojvode v Graden, mu novi državniški posli poleg njegove škofovske službe skorajda niso več dopuščali, da bi se intenzivneje ukvarjal z arhivom.

Izrazit upravnik je bil tudi škof *Oton Friderik grof*

Puchheim (1641–1664), ki je temeljito preučil arhivsko gradivo ljubljanske škofije, ko je prišel v spor s stolnim kapitljem.¹² Skoraj gotovo je dal Puchheim zasnovati novo ureditvi škofijskega arhiva, ki so jo njegovi nasledniki ohranili skorajda nespremenjeno vse do škofa Janeza Karla Herbersteina. Po tej ureditvi je bilo arhivsko gradivo ljubljanske škofije razvrščeno v skupine, označene z velikimi črkami od A do S. Kot posebna skupina je bila določena črka Z, ki je bila pridržana za desetine (Zehend). Znotraj vsake skupine so bili fascikli označeni z rimskimi številkami od I. do VII. (le redko več), vsak spis v fascikli pa je imel arabsko zaporedno številko (največ do 30). Pregled nad snovjo, važno za delo v pisarni, so omogočili repertoriji:

- za listine (navedenih je 518 listin za čas od leta 1140–1588, vendar spisek ni popoln),
- za knjige formularjev od I. do III. (vmes je Lahaserjev s slvenskim gorskim redom),
- ustanove (tri knjige: 1140–1362, 1140–1648, ahecedni razpored ustanov od 1 do 400 pa je bil napravljen leta 1782).¹³

V času škofa *Ernesta Amadeja Attenza* (1742–57) so leta 1751 uvedli novo razvrščanje aktov z označbo upravnega leta in zaporedno številko. *Anton Tomaž Linhart* (1756–95),¹⁴ ki mu je leta 1781 škof Janez Karel grof Herberstein zampal uredjanje škofijskega arhiva, je želel arhivalije razporediti po nekdanjem (Puchheimovem) redu ne glede na novo pislovanje škofijske pisarne. V ta namen je izdelal tudi zelo podroben katalog načrtovane preureitve škofijskega arhiva.¹⁵ Škofin Herbersteinu se je Linhartov predlog uravičeno zdel nelogičen in preveč zapleten, zato sta se razšla (1783) preden je mogel Linhart konkretno poseči tudi v gradivo samo. Škof *Janez Karel Herberstein* (1772–1787)¹⁶ je nato v poslovanje škofijske pisarne uvedel nov registraturni red, ki je pri urejanju aktov npošteval razdelitev škofije na dekanije. Vendar tudi ta meditev registraturnega gradiva ni imela dolge življenjske dobe. Spremenil jo je že Herbersteinov naslednik, nadškof *Mihael Brigid* (1788–1806).¹⁷ Po novem registraturnem redu so začeli s 1. januarjem 1788 razvrščati akte škofijske pisarne v osem skupin.¹⁸ K protokolu so inčeno vodili poseben repertorij.¹⁹ Pa tudi ta razdelitev je ostala samo eno leto. S 1. januarjem naslednjega leta (1788) so v škofijsko pisarno uvedli 51 gesel, po katerih so odslej razvrščali uradne akte.²⁰ Poleg protokola so vodili še ahecedni asehni²¹ in stvarni register²² ter protokol gesel škofijske pisarne,²³ po katerem je bilo gradivo v arhivu nato tudi razvrščeno. Tako poslovanje škofijskih pisarn in s tem tudi ureditev škofijskega arhiva je ostala z nekaterimi dopolnitvami vse do škofa Jakoba Missia.

Novo ureditev škofijskega arhiva je načrtoval *Anton Alojzij Wolf* (1824–59), ki je bil sam izvrsten in natančen uradnik.²⁴ Zelo skrbno in natančno je pregledal zlačen arhivsko gradivo v Gornjem Gradu, ga smiselno razvrstil in povezal ter ga dal v veliki meri prepeljati v Ljubljano. V Gornjem Gradu so ostali v glavnem še akti, ki zavajajo upravo gospodarskih zadev tanjšnjega škofijskega gospostva. Urejanje arhiva je Wolf nato zampal *Jožem Kek*.²⁵ Kek je leta 1836 najprej izdelal indeks za 267 fasciklov kapitelskega arhiva²⁶ in repertorij za sedem zvezkov kapitelskih protokolov.²⁷ Nato se je lotil urejanja najstarejšega spisovnega gradiva škofijskega arhiva. Gradivo je podobno kot pri kapitelskem arhivu medil pri sistemni prostih dosjejev in za 40 fasciklov na-

redil podroben inventar.²⁸ Žal pa Kek ni bil sposoben ustvariti smiselne razporeditve gradiva. Vsebinsko enotnost gradiva, ki jo kažejo nekateri fascikli, je določil že škof Wolf, ko je gradivo obhiral. Ker pa so v Kekovih inventarjih popisani vsi akti v navedenih fasciklih, bi bila seveda velika pridobitev za uporabnike tega gradiva napisati gesla Kekovega inventarja na kartice ali še bolje na računalnik in jih nato urediti z različnih vidikov.

Kekov naslednik je bil *Leopold Klüner* (1839–77), ki je vodil škofijski arhiv od leta 1872 do 1876, vendar nimamo poročil, da bi bistveno posegel v notranjo strukturo arhiva. *Anton Koblar* (arhivar 1879–84)²⁹ je za njim v škofijskem arhivu deloval le pet let. V tem času je razčlenil preobsežne fascikle. Iz spisovnega gradiva je začel izločati spise, ki zadevajo župnije in jih nvrščati v samostojno zbirko. Vsak poseg je sproti vpisoval v ekshibitne protokole in repertorije.

Nov mejnik v ureditvi škofijskega arhiva v Ljubljani je postavil škof *Jakob Missia* (1884–98).³⁰ ki je poslovanje škofijskih pisarn preučil po graškem vzoru, kjer je sam dolgo deloval. Spise so še naprej razvrščali po naprej določenih geslih (snoveh, ustanovah, postopkih), le da so v protokolih opnčili številko fascikla. Z Missiem se kot samostojno geslo pojavijo tudi župnije. V škofijski pisarni so akte vlagali v fascikle, označene z velikimi črkami od A do Z. Samostojne fascikle so imela le tista gesla, pri katerih se je med letom nabrala večja količina gradiva. Ta registraturni načrt se je z nekaterimi dopolnili ohranil do danes.

V času škofa Missia je za škofijski arhiv skrbel škofijski tajnik *Josip Šiška* (1861–1939).³¹ Šiška v ureditvi arhiva ni posegal (tajnik 1884–1906). Zanimala pa ga je zgodovina ljubljanske škofije, zato si je gradivo iz arhiva (podobno kot Josip Gruden) tudi še pozneje, ko je postal stolni kanonik in kanceler, sposojal na dom. Svoje prispevke je objavjal v *Zgodovinskem zborniku*.

Ko je postal ravnatelj škofijske pisarne *Viktor Steska* (1880–1960, kanceler 1906–18),³² je dal takoj prenesti arhiv iz vlažnih prtilčnih prostorov v prvo nadstropje, kjer je v glavnem še danes. Samemu mejanju arhiva se sicer ni utegnil posvečati, je pa z veliko skrbjo in pozornostjo spremljal delo v arhivu.

Mestno rednega škofijskega arhivarja je ustanovil škof *Anton Bonaventura Jeglič* (1898–1930)³³ in za prvega arhivarja imenoval župnika v Besnici, *Franceta Pokorn*,³⁴ ki je navadno dvakrat na teden prihajal v Ljubljano. Pokorn je službo arhivarja nastopil z novim letom 1911. Bil je izredno delaven in vesten krajevni zgodovinar, natančen in zanesljiv. Zbral je v isto izredno dragocenih podatkov o župnijah in duhovnikih ljubljanske škofije, ki jih v rokopisu hrani nadškofijski arhiv kot pomožno zbirko.³⁵ Žal pa mu je manjkal smisel za organsko celoto arhivskega gradiva. Gradivo je začel preurejati z vidika raziskovalca zgodovine župnij ljubljanske škofije in ga razvrščal v tri skupine:

- poslovni (upravni) postopki za vso škofijo po ahecednem redu gesel,
- krajevni podatki po župnijah,
- personalni fascikli, zbrani za biografsko preučevanje župnijskih kronik in kot gradivo za zbirko *Zgodovina fara ljubljanske škofije*, ki jo je leta 1885 zasnoval Anton Koblar. Svojega dela k sreči ni končal.³⁶

Žal pa se tudi *dr. Maks Miklavčič* ni mogel popolnoma posvetiti škofijskemu arhivu. Že od 1. oktobra 1929 je poučeval zemljepis in zgodovino na škofijski gimnazi-

ji v Šentvidu nad Ljubljano, leta 1947 je postal honorarni predavatelj cerkvene zgodovine na Teološki fakulteti v Ljubljani, leta 1970 njen redni profesor in dekan. Leta 1945 je promoviral iz zgodovine na filozofski fakulteti v Ljubljani. Z odlokom ministristva za prosveto z dne 21. novembra 1946 je bil nastavljen za "kustos Osrednjega državnega arhiva Slovenije", z delovnim mestom v škofjskem arhivu. Leta 1947 je napredoval v arhivarja in leta 1948 v višjega arhivarja. Član delovne skupnosti tega arhiva je ostal do 30. septembra 1964. Bil je tudi dolgoletni blagajnik Arhivskega društva Slovenije.³⁷

Čeprav je Miklavčič veljal za človeka, ki je težko pisal, obsega njegova bibliografija več kot 173 enot zgodovinskih spisov.³⁸ S tehničnimi članki je sodeloval zlasti pri Glasniku muzejskega društva za Slovenijo, Zgodovinskem časopisu, Novi poti, Zborniku teološke fakultete, Bogoslovnem vestniku, Slovenskem biografskem leksikonu, Enciklopediji Jugoslavije, Krajevnom leksikonu dravske banovine in Zborniku za umetnostno zgodovino. Zasnoval je tudi obsežno delo z naslovom Leto svetnikov v štirih knjigah, za katero je sam prispeval vrsto življenjepisov.

Kljub temu pa si je Miklavčič vse življenje prizadeval, da ne bi zanemarjal arhivske stroke in škofjskega arhiva v Ljubljani. Rad je aktivno nastopal na zborovanjih slovenskih arhivarjev, v začetku še v okviru zgodovinskega društva. S strokovnimi nasveti je sodeloval pri urejanju škofjskih in kapiteljskih arhivov v Mariboru in Kopru in jih tudi temeljito preučil. Pozorno je spremljal zakonodajo o arhivih in skušal sproti reševati tekoče probleme.³⁹

Ko je leta 1937 za Pokornom prevzel škofjski arhiv v Ljubljani, ga je skorajda brez pomišljanja takoj začel dosledno urejati po načelih proveniencije. Delo je moral začasno prekiniti leta 1941, ko so vse pomembnejše zbirke in fonde prenesli v zaklonišče pod gradom. V zaklonišču so gradivo napadle glive, plesen in knjižne bakterije, zato so ga proti koncu junija leta 1943 prepeljali na dvorišče škofjske pristave (nasproti šempetrskega župnišča v Ljubljani), kjer so gradivo posušili in očistili z mehkim omelom. Najbolj okuženo gradivo je razkužil mestni fizikat pod vodstvom dr. M. Rusa. Gradivo so nato ponovno prenesli v sedanje prostore v škofjskem dvorcu. V dobi okupacije je Miklavčič poldnogo leto pomagal pri delu dr. Metod Mikuz, po vojni pa prof. Franjo Grafenauer (1947-48),⁴⁰ in po letu 1969 Anton Subic.⁴¹

Kot škofjski arhivar je Miklavčič najprej strogo razmejil škofjski in kapiteljski arhiv. Pri kapiteljskem arhivu ni naletel na večje težave, ker je lahko že uporabljal Kekov indeks in je preprosto ohranil Kekovo meditev po sistemu prostih dosjejev. Gradivo je razdelil v naslednje skupine:

1. kapiteljski protokoli,
2. kapiteljski računi,
3. sodni in politični spisi,
4. urbarji,
5. akti kapiteljskih župnij.⁴²

Ohranil pa je Pokornovo načelo, da je potrebno izločiti vse pergamentne listine in rokopise in jih razvrstiti v samostojne zbirke. To delo tudi še danes ni v celoti končano.

Večji problem je predstavljalo gradivo škofjskega arhiva, zlasti tisto spisovno gradivo, za katerega so manj-

kali pisarniški pripomočki. Miklavčič je gradivo škofjskega arhiva razdelil v naslednje serije:

1. zbirko listin,
2. zbirko protokolov,
3. zbirko aktov (ki jih je dalje razdelil v osem podserij),
4. zbirko rokopisov,
5. škofjsko gospostvo,
6. tiskano gradivo.⁴³

Nadaljnje delo je Miklavčiču odpiralo nove probleme in mu prinašalo nova spoznanja, ki so pogojevala nekoliko spremenjeno znanje podoba meditev škofjskega arhiva. Ta nova spoznanja odseva Vodnik po Arhivih Slovenije iz leta 1965. Do tega vodnika je Miklavčič gradivo škofjskega arhiva razdelil na sedem skupin, ki so nato razvejane na posamezne serije in podserije. Na podlagi omenjenega vodnika dobimo naslednjo podobo škofjskega arhiva v Ljubljani:

I. Samostojne zbirke

1. listine
2. knjige bratovščin
3. matrikule
4. matične knjige
5. prepisi matie
6. družinske knjige (status animarum)
7. župnijski urbarji in računske knjige
8. normalije

II. Ljubljanska škofija

1. poslovne knjige
2. splošni spisi
3. župnijski spisi
4. šolski konzistorij
5. hrevia, mizni naslovi ter mašne ustanove
6. testamenti duhovnikov
7. cerkvene vizitacije
8. personalia škofov in drugih cerkvenih dostojanstvenikov
9. gospostvo Gornji Grad
10. gospostvo Goričane
11. knežji palatinat

III. Stolni kapitelj

1. sejni zapisniki
2. urbarji
3. splošni spisi
4. spisi pridelenih župnij
5. sodni spisi
6. računsko gradivo

IV. Župnije

V. Zavodi in organizacije

VI. Zapuščine duhovnikov

VII. Pomožne zbirke.⁴⁴

Žal je Miklavčiča smrt prehitela, preden je mogel dokončati svoje delo. Dosledno je izvedel raznejitev med kapiteljskim in škofjskim arhivom. V škofjskem arhivu pa je ostala vrsta nedorečenih stvari. Med drugim še ni bil urejen status župnijskih arhivov. Zato Miklavčičeva razdelitev škofjskega arhiva kot fonda še vodi gradivo župnijskih arhivov kot posebne serije znotraj škofjskega

arhiva (knjige bratovščin, matrikule, matične knjige, statusi animarum, župnijski urbarji, računske knjige in krovnike). Danes je to gradivo dosledno izvršeno nazaj v župnijske arhive, kamor po svoji provenienci tudi sodi.⁴⁵ Prav tako se ni bila dosledno izvedena razmejitev med protokoli škofovih vizitacij in vizitacijskimi zapisniki arhidiakonov in dekanov ter gradivo mašnih ustanov.

Miklavčič tudi ni integril dokončno razmejiti spisov znotraj fonda škofijskega arhiva in jih uvrstiti v odgovarjajoče serije, ki jih je sicer pravilno razmejil. Tako so v seriji Personalia škofov še ostali akti, ki po svoji provenienci sodijo med splošne spise. Seveda pa so se nekatere napake pojavile tudi še po Miklavčičevi smrti. Tako je npr. nekdo iz splošnih spisov izločil akte, ki zadevajo slovenskega misijonarja v Severni Ameriki, Friderika Ireneja Baraga (1797–1868) in mu posvetil samostojen fascikel.

Miklavčič je v škofijskem arhivu opravil prvo razmejitve spisov po serijah, ki jih je rekonstruiral na podlagi preučevanja poslovanja škofijskih pisarn v posameznih obdobjih do danes. Za spisovno gradivo po letu 1770 je v glavnem že odbral posamezne fascikle in jih deloma tudi poimenoval po geslih škofijske pisarne. Ne pa vseh, bodisi, da še ni v toliki meri obdelal gradiva posameznih fasciklov, da bi jih lahko z gotovostjo poimenoval; ali pa jih je (kar je bolj verjetno) obdelal do te mere, da mu je kot izrednemu poznavaleu gradiva zadoščala že karakteristična številka fascikla, ki bi praviloma morala odgovarjati abecednemu geslu škofijske pisarne. Svoje pripombe si je večasih zapisoval kar na "srajčke" znotraj posameznih fasciklov. Te pripombe so nedvomno zelo dragocene pri nadaljnji ureditvi spisovnega gradiva škofijskega arhiva v Ljubljani. Ni pa še mogoče reči, če se je Miklavčiču posrečilo posamezne fascikle tudi dejansko primerjati z delovodniki in repertoriji škofijske pisarne. Pisanega pregleda arhivskega gradiva in pomagal za posamezne serije in fonde škofijskega arhiva Miklavčič ni zapustil. Priročna arhivska pomagala Miklavčičevi nasledniki pač nadaljujejo tam, kjer je končal Kek. Z velikim prednostjo seveda, ker so posamezne serije znotraj fondov že več ali manj jasno začrtane.

Miklavčičevo ime pa je seveda povezano še z eno veliko akcijo in sicer z reševanjem ogrženega arhivskega gradiva, ki je bilo v začetku vojne shranjeno v zaklonišče pod gradom. Sam postopek reševanja je dr. Miklavčič opisal v že večkrat omenjenem Zborniku za umetnostno zgodovino. V tem poročilu Miklavčič ugotavlja, da je postopek sušenja in dezinfekcije arhivskega gradiva popolnoma uspel in da gradivo, razen estetsko, ni trpelo večje škode. Danes o tem seveda nismo več tako trdno prepričani. Papir, ki so ga v zaklonišču močno načele vlaga, plesen in kujižne bakterije, je kljub osušitvi in dezinfekciji ostal krhek in polagoma razpada, tako da je zunanji postopek restavriranja tega gradiva. Pri zadeta je zlasti Herbersteinova zapuščina. Zdi se, da na prednje tudi izginjanje pisave, kar je zlasti očitno pri zadnjem delu obsežnega vizitacijskega zapisnika škofa Rinalda Searlielija (1630–1640) iz leta 1631. K sreči pa drži Miklavčičeva ocena, da takih primerov ni veliko.⁴⁶

Iz povedanega je razvidno, da je dr. Miklavčič v nadškofijskem arhivu v Ljubljani na področju notranje ureditve arhiva opravil izredno delo. Za matični arhiv je leta 1966 pridobil nove prostore v prtilični škofijskega dvorca,⁴⁷ poskrbel je za osnovno varnost arhivskega gradiva in ga odprl strokovni javnosti. S svojimi študijami o zgo-

dovine ljubljanske škofije, prispevki za slovenski biografski leksikon, članki v strokovnih revijah in z osebnimi pogovori je Miklavčič vedno znova opozarjal slovenske zgodovinarje (in ne samo njih) na izredno bogastvo virov, ki jih za slovensko zgodovino vsebuje škofijski arhiv v Ljubljani in ki še vedno ni dovolj izkoriščeno.

V zadnjih letih svojega življenja se Miklavčič ni več mogel toliko posvečati delu v arhivu. Proforska služba na fakulteti bi zahtevala celega človeka. Vedno glasnejše so bile tudi želje, naj dr. Miklavčič napiše zgodovino cerkve na Slovenskem ali vsaj zgodovino ljubljanske škofije. Članka Krščanstvo na Slovenskem⁴⁸ in O zgodovinskih temeljih in razvoju ljubljanske škofije⁴⁹ ter ohranjeni zapiski v Miklavčičevi zapuščini, ki jo hrani nadškofijski arhiv v Ljubljani dokazujejo, da je Miklavčič resno delal na uresničitvi teh načrtov. Kot dekan teološke fakultete se je moral spoprijeti tudi s prostorskimi težavami fakultete in pri pristojnih oblasteh dosegel, da so mogli na dvorišču Alojzijevejšča dozidati nov prizidek za potrebe fakultete. Vsa ta dejavnost pa je imela tudi negativne posledice za nadškofijski arhiv v Ljubljani. Dr. Miklavčič je bil preprosto predober, da bi komu odrekel prošnjo, ko je šlo za strokovne zadeve. In ker sam mnogokrat ni integril sedeti skupaj z obiskovalcem v arhivu, ga je zaklenil v arhiv ali mu celo dovolil odnesti gradivo na dom. Za svoj sponin si je največkrat kar na hrbet cigaretno skatle zapisal signaturo sposojenega gradiva, ne pa tudi ime sposojevalca. Po njegovi smrti so nekateri to izkoristili in sposojenega gradiva niso vrnil arhivu. Miklavčičevi zaznamki pa čakajo varno spravljene v arhivu, če bo vest le še koga spomnila, da je potrebno sposojeno gradivo tudi vrniti lastniku.

Druga Miklavčičeva pomanjkljivost (če jo smeni z obžalovanjem tako imenovati) pa je bila v tem, da ta izredni poznavalec celotnega arhivskega gradiva, ki ga združuje nadškofijski arhiv kot ustanova, pred smrtjo ni zmožal svojega bogatega znanja zapisati v obliki arhivskih priročnikov in tistih zgodovinskih študij, ki jih je s tako marljivostjo, potrpežljivostjo, natančnostjo in ljubeznijo načrtoval.⁵⁰

OPOMBE

1 Prvič je bila Ljubljana povzdignjena v nadškofijo v času jožefinskih reform, prvi nadškof pa je postal Mihael Brigido (1788–1806). Zaradi nasprotovanja jožefinskim reformam na cerkvenem področju je po njegovem odhodu nadškofijski naslov iz Ljubljane ponovno prešel na Gorico. Ponovno je bila ljubljanska škofija povzdignjena v nadškofijo brez sufraganov 22. decembra 1961, Pavel VI. pa je 22. novembra 1968 za Slovenijo ustanovil posebno cerkveno pokrajino (metropolijo), imenovano ljubljansko.

2 Prim. Popsis fondov Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, interni priročnik, lipkopis.

3 Dr. Maks Miklavčič je bil rojen 11. oktobra 1900 v zaseku Dolenje Ravni pod Blegošem nad Poljanami, umrl pa je 19. julija 1971 v Poljanah nad Škofjo Loko. Osnovno šolo je obiskoval na Malenskem vrhu in v Škofji Loki (1907–12), klasično gimnazijo na škofijski gimnaziji v Sentvidu nad Ljubljano (1912–20), teološko fakulteto v Ljubljani (1920–24) in bil leta 1923 posvečen za duhovnika. Na filozofski fakulteti v Ljubljani je nadaljeval študij zgodovine in zemljepisa (1924–29) in na isti fakulteti 21. aprila 1945 doktoriral iz zgodovine. Leta 1929 je postal predavatelj zgodovine in zemljepisa na škofijski gimnaziji v Sentvidu nad Ljubljano (proforski izpiti 9. marca 1933)

in poučeval oba predmeta do ukinitve gimnazije leta 1945. Vzporedno s profesorsko službo je leta 1937 (20. februarja) postal škofjski arhivar. Z odlokom ministrstva za prosveto z dne 21. novembra 1946 je bil nastavljen za kustosa Osrednjega državnega arhiva Slovenije z delovnim mestom v škofjskem arhivu. Leta 1947 (20. 11.) je napredoval v arhivarja in leta 1948 (5. 8.) v višjega arhivarja. Delovno razmeje je nastopil 19. decembra 1946 in ostal član delovne skupnosti današnjega Arhiva SR Slovenije do 30. septembra 1964 (Prim. matična knjiga Arhiva SR Slovenije pod št. 4). – Svet teološke fakultete v Ljubljani je leta 1946 (18. oktobra) izvolil Miklavčiča za docenta cerkvene zgodovine, z odlokom ministrstva za prosveto z dne 12. marca 1947 pa je bil na isti fakulteti nastavljen za honorarnega predavatelja, leta 1970 (4. decembra) je postal redni profesor in dekan. – Leta 1959 (29. 11.) je preiskovnik F.N.R.J. odlikoval Miklavčiča z "Ordenom hrastva i jelinstva II. reda", 17. decembra 1970 pa "ob življenjskem jubileju Ivanuščič ob njegovi sedemdesetletnici in za posebne zasluge ter dosežene uspehe pri delu pomembnem za socialistično izgradnjo države". – Prim. personalna mapa v arhivu Teološke fakultete v Ljubljani (preizvatalji, fasc. M-Z); AS, Ministrstvo za prosveto, personalne mape učiteljev, skatla 27, št. 2317; AS, Ministrstvo za prosveto, Odloki; AS, matična knjiga uslužbencev arhiva; NSAL, Zapuščine, Miklavčič (skupaj 9. fasc.); Illego Grafenauer, In memoriam, dr. Maks Miklavčič, v: ZČ 26 (1972) 149–155, z navdobo Miklavčičeve bibliografije zgodovinskih spisov; Roman Tominec, In memoriam nekdanje teološke fakultete dr. Maks Miklavčiča, v: Znamenje 1(1971)351–352; Spominjamo se ... Dr. Maks Miklavčič, v: Koledar Mohorjeve družbe za prestopno leto 1972, Celje 1971, 174–175.

4 Di, Miklavčič je dvakrat podal javni oblašun o svojem delu v škofjskem arhivu v Ljubljani. Prvič ob reševanju gradiva, ki so ga v zaklonišču pod gradom leta 1943 napadle vlaga, plesen in knjižne bakterije. Svoje poročilo je objavil v prispevku Urejanje in reševanje škofjskega arhiva, v: Varstvo spomenikov, Zbornik za umetnostno zgodovino, 19 (1943) 71–80 (citirano ZUZ 1943); drugo poročilo pa v Vodniku po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, 555–563 (citirano VAS), v katerem je podal pregled fondov škofjskega arhiva. Zelo dragocena pa so tudi njegova delovna poročila Osrednjemu državniemu arhivu Slovenije 17. januarja 1947 in Ministru za prosveto LRS 26. novembra 1948. Prim. NSAL, Zapuščine, Miklavčič, fasc. 6 in 7.

5 ZUZ 1943, 77.

6 Zakonik cerkvenega prava, Ljubljana 1983, paragrafa 487 in 488.

7 Kratak zgodovinski pregled je podal že di, Miklavčič v svojem predavanju Arhivi verskih skupnosti v Sloveniji, ki ga je imel na tretjem zborovanju slovenskih arhivarjev v Kupru leta 1966 (od 11. do 13. maja). NSAL, Zapuščine, Miklavčič, fasc. 6. Prim. tudi Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe, Ljubljana 1976, 45–47.

8 Slovenski biografski leksikon, III. knjiga, Ljubljana 1960–71, 113 (Citirano SBL); Slovenski primorski biografski leksikon, 13. snopič, Gorica 1987, 310 (citirano SPBL).

9 SBL I. (1925–32) 344–351.

10 Volumen primium primi protocolli pontificalium... in quo praelatorum, clericorum, ecclesiarum, altarium, aliorumque pontificalium habituum, consecrationes continentur et reconciliationes (addita quoque appendice eorum dioecesarum). Dva zvezka. Original prvega zvezka hрани Nacionalna sveučilišna biblioteka, Metropolitanska knjižnica prvostolnog kaptola zagrebačkog, sig. MP 236, Zagreb. Za škofjski arhiv v Ljubljani je prepis oskrbel France Pokorn. Leta 1981 si je Nadškofjski arhiv v Ljubljani oskrbel tudi mikrofilm tega Ilrenovega protokola. – V skladu z naslovom odseva ta protokol celotno delovanje Ilrena kot škofa in ne samo njegove uradne korespondence. Ilrenovi nasledniki so pozneje v protokole vpisovali samo uradne dopise (manj pomembne v povzetku važnejše v celoti). Ob koncu vsakega zvezka je abecedno kazalo, ki uporabniku pomaga najti zaželeni dokument. Takšno vodenje protokola je ostalo v rabi ilo nadškofa Mihaela Brigida II 1788–1806).

11 ZUZ 1943, 74–75.

12 SBL II., 592–593; France M. Dolinar, Podoba ljubljanske škuffje v rimskih poročilih škofov Rinalda Scarlighia in Otona Friderika Buelhheima, v: HV 40(1980)26–45.

13 Arhivi verskih skupnosti v Sloveniji, prim. op. 3.

14 SBL I., 644–672.

15 Registerium archivi Episcopatus Laibacensis anno 1783 confectum. Prim. ZUZ 1943, 75.

16 SBL I. 303–313; France M. Dolinar, Jožefinec med Rimom in Dunajem. Škof Janez Karel prof Heberstein in državno cerkvenstvo, v: Acta Ecclesiastica Sloveniae, 1 (1979) 43–105 in tam navedena literatira.

17 SBL I., 60.

18 Protocolum Exhibitorum a prima Januarii 1788 inu naslednje rubrike: 1) Hof und Gubernial Verordnungen, 2) Diace, concentrationen Geschäfte, 3) Pfarr-Regulierung Geschäft, 4) Canonikaten, Pfarren, Kuratien betreffenden Akten, 5) Kloster und Exeligiosen Sachen, 6) Kirchen und Stiftungs, auch Benefiziums Sachen, 7) Generalkonvinkarien, Normal und Trivial Schul-Sachen, 8) Erlaubnis Dispensen und Pensionen betreffende Acten.

19 Registerium der Acten Stücke vom Jahre 1788 (NSAL, Ex. Prot., fasc. 1–3.).

20 Exhibiten Protokoll de anno 1789. Po tekočih številkah od 1 do 2192. (NSAL, Ex. Prot., fasc. 2).

21 Abecedni register nima naslova, prihaja pa poleg imena osebe še številku ekshibitnega protokola, številko fascikla in številko akta.

22 Materien Protokoll.

23 Hauptwörterprotokoll, ki vsebuje 51 gesel.

24 SBL I., 14. zvezek, Ljubljana 1986, 214–216.

25 SBL I., 441.

26 Index der im Archive des Laibacher Domkapitels (o. d. Donkirkchen-Sakristei) befindlichen Urkunden und Schriften, verfasst im Jahre 1836. XIV zvezkov, vezanih s eno knjigo.

27 Elenchus uiber die in den Protocollen des Laibacher-Domkapitels vol. I., II., IV., VI., VII., VIII. a und b, nachgewiesenen Domkapitlichen Verhandlungen zusammengebracht vom Herrn Joseph Kek, Mädelenschulkatechet zu Laibach 1836.

28 Angeordnetes Verzeichniss der im Fürstbischöflichen Archive vorhandenen Urkunden und Schriften. Hefte von 1. bis 5. Dodal je še fascikel A do C (Mehr das Kapitel betreffend), seznam listin ter Verzeichniss und Extract einiger Schriften exeunte saeculu XVIII. Seznam je sestavil okrog leta 1840.

29 SBL I., 478–479.

30 SBL II., 135–137; PSBL, 10. snopič, Gorica 1984, 442–445; V pripravi pa je zbirnik predavanj simpozija o škafu Mislu, ki je bil septembra 1987 v Rimu.

31 Koledar družbe sv. Mohorja za leto 1941, Celje, 1940, 106 (sveži grohovi, Tudi slika).

32 SBL III., 481–483.

33 SBL I., 390–392.

34 SBL II., 430–431.

35 NSAL, Zgodovinski zapiski, Pokorn, deset fasciklov; Ordinarjski zapisnik 1577–1824, v: Ordinacije, fasc. 1.

36 Prim. Arhivi verskih skupnosti v Sloveniji.

37 Od ustanovitve AD dne 27. aprila 1954.

38 To število navaja Bibliografija v: ZČ 26 (1972), ki pa ni popolna. Prim. Bibliografijo, ki jo je dr. Miklavčič navedel sam za svojo personalno mapo na Teološki fakulteti.

39 Prim. njegova članka: Oltarjuzimo in reševanje zgodovinsko ostaline naših domov, v: Kmečki glas 42(1949), 8; Splošni zakon o državnih arhivih, v: ZČ 5 (1951) 241–242.

40 Poročilo ministrtvu za prosveto LRS, oidelek za visoke šole in znanost, dne 26. novembra 1948, v: NSAL, Zapuščine, Miklavčič, fasc. 6.

41 Peter Ribnikar, Nekrolog, v: Arhivi 8(1985)172.

42 ZUZ 1943, 74.

43 ZUZ 1943, 77.

44 VAS 1965, 555–563.

45 Od leta 1977 župnije, ki ne morejo primerno uediti in zavarovati svojega arhivskega gradiva ali ga učinkovito nuditi

raziskovalen za znanstveno uporabo, starejše arhivsko gradivo svoje župnije (načelno do 1919) shranijo v nadškofijski arhiv v Ljubljani. Z ozirom na personalne možnosti nadškofijskega arhiva poteka to delo postopno. Arhivska gradivo župnij, ki so svoj arhiv ilale v hranjenje nadškofijskega arhivu, je v tem arhivu vodeno kot strogo samostojna enota in ostane lasti župnije. Prim. France M. Dolinar, *Župnijski arhivi*, v: BV 38 (1978) 295–309.

46 Miklavčič jih ceni na približno 1 %. Prim. ZUZ 1943, 79–80.

47 Matice so bile iz sedanje nadškofove pisarne v pivem nadstropju prenešene v prtiličje, kjer so še danes.

48 *Cerkev na Slovenskem*, Ljubljana 1971, 23–34.

49 *Zbornik Teološke fakultete*, Ljubljana 1962, 7–31.

50 Prim. njegove zapiske v: NSAL, *Zapuščine*, Miklavčič, devet fasciklov.

ZUSAMMENFASSUNG

Erzbistumsarchiv in Ljubljana von Tomaž Ilren bis Maks Miklavčič

France M. Dolinar

Das Erzbistumsarchiv in Ljubljana ist die Anstalt, die lizenztutage verehntigt: das (Erz)Bistumsarchiv im engeren Sinne des Wortes; das Kapitelarchiv; die Pfarrenarchive, die ihr älteres Archivgut im Erzbistumsarchiv aufbewahrt haben; selbständige Sammlungen und das Archivgut von den Kirchenanstalten, die einst im Gebiet von Ljubljana (Erz)Bistum tätig waren, mußten aber damit aufhören.

Im Aufsatz wird die Übersicht der Ordnung des Archivgutes des Erzbistumsarchiv in Ljubljana von Bischof Tomaž Ilren (1597–1630) bis Dr. Maks Miklavčič, der das Erzbistumsarchiv in Ljubljana von 1937 bis zu seinem Tod in 1971 führte, gegeben. Wegen einiger falscher Entscheidungen seiner Vorgänger in der Vergangenheit (z.B. Archivreorganisation nach Gegenständen) hatte Miklavčič undankbare und zeitraubende Arbeit zu erledigen, nämlich die ursprüngliche Archivgutordnung nach der Provenienz. Er konnte leider seine Arbeit nicht im ganzen beenden, gab er aber seinen Nachfolgern klare

Grundsätze, nach denen sie mit der Ordnung dieses Archivgutes, das außerordentlich inhaltsreich auch für die slowenische Volks- und Kulturgeschichte ist, fortsetzen.

Matrika plemiške cerkvene bratovščine "Christi in Cruce agonizantis" 1620. Zbirka rokopisov II/53

Problemi valorizacije gradiva republiških upravnih organov po letu 1945 na primeru Ministrstva za prosveto

Brane Kozina

V vzpostavitvi novega družbeno-ekonomskega sistema in z razvojem novih družbenih odnosov po vojni sta tesno povezana tudi položaj in vloga uprave, ki je sestavni del političnega sistema in je neposredno odvisna od obstoječih družbenih odnosov. Nujno je, da se s preobrazbo le-teh preobraza tudi uprava, kajti le-te ni mogoče razumeti in obravnavati zunaj obstoječe družbene ureditve, ali drugače povedano – v celoti mora biti prilagojena potrebam in pogojem konkretne družbe. Iz tega sledi, da je državna uprava instrument družbenih odnosov in da so njena družbena vloga, značaj in značilnosti odvisne predvsem od obstoječih odnosov. To pomeni, da so se ureditvene značilnosti naše uprave nujno spreminjale z razvojem in izgrajevanjem družbenopolitičnega sistema pri nas.

Za boljše razumevanje vidim potrebo, da spremembe glede družbene vloge in položaja uprave – kot posledica sprememb in razvoja DPS, prikažem po obdobjih, ki jih zaokrožajo sprejetja oziroma spremembe naših ustav. V skladu s tem bi celotno obdobje po letu 1945 razdelil v tri večje sklope in sicer:

I. obdobje 1947–1953.

II. obdobje 1953–1963.

III. obdobje 1963–1974.

I. obdobje 1947–1953. Najvišji izvršilni in upravni organ državne oblasti je Vlada LRS, ki je imela svojega predhodnika ustanovljenega še v času vojne (predsedstvo SNOS). Vlada je imela predsednika, enega ali več podpredsednikov ter ministre, ki so vodili glavne uprave resorja, lahko pa so bili tudi ministri brez resorja. Ministrstva, ki so jim bili na čelu ministri, so se delila v dve kategoriji – zvezna in republiška. Zveznih ministrstev je bilo devet: za finance, notranje zadeve, pravosodje, industrijo in rudarstvo, trgovino in preskrbo, kmetijstvo, gozdarstvo, delo, za gradnje; republiška ministrstva pa so bila štiri – za prosveto, ljudsko zdravstvo, socialno skrbstvo in za komunalne zadeve.

Vlado sta sestavljala tudi predsednika republiške narčne in kontrolne komisije.

Vrhovni organ državne oblasti v republiki je bila ljudska skupščina LRS, ki je izvolila prezidij LRS.

V drugem obdobju so obstajali tudi drugi neposredni organi vlade – generalne uprave in glavne direkcije – ki so bili najprej upravno-operativni organi ministrstev in bkrati višji organi podjetij; leta 1950 pa so postale generalne direkcije organi vlade.

Opozoriti bi veljalo, da so bile pristojnosti ministrstev v prvih letih po vojni precej večje kot v drugem delu tega obdobja, ko je velik del le-teh prešel na vlado (kar se kaže tudi v izdajanju odredb, uredb...). Za to obdobje je značilno tudi to, da naziv za ministrstva ni bil nekaj absolutnega, pač pa so se pristojnosti le-teh večkrat

spreminjale. Samo en primer: Ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo (5. 3. 1946–14. 5. 1948); samostojno Ministrstvo za kmetijstvo, skupaj pa Ministrstvo za gozdarstvo in lesno industrijo (14. 5. 1948–14. 9. 1949); samostojno Ministrstvo za gozdarstvo (14. 9. 1949–11. 4. 1951)...

Število ministrstev se je zlasti povečalo v letih 1947–1949, močno pa se je zmanjšalo leta 1950.

Obdobje 1947–1953 je bilo precej neenakomerno v razvoju republiške uprave, kar pomeni precej težav pri urejanju sistema in iskanju enotnih meril, predvsem pri urejanju gradiva. V tem obdobju je pomembno gotovo tudi sprejetje temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarstvi in podjetji in višini gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih (leta 1950), s katerim se je začel proces deetatizacije; posledica tega je tudi zmanjšanje števila upravnih in prenos pristojnosti republiških organov na ljudske odbore.

II. obdobje 1953–1963. Sprejetje ustavnih zakonov leta 1953 je posledica globalnih družbenih sprememb, ki so nastajale po letu 1950. Zakonodajni organ se je sicer še naprej imenoval ljudska skupščina, vendar je postala dvodoma – sestavljala sta jo dva zbora (republiški ter zbor proizvajalcev). Namesto vlade novi zakon prinese izvršni svet, za republiške upravne organe pa je v ožjem smislu uporabljen izraz republiška uprava – tudi tu je prišlo do novih organizacijskih sprememb.

Upravni organi so bili: trije državni sekretariati za notranje zadeve, pravosodno upravo in finance), enajst sekretariatov IS, pet sekretariatov republiških svetov (dva sta imela skupen sekretariat), štiri upravni zavodi, enajst komisij ter po ena uprava, direkcija in inšpektorat.

Leta 1956 je bila izvedena reorganizacija in zakon o upravnih organih v LRS je posebej poudaril, da so bili le-ti samostojni, vendar odgovorni za svoje delo IS. Višji upravni organi so zahtevali od nižjih, da le-ti izvršujejo predpise o sistematizaciji, imeli so pravico nadzorstva nad zakonitostjo, neposredno so lahko vplivali na kadrovsko strukturo.

Do manjših sprememb je prišlo že v letih 1958, 1961, 1962, sicer pa je omenjena shema ostala do ustave reforme leta 1963.

III. obdobje 1963–1974. Mejnika tega obdobja sta obe ustavi. Predstavniški organ je bila skupščina SRS, njen izvršilni organ pa IS skupščine SRS.

Temeljni republiški upravni organi so bili sekretariati, ki jih je bilo kar dvajset. Samostojni upravni organi so bili: šest upravnih zavodov, ena uprava (geodetska uprava) in trinajst komisij. V sestavu republiških sekretariatov je bilo tudi enajst inšpektoratov.

Spomladi 1965 je prišlo do reorganizacije upravnih organov na podlagi nove ureditve državne uprave. Zakon

o republiški upravi je določal, da upravo sestavljajo: republiški upravni organi, republiški svet ter drugi republiški organi in organizacije, ki opravljajo zadeve, ki imajo pomen za SRS. Poleg "čistili" upravnih organov (UO v ožjem smislu) so obstajale tudi predhodnice republiških organizacij, ki so imele naziv "republiški organi in organizacije, ki opravljajo zadeve, ki imajo pomen za SR Slovenijo".

Upravni organi so bili še vedno sekretariati (9), samostojni upravni organi so bili zavodi (4) in uprave (2). Posebni upravni organi v sestavi so bili predvsem republiški inšpektorati (12), organi in organizacije, ki so imele poseben pomen za SRS pa so bile: en svet, dva zavoda in dve komisiji.

Republiški organizacijski zakon iz leta 1972 je odpravil kategorijo nekdanjih organov in organizacij, ki opravljajo zadeve, ki imajo pomen za SRS; dotedanji takšni organi se odpravijo ali pa se vštejejo med druge upravne organe. Upravni organi so bili še vedno sekretariati, zavodi in komisije — ti organi so bili samostojni, uprave so bile samostojne ali v sestavi, inšpektorati pa zgolj v sestavi. Sekretariatov je bilo deset, zavodov devet; samostojni sta bili dve upravi in ena komisija. Takšna shema republiških upravnih organov je ostala do ustave leta 1974.

Skupna značilnost in položaj upravnih organov po letu 1963 je v težnji, da se krepi njihova samostojnost in s tem tudi njihova odgovornost.

V začetku leta 1947 je PV LRS izdala uredbo o enotnem administrativnem poslovanju vseh ministrstev, ki naj bi rešila neenotnosti, ki se kažejo do tedaj. Med drugim je bilo določeno, da se administrativno—teluščno delo ministrstev osredotoči v glavni pisarni, ki jo vodi šef administracije ministrstva. Pri vseh ustanovah se uvede glavni (centralni) delovodnik, v katerega se vpisuje sprejeta in odpravljena pošta ministrstva, vodi se tudi kartotečno kazalo (indeks), in sicer imensko in stvarno. V izrednih primerih je dovoljena tudi uporaba posebnih delovodnikov (specifičnost poslov).

Odločba je ministrstvom tudi nalagala, da se vodi le osrednji arhiv, v katerem se morajo hraniti vsi v glavnem delovodniku vpisani spisi po kronološkem redu z nekaterimi izjemami, ki se zaradi praktičnosti lahko vlagajo po vsebinski razvrstitvi. Za kabinetno, personalno in zaupno pošto so se vodili posebni delovodniki, ki so jih vodili posebni arhivi. Oddelki oziroma odredi in referati so vodili za svoje potrebe izpisane razvidnike in rokovne koledarje.

Poudariti moram, da je gradivo posameznih ministrstev raznoliko in ima svoje specifičnosti zato je nemogoče podati neko formulo, po kateri bi imeli vpogled na vrsto pa tudi ohranjenost gradiva. Poudariti moram, da je to čas centralizma, cel sklop gradiva gospodarskih, ekonomskih pa tudi političnih zadev v ohranjenem gradivu ni, ampak ga je treba iskati v odgovarjajočih strukturalih v federaciji.

Na kratko bom prikazal gradivo Ministrstva za prosveto (1945—1951), na katerem sem do sedaj delal.

Gradivo je urejeno po delovodniških številkah, ohranjeni so tudi indeksi. Od aprila 1948 arhiv nima več personalnih zadev, ker ima personalni oddelek samostojen arhiv. Seznam celotnega gradiva omenjenega obdobja obsega:

- za leto 1945 14.397 spisov
- za leto 1946 23.356 spisov

- za leto 1947 24.984 spisov
- za leto 1948 15.231 spisov
- za leto 1949 8.519 spisov
- za leto 1950 5.601 spisov.

K temu je treba prišteti še sezname spisov in delovodnikov z oznako KAB—JOV (1945—1951), seznam delovodnikov in indeksov personalnega oddelka (1948—1950) in seznam spisov vojne škode (1945—1950).

Gradivo ministrstev je zelo obsežno, zato sem se pri delu omejil predvsem na gradivo, ki ima poseben pomen za znanost in kulturo. Ker je bil sistem poslovanja centraliziran in ker je bilo treba za vsako spremenbo, takšno ali drugačno, dobiti privolitev ministrstva, je za to značilna ogromna količina gradiva, ki zadeva korespondenco, potrdila, prošnje, priporočila, odobritve...

Ni pa nikakršnih poročil o zgodovinsko in politično važnih dogodkih iz NOB, tudi ni poteka graditve nekaterih važnih objektov (le redke izjeme), ni posebnega planskega arhiva.

Na kratko bi zadeve ministrstva lahko združil v naslednje sklope:

- odlok in dekreti za sprejem v službo
- premestitve, razrešitve in upokojitve
- delovna razmeja
- ostavke, odpusti in disciplinske zadeve
- bolniški dopusti (zdravniško—komisijski zapiski)
- poročila šol; podatki o pedagoških delavcih
- zapiski sej učiteljskih zborov
- podpore dijakom (študentske)
- poročila o koroških in primorskih dijakih
- pedagoški tečaji in počitniške kolonije
- blagajna
- učni načrti
- sezname šol in pedagoškega osebja
- adaptacije kulturnih ustanov.

Ob delu sem prišel do zaključkov, da se izloči:

- precejšen del gradiva zaradi podvajanja
- blagajna z malimi izjemami (kulturni spomeniki)
- pokojninske zadeve (zapadlost)
- spremljajoče gradivo pri bolezenskih dopustih
- spremljajoče gradivo pri podporah in štipendijah
- izločijo se brošure kot spremljajoče gradivo.

Če primerjam do sedaj pregledano gradivo s seznamom, ki ga je Ministrstvo za prosveto poslalo predsedstvu vlade LRS — oddelku za administrativno kontrolo dne 4. januarja 1950 vidim, da je pregledana 11. skupina — spisi zgodovinske vrednosti 1945—1948, ki naj bi obsegali 13 fasciklov (3241 spisov) in naj bi vsebovali razna poročila o zaščiti zgodovinskih ali politično važnih dogodkov iz NOB, potek graditve nekaterih objektov, dopise o urejanju in zaščiti (če tega nista prevzela Zavod za varstvo spomenikov ali Muzej NOB) in poročila, ki urejajo stopnjo razvoja na kulturno—prosvetnem področju — skoraj v celoti izgubljena (morda se bodo še našli deli fonda, če so bili v preteklosti izločeni, ne pa uničeni).

Sklep bi bil lahko dokaj kratek. Gradivo republiških upravnih organov od leta 1945 dalje v celoti ni ohranjeno, posebno ne za obdobje do leta 1953. Fondi so navedeni v vodnikih in v glavnem nimajo ustreznih popisov ali drugih pripomočkov za uporabo. V glavnem so na voljo enostavni in kombinirani delovodniki ali delovodnik za posamezne organizacijske enote s spisovnimi sezname in indeksi (če so ohranjeni). Po tedaj veljavnih predpisih o pisarniškem poslovanju je odložen le majhen

del gradiva (npr. Ministrstvo za prosveto), medtem ko je precejšen del gradiva odložen v svobodno oblikovanih dosjejih, ki nimajo nobene zveze z evidencami (npr. Ministrstva za industrijo in rudarstvo). Včasih je težko določiti sistem ureditve gradiva dokler se z gradivom podrobno ne seznaniš. Poslovanje je bilo v tem obdobju precej raznoliko, kar otežuje delo pri urejanju in popisovanju gradiva.

ZUSAMMENFASSUNG

Probleme der Bewertung des Schriftgutes der Republikverwaltungsorgane nach dem Jahre 1945 – am Beispiel des Bildungsministeriums

Brane Kozina

Besonderheit des Zeitabschnitts nach der Befreiung ist eine außerordentliche Verzweigung der Verwaltungsorgane, folglich auch des Archivgutes. Diesen Zeitabschnitt teilte ich auf drei Zeitgefüge auf, die mit den Verfassungsveränderungen abgerundet werden. Bei der Schriftgutarstellung begrenzte ich mich auf Schriftgut des Bildungsministeriums und an seinem Beispiel versuchte ich Probleme darzustellen, die bei der Ordnung des Schriftgutes auftauchen. Das Schriftgut für den ersten Zeitabschnitt – bis zum Jahre 1953 ist im allgemeinen sehr mangelhaft aufbewahrt, danach wird es aber vollkommener und auch besser geordnet. Bisweilen ist es wegen der Besonderheit das System der Archivgutordnung schwer festzusetzen, darum ist es unmöglich eine Formel anzugeben, wonach man Einsicht in die Art und auch in die Erhaltenheit des Schriftgutes haben würde.

KOROŠCI!

Spoznajte zrnje, ki raste v Jugoslaviji
ne dajte si natrositi v oči plev od nemških agitatorjev!

Prevdarite besede, izvolite pravo pot!

Ali hočete

k maščoti Nemška Avstrija:	k pravi materiji JUGOSLAVIJA:
1. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	1. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
2. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	2. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
3. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	3. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
4. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	4. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
5. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	5. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
6. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	6. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
7. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	7. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
8. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	8. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
9. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	9. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?
10. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?	10. Ali hočete, da vam bodo v oči natrosili plev od nemških agitatorjev?

Lepak, ki poziva prebivalce na Koroskem, naj glasujejo ob plebiscitu za Jugoslavijo (1920). Zbirka plakatov

Valorizacija gradiva rednih sodišč

Jelka Melik

Redna sodišča so državni organi, osredilji organi pravosodja, katerih naloga je avtoritativna uporaba veljavne prava za reševanje posameznih pravnih razmerij. V tem prispevku se hini omejila na zadnjih devetdeset let. Leta 1896 je bil namreč sprejet nov zakon o ureditvi sodišč,¹ leta kasneje, 1897, tudi sodni poslovnik,² ki sta vpeljala tako organizacijo in način poslovanja sodišč, ki nam zaradi podobnosti z današnjo ureditvijo in načinom uradovanju sodišč omogoča dokaj enotno obdelavo in valorizacijo gradiva sodišč. Redna sodišča imajo vseskozi dve glavni skupini nalog, to sta kazensko in civilno sodstvo. Navadno ločujemo dve vrsti rednih sodišč in sicer redna sodišča splošne pristojnosti, ki praviloma odločajo o vseh kazenskih in civilnih zadevah, razen če so posamezne zadeve z zakonom posebej izvzete iz njihovega delovnega področja ter specializirana redna sodišča, ki pa ravno nasprotno sodijo le v posebej določeni ali skupinah kazenskih ali civilnih zadev (na primer: gospodarska sodišča, vojaška sodišča, obrtna sodišča). Katera specializirana sodišča delujejo v določenem času, je odvisno od vsakokratnih družbenih razmer in potreb. Sodišča opravljajo še eno skupino nalog: upravno sodstvo, ki sodi včasih pod prvo, včasih pod drugo skupino omenjenih rednih sodišč. Organizacijo sodišč in njihovo pristojnost določajo posebni zakoni, njihovo notranjo organizacijo in način poslovanja pa sodni poslovniki. Zадnji so za arhivista najvažnejši, predvsem zaradi njihove izredne natančnosti in sistematičnosti. Orientacija v dokumentarnem gradivu je po njihovi zaslugi enostavna in jasna.

Sodišče je veliko, veliko je zadev, ki jih obravnavajo. Ob vsaki zadevi, ki jo sodišče rešuje, nastaja sodni spis. Ti spisi so danes in so bili tudi v preteklosti dostikrat močno zajetni. Drobno se zavedam, da so prostorske zmožljivosti naših arhivov omejene, a se vseeno ne morem strinjati s tistimi, ki to stisko, kakor gre za gradivo sodišč, še posebej poudarjajo. Ti svoje stališče bom skušala razložiti v nadaljnjem besedilu, na tem mestu moram omeniti še dejstvo, da je bilo velikih škod v sodnih arhivih že storjene. Nekaj tovrstne materije je bilo uničene že na sodiščih, nekaj je arhivi niso prevzeli in nekaj, predvsem spisov s politično vsebino, je bilo še posebej izločene.

Ko pričenjamo z valorizacijo sodnega gradiva, bodisi sedanjega ali preteklega, vzemimo najprej v pretres vrsto uporabnikov tega gradiva. Mislim, da bomo šele po skrbni analizi njihovih potreb lahko začeli reševati zastavljene naloge. V prvi vrsti so uporabniki zgodovinarji, ki jili zanima materialno in duhovno življenje naših prednikov. V preteklosti so le-te zazimali predvsem dokumenti o pomembnih osebah in dogodkih iz politične in kulturne zgodovine. V zadnjih letih pa se je predvsem v tujini pojavilo in utrdilo prepričanje o dragocenosti gradiva sodišč za študij gospodarske in socialne zgodovine. Laliko

trdim, da so naši sodni spisi zelo bogati, polni zanimivih zapisnikov zaslišanj obdolžencev, prič, strank in drugih udeležencev kazenskega in pravnega postopka, ki nam odkrivajo način življenja ljudi, njihove stiske, probleme, potrebe. Polni so tudi raznovrstnih prilog, ki jih osebe, ki nastopajo v sodnem postopku, v obliki potrdil, listin, računov in izpiskov predlagajo sodišču kot dokazila.

Veliko podatkov za sociologe in etnologe nudijo zapuščinski postopki, ki v svojih popisih imetja zapustnikov in številnih prilogah, predvsem testamentih in računih, odkrivajo ne le premoženjske, temveč tudi kulturne razmere časa (npr. popisi knjižnic). Kazenski gospodarski, konkurzni in poravnalni postopki obljublajo določene kazalce ekonomskih razmer. Drobno najdemo tudi za zgodovino medicine v tako imenovanih odvzemih poslovne sposobnosti in podaljšanih očetovske ohlasti.

Naslednji uporabniki, na katere moramo računati, so pravni teoretiki oziroma pravni zgodovinarji. Teh ne bodo zanimala zaslišanja, priloge, popisi zapuščin, verjetno jih tudi ne bodo zanimali postopki sodišč, ker so določeni z zakoni, morda z izjemo običajev, ki jih sodišča izoblikujejo za redno opravljanje svojih nalog in jih imenujejo sodni standardi ali poklicni običaji. Predvsem jih bodo zanimale končne odločbe sodišč, sodbe in sklepi. V teh je namreč zgoščeno podan celoten postopek, ki je bil potreben pri obravnavanju določenega sodnega primera, njegov končni izid in razlogi, ki so pri tem vodili sodnike. Objave sodnih odločb, če izvememo najvišje sodišče, so namreč pri nas dokaj skope. Vedeti moramo, da so zakonski in podzakonski akti le načelna in teoretična oblika pravne ureditve družbenih situacij, da pomeni sodba kot regulator konkretnih razmerij uveljavljanje pravnega reda. Z delom sodišč zaživijo mrtvi zakoni. Realno podoba prava določene družbe nam kaže šele sodna praksa in ne zakoni.

Tretja skupina uporabnikov so stranke in drugi udeleženci sodnih postopkov oziroma njihovi pravni nasledniki, ki jih zanimajo predvsem dokumenti o njihovih premoženjskih razmerjih. Še posebej je to razumljivo ob dejstvu, da je zemljiška knjiga dostikrat slabo ažurirana. Pri valorizaciji se na to vrsto uporabnikov načelno ne bomo ozirali, saj jih tudi naš zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine³ ne štiti. Menim pa, da ni slabo, če mislimo tudi nanje, kadar nam to omogočajo majhni napor in majhne prostorske obremenitve. S tem prispevam k popularizaciji arhivov, kar nam prav gotovo ne more škoditi.

Ob upoštevanju potreb uporabnikov, ki sem jih naštejala, bo delo pri odbiranju arhivskega gradiva dokaj zahtevno in zamudno. Na podlagi izkušenj mislim, da bomo pri določanju arhivskega gradiva današnjih sodišč oziroma pri izločanju gradiva sodišč iz preteklosti, ki ga že hranimo, postopali podobno, upoštevajoč seveda dejstvo, da uničenih in drugače odstranjenih stvari ne moremo dobi-

ti nazaj. Preučili bomo najprej ustrezen sodni poslovnik ter na podlagi vpisnikov kot glavnih evidenčnih knjig razdelili gradivo na pomembnejše, manj pomembno in nepomembno. Na primer: na vsakem sedežu temeljnega sodišča vodijo danes preko dvajset vpisnikov. Od teli so med kazenskimi važnejši: vpisnik kazenskih zadev, vpisnik kazenskih zadev zoper mladoletnike; med civilnimi so to: vpisnik pravnih zadev, vpisnik izvršilnih zadev, vpisnik postopka v dednih zadevah, vpisnik nepravdnih zadev; med gospodarskimi: vpisnik gospodarskih prestopkov in vpisnik prisilnih poravnav, stečajev in redne likvidacije. Pri materiji iz teh vpisnikov bomo še posebej previdni. Vzeti bomo morali v roke vsak spis posebej. V celoti ne bomo uničili nobenega, pri nepomembnih, rutinskih in vsebinsko revnih zadevah bomo oliranih le končno odločbo. Pri gradivu ostalih vpisnikov bomo nasprotno oliranih le končno odločbo. Vpisnika sodne uprave (vpisnik zadev sodne uprave in vpisnik zaupnih in strogo zaupnih zadev sodne uprave) se od ostalih vpisnikov razlikujeta po tem, da se v njih nahajajo zadeve sodišča samega kot na primer zadeve notranje organizacije sodišča, kadrovsko-personalne zadeve, izobraževanje in strokovno usposabljanje delavcev, računsko – finančno poslovanje, statistična in evidenčna služba, zadeve, ki se nanašajo na sodnike porotnike, stalne sodne izvedence in stalne sodne cenilce, spremljanje družbenih odnosov in pojavov, navodila in okrožnice republiškega sekretariata. Pri obeh vpisnikih bomo zelo radikalni in bomo ohranili le najnujnejše. Tu sta še zemljiška knjiga in register podjetij, ki ju urejajo posebni predpisi. Pri obeh bomo ohranili toliko, da bo mogoča še nadaljnja uporaba.

Razen vpisnikov vodi temeljno sodišče še čez dvajset pomožnih knjig kot pomožnih evidenčnih knjig, na primer: sejno knjigo, poslovni koledar, seznam stalnih sodnih izvedencev, seznam stalnih sodnih cenilcev, kontrolnik oseb v priporu, imenike k posameznim vpisnikom. Arhivista bodo zanimali predvsem zadnji. Zelo koristno jih bomo namreč lahko uporabili za orientacijo v prevzetem gradivu iz že omenjenih pomembnejših vpisnikov. Ko zadevo na sodišču vpišejo v vpisnik, jo morajo hkrati vpisati tudi v ustrezen imenik. Imenike vodijo v obliki knjige za eno ali več let skupaj po abecedni in to: imenik k kazenskemu vpisniku po priimkih obdolžencev, imenik k pravnemu vpisniku po priimkih tožencev oziroma predlagateljev, imenik k vpisniku dednih zadev po priimkih zapustnikov itd.

Za valorizacijo gradiva rednih sodišč je torej potrebno na eni strani vsestransko poznavanje materije, ki pri sodiščih nastaja, ter možnost njene uporabe na drugi. Spise, ki so že končani in ležijo v arhivih sodišč in seveda tudi spise, ki čakajo na obdelavo v naših skladiščih, bomo morali pregledati in oceniti vsakega posebej. Žal tudi v bodoče, razen na vrhovnem sodišču, ne moremo računati na kakšne bistvene izboljšave pri tem delu. Na pomoč administrativnega osebja se zaradi nezadostnega poznavanja materije ne smemo nasloniti, na pomoč sodnikov pa ne moremo računati saj je po 66. členu zakona o naravni in kulturni dediščini treba izročiti arhivu gradivo v tridesetih letih od nastanka, ko se nihče več ne spomni okoliščin in problemov tistega časa.

OPOMBE

1 Zakon o uredbi sodišč, 27. 11. 1896, drž. zak. št. 217/1896.

2 Opravilni red za sodnije prve in druge stopnje, 5. 5. 1987, drž. zak. št. 112/1897.

3 Zakon o naravni in kulturni dediščini, Ur. l. SRS, št. 1/81.

ZUSAMMENFASSUNG

Bewertung des Schriftgutes der regelmäßigen Gerichte

Jelka Melik

Das Archivgut der Gerichte ist sehr umfang- und haltreich. Wegen seiner Unmittelbarkeit ist es interessant für die Beleuchtung verschiedener Lebensbereiche. Die Bewertung fordert gutes Kennen der Tätigkeit der Gerichte einerseits und das Kennen der Benutzungsmöglichkeiten dieses Archivgutes andererseits. Die Rechtsgeschichte ist nämlich bei weitem nicht der einzige Benutzer, sondern sogar einer von weniger wichtigen.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Valorizacija dokumentarnega gradiva Službe družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji, centrala Ljubljana

Peter Ribnikar

Služba družbenega knjigovodstva je bila ustanovljena leta 1959.¹ Opravlja naloge posebnega družbenega pomena ter je za opravljanje svojih del in nalog odgovorna Skupščini SR Slovenije, le-ta pa tudi nadzoruje njeno delo v republiki.² V skladu z zakonom o službi družbenega knjigovodstva je ta samostojna in neodvisna organizacija, ki opravlja v skladu z 12. členom citiranega zakona naslednje naloge, ki imajo pomen za vso državo: evidenc in informativno-analitične naloge o razpolaganju z družbenimi sredstvi, kontrola pravilnosti podatkov o razpolaganju z družbenimi sredstvi, kontrola zakonitosti razpolaganja z družbenimi sredstvi, kontrola izpolnjevanja obveznosti organizacij združenega dela in drugih uporabnikov družbenih sredstev, naloge ekonomsko-finančne revizije, dela in naloge, določene z zveznim zakonom oziroma na njegovi podlagi izdanim predpisom ter naloge plačilnega prometa. Na temelju družbenega sistema informiranja služba družbenega knjigovodstva zagotavlja evidentiranje, zbiranje, obdelavo, prenos in izkazovanje podatkov, ki jih zbira in z njimi razpolaga v zvezi s spremljanjem, načrtovanjem, usmerjanjem in usklajevanjem odnosov v družbeni reprodukciji ter v zvezi z ugotavljanjem gospodarskega in družbenega razvoja v republiki. Te naloge opravlja s tem, da:

- evidentira, zbira in obdeluje podatke, predpisane s srednjeročnimi in letnimi programi statističnih raziskovanj,

- zagotavlja podatke, kazalec, informacije in analize s svojega delovnega področja, ki so pomembne za pripravo, spremljanje, uresničevanja družbenega plana republike ter drugih dokumentov, ki načrtujejo družbeno-ekonomski razvoj republike in posameznih občin,

- zagotavlja informacije in analize o ekonomsko-finančnem položaju, rezultatih in pogojih gospodarjenja in drugih odnosih posameznih dejavnosti po družbenem planu republike,

- zagotavlja podatke, kazalec, informacije in analize za pripravo, sprejetje in spremljanje republiških zakonov, drugih predpisov ter splošnih aktov.³

V okviru kontrole izpolnjevanja obveznosti uporabnikov družbenih sredstev opravlja služba družbenega knjigovodstva kontrolo zakonitosti in pravilnosti obračuna, pravočasnosti vplačil in pravilnosti usmerjanja prispevkov in drugih obveznosti samoupravnim interesnim skupnostim.

Služba družbenega knjigovodstva opravlja svoje naloge preko centrale za Slovenijo ter v okviru podružnic in ekspozitur, v okviru le-tih pa po organizacijskih enotah.

Centrala službe družbenega knjigovodstva opravlja naslednja dela in naloge:

- zagotavlja v podružnicah enotno opravljanje del in nalog, ki imajo pomen za vso državo, uporabo enotnega postopka, enotne metodologije dela ter enotno uporabo zakonov in drugih predpisov,

- zagotavlja opravljanje del in nalog v podružnicah, določenih z zakonom ali drugim predpisom ter kontrolira njihovo izvršitev,

- opravlja informativno-analitične naloge ter sodeluje z drugimi informacijskimi službami, ki so skupnega pomena za republiko na področju družbenega sistema informiranja,

- zagotavlja zbirne podatke za območje republike po statističnih raziskovanjih, ki jih opravlja služba po zveznem in republiškem programu statističnih raziskovanj ter drugih predpisih,

- objavlja v statističnih publikacijah finančne podatke za območje republike,

- opravlja ekonomsko-finančno revizijo,

- v kontrolnem postopku pripravlja odločbe na 1. stopnji, kadar opravlja kontrolo neposredno pri uporabniku družbenih sredstev ter odločbe na 2. stopnji in odločbe v revizijskem postopku ter sodeluje v računskem in pravnem sporu,

- pripravlja strokovna navodila za delo službe pri izvajanju republiških predpisov,

- neposredno kontrolira uporabo predpisov pri uporabnikih družbenih sredstev, kadar tako določi generalni direktor,

- opravlja inštruktažo in kontrolo dela in poslovanja v podružnicah,

- sestavlja delovni program in letno poročilo o delu službe ter finančni načrt in zaključni račun službe,

- pripravlja gradivo za svet,

- opravlja naloge splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, skupnega pomena za službo,

- pripravlja predloge za začetek postopka za oceno ustavnosti in zakonitosti predpisov in samoupravnih splošnih aktov, ki jih služba uporablja pri svojem delu,

- opravlja druga dela in naloge, ki jih določata zakon in statut službe.⁴

Zaradi racionalnosti in ekonomičnosti poslovanja opravlja centrala tudi računalniško obdelavo podatkov za podružnice in sicer v primerih, ki jih določi generalni direktor. Za zagotovitev pravilnega in enotnega opravljanja del in nalog v podružnicah opravlja centrala na dve leti inštruktažo in kontrolo dela ter poslovanja podružnic.

Pri centrali službe družbenega knjigovodstva se dela in naloge izvajajo preko sveta in generalnega direktorja; samoupravne pravice in obveznosti pa delavei uresničujejo preko delovne skupnosti.

Svet službe družbenega knjigovodstva sestavlja 17 članov, od katerih imenuje Skupščina SR Slovenije 14 članov, po enega delegata imenujeta Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva in Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije, član sveta pa je tudi generalni direktor, ki ga imenuje Skupščina SR Slovenije.⁵ Pri delu sveta sodelujejo še trije delegati delovnih skupnosti organizacijskih enot in sicer delegat za podružnice Kočevje, Kranj, Koper, Krško, Nova Gorica, Novo mesto in Postojna, delegat za podružnice Celje, Maribor, Murska Sobota, Ptuj, Titovo Velenje in Trbovlje ter delegat za delovno skupnost centrale v Ljubljani ter za podružnice v Ljubljani.⁶

V pristojnosti sveta službe družbenega knjigovodstva so naslednje naloge:

- sprejemanje statuta,
- sprejemanje delovnega programa službe,
- sprejemanje letnega poročila o delu službe,
- sprejemanje tarif o plačilih za delo in storitve službe,
- sprejemanje finančnega načrta, periodičnega obračuna in določitev zaključnega računa službe,
- sprejemanje samoupravnega sporazuma o medsebojnih pravicah, obveznostih in odgovornosti službe in delavcev v njenih organizacijskih enotah,
- sprejemanje splošnih aktov o uporabi sredstev službe za posamezne namene,
- sprejemanje programa razvoja in izboljševanja tehnične in tehnološke osnove za delo službe,
- sprejemanje splošnih aktov o strokovni izobrazbi in strokovnem usposabljanju delavcev, ki opravljajo določena dela in naloge, ki so pomembne za delo službe,
- sprejemanje splošnih aktov in drugih ukrepov na področju splošne ljudske obrambe in družbene samozščite, ki so skupnega pomena v službi,
- razporejanje sredstev amortizacije za zgradbe in računalniško opremo,
- dajanje soglasij k pravilniku o notranji organizaciji in delu ter sistematizaciji del in nalog v službi,
- odločanje o ustanavljanju podružnic in ekspozitur,
- sklepanje družbenih dogovorov, samoupravnih sporazumov ter sprejemanje splošnih aktov iz pristojnosti službe,
- določanje meril o plačilih za storitve, ki jih opravljajo organizacijske enote po samoupravnih sporazumih in pogodbah,
- na predlog generalnega direktorja imenuje in razrešuje pomočnike generalnega direktorja in direktorje podružnic,
- ustanavljanje komisij in drugih delovnih teles, da obravnavajo in preučujejo posamezna vprašanja iz pristojnosti sveta ter mu dajejo o teli vprašanih mnenja in predloge,
- razpravljanje o vprašanjih, ki so uvrščena na dnevni red seje sveta službe družbenega knjigovodstva in sprejemanje stališč o tem,
- odločanje o samoupravnem splošnem aktu delovne skupnosti organizacijske enote, katerega je za izvršitev zadržal generalni direktor,
- odločanje o ustanavljanju skupnega glasila službe,
- odločanje o drugih vprašanjih, v skladu z zakonom in statutom službe družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji.⁷

Vodenje centrale in delo službe družbenega knjigovodstva v republiki opravlja generalni direktor s tem da:

- predstavlja in zastopa službo,
  - organizira in zagotavlja zakonito in učinkovito opravljanje del in nalog z delovnega področja službe,
  - skrbi, da se izvajajo smernice in navodila sveta oziroma generalnega direktorja službe,
  - pripravlja predloge, ki jih obravnava in o njih odloča svet ter skrbi, da se izvajajo odločitve, smernice in sklepi sveta,
  - izdaja strokovna navodila za delo podružnic pri izvajanju republiških predpisov,
  - izdaja pravilnik o notranji organizaciji in delu ter o sistematizaciji del in nalog v službi po predhodnem mnenju svetov delovne skupnosti organizacijskih enot in ob soglasju sveta,
  - priskrbi nmenje svetov delovnih skupnosti organizacijskih enot o programu strokovnega usposabljanja in izpopolnjevanja delavcev, ki opravljajo določena dela in naloge, pomembne za delo službe, preden da predlog svetu,
  - opravlja funkcijo nadzornika za sredstva službe,
  - odloča o pritožbah zoper odločbe podružnic, izdane v kontrolnem postopku ter izdaja odločbe o postopku revizije v skladu z zakonom,
  - vlaga predloge za začetek postopka za oceno ustavnosti in zakonitosti predpisov in samoupravnih splošnih aktov, ki jih služba uporablja pri svojem delu,
  - rešuje spore o pristojnosti med organizacijskimi enotami,
  - zadrži izvršitev splošnega ali posamičnega akta delovne skupnosti organizacijske enote v primerih, določenih z zakonom,
  - začne postopek ugotavljanju disciplinske odgovornosti oziroma postopek za ugotavljanje materialne odgovornosti zoper pomočnike generalnega direktorja in direktorje podružnic,
  - opravlja druge naloge, ki so po zakonu, statutu ali drugem splošnem aktu službe v njegovi pristojnosti,
  - vodi kolegij direktorjev kot posvetovalno telo za uspešno opravljanje del in nalog,
  - je vodja obrambnih priprav v službi in opravlja vse naloge v področju splošne ljudske obrambe in družbene samozščite,⁸
  - uresničuje svoje samoupravne pravice, obveznosti in odgovornosti v delovni skupnosti centrale, razen tistih, za katere je z zakonom določeno, da jih uresničuje drugače,
  - opravlja naloge vodje delovne skupnosti centrale.
- Generalni direktor kot vodja delovne skupnosti centrale opravlja naslednje naloge:
- vodi in organizira delo organizacijske enote,
  - zastopa organizacijsko enoto v premoženjsko-pravnih razmerjih v mejah sredstev, s katerimi razpolaga,
  - skrbi za zakonitost dela organizacijske enote ter za izvajanje smernic in navodil sveta in generalnega direktorja službe,
  - skrbi za izvajanje smernic in sklepov sveta,
  - razporeja sredstva za materialne stroške, sredstva amortizacijske opreme in sredstva za investicijsko vzdrževanje,

- opravlja naloge odredbodajalca za sredstva organizacijske enote in sredstva delovne skupnosti,
- določa delovne načrte organizacijske enote in spremlja njihovo izvršitev,
- sprejme letni plan kadrov po predhodnem mnenju sveta delovne skupnosti,
- izdaja odločbe iz delovnih razmerij v organizacijski enoti,
- začne postopek za ugotavljanje disciplinske odgovornosti oziroma postopek za ugotavljanje materialne odgovornosti zoper delavce v organizacijski enoti,
- skrbi za izvrševanje sklepov sveta delovne skupnosti organizacijske enote in odločitev delovne skupnosti organizacijske enote,
- priskrbi mnenje sveta delovne skupnosti v primerih, kadar po zakonu, statutu Službe, statutu delovne skupnosti ali drugem samoupravnem splošnem aktu odloča po predhodnem mnenju delovne skupnosti,
- vodi obrambne priprave in skrbi za uresničevanje nalog splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite v organizacijski enoti,
- opravlja druge naloge, določene v zakonu, statutu ali drugem splošnem aktu službe, statutu delovne skupnosti ali drugem samoupravnem splošnem aktu delovne skupnosti organizacijske enote.⁹

Delavci v delovni skupnosti uresničujejo svoje samoupravne pravice, obveznosti in odgovornosti z osebnim izjavljanjem in preko delegatov, ki so jih izvolili v svet delovne skupnosti ter v posamezne delegacije. Delavci sprejemajo samoupravne odločitve na zborih delavcev.

Pri centrali službe družbenega knjigovodstva obstajajo še:

- samoupravna delavska kontrola, ki jo voli delovna skupnost,
- razpisna komisija, ki jo imenuje delovna skupnost,
- disciplinska komisija, ki jo voli delovna skupnost,
- izpitna komisija, ki jo imenuje generalni direktor,
- uredniški odbor in odgovorni urednik skupnega glasila službe, ki ju imenuje svet.

Valorizacija dokumentarnega gradiva

Arhiv SR Slovenije je hkrati opravil dve valorizaciji dokumentarnega gradiva pri centrali službe družbenega knjigovodstva. Prvič je bil valorizacijski postopek v letih 1975–1976, ki je bil izveden na osnovi zakona o arhivskem gradivu in o arhivih in takrat veljavnega navodila o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva.¹⁰ Služba družbenega knjigovodstva, centrala za Slovenijo v Ljubljani je takrat izdelala Specifikacijo dokumentarnega gradiva, ki se po uporabi izročila in hrani v arhivu Službe družbenega knjigovodstva.¹¹ To specifikacijo – vnaprejšnji izločitveni seznam – je leta 1975 obravnavala komisija za pregled vnaprejšnjih izločitvenih seznamov pri Skupnosti arhivov Slovenije; ki je bila tedaj pristojna za valorizacijo dokumentarnega gradiva tistih ustvarjalcev dokumentarnega gradiva, pri katerih je nastajalo registraturno gradivo na republiški in regionalni ravni. Specifikacijo dokumentarnega gradiva, ki jo je centrala službe družbenega knjigovodstva naslovila na Arhiv SR Slovenije, je le-ta odstopil v dokončno odločitev komisiji za pregled vnaprejšnjih izločitvenih seznamov pri Skupnosti arhivov Slovenije. Specifikacija – seznam – je obsegal 133 kategorij dokumentarnega gra-

diva, ki so nastale pri naslednjih organizacijskih enotah službe:

- družbeno računovodstvo, statistika in plačilni promet,
- blagajna, likvidatura in trezor,
- kontrola,
- analize,
- pravne zadeve,
- splošne zadeve,
- mehanografski servis,
- računovodstvo,
- organizacija,
- kadri,
- avtomatizacija,
- publikacije.

Specifikacija dokumentarnega gradiva je vsebovala tudi roke hranjenja posameznih kategorij gradiva. Roki hranjenja so bili v razponu od enega leta do trajno. Specifikacija je vsebovala kategorije dokumentarnega gradiva, ki so nastajale tako pri centrali kakor tudi pri podružnicah službe. Komisija za pregled vnaprejšnjih izločitvenih seznamov pri Skupnosti arhivov Slovenije je na osnovi ogleda gradiva pri centrali v Ljubljani zavzela stališče, da se za arhivsko gradivo določi 51 kategorij gradiva, ki jih je vsebovala specifikacija. Na osnovi sklepa komisije pri Skupnosti arhivov Slovenije je bila leta 1976 izdana odločba o proglasitvi kategorij gradiva trajne vrednosti za službo družbenega knjigovodstva v republiki Sloveniji.¹²

Po izidu zakona o naravni in kulturni dediščini in po razglasitvi družbenih pravnih oseb in društev, ki bodo izročali svoje arhivsko gradivo Arhivu SR Slovenije leta 1982, je bil izveden drugi postopek valorizacije dokumentarnega gradiva Službe družbenega knjigovodstva, centrala za Slovenijo v Ljubljani. V letih 1983–1984 je bilo opravljeno ugotavljanje kategorij dokumentarnega gradiva, ki nastajajo pri poslovanju centrale, izvedena je bila ločitev dokumentarnega gradiva centrale od kategorij dokumentarnega gradiva, ki nastajajo pri podružnicah in ekspoziaturah. Po ločitvi kategorij dokumentarnega gradiva centrale od kategorij gradiva podružnic je bilo ugotovljeno, da se nahajajo pri centrali naslednje kategorije gradiva trajne vrednosti:

- organizacijska enota analize;
- analize, letni delovni programi, letna poročila o delu, informacije, poročila o aktualnih pojavih in problemih;
- organizacijska enota pravne zadeve;
- sodbe sodišča v upravno-računskih sporih in premoženjsko-pravnih zadevah, samoupravni splošni akti, zapisniki o kontroli prvostopenjskega postopka po podružnicah, pismena pravna mnenja, pogodbe trajnega značaja, pogodbe o nakupu stojnega računalniškega programa, pogodbe za vzdrževanje računalniške opreme;
- organizacijska enota splošne zadeve;
- delovodnik in knjige, z istim pomenom, elaborati o gradbenih investicijah z vsemi prilogami SDK kot uporabnika, knjiga odtisov, pečatov, žigov in stampilk, zapisniki in ostali akti samoupravnih organov;
- organizacijska enota računovodstvo;
- finančni plan, zaključni račun centrale–SDK s prilogami;
- organizacijska enota organizacija;
- zapisniki o skupinski kontroli;
- organizacijska enota avtomatizacija;

metodološko gradivo avtomatske obdelave, projek-
tantska dokumentacija;

organizacijska enota publikacije, tiski:

analize zaključnih računov, Statistični bilten, publi-
kacije SDK, Glasnik SDK Jugoslavije, Obvestila, glasilo
SDK v Sloveniji, investicije—letno in polletno poročilo,
okrožnice, obrazi.

V razpravi s predstavniki službe družbenega knjigo-
vodstva, vodji organizacijski enoti je bilo ugotovljeno,
da več izmed navedenih kategorij gradiva trajne vred-
nosti nima lastnosti arhivskega gradiva in je bilo dogo-
ovorjeno, da ne bodo valorizirane kot arhivsko gradivo.
Poleg tega je predstavnik Arhiva SR Slovenije še dodal do-
polnilni seznam dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri
delovanju službe družbenega knjigovodstva. Na podlagi
obeh seznamov se je začel postopek skupnega ugotavlja-
nja kategorij arhivskega gradiva, ki nastajajo z delova-
njem centrale službe družbenega knjigovodstva. Na dveh
sestankih, na katerih so predstavniki Arhiva SR Slove-
nije in centrale službe družbenega knjigovodstva preučili
vrednost in pomen posamezne kategorije dokumentar-
nega gradiva, je bil leta 1984 dokončno sestavljen sez-
nam kategorij arhivskega gradiva, ki nastaja z delova-
njem centrale službe družbenega knjigovodstva v Slove-
niji,¹³ Arhiv SR Slovenije pa je v skladu z 2. členom
pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva
arhivu izdal predpisano pisno navodilo za odbiranje.
Seznam kategorij arhivskega gradiva Službe družbenega
knjigovodstva v SR Sloveniji, centrala Ljubljana obsega
32 tekočih števil arhivskega gradiva in sicer:

- odločbe o ustanovitvi podružnic in ekspozitur,
vključno s spremembami,
- statuti,
- letni delovni programi,
- finančni plani službe družbenega knjigovodstva,
- zaključni računi s prilogami,
- zapisniki sej sveta službe družbenega knjigovodstva
s prilogami,
- navodila, sklepi in drugo gradivo generalnega direk-
torja,
- plani kadrov,
- gradivo o strokovnem izobraževanju delavcev,
- gradivo o nesrečah pri delu,
- knjiga odtisov pečatov, žigov in stampiljk,
- navodila o načinu vodenja pisarniškega poslovanja
službe družbenega knjigovodstva,
- gradivo o odbiranju arhivskega gradiva iz doku-
mentarnega gradiva,
- zapisnik o izročitvi arhivskega gradiva Arhivu SR
Slovenije,
- spisovne evidence, splošni spisi,
- spisovne evidence, zaupni in strogo zaupni spisi,
- statut delovne skupnosti službe družbenega knji-
govodstva,
- zapisniki sej delovne skupnosti službe družbenega
knjigovodstva z gradivom,
- samoupravni splošni akti,
- zadeve v upravnem računskem postopku na drugi
stopnji,
- zadeve o ekonomsko—finančni reviziji in kontroli,
- zapisniki o skupinski kontroli,
- upravno—računski spori,
- analize in informacije,
- Statistični bilten za mesec december,

— publikacije Službe družbenega knjigovodstva v Slo-
veniji,

— Glasnik Službe družbenega knjigovodstva Jugosla-
vije,

— Obvestila, glasilo Službe družbenega knjigovodstva
v SR Sloveniji, uradne priloge,

— okrožnice in obrazi.

Leta 1985 sta bila sprejeta nov zakon o Službi druž-
benega knjigovodstva v SR Sloveniji¹⁴ ter statut Službe
družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji. Oba nova za-
konska predpisa sta organom upravljanja službe družbe-
nega knjigovodstva poverila nove naloge, na osnovi ka-
terih nastajajo pri delovanju službe nove kategorije arhi-
vskega gradiva, zato bo treba seznam kategorij arhivskega
gradiva Službe družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji,
centrala v Ljubljani v prihodnosti še dopolniti.

OPOMBE

1 Zakon o družbenem knjigovodstvu, Ur. l. SFRJ, št. 43/
1959.

2 Zakon o službi družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji,
Ur. l. SRS, št. 1/1985, člen 4.

3 Zakon o službi družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji,
Ur. l. SRS, št. 1/1985, člen 4.

4 Statut Službe družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji,
člen 21; statut je bil sprejet 31. 5. 1985.

5 Statut SDK v SRS, člen 28.

6 Statut SDS v SRS, člen 29.

7 Statut SDK v SRS, člen 32.

8 Statut SDK v SRS, člen 35.

9 Statut SDK v SRS, člen 46.

10 Navodilo o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega
gradiva, Ur. l. SRS, št. 9/1970.

11 Arhiv Slovenije, spis št. 531/1975.

12 Skupnost arhivov Slovenije, spis št. 27/1976.

13 Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo
z dokumentarnim gradivom, Ljubljana 1984, str. 125.

14 Zakon o službi družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji,
Ur. l. SRS, št. 1/1985.

ZUSAMMENFASSUNG

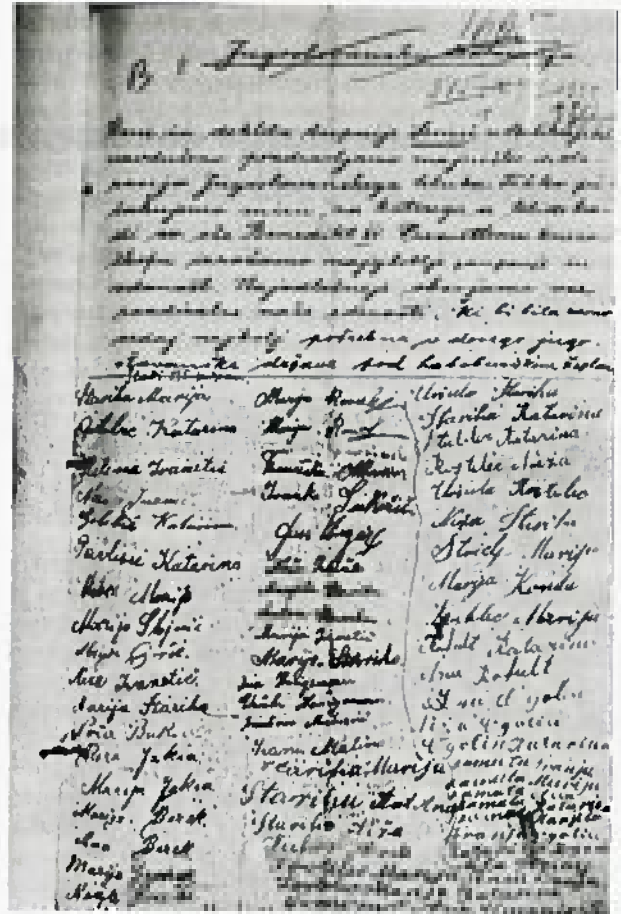
Bewertung der dokumentarischen Schriftgutes des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung

Peter Ribnikar

Für die Führung der Evidenzen über Verfügung mit
den Gesellschaftsmitteln, für die Führung des Zahlungsver-
kehrs und für Beaufsichtigung der Verfügung mit den
Gesellschaftsmitteln und übers Nachkommen von Ver-
bindlichkeiten seitens der Organisationen vereinter Ar-
beit, sowie anderer Benutzer der Gesellschaftsmittel,
für Erledigung ökonomisch—finanziellen Revisionen über
Benutzung von Gesellschaftsmitteln wurde in 1959 das
Dienst der gesellschaftlichen Buchführung für das Gebiet
der Föderation und für die Gebiete einzelner Republi-
ken gegründet. Die Zuständigkeiten des Dienstes der
gesellschaftlicher Buchführung sind im Bundes— und
im Republikgesetz bestimmt, und auch im Statut, der

vom Rat des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung in SR Slowenien erlassen und von der Versammlung der SR Slowenien mit besonderem Erlaß bestimmt wurde. Fürs Vollziehen der im Gesetz und Statut bestimmten Aufgaben sind zuständig: der Rat des Dienstes der gesellschaftlicher Buchführung in SR Slowenien, Generaldirektor, selbstverwaltende Rechte und Verpflichtungen verwirklichen die Arbeiter des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung in der Arbeitsgemeinschaft und ihren Organen, Kommissionen und Ausschüssen.

Das Archiv der SR Slowenien bewertete das im Dienst der gesellschaftlichen Buchführung und seinen Filialen in den Jahren 1975-1976 entstandene dokumentarische Schriftgut. Im Jahre 1976 wurde der Entschluß über Erklärung der Kategorien des Schriftgutes permanenten Wertes des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung erlassen. Da diese Bewertung zu wenig rigoros war, wurde in den Jahren 1983-1984 dokumentarisches Schriftgut des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung wieder bewertet. Dadurch wurden die Kriterien für Bestimmung des Archivgutes dieses Dienstes verschärft. Bei der Festsetzung der Kategorien des Archivgutes arbeiteten neben den Archivarbeitern auch die Fachleute des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung mit. Das Ergebnis gemeinsamer Arbeit war ein neues Kategorienverzeichnis des Archivgutes, das das Archiv der SR Slowenien ins permanente Aufbewahren übernehmen wird. Das Archiv der SR Slowenien stellte für die Ansonderung des Archivgutes aus dem dokumentarischen Schriftgut schriftliche Anweisungen aus, aufgrund derer der Dienst der gesellschaftlichen Buchführung in SR Slowenien, die Zentrale in Ljubljana, das Schriftgut aussondern wird. Da nach der Ausstellung schriftlicher Anweisung ein neues Gesetz betreffs des Dienstes der gesellschaftlichen Buchführung in Slowenien und ein neuer Statut dieses Dienstes erlassen wurden, die dem Dienst der gesellschaftlichen Buchführung neue Zuständigkeiten erteilen, ist es nötig, die schriftliche Anweisung für Ansonderung des Archivgutes aus dem Schriftgut zu ergänzen.

Knjiga s podpisi slovenskih žena in deklet za Jugoslovansko deklaracijo 30. 5. 1917. Jugoslovanski klub na Dunaju, fasc. 18

Problemi valorizacije dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva

Vladimir Žumer

V referatu želim opozoriti na nekatere probleme vrednotenja in odbiranja dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva ter nakazati nekaj rešitev, zlasti glede kriterijev določanja oziroma izbora ustvarjalcev s tega področja ter kriterijev odbiranja gradiva.

Teško je na kratko strniti vsa prizadevanja arhivskih strokovnih delavcev ter oceniti rezultate teoretičnega in praktičnega dela arhivov. S problemi "škartiranja gospodarskih arhivov" sta se pred tridesetimi leti začela ukvarjati dr. France Škerl in dr. Jože Šorn, ki sta prva opozorila na masovnost dokumentarnega gradiva gospodarskih organizacij, na neurejeno oziroma specifično pisarniško poslovanje, poleg tega pa tudi na nekatere osnovne kriterije odbiranja in izločanja gospodarskega dokumentarnega gradiva. Nadaljnja prizadevanja so šla v smeri iskanja najustreznejše metodologije in postopka odbiranja arhivskega gradiva oziroma do leta 1981 postopka izločanja nepotrebne dokumentarne gradiva, opredeljevanja kriterijev za izbor delovnih organizacij in iskanja kriterijev vrednotenja in odbiranja najraznovrstnejših oblik dokumentarnega gradiva, ne samo pisanega, ampak tudi risane (tehnična dokumentacija), mikrofilmanega in računalniško zapisanega gradiva, ki se je množično začelo najprej pojavljati prav na področju gospodarstva. Omenimo naj okroglo mizo o problemih varstva arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv v Mariboru leta 1978, seminar arhivskih delavcev v Ptujju leta 1980, slovensko arhivsko zborovanje v Ankaranu leta 1981, v določeni meri tudi vsakoletna posvetovanja v Radencih od leta 1979 dalje, seminarje VUŠ iz Ljubljane, posvetovanje o tehnični dokumentaciji v Ljubljani leta 1986 itd. Ne moremo tudi mimo kongresov in posvetovanj na zvezni ravni, čeprav različni pristopi po posameznih republikah onemogočajo večje sodelovanje.

Rezultati posvetovanj in seminarjev so nedvomno vplivali na spremembo slovenske arhivske zakonodaje leta 1981, s katero sta se bistveno spremenila način in postopek odbiranja arhivskega gradiva. Pri odbiranju gradiva ne smemo zanikati tudi pomena vnaprejšnjih izločitvenih seznamov, še največ smo jih lahko našli prav pri delovnih organizacijah s področja gospodarstva. Ti seznamii so vplivali tudi na nastanek splošnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva OZD s področja gospodarstva, ki jih je že leta 1980 objavila Višja upravna šola v Ljubljani, leta 1983 Zgodovinski arhiv v Ptujju v priročniku Problematika dokumentarnega in arhivskega gradiva, leta 1984 pa Republiški komite za kulturo v Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom; vsakokrat seveda nekoliko dopolnjene.

Ker je odbiranje arhivskega gradiva v delovnih organizacijah tesno povezano z vsem delom z dokumentarnim

gradivom (od pisarniškega poslovanja, arhiviranja in izločanja nepotrebne gradiva itd), so arhivi sicer neohvezno tem organizacijam nudili in nudijo strokovno pomoč v zvezi z določanjem rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, s pravilniki o arhiviranju, uvajanjem enotnega modela klasifikacijskega načrta za razvrščanje gradiva, ki ga je razvila VUŠ Ljubljana, v zvezi z izoblaševanjem delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom itd.

Republiški in občinski upravni organi, pristojni za kulturo, so po letu 1981 na predloge arhivov določili tudi družbene pravne osebe s področja gospodarstva, katerih arhivsko gradivo je proglašeno za zgodovinski spomenik. S tem je bil storjen prvi korak, ki bistveno vpliva na količino in kakovost odbranega gradiva. Na območju ljubljanskega arhiva je od celotnega števila registriranih TOZD, OZD, SOZD, POZD in drugih oblik združenega dela zajetih 14 % ustvarjalcev, na območju celjskega 17 %, novogoriškega 27 %, ptujskega 31 %, koprškega 42 % in na območju mariborskega še precej več. Zakaj tolikšna nesorazmerja, če so se v tem času že izoblikovali kriteriji selekcije, arhivi pa so se v okviru Skupnosti arhivov Slovenije dogovorili, da bodo upoštevali predvsem enakomerno zastopanost ustvarjalcev po panogah dejavnosti, njihov pomen in obseg poslovanja z deležem v družbenem proizvodu, število zaposlenih, gostoto istovrstnih ustvarjalcev, zgodovinsko tradicijo, obmejni položaj, pomen v republiki, regiji in kraju, specifičnost organizacije glede na predmet poslovanja itd? Res je, da navedene odstotke megli dejstvo, da se je po sprejetju zakona o združenem delu leta 1976 število pravnih oseb na področju gospodarstva zaradi ustanavljanja TOZD povečalo za več kot 100 %, zato situacija ni alarmantna. Bolj problematično je dejstvo, da arhivi pri pripravljanju predlogov niso upoštevali enakomernega zastopanja vseh panog gospodarskih dejavnosti in njihovih organizacijskih oblik (analiza kaže, da so nekatere panoge izpuščene ali preslabo zastopane), da so v nekaterih primerih določeni povsem nepomembni ustvarjalci (predvsem TOZD in razne poslovalnice ali enote), da ni rešeno vprašanje proglašanja organizacij s področja železniškega gospodarstva ter nenazadnje, da je na "strokovno" odločitev arhivov vplivalo njihovo "eksistenčno vprašanje" ali pa trenutne realne delovne zmogljivosti in prostorske kapacitete.

Predlagam, da bi arhivi ob napovedanih spremembah in dopolnitvah odredb, prevzemali gradivo vseh gospodarskih združenj in skupnosti v SR Sloveniji, vseh SOZD, selekcijo pa naj bi po vnaprejšnjem in dogovorjenem kriterijem opravili pri OZD, TOZD in drugih oblikah združevanja. Za slednje naj hi se odločali le izjemoma (kadar ima TOZD specifičen predmet poslovanja, dolgo-

letno tradicijo, samostojno pisarniško poslovanje, je dislociran od OZD itd). Selekcija je v strokovnem oziru opravičljiva, predvsem zaradi izrazitega dupliranja gradiva in podatkov v fondih upravnih organov, SIS materialne proizvodnje, sodišč, SDK, zavodov za statistiko, za planiranje, cene, v fondih DPO ter v fondih gospodarskih združenj. Menim, da v tej doseženi stopnji poznavanja vrst dokumentarnega gradiva, njihova podvajanja in koncentriranja pri navedenih organih in organizacijah, selekcija v strokovnem oziru ne more biti vprašljiva, ampak mizna, sicer bo to korak nazaj.

To dokazujejo tudi znanstveno-rizikovalna spoznanja in potrebe, zlasti gospodarskih zgodovinarjev, starejšega pa tudi najnovejšega obdobja. Pred izborom bi potrebno usklajevanje med arhivi, ker moramo imeti pred očmi območje celotne republike, določene izjemne primere rešiti v skladu s pristojnostmi arhivov ali pa glede na organiziranost in pristojnosti gospodarskih organizacij.

Prav upoštevanje dupliranja gradiva in informacij v fondih, kjer se gradivo koncentriira od vseh ustvarjalcev s področja gospodarstva, mora pripeljati do kvalitetnejših spremenil pri splošnem in posamičnih navodilih za odbiranje arhivskega gradiva. Splošno navdilo sicer pravilno opozarja oziroma našteva tipične vrste dokumentarnega gradiva, ki imajo značaj arhivskega gradiva, ne glede na to, kje se hrani in zato lahko služi kot pojasnilo glede odbiranja tudi organizacijam, ki ne izročajo gradiva arhivom, ampak ga hranijo same. V nekem smislu je to najširše opozorilo za zavarovanje arhivskega gradiva kot kulturne dediščine, čeprav ima številne pomanjklivosti, kot na primer, da je preveč orientirano na pisano in risano gradivo, da premalo zajema nove vrste zapisov (mikrofilm, računalniški zapisi), premalo poudarja izbor vseh vrst dokumentarnega gradiva po vzorčnem kriteriju, premalo se lahko smiselno uporablja za starejše gradivo, zajema še vedno preveč gradiva itl. Seveda se ne pričakujejo pavšalne odločitve oziroma rešitve glede dupliranja gradiva, ampak je pri vsaki odločitvi potrebno preučiti, kje se gradivo kopiči, koliko časa (od kdaj), čemu služi, koliko časa ima praktični pomen za poslovanje, kdaj gre za obvezno dupliranje, urejeno z zakonodajo in kdaj ne... Neracionalno z vidika potreb poslovanja delovnih organizacij se mi zdi na primer pri delovnih organizacijah prevzemati splošno gradivo o organizaciji (registracije...), ampak v okviru registra in zbirke listin pri temeljnih sodiščih, zadeve v zvezi z nepremičninami v družbeni lastnini pri zemljiški knjigi, in to ne glede na obdobje, gradivo s področja delovnih razmerij od leta 1972 pri skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja in skupnosti za zaposlovanje, zaključne račune od leta 1967 pri ekspoziturnih SDK, investicijske programe in tehnično dokumentacijo pri upravnih organih ali izjemoma projektantskih organizacijah, gradivo o industrijski lastnini (tehnološki procesi, izumi, tehnične izboljšave...) pri patentnih uradih itd.

Praksa kaže, da v navedenih primerih prihajajo močno navzkriž dolgi roki hranjenja za praktične potrebe poslovanja delovnih organizacij ter izredno kratki roki za izročitev arhivskega gradiva arhivom. Nemogoče je na primer delovni organizaciji po desetih letih od nastanka izročiti arhivu tehnično in tehnološko dokumentacijo, po drugi strani pa upravnim organom predstavlja že po desetih letih nepotrebno dokumentarno gradivo. Tudi sicer so v številnih primerih roki za izročitev prekratki

v primeru, če stejemo rok za izročitev od nastanka gradiva. Takšno dlekcijo zakona o naravni in kulturni dediščini bi potrebno spremeniti, pa vgledu nekaterih drugih držav, kjer se roki za izročitev štejejo od različnih rokov za posamezne skupine gradiva.

Na koncu samo še nekaj besed o nekaterih pomanjklivostih splošnih navodil za odbiranje gradiva gospodarskih organizacij, ki jih morajo arhivi pri pripravljanju posamičnih navodil točneje definirati. Splošno navdilo premalo upošteva dupliranje gradiva med fondi pa tudi v okviru samega fonda gospodarske organizacije, saj na primer zapisniki sej samoupravnih organov z gradivom za seje, če je to kompletno, vsebujejo tudi vse samoupravne in druge splošne akte, plane in analize, poslovna poročila, investicijske programe, podatke o volitvah in referendnih itd. Izkušnje so pokazale, da je nasplošno za odbiranje določeno preveč gradiva s področja samoupravljanja, čeprav navdilo že upošteva nekaj kriterijev odbiranja v primerjavi s strokovnim mnenjem izpred 10 let, ali pa mnenjem arhivov iz drugih republik, ki se tudi že spreminja, da je vse samoupravno gradivo tudi arhivsko gradivo. Rešitev je več: ali napraviti selekcijo samoupravnih organov glede na pristojnosti oziroma stopnjo odločanja, odhirati zapisnike sej z ali brez gradiva, odhirati v celoti vse samoupravno gradivo pri nekaj vzorčnih organizacijah itd.

Splošno navdilo je še najbolj uporabno za področje industrije, ne vsebuje pa gradiva, ki je specifično za ostale panoge gospodarstva. Na primer: kmetijstvo, gozdarstvo, promet, trgovina itd. Tudi v tej smeri ga bi potrebno dopolniti ali pa pripraviti splošna navdila za posamezne panoge.

ZUSAMMENFASSUNG

Probleme betreffend die Bewertung des Schriftgutes vom wirtschaftlichen Bereich

Vladimir Žumer

Die Frage betreffend die Bewertung des Schriftgutes vom wirtschaftlichen Bereich taucht in der slowenischen und jugoslawischen Archivistik schon mehr als dreißig Jahre auf. Mit dem Gesetz über die Natur- und Kulturerbschaft und nebensetzlichen Vorschriften wurden in Slowenien in 1981 die Art und das Verfahren der Aussonderung des Archivgutes aus dem Schriftgut verändert. Verändert wurden auch die Grundlagen für die Festsetzung der Registraturbilder, von denen die Archive das Archivgut übernehmen. Wegen der großen Zahl von registrierten Arbeitsorganisationen wurde eine Selektion gemacht, aber sehr verschieden vom Archiv zu Archiv und auch nicht genug koordiniert miteinander.

Nach dem Jahre 1981 bereiteten die Archive die allgemeine Anweisung für die Aussonderung des Archivgutes aus dem Schriftgut auch fürs wirtschaftliche Bereich. Es wurde eine kleinere Zahl von einzelnen Anweisungen bereitet. Die Bewertung der allgemeinen Anweisungen zeigt, daß Anweisungen im ganzen nicht für alle wirtschaftliche Zweige verwendbar sind. Das größte Problem ist die ungelöste Frage betreffend die Verdoppelung des Schriftgutes, das für diesen Bereich in den Verwaltungs-

und Gerichtsbeständen, im Dienst der gesellschaftlichen Buchführung, in der Statistikanstalt, in den Selbstverwaltenden-Interessengemeinschaften materieller Produktion, den wirtschaftlichen Assoziationen usw. verdoppelt wird. Die weiteren Bemühungen sollten insbesondere dieses Problem lösen. Außerdem wird es nötig sein, die allgemeine Anweisung mit der Problematik betreffend die neuen Schriftgütaarten, wie technische Do-

kumentation, Filme, Mikrofilme, Träger der Computerverzeichnisse usw. ergänzen. Wiederum wird es aber nötig sein, im Gebiet Sloweniens konkretere Kriterien hinsichtlich der Selektion der Registraturlisten vom wirtschaftlichen Bereich anzuhilfen und die Revision der Registraturlistenverzeichnisse, von denen die Archive das Archivgut übernehmen, vorzuschlagen.

Valorizacija dokumentarnega gradiva samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje

Maruša Zagradnik

Križa gospodarskega in političnega sistema konec šestdesetih let je bila povod, da je jugoslovansko politično vodstvo začelo razmišljati o reformi družbenoekonomskih odnosov. Rezultat tega je bila ustava 1974. leta, ki ji je 1976. leta sledil zakon o združenem delu in vrsta t. i. sistemskih zakonov.

Med novostmi, ki so jih prinesle te reforme, je uvedba delegatskega sistema, ena od ohlik delegatskega sistema pa je uvedba samoupravnih interesnih skupnosti.

Samoupravne interesne skupnosti so se torej začele ustanavljati pa leta 1974 in to na področju materialne proizvodnje, na stanovajsko-komunalnem področju in na področju družbenih dejavnosti.

Izhodišča za ustanavljanje samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje opredeljuje zakon o združenem delu v 389. členu: "Na področjih in v dejavnostih materialne proizvodnje, katerih trajno opravljanje je nujno, da bi se zadovoljevale potrebe določenih uporabnikov, in nujen pogoj za njihovo delo, in v katerih delovanje tržnih zakonitosti ne more biti edini razlog za usklajevanje dela in poteli oziroma vrednotenje rezultatov dela, se lahko organizacije združenega dela ter uporabniki njihovih proizvodov in storitev združijo v samoupravne interesne skupnosti materialne proizvodnje."

Ta področja in dejavnosti deli Enotna klasifikacija dejavnosti (Ur. l. SFRJ, št. 34/76) na:

- 140211 SIS na področju energetike
- 140212 SIS na področju vodnega gospodarstva
- 140213 SIS na področju prometa
- 140219 SIS v drugih dejavnostih materialne proizvodnje.

Znotraj teh skupin se ustanovljajo samoupravne interesne skupnosti za:

- a) energetiko,
  - nafto in plin,
  - elektro gospodarstvo in premogovništvo,
- b) vodno oskrbo,
- c) cestno dejavnost,
  - železniški in luški promet,
  - letalsko dejavnost,
  - poštni, telegrafski in telefonski promet,
- d) pospeševanje kmetijstva,
  - pospeševanje proizvodnje hrane in zagotavljanje osnovne preskrbe.

Organizirane so po upravno-teritorialnem načelu, kar pomeni, da se glede na funkcijo, pristojnosti in območje, za katerega delujejo, delijo na območne, republiške in zvezne.

Natanjja organiziranost temelji, kot že omenjeno, na delegatskem sistemu. "Organ upravljanja skupnosti je skupščina, ki se oblikuje na delegatski osnovi, organizira pa tako, da je zagotovljeno enakopravno odločanje proizvajalcev proizvodov oziroma izvajalcev storitev in uporabnikov o medsebojnih pravicah, obveznostih in odgovornostih." (Zakon o združenem delu, čl. 389). V SIS so torej delegirani delegati podpisnikov samoupravnega sporazuma o ustanovitvi samoupravne interesne skupnosti, t. j. iz organizacij združenega dela, delovnih skupnosti, krajevnih skupnosti, drugih samoupravnih interesnih skupnosti in delavci, ki opravljajo storitve v panogi, za katero je samoupravna interesna skupnost ustanovljena.

Skupščina je dvodomna (le izjemoma je enodomna, npr. pri SIS za pospeševanje kmetijstva), ima zbor izvajalcev in zbor uporabnikov. Izvršilni organ skupščine SIS je izvršni odbor, katerega naloga je, da pripravlja predloge in gradivo za delo skupščine in njenih organov, skrbí za izvajanje politike in izvrševanje sklepov skupščine skupnosti, skrbí za koordinacijo dela organov skupnosti, usmerja delo strokovnih služb itd. Izvršni odbor dela na sejal.

Za izvajanje določenih del imajo samoupravne interesne skupnosti delovna telesa, to so odbori in komisije. Lahko so stalni aličasni. Njihova naloga je, da spremljajo, proučujejo in obravnavajo vprašanja na področju, za katerega so ustanovljeni (odbori za samoupravni nadzor, odbori za plan in razvoj, odbori za oskrbo itd.)

Pristojnosti in funkcije samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje so: člani SIS ugotavljajo in določajo svoje skupne interese in zagotavljajo pogoje za njihovo uresničevanje na območju, za katerega delujejo:

— Določajo in oblikujejo razvojno politiko (republiške SIS za območje celotne SR Slovenije, območne za ožja območja in to v skladu s smernicami in izhodišči republiške samoupravne interesne skupnosti). V okviru tega oblikujejo in sprejemajo planske akte — dolgoročne, srednjeročne in letne, sprejemajo programe razvoja, usklajujejo razvoj panoge, za katero so ustanovljene.

– Zagotavljajo materialne pogoje, t. j. načine vire in obseg zagotavljanja sredstev in skrbijo za racionalno in pravilno vlaganje sredstev v razširjeno reprodukcijo.

– Vplivajo na oblikovanje cen.

– Območne samoupravne interesne skupnosti ohlikujejo smernice za delo delegatov v skupščini republiške SIS, republiške pa za delo delegatov v skupščini zvezne SIS.

To so naloge samoupravnih interesnih skupnosti, stinjene na skupni imenovalec. Posamezne SIS pokrivajo namreč področja, ki se med seboj močno razlikujejo in vsaka ima v okviru tega svoje specifičnosti.

Pivotna zamisel, ki se ni uresničila, je bila, da bodo samoupravne interesne skupnosti resničen ohlikovalec razvojne politike za posamezne panoge materialne proizvodnje ter ostalih navedenih nalog. Delegatski sistem naj bi pri tem zagotavljal sodelovanje najširše družbene skupnosti preko svojih delegatov pri odločanju o najpomembnejših vprašanjih v panogah, ki so posebnega družbenega pomena. V resnici so samoupravne interesne skupnosti v najboljšem primeru le usklajevalce programov in razvojnih planov posameznih izvajalcev, sklepi o pomembnih odločitvah se sprejemajo bolj ali manj formalno.

Ne glede na izrojenost samoupravnih interesnih skupnosti in njihove usode v bodoče ocenjujem, da je gradivo, ki nastaja ob njihovem delu pomembno, saj je odraz in prikaz delovanja posameznih panog kot celote na nekem določenem področju materialne proizvodnje (energetika, vodno gospodarstvo, promet, kmetijstvo). Pri valorizaciji SIS materialne proizvodnje moramo upoštevati tudi dejstvo, da se v samoupravnih interesnih skupnostih zbirajo programi in poročila izvajalcev, ki jih valoriziramo, kar pomeni, da to gradivo nekaterih od izvajalcev ne bo prišlo v arhiv. Zaradi vsega tega valorizacija samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje ni sprejemljiva, ampak sodi v arhiv odbiano gradivo vseh samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje.

Preostaja nam edino valorizacija gradiva, ki nastaja pri njihovem delu. Preučevanje gradiva je pokazalo, da je v skupščinskih gradivih zajeto domala vse, kar naj bi ohlikovali raziskovalcem za proučevanje. Skupščina namreč opravlja naslednje naloge:

– določa politiko in odloča o zadevah, ki so bistvenega pomena za panogo, za katero deluje SIS,

– sprejema statut skupnosti in druge samoupravne akte,

– sprejema planske dokumente (dolgoročne, srednjeročne, letne),

– sprejema letno poročilo o delu ter finančni načrt in zaključni račun,

– sprejema pravila in kriterije za vlaganje v nadaljnji razvoj panoge,

– sklepa o najemanju kreditov,

– imenuje in razrešuje predsednika in podpredsednika skupščine,

– voli in razrešuje izvršni odbor in druge organe skupnosti (odbore, komisije).

Poleg skupščinskega je pomembno še gradivo, ki kaže delovanje izvršnega odbora. Zato predlagam naslednjo valorizacijo gradiva:

– zapisniki sej skupščine z gradivom,

– zapisniki sej izvršnega odbora.

Na koncu naj opozorim še na tok izročitve arhivskega gradiva arhivu. Kmalu bo izteklo petnajst let od ustanovitve prvih samoupravnih interesnih skupnosti. Približujemo se roku, ko bo treba po določilih zakona odhrti arhivsko gradivo in ga začeti sprejemati v arhiv. Samoupravne interesne skupnosti izročajo arhivsko gradivo arhivu na podlagi določil zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS, št. 1/81) ter pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (Ur. l. SRS, št. 34/81) po petnajstih letih od nastanka.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bewertung des dokumentarischen Schriftgutes der Selbstverwaltenden Interessengemeinschaften materieller Produktion

Maruša Zagradnik

Im Referat wird die Bewertung der Registraturbilder und des dokumentarischen Schriftgutes vom Bereiche der Selbstverwaltenden Interessengemeinschaften materieller Produktion behandelt.

Ans der Erörterung der Zuständigkeiten und der Bereiche, die die selbstverwaltenden Interessengemeinschaften materieller Produktion bedecken, geht der Vorschlag herans, es soll ins Archiv das ausgesonderte Archivgut aller selbstverwaltender Interessengemeinschaften materieller Produktion übernommen werden.

Bei der Archivgutbewertung wird der Vorschlag gegeben, daß die Sitzungsprotokolle der Versammlung mit dem Material und die Sitzungsprotokolle des Exekutivanschlusses ausgesondert werden.

Osnovne organizacije družbenopolitičnih organizacij - SZDL

Milica Trebše-Štolfa

Problemom, ki spremljajo mejanje arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij, je bilo namenjeno XI. zbiranje arhivskih delavcev v Čatežu leta 1983. Ohranavalo je arhivsko gradivo po letu 1945, ki je nastalo po novi politični, pravni in gospodarski zakonodaji. Prispevki so bili objavljeni v našem glasilu.¹

Ne bi ponavljala ugotovitev iz referata prof. dr. Dnšana Nečaka² s tega zbiranja, prav tako ne zbranih dejstev iz razprave avtorjev Vlaste Tul in Jurija Rosa³, objavljene v Arhivih VII., kar zadeva razvoj družbenopolitičnih organizacij in njihovo delovanje do priključitve Cone B k Jugoslaviji.

Vendar, če naj ugotovim, kaj na terenu še obstaja in česa ni več ter katero gradivo se podvaja, ne morem mimo ugotovitev o razvejanosti družbenopolitičnega delovanja, ki je bilo še zlasti v obdobju boja za pravičnejše meje prav na tem območju toliko bolj aktivno. O tem govori tudi poročilo s seje Okrajnega odbora Socialistične zveze, dne 13. 4. 1954: "V okraju imamo sledeča društva: 27 slovenskih kulturno-prosvetnih društev, od teh 3 delavska društva Svoboda s 1920 člani in 4 italijanska kulturno-prosvetna društva s 1000 člani, skupno 31 kulturno-prosvetnih društev s 2220 člani. Najbolj aktivne so dramske skupine, pevski zbori in godbe. Osem društev Partizan ima 1600 članov, 7 šahovskih društev z 250 člani, 6 gasilskih društev z 200 člani, društvo tabornikov s 77 člani, 11 športnih društev z 1226 člani, 23 krožkov ljudske tehnike s 1377 člani, 2 planinski društvi s 340 člani, 1 društvo akademsko izobraženih žena s 23 članicami, 1 filatelistično društvo s 124 člani, 5 lovskih družin s 350 člani in profesionalna združenja kot so: Društvo inženirjev in tehnikov, društvo učiteljev, srednješolskih vzgojiteljev, ekonomistov, novinarjev, pravnikov. Društva prijateljev mladine so še v formiranju in obstajajo samo pripravljani odbori. Isto je z ženskimi društvi. Zraven tega imamo še slovensko polprofesionalno gledališče in prav tako polprofesionalno italijansko gledališče. Tako je v okraju 95 raznih društev z 8477 člani in 6 raznih polprofesionalnih društev s 502 člani"⁴ Poleg naštetega je imelo to ohmočje še svojo slovensko založniško hišo, tiskarno in svoj časopis.

Ob dejstvu, da so organizacije sindikatov, borcev NOVJ, mladine in žena v fazi povojnega razvoja kolektivni člani SZDL in da izhaja iz ohranjenih arhivskih virov, da so bili prav aktivisti SZDL glavni pobudniki kulturnega življenja, lahko z zanesljivostjo trdimo, da je bila SZDL ob ZK steber kulturnega in političnega življenja tako v mestih kot na vasi. Največ arhivskega gradiva o tem delovanju je najti pri Komisijah za delo z družbenimi organizacijami, ki so bile ustanovljene pri okrajnem in vseh občinskih odbori SZDL.

Za to zbiranje sem, prav zaradi te prve kolektivnosti članstva tudi v osnovnih celicah političnega življenja, svoje izvajanje omejila le na organizacijo SZDL ene občine, t. j. Izole. V njej sem opravila potrebno terensko delo in razgovore s še živečimi delavci ali funkcionarji socialistične zveze v tej občini. Iktrati pa morda ta izkušnja lahko koristi kot vzorec na preizkusu, za razmišljanje ob ohranavi temeljnih sredin — t. i. hize družbenega in političnega življenja v določnem okolju v odnosu do ustvarjenega dokumentarnega gradiva v različnih obdobjih in različnih ustvarjalnih pogojih.

Arhivski fond, iz katerega sem lahko dobila podatke o delovanju SZDL v izolski občini, je fond Okrajnega odbora SZDL Koper, ki smo ga za obdobje 1953—1965 že prevzeli v arhivsko skladišče⁵; obsega 2,7 tekočih metrov. Zanj je izdelan tudi popis.

Za leta 1950—1967 obstaja le skrhno mejen popis že ohranjenega arhivskega gradiva Občinskega odbora SZDL Izola, izdelan 13. februarja 1968 na 12 tipkanih straneh. Popisovalca sta arhiv medila in ga prečitala.⁶ Na terenu sem sledila vsem premikom tega fonda, ki so se ga še živeči delavci — uslužbenci ali funkcionarji SZDL v Izoli spominjali, vendar doslej sledi in njem nisem mogla najti.⁷

Iz popisa je razvidno, da je bilo ohranjenih deset delavodnikov za obdobje 1955—1967, osem knjig spisovnega seznama za obdobje 1960—1967, finančna dokumentacija od leta 1949—1966 v osemnajstih svežnjih in mapah ter trije svežnji arhivskega gradiva III. krajevnih organizacij SZDL Izola (bivšega VII. terena) za obdobje 1949—1966 in še en zvitek kopij hlagajniških porčil III. KO SZDL Izola za obdobje 1954—1966. Arhivsko gradivo je obsegalo naslednje kategorije: 01 — Splošne zahteve, 02 — zapiski, 03 — poročila, 04 — dopisi in 05 — kadrovske pregledi.

Po istem popisu je možno rekonstruirati, da so leta 1950 prevzemali zapisknike terenskih organizacij (02), da so vse zapisknike vtilili pod to oznako do leta 1955, ko so kategorijo razdelili na 020 — zapiskniki sej Občinskega odbora SZDL, 021 — zapiskniki Občinske konference SZDL in 023 — zapiskniki sej terenskih odborov SZDL.

Leta 1956 so k temu dodali še 024 — zapiskniki predstavnikov družbenopolitičnih organizacij.⁸ Leta 1959 je kategorija zapisknikov o dejavnostih socialistične zveze dobila skupno oznako 02 — organizacijsko-politična vprašanja in v tem sklopu so dobili zapiskniki terenskih organizacij šifro — 024. Leta 1960 je bila ta oznaka, najhrž po pomoti, 018. Od leta 1961 dalje se terenske organizacije SZDL javljajo še pri kategoriji 03 — kadrovske zadeve, kjer so vtilili statistične podatke o članih terenskih organizacij, poleg 0245, kjer so se odsej vodili za-

pisniki terenskih organizacij vse do ukinite občinskih odborov SZDL leta 1966.

Statistično poročilo z dne 28. decembra 1951¹⁰ navaja, da je bila občinska organiziranost na območju Izole takrat v 15 bazah (kvartilih, predelih), kot so imenovali takrat terenske, kasnejše osnovne, sedanje krajevne konference SZDL. V tem času je bilo 5129 volilcev, od tega 3127 članov SZDL ali 60,69 %, kar izkazuje relativno živahno zgodnjo aktivnost SZDL. Tri leta kasneje je procent narasel na skoraj 80 % članstvo v SZDL¹¹, kljub velikim premikim prebivalstva na tem območju.

Iz organizacijskega poročila v okrajnem fondu¹², pripravljenega za konferenco 17. 4. 1956, pa zasledimo reorganizacijo občinske organiziranosti v Izoli, ki je odtelej v 14 osnovnih organizacijah, ki štejejo skupaj 4202 člana, od 4878 ali 86,18 % volilcev. Baza XI., imenovana tudi enota Baredi, je bila v letu 1955/56 razformirana, člani SZDL pa so se vključili v delo nove enote IX. — Pregavor. Enote I. — VIII. so bile mestne (Izola I., Izola II., ...), enote IX. — XIV. pa primestne in podeželske (IX. Pregavor, X. Korte, XI. Cetore, XII. Salet, XIII. Malija in XIV. Šared). V nekaterih poročilih so številke podeželskih enot zamenjane. Številčni pokazatelji izkazujejo, da je bilo več kot ena tretjina aktivnih članov SZDL na podeželju in le slabi dve tretjini v mestu. Iz poročil za to obdobje je razvidno, da so bili poprečno trije masovni sestanki na enoto SZDL, ker je bilo v obdobju od leta 1955 do marca 1956 skupno 58 masovnih sestankov.

Arhivskega gradiva o delu katerekoli od teh enot še nisem odkrila. Le fragmentarni obstajajo zapisniki nekaterih sestankov v fondu okrajnega odbora SZDL, kamor pravzaprav ne bi sodili glede na organiziranost SZDL tega obdobja.

Iz organizacijskega poročila izredne konference občinskega odbora SZDL marca 1957¹³ je razvidno, da je bil izvoljen nov občinski odbor (25 članov), ki je imel 7-članski sekretariat. Poleg terenskih organizacij, ki so delovale tako kot pred konferenco, sta bili ustanovljeni dve komisiji: za družbeno upravljanje (11-članska) in za družbene organizacije (9-članska).¹⁴

Leta 1958 se tema komisijama pridružijo še propagandna komisija, komisija za vasi, v letu 1959 še komisija za delo z ženami, komisija za kmetijska vprašanja, izobraževalna komisija. Komisija za družbene organizacije pa je postala komisija za društvene organizacije.

Prva večja reorganizacija, kot jo navajajo v poročilu za izredno konferenco občinske Organizacije SZDL Izola v letu 1959,¹⁵ predvideva večjo skrb za krajevne odhore tudi s pomočjo komisije za delo s pionirji, komisije za prostovoljne delovne akcije, s pomočjo ideološke komisije in komisije za žene, zlasti pa s pomočjo komisije za ureditev materialnih pogojev novih krajevnih organizacij. Na drugi redni seji predsedstva te organizacije, z dne 21. maja 1960, je bil poslan predlog za naslednja združevanja:

1. Mestne krajevne organizacije bi bile: I. KO s tremi podružnicami: Šalet, Šared in Baredi; II. KO brez podružnic in III. KO brez podružnic.

2. Podeželske KO: Dvori nad Izolo kot IV. KO in V. KO Malija in Cetore.

3. Organi občinskega odbora, ki jih je I. plenim SZDL dne 23. februarja 1960 tudi potrdil, so bili: predsedstvo, organizacijski sekretariat, komisija za družbeno

upravljanje in komisija za družbene organizacije in društva.

Ta preizkusna organiziranost je potekala le eno leto. Iz organizacijskega poročila z dne 13. junija 1961¹⁶ je razvidno, da bi za uspešnejšo organizacijsko in vsebinsko delovanje morali izvesti naslednjo reorganizacijo:

1. Prva KO SZDL naj bi zajela celotni teritorij sedanje I., II. in IX. osnovne organizacije. Ta zaokrožena enota v I. KO bi tako imela 1.560 volilnih upravičencev, od tega 1.446 članov SZDL. I. KO bi tako imela le podružnico Baredi.

2. Druga KO SZDL bi zajemala teritorij III., del VI. in del VIII. OO. Ta zaokrožena celota v okviru II. KO bi mejila na Cankarjev drevored ter Gregorčičevo ulico. Tako bi imela 1.416 volilnih upravičencev, od tega 1.409 članov SZDL.

3. Tretja KO naj bi zajela območje IV., V., del VI. in del VIII. KO in naj bi mejila na II. KO, ki bi imela tako 1.677 volilnih upravičencev, od tega 1.586 članov SZDL.

4. KO SZDL Dvori nad Izolo naj bi zajemala sedanje področje osnovne organizacije. Na svojem območju ima 363 volilnih upravičencev, od tega 343 članov SZDL.

5. KO SZDL Malija naj obsega samo svoje območje, s tem da ima podružnico v Vinici. Ta KO bi tako imela 219 volilnih upravičencev, od tega 166 članov SZDL.

6. KO SZDL Šared naj bi zajela področje sedanje osnovne organizacije. Na svojem območju ima 95 volilnih upravičencev, od teh so vsi člani SZDL.

7. KO Šalet—Jagodje pa bi pokrila sedanje svoje področje. Na tem območju je 346 volilnih upravičencev, po evidenci pa 201 član SZDL.

Tako je bilo občinsko območje razdeljeno na 7 krajevnih organizacij SZDL, namesto dotedanjih 14. Poročilo dopnišča ustanovitev tudi več podružnic, če bi tako narekovala narava delovanja. Krajevna organizacija je zadolžena za pomoč delovanju podružnic. Podružnice same svojega arhivskega gradiva očitno niso ustvarjale.

V tem obdobju v Občinski organizaciji SZDL Izola tudi prvič zasledim ustanavljanje sekcij in sicer se ustanavljajo na pobudo organizacij, podružnic ali pa članov samih. Ustanovijo se sekcije: za zdravstvo in socialno vprašanje, za šolstvo in prosvetno vprašanje, za gospodinjstvo, za razna komunalna in druga vprašanja, za kmetijstvo, itd. Sekcija s pomočjo odbora "organizira članski sestanek, ki se ga udeleže člani, ki jih omenjena problematika zanima. Na takem sestanku se vodi obsežna razprava, ki idejnopolitično orientira člane v določeni problematiki, istočasno pa daje pobude občinskemu ljudskemu odboru in družbenim organizacijam za operativno delo. Sekcije so močno gibljiva metoda dela odborov krajevnih organizacij."¹⁷

Tudi o delu sekcij nisem odkrila nikakršnega dokumentarnega gradiva, prav tako ne o delu osnovnih organizacij v tem obdobju.

Po petem kongresu SZDL prenovljen statut te organizacije je tudi v občinsko organiziranost vnesel določene organizacijske spremembe. Namesto dotedanega predsedstva je občinski odbor iz svoje sredi izvolil izvršni odbor, ki ima svojega predsednika, podpredsednika, sekretarja, blagajnika in potrebno število članov. Leta 1960 je dejavnost v Izoli narekovala imenovanje naslednjih komisij:

— komisija za idejnopolitično delo in tisk,

- komisija za družbeno upravljanje,
- komisija za sodelovanje z družbenimi organizacijami,
- komisija za družbeno aktivnost žena,
- komisija za organizacijska in kadrovska vprašanja,
- komisija za prošnje in pritožbe,
- komisija za manjšinska vprašanja,
- komisija za gospodarsko-komunalna vprašanja.

Če bo kje mogoče še odkriti arhivsko gradivo, ki ga popis navaja, bo najbolj zanimivi pri skoraj tridesetih letih primerjati način obravnavanja problematike v komisijah, ki skoraj še vse delujejo tudi po sedanji organiziranosti.

Krajevni odbori prav tako v tem obdobju izvolijo

predsednika, podpredsednika, sekretarja ter blagajnika. V večjih KO, to je v mestnih, pa je deloval tudi sekretariat.

Iz zapisnika III. redne konference SZDL občine Izola, dne 30. januarja 1961¹⁸ vidimo, da je štel plenim občinskega odbora SZDL 35 članov in je v dveletni dobi imel 12 sej. Predsedstvo je štel 13 članov in je v enakem obdobju imelo 22 rednih sej. Imenovanih osem komisij pa se je sestalo le na 14 sejal. Odbori terenskih organizacij so imeli v enakem obdobju preko 200 sej in nad 50 misivnih sestankov s članstvom. Iz istega poročila je zanimivi tudi številčno stanje članstva v odnosu na volilce.¹⁹

Organizacija	štev. vol.	člani SZDL	%
1. I. KO Izola	1431	1407	98,30
2. II. KO Izola	1206	1195	99,08
3. III. KO Izola	1808	1795	99,28
4. KO SZDL Šared	110	103	93,60
5. KO SZDL Malija	219	156	71,20
6. KO SZDL Dvori	321	313	97,50
7. KO SZDL Jagodje	210	187	89,04
Skupaj	5305	5156	97,10

Stanje v izolski občini je zanimivo primerjati s stanjem v koprskem okraju:

občina	število KO	štev. vol.	člani SZDL	%	Podružnice
Koper	37	18310	15262	83,4	23
Izola	7	5305	5258	95,8	2
Piran	11	7322	5007	68,4	—
Ilirpelje	36	5277	3443	65,2	9
Sežana	42	12892	9321	71,7	41
Pristojna	31	13079	9639	73,7	30
Ilir. Bistrica	31	9184	5862	63,8	14
Skupaj v okraju	195	71369	53792	76,0	119

Stanje se nekoliko razlikuje za izolsko občino, ker so okrajni podatki vključevali stanje novembra 1960 – po reorganizaciji.

Prvi dokument, ki sem ga našla na terenu, in sicer v fondih KO Dvori, je osamljena analiza dela iz leta 1962²⁰, ki že ocenjuje učinke reorganizacije in ugotavlja, da so pokazali občani največjo aktivnost v sekciji za gospodarsko-komunalna vprašanja ter sekciji za znanje-politična vprašanja. Pri krajevnih organizacijah pa sta začeli delovati sekcija za varstvo in vzgojo otrok ter sekcija za družbeno upravljanje žena. Pri delu krajevnih organizacij poročilo ugotavlja, da štejejo odbori v I., II. in III. KO, to je mestnih krajevnih organizacijah SZDL, 31–35 članov in po 5 članov nadzornega odbora, v vaških KO SZDL, ki so štirje, pa štejejo njihovi odbori 9–15 članov in imajo 3–planske nadzorne odbore.

Ostalega arhivskega gradiva za organizacije SZDL ali sekcije ni najti.

Iz poročila na 4. redni konferenci v letu 1963 izhaja ponovna reorganizacija krajevnih organizacij, vse komisije pa so ostale iste²¹. Taku dobimo I. KO Izola s podružnico Jagodje, II. in III. KO Izola (te tri so mestne in primestne organizacije), ter IV. KO Dvori s podružnicami Dvori, Malija, Vinica, Šared, Baredi. Taka organiziranost je še najholy priljubljena sedanji organiziranosti SZDL v občini Izola.

Okrajni odbor SZDL je bil leta 1965 nkinjen in s tem smo izgubili tudi tisti vir o občinski organiziranosti, po katerem je mogoča vsaj rekonstrukcija delovanja osnovnih celic socialistične zveze. Od 1. januarja 1963, ko okraj Koper deluje tudi za goriško območje, je zanimiva ugotovitev, da v arhivskem fondu v Kopru najdemo tudi zapisniško gradivo Okrajne zveze slepih Nova Gorica,

Zveze gluhih Nova Gorica, Okrajnega odbora društva prijateljev mladih, ...

Čeprav so že leta 1962 začutili potrebo, da bi na občinskem odboru SZDL nastavili mape za vsako krajevno organizacijo, kjer bi zbirali poročila, statistična poročila in analize o dejavnosti, je morebitna realizacija tega sklepa lahko vsebovana le v popisu že omenjenega izgubljenega fonda.

Od ukinitev okraja Koper v letu 1965 do aprila 1966 je bila občinska organiziranost nespremenjena, hkrati pa so potekale priprave na formiranje Obalne konference SZDL. Vanjo so se s sklepi tudi vključila občinske konference SZDL Koper, Izola in Piran. Občinski odbori so bili v teh občinah ukinjeni marca 1967, v bazi pa je ostala mestna in primestna ter vaška organiziranost socialistične zveze.²² V to obdobje sodi tudi ustanovitev medobčinskega sveta SZDL kot oblastnega organa, bolj kot koordinativnega. Zapisniki in poročila krajevnih organizacij so v prvih letih obalne organiziranosti sestavni del tega fonda.

Organizacijska načela obalne organiziranosti, kot jih je sprejela konferenca, so temeljila na združenem članstvu na obalnem območju v nhalni konferenci SZDL, ki je najvišji organ in jo volijo krajevne in mestne konference za obdobje dveh let. Mestne organizacije imajo status krajevnih organizacij SZDL, v krajevnih skupnostih pa so podružnične organizacije SZDL.

Konference Socialistične zveze, ki se sestajajo po potrebi, volijo svoje izvršne organe in pomožne organe. Konferenca se mora sestati na programskih sejah in realizaciji programov najmanj dvakrat letno.

Izvršni organi konference pa organizirajo tudi javne razprave o vseh važnejših stvareh za določeno območje. Konference SZDL in njihovi organi sodelujejo s skupščinskimi organi na vseh nivojih. Za uspešnejše delo organizirajo tudi sekcije, javne tribune, problemske konference, splošne javne razprave, ankete, referendume, itd.

Obalno konferenco sestavljajo člani, ki jih izvolijo mestne in krajevne konference, tako da na vsakih 400 članov SZDL volijo po enega člana obalne konference, na nadaljnjih 300 pa še po enega. Če krajevna organizacija nima 400 članov, voli le enega člana.

Obalna konferenca voli med člani predsednika, tri podpredsednike in sekretarja, ki so po svojem položaju član izvršilnega odbora in še 12 članov izvršilnega odbora. Predsednik IO je predsednik konference. Mandat traja dve leti, z možnostjo reelekcije (samo enkratne). Tudi obalna konferenca SZDL se sestaja po potrebi, obvezno pa dvakrat letno.

Izvršni odbor je izvršilni organ konference, sekretar pa pripravlja gradivo za seje. Za posebne teme na sejah pripravljajo gradivo predsedniki komisij ali sekcij, ... (oz. predlagatelj).

Konferenca voli tudi 7-članski nadzorni odbor za dveletno obdobje.

Tudi obalna organizacija ima sekcije in komisije. Delo komisij in sekcij, oz. članstvo v njih, ni vezano na člane konference, ampak direktno na bazo. Metoda dela je enaka kot pri krajevnih konferencah.

Leta 1967 so bile po vzoru republiške konference SZDL na obalnem nivoju ustanovljene naslednje stalne sekcije za naslednja področja:

- družbeno-ekonomski odnosi in sistem,
- kultura, izobraževanje in vzgoja,

- zdravstvo in socialna politika,
- komunalni in skupščinski sistem.

Predsednika stalne sekcije imenuje obalna konferenca, predsednika občasne sekcije in njene člane pa imenuje lahko izvršilni odbor obalne konference SZDL.

Analogno sekcijam lahko konferenca ustanovi stalne komisije, izvršilni odbor pa predsednika in člane občasnih komisij. Tako je bila leta 1967 ustanovljena obalna komisija za manjšinska vprašanja in stike z zamejstvom.

Poleg naštetih organov je bil ustanovljen tudi področni svet. Tega so sestavljali vsi izvoljeni člani obalne konference iz te občine z vsemi predsedniki krajevnih konferenc v njej. Področni sveti so bili ustanovljeni za vsako občino posebej, vodil pa jih je podpredsednik obalne konference. Tudi ti so imeli stalne in občasne sekcije in komisije, ki so obravnavale zadeve s posameznih področij delovanja ene občine. Področni sveti so izvolili 7-članski sekretariat, lahko pa tudi 5-članski. Tudi ta se je sestajal po potrebi.

Osnovno združevanje članov SZDL v mestih in na vaseh je ostalo v mestnih (s statusom krajevnih) in krajevnih organizacijah SZDL s podružnicami v številnejših krajih. Tudi tu je najvišji organ krajevna konferenca.

Iz pravil: "... v mestih in tistih krajevnih organizacijah SZDL, ki štejejo nad 400 članov, sestavljajo mestno izjema krajevno konferenco SZDL delegati, ki so bili izvoljeni v mestih na splošnih volitvah ali na splošnih zborih članstva; v krajevnih organizacijah, ki nimajo podružnic, na zborih članstva ali tudi na splošnih volitvah; v krajevnih organizacijah s podružnicami pa na sestanku članov SZDL v podružnicah. Tako izvoljene mestne oz. krajevne konference štejejo od 21–35 članov. V krajevnih organizacijah, ki imajo manj kot 400 članov, sestavljajo konferenco vsi člani."²³

Tudi v kraju obravnavajo konference SZDL vprašanja družbenega in političnega razvoja svojega kraja in širše družbenopolitične skupnosti ter sprejemajo stališča, sklepe in predloge. Tudi v kraju se sestajajo obvezno dvakrat letno, sicer pa po potrebi. Tudi mestne in krajevne konference SZDL ustanovljajo stalne in občasne komisije, sekcije in druge organe in delovne skupine za obravnavo določene problematike. Sklicujejo javne tribune, referendume, posvetovanja, itd., kjer sodelujejo tudi vse krajevne strukture.

"Tudi mestne in krajevne organizacije SZDL volijo izvršne organe, ki štejejo 6–14 članov in predsednika konference, ki je tudi tu hkrati predsednik izvršnega odbora. Članstvo podružne krajevnih organizacij voli kot pomožne organe podružnične odbore, ki štejejo 5–9 članov. Predsednika volijo sami."²⁴

Mestne in krajevne organizacije imajo tudi nadzorne odbore, ki štejejo 3–7 članov.

Pri delu na terenu sem ugotovila, da tudi krajevne organizacije SZDL nimajo arhivskega gradiva, ohranjenega za to obdobje. Pregledala sem arhivska fonda krajevne organizacije SZDL v krajevnih skupnostih Il. Izola in Dvori nad Izolo.

Morda bo delno zapisniško gradivo ohranjeno v fondu obalne konference, vsaj za obdobje, dokler so bile še obvezne pošiljati zapisniško gradivo tudi na obalno konferenco.

Ustava, sprejeta v letu 1974, je ponovno poudarila mesto in vlogo Socialistične zveze kot najširše frontne organiziranosti vseh socialističnih sil tudi v temeljnih samoupravnih sredinah. Tako so ponovno vznikle ideje

in potrebe po občinskih temeljnih organizacijah. V letu 1974 so hile tako ponovno ustanovljene občinske konference SZDL, še preden je bila obalna konferenca kot pravna oseba ukinjena. Do ukinitve je bila nato bolj prostor za koordinacijo kot pa prostor za kreiranje politike obalnega območja.

Stanj in organiziranosti primerna je tudi ohranjenost arhivskega gradiva, ki se nekje podvaja na različnih nivojih, največkrat pa se zaradi zanašanja drug na drugega splah ni nikjer ohranila. Največkrat je ohranjenost odvisna od poživitovalnosti tajnikov ali predsednikov.

Od leta 1974 dalje je dokumentarna gradiva panavno pri ustvarjalecu, to je občinski konferenci SZDL in krajevnih konferencah SZDL v občini Izala. Pred majem 1974 je v fondih ustvarjalca OK SZDL le skromen sveženj vse ohranjene dokumentacije. V letu 1974 so bili ustanovljeni odbori, sveti in koordinacijski odbori, tako da ima dokumentarno gradivo v letu 1975 naslednje organizacijske enote:

- 01 – Občinska konferenca SZDL (tudi RK SZDL, obalna KSZDL),
- 02 – Izvršni odbor (enako RK SZDL, IO obalne KSZDL), predsedstvo
- 03 – Krajevna konferenca SZDL
- 04 – Koordinacijski odbor za proslave, svet za vzgajanje in ohranjanje tradicij NOB, žirija za podeljevanje priznanj Osvobodilne fronte.
- 05 – Komisija za narodnostna vprašanja in stike z zamejstvom
- 06 – Prešernova družba
- 07 – Finančne zadeve, finančno-administrativna komisija in nadzorni odbor
- 08 – Splošne zadeve – razna vabila (gradivo občinskih skupščin)
- 09 – Svet za spremljanje družbenopolitične aktivnosti in položaja žensk
- 010 – Svet za znanost in kulturo
- 011 – Svet za družbenoekonomske odnose
- 012 – Svet za socialno politiko in zdravstvo
- 013 – Koordinacijski odbor za spremljanje aktivnosti za uresničevanje resolucije o družbenoekonomski politiki
- 014 – Svet za mednarodne odnose
- 015 – Koordinacijski odbor za kadrovska vprašanja, volilna komisija
- 016 – Svet za družbenoekonomske odnose in kmetijstvo na vasi
- 017 – Krajevne skupnosti
- 018 – Koordinacijski odbor za uresničevanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi
- 019 – Koordinacijski odbor za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito
- 020 – Svet za vzgojo in izobraževanje, koordinacijski odbor za celodnevno šolo
- 021 – Svet za komuniciranje (sredstva javnega obveščanja)
- 022 – Koordinacijski odbor za družbene organizacije in društva
- 023 – Koordinacijski odbor za spremljanje in uresničevanje ustave
- 024 – Samoupravne interesne skupnosti
- 025 – Koordinacijski odbor za boj proti alkoholizmu in narkomaniji
- 026 – Zakon o združenem delu
- 027 – Sindikati

028 – Mladina

Po teh enotah iz delovodnika občinske konference SZDL imajo tudi arhivirano gradivo, le da je za območje temeljnih sredin v krajevnih skupnostih ohranjenih le nekaj primerkov. Tudi ostalo gradivo v celoti ni ohranjeno.

V letu 1979 so se z reorganizacijo organov spreminile tudi delovodniške organizacijske enote. Tako zasledimo, da so oznake do 03 enake, v nadaljevanju pa:

- 04 – Koordinacijski odbor (v nadaljevanju KO) za proslave,
  - KO za društvene organizacije in društva,
  - Komisij za ohranjanje in razvijanje tradicij NOB,
  - 05 – Komisija za vprašanja in stike z zamejstvom,
  - Komisija za vprašanja italijanske narodnosti,
  - Prešernova družba,
  - Svet za mednarodne odnose,
  - Svet za družbenoekonomske odnose in kmetijstvo na vasi,
  - 06 – Svet za družbenoekonomske odnose, ekonomsko politiko in planiranje,
  - Svet za politični sistem in uresničevanje ustave,
  - Svet za stanovanjsko politiko,
  - 07 – Finančne zadeve, administrativno-finančna komisija in nadzorni odbor,
  - 08 – Splošne zadeve,
  - 09 – Svet in sekcije za družbenoekonomski položaj žensk,
  - 010 – Svet za zdravstvo in socialno politiko,
  - Svet za boj proti alkoholizmu in narkomaniji,
  - 011 – Svet za vzgojo in izobraževanje, kultura, znanost in celodnevno šolo,
  - KO za družbenopolitično izobraževanje,
  - 012 – Žirija za podeljevanje znaka OF,
  - KO za odlikovanja in priznanja,
  - 013 – Komisija za varstvo okolja,
  - KO za social. solidarnost,
  - 014 – Svet za informiranje in propagando,
  - 015 – KO za kadrovska vprašanja,
  - Volilna komisija,
  - 016 – KO za LO in DS,
  - 017 – Družbenopolitične organizacije in samoupravne interesne skupnosti,
  - 018 – KO za uresničevanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi,
- V letih 1979 do 1983 so se razni sveti spreminjali v koordinacijske odbore, sekcije in obratno, kar je pač pokazala družbena patetika. Imenavani so bili tudi novi sveti kot svet za telesno kulturo, svet za rihštva, koordinacijski odbor za SLO in družbeno samozaščito je pridobil še usmerjanje mladih v obrambne in vojaške poklice v letu 1986.
- Zanimiva je iniciativa o ustanovitvi različnih svetov oz. odborov SZDL, vendar v pregledanih fondih arhivskega gradiva o tem nisem zasledila.
- Oktobra 1978 je bil podan predlog o ustanovitvi medobčinskega sveta SZDL, ki naj bi ga sestavljali delegati obalne konference in delegati iz sežanske občine.
- Od ustanovitve medobčinskega sveta dalje ter z ugotovitvijo dejavnosti novonastavljenih občinskih konferenc Socialistične zveze tudi temeljne sredine drugače zažive. V letu 1979 se začne pojavljati dokumentarno gradivo tudi po krajevnih konferencah SZDL.
- Na predlog sekretarke OK SZDL sem obiskala dve najaktivnejši krajevni skupnosti in pregledala dokumen-

lamo gradivo, ki sta ga v tem obdobju ustvarili.

Gradivo krajevne konference SZDL v Krajevni skupnosti II. v Izoli obsega obdobje od leta 1982 dalje. Je sicer v neurejenem stanju, nepopolno, vendar lahko ugotovimo naslednje enote:

1. Gradivo v zvezi s pripravami na volitve.
2. Aktivnosti na področju SLO in družbene samozasčite.
3. Priprave na samoprispевke in izvedba.
4. Delo in utrjevanje krajevne samouprave, delo delegacije.
5. Ustanavljanje uličnih svetov, ničelnih in rajonskih odborov SZDL.
6. Delo krajevnih družbenopolitičnih organizacij in društev. Pri tem gradivu je potrebno pripomniti, da posiljuje vsa občinska društva pri tej krajevni skupnosti, zato jih drugje ne bo najti.
7. Interesni zbori občanov (zbori krajanov, javne tribune).

8. Zapisniki in poročila.

Obstaja le gradivo za obdobje 1982–1987. Obsega približno 0,10 tekočega metra. Popis ni izdelan. Odbiranje ni opravljeno.

Dokumentarno gradivo Krajevne konference SZDL Dvori nad Izolo za obdobje do leta 1979 pri ustvajalecu ni ohranjeno. Ost le letnice dalje pa obstajata dve mapi, približno 0,10 tekočega metra za mandatno obdobje 1979–1983. Gradivo je delno urejeno. Dokumentarno gradivo izkazuje:

1. Gradivo volilnih in programskih sej krajevne konference (ustanovljena 1. 2. 1979), ki so enkrat letno, volilne vsaki 2 leti.
2. Zapisniki sej predsedstva KK SZDL (1. seja 10. 24. 10. 1979).
3. Dejavnost drugih članov SZDL (Kulturno društvo je bilo ustanovljeno 11. 4. 1980, krajevni odhor RK 21. 4. 1979, Prostovoljno gasilsko društvo 28. 1. 1980, na predlog SO Izola 29. 6. 1979). To gradivo vsebuje tudi bogato zapisiško gradivo, zlasti za KD Janko Premrl–Vojko.
4. Gradivo za seje, ki ga je posedovala občinska konferenca SZDL.

Dokumentarno gradivo naslednjega mandatnega obdobja, 1983–1987, pa obsega: pet lepo nrejenih map in registrator, skupaj približno 0,15 tekočega metra.

Razdeljeno je na naslednje enote:

1. Programske usmeritve krajevne konference SZDL Dvori, 1984–87.
2. Poročila o delu, 1984–1986.
3. Zapisniško gradivo: predsedstvo KK SZDL, gradiva javnih tribun, razširjenih sej predsedstva, zborov krajanov nekaterih vaških odborov, poročila vaških odborov SZDL, zapisniki sej delegacije za DPS in delegacij SIS.
4. Vsi zapisniki sej predsedstva OK SZDL z gradivom za seje.
5. Vabila KK SZDL in vseh tistih dejavnosti v krajevni skupnosti, ki so vabile predsedstvo KK SZDL k sodelovanju, 1983–1988.

6. Govori ob svečanostih v krajevni skupnosti, ki jih je priredila SZDL ali bila nanje vabljeni, 1983–1986.

7. Gradivo organov krajevne konference SZDL:

- sekcija za informiranje občanov
- sekcija za kmetijstvo
- sekcija za varstvo okolja
- socialno-zdravstvena komisija

- komisija za nagrade, priznanja in odlikovanja
- KO za kadiovska vprašanja, volitve in imenovanja
- odbor za kulturno in izobraževalno dejavnost
- odhor za prireditve in proslave
- potrošniški svet.

Vsaka dejavnost je vodila svoje zapisnike in pripravljala svoje gradivo za seje. Vse je ohranjeno; pri nekaterih dejavnostih je več, pri drugih manj dokumentarnega gradiva, odvisno od aktivnosti posameznega organa.

8. Posebno skupino predstavlja gradivo obravnav planskih dokumentov prostorskega urejanja v občini na javnih tribunah v KS Dvori nad Izolo.

Nobena od obiskanih dveh krajevnih konferenc SZDL ne vodi svojega delovodnika. Gradivo je največkrat zavedeno v delovodniku krajevne skupnosti ali pa sploh ni. Opremljeno je le z datumom prispetja, največkrat tudi s tem ni označeno.

Dokumentarnega gradiva pri ostalih krajevnih konferencah SZDL v Izoli nisem pregledala. Delujejo še: krajevna konferenca SZDL I. – stari mesto in III. Livade (tudi mesina). Krajevna konferenca SZDL Jagodje–Dobra. Skupaj je občinska organiziranost SZDL v 5 krajevnih konferencah, s tem, da je KK Dvori organizirala tudi 7 vaških odborov, ki so v svojih okoljih bolj ali manj delavni.

Sklepna razmišljanja:

1. V preteklosti smo posvetili vse premalo pozornosti odbiranju arhivskega gradiva v temeljnih sredinah družbenopolitičnih organizacij tako v krajevnih skupnostih kot v delovnih organizacijah. Zato nam je izginil že marsikateri dragocen vir, zlasti za krajevno zgodovino.

2. Z ozirom na način delovanja in na ohranjenost gradiva bomo podatke o krajevnih organizacijah SZDL za prva obdobja iskali najprej v okrajnih, okrožnih in mestnih odborih SZDL, pri nas v Slovenski Istri še v ohalnem mlhoru – konferenci SZDL. V krajevnih organizacijah SZDL se arhivsko gradivo do današnjih dni za pivotno obdobje ni ohranilo. Iz razpoložljivega dokumentarnega gradiva bo potrebna rekonstrukcija krajevne organiziranosti.

3. Če kjerkoli najdemo kolikor toliko kompletno dokumentarno gradivo temeljnih sredin SZDL, bi ga kazalo v celoti vsaj vzorčno zaščititi. Za območje občine Izola predlagam, da zaščitimo arhivsko gradivo III. krajevne odbora za pivotno obdobje, če ga bomo še našli naknadno za novejša obdobja od 1979 dalje pa gradivo KK Dvori nad Izolo. Zato bo potrebno za KK Dvori opraviti podroben popis dokumentarnega gradiva.

4. Zlasti v prvem obdobju je gradivo SZDL izredno zanimivo za proučevanje društvenega delovanja (kulture, športa, ...) in življenja v krajevnih skupnostih, pa tudi ostalih družbenopolitičnih organizacij, saj so se informacije o vsem delovanju njenih frontnih delov zbirale prav pri KK SZDL.

5. Dilema, ki se mi pojavlja, je statusne narave gradiva osnovnih celic DPO nasploh. Če naj obvelja načelo provenienčne, po katerem je npr. osnovna organizacija sindikata v delovni organizaciji soustvarjalec fonda delovne organizacije in zato njegov neločljivi del, ostane arhivsko gradivo v gradivu DO. Če pa je sindikalna organizacija družbenopolitična organizacija, bi sodilo isto gradivo kot temeljno gradivo Zveze sindikatov h gradivu DPO. Še bolj značilen je primer Zveze socialistične mladine z organizacijami v delovnih organizacijah in v krajevnih

skupnostih. Tako je del gradiva ZSMS kot politične organizacije pri fondih DO, del gradiva pa v krajevnih skupnostih. Občinska organiziranost mladinske organizacije pa prevzema gradivo le od krajevnih organizacij. Organizacija Zveze združenih borcev NOV so izključno terenske organizacije in jih zato v DO ni najti. Analogno ZSMS je organizirana tudi ZKS. Konference za družbeno aktivnost žena pa so organizirane le v krajevnih okoljih in ne v delovnih organizacijah. Tako sedaj del osnovne organiziranosti družbenopolitičnih organizacij ostaja v delovnih organizacijah, del v krajevnih skupnostih, pa najbrž še kje, tudi pri funkcionarjih ali tajnikih doma: del dokumentarnega gradiva, ki nastaja v okoljih krajevnih organiziranosti tudi prevzema občinska organizacija, dočim iz delovnih organizacij ne prevzema. Posledica je, da na občinski ravni nastaja zbrano dokumentarno gradivo DPO, ki ni kompletno.

6. V prihodnje bo potrebno določiti status temeljnih celic družbenopolitičnega življenja v kraju, nato določiti ustvarjalce, zbiralce in hranitelje na višji stopnji. Najlažje se bomo dogovorili o gradivu, ki naj ga posamezna enota hrani.

7. Dokler ni opravljenega pregleda nad gradivom temeljnih sredin, naj ne bi izločali gradiva osnovnih organizacij, če ga najdemo med dokumentarnim gradivom višjih organov. Iz izkušnji pri gradivu SZDL predlagam tako ohranitev tudi za ostale družbenopolitične organizacije.

8. Odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega bo določila stopnja ohranjenosti gradiva.

VIRI IN LITERATURA

- Dušan Nečak, Oris vloge in pomena DPO v SR Sloveniji po osvoboditvi, ARHIVI VI., 1983
- Vlasta TUL – Jurij ROSA, Arhivsko gradivo društev in DPO na področju PA-Nova Gorica, ARHIVI VII., 1984
- PAK, Okrajni odbor SZDL, 1953–1965
- PAK, Obalna konferenca SZDL, 1967–1977
- PAK, Občinski odbor SZDL Koper, 1954–1967
- Gradivo Občinske konference SZDL Izola, 1979–1987
- Dokumentarno gradivo Krajevne konference SZDL v II. Krajevni skupnosti Izola, 1982–1987
- Dokumentarno gradivo Krajevne konference SZDL Dvori nad Izolo, 1979–1987.

OPOMBE

- 1 ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov SRS, Letnik VI., številka 1–2, Ljubljana 1983.
- 2 Dušan Nečak, Oris vloge in pomena družbenopolitičnih organizacij v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivi VI., št. 1–2, Ljubljana 1983, str. 35–37.
- 3 Vlasta Tul – Jurij Rosa, Arhivsko gradivo društev in družbenopolitičnih organizacij na področju Pokrajinskega arhiva Nova Gorica, ARHIVI VII., št. 1–2, Ljubljana 1984, str. 29–33.
- 4 Kratko poročilo o organizacijsko-političnem stanju v organizacijah socialistične zveze okraja Koper, Pokrajinski arhiv Koper, Okrajni odbor SZDL Koper, TE 26, AE 205, str. 2–3.

5 PAK, Ake, 205, prevzemni zapisnik, dne 14. marca 1979.

6 Ustni vti sestavljalcev popisa, ki sta gradivo urejeno in popisano predala sedanji tajnici komiteja Občinske konference ZKS v Izoli.

7 Edina možnost je ostala, da je med gradivom še neurejena fonda Občinske konference SZDL Koper, ali pa v približno kubična metra velikem kupu, ki sem ga odkrila na poliščju, popolnoma nezavetovanega, v stavbi Skupščine občine Izola. O tem sem obvestila tudi predsednika IS SO Izola in upravo PAK.

8 Predvidevam, da je to predhodnik sedanjih političnih koordinacij, za katere se – za razliko od letanjih – sejal ne pišejo več zapiski. Ta skupina je v letu 1957 imela čisti naslov, leta 1958 pa že novi naziv zapisniki sej komisije in odborov ter raznih posvetov.

9 Popis arhivskega gradiva Občinskega odbora SZDL Izola, ki sta ga sestavila M. Gerželj in F. Opeka dne 13. februarja 1968 je v tajništvu Občinske konference SZDL Izola.

10 PAK, Okrajni odbor SZDL Koper, TE 26, AE 205.

11 Prav tam. Stanje po predsedniškem poročilu z dne 8. januarja 1954: 7236 prebivalcev, od tega 5129 volilcev, od tega 4126 članov SZDL, čeprav se je z območja Izole leta 1953 izselilo preko 3500 ljudi, po 5. 10. 1954 pa še nadaljnjih 600.

12 Prav tam, TE 6, AE 32, Orig. poročilo str. 27–29.

13 Prav tam, TE 8, AE 47.

14 Taktal je imela Izola 8.350 prebivalcev, od tega 5.569 volilnih upravičencev, članov SZDL pa le 3.977, kar pomeni, da je bilo članstvo v upadanju.

15 PAK, Okrajni odbor SZDL, TE 11, AE 70

16 Občinski odbor SZDL, Organizacijsko poročilo s priložbami za novo teritorialno razdelitev krajevnih organizacij SZDL, za izredno občinsko konferenco Socialistične zveze, PAK, Okrajni odbor SZDL, TE 14, AE 88a, str. 6–10.

17 Prav tam, str. 8.

18 PAK, Okrajni odbor SZDL, Zapisnik III. redne konference SZDL občine Izola, dne 29. in 30. 1. 1961, TE 14, AD 86a, str. 46–47.

19 Prav tam, str. 47.

20 Analiza dela krajevnih organizacij Socialistične zveze na območju občine Izola, z dne 16. aprila 1962, arh. fond Krajevne konference SZDL Dvori nad Izolo (oliseg 4 lipkane strani).

21 PAK, Okrajni odbor SZDL, Poročilo 15. J. 1963, str. 3, TE 16, AE 114.

22 Arhivsko gradivo Obalne konference SZDL, 1967–1977, prevzem PAK, dne 14. marca 1979. Gradivo je v fazi urejanja.

23 Iz PRAVIL Socialistične zveze delovnega ljudstva obalne območja, marec 1967, str. 12.

24 Prav tam, str. 14.

ZUSSAMENFASSUNG

Grundorganisationen der gesellschaftspolitischen Organisationen – Sozialistische Allianz der Werktätigen

Milica Trebše–Štolfa

Der erste Versuch der Festsetzung der Grundmitten der Organisationen der Sozialistischen Allianz, von denen das Regionale Archiv Koper das Archivgut übernehmen würde, angefertigt aufgrund zugänglichen erhaltenen dokumentarischen Schriftgutes der Sozialistischen Allianz der Werktätigen (weiter: SAW) in der Gemeinde Isola, wies auf zahlreiche Probleme hin:

1) Häufige Organisationsveränderungen der SAW-Tätigkeiten – Vereinigung, Trennung, Aufhebung und Wiederherstellung – verursachten beim unorganisierten

Arhivdienst, insbesondere in den ersten Nachkriegsjahren, unvermeidlichen Schaden im Kulturbereich, denn die Erhaltung des dokumentarischen Schriftgutes war nur vom Grad kultureller Besinnung der Bewahrer abhängig.

2) Das Archivgut der Grundorganisationen ist in den Grundmitten für diesen Zeitabschnitt meistens verloren. Protokolle und Jahresberichte ist es möglich in den Beständen der Gemeinde-, Stadt-, Bezirks-, Kreis- und wahrscheinlich auch Republikkonferenz (des Anschlusses) der SAW bis zur Bezirksaufhebung zu bekommen – aber unvollständig.

3) Vom März 1967, als Gemeinden aufgehoben wurden, bis zum Jahre 1974 gibt es im Bestand der SAW-Klischenkonferenz nur Protokolle, Berichte und Personalangelegenheiten; in diesem Bestand findet man auch Protokolle der Sektionensitzungen und Analysen betreffend den Arbeitskreis einzelner Sektionen in den Grundmitten.

4) Nach dem Jahre 1974, als sich das dokumentarische Schriftgut wieder beim Registraturbilder in der Gemeinde befindet, wird eine vollständigerere Dokumentation erhalten, doch bis zum Jahre 1977 sehr bescheiden, was die Ortsmitten angeht. Nach 1979, als die SAW-Ortsorganisationen wiederum anflehten, wird auch das

Archivgut bei der SAW-Organisationen in den Ortsgemeinschaften zahlreicher.

Aus dem angeführten erfolgt:

1) Das Archivgut der GPO-Grundzellen (GPO-gesellschaftspolitische Organisationen)/von Programmen bis Protokolle und Berichte/ wird nicht aus dem GPO dokumentarischen Schriftgut auf keiner Ebene (von der Gemeinde bis zur Republik) ausgesondert, solange der Grad der Instandhaltung oder Nicht-Instandhaltung des dokumentarischen Schriftgutes in den Mitten, wo es entstanden ist nicht festgestellt wird.

2) Für alle GPO ist es notwendig, schon auf der Gemeindeebene die einheitliche Verabredung in der Republik hinsichtlich des Dilemmas betreffend den Zustand und die Provenienz des dokumentarischen Schriftgutes der gesellschaftspolitischen Grundorganisationen zu erreichen – der Registraturbilder nach dem Entstehungsort oder der Registraturbilder als Grundlage, GPO-Basis.

3) In der Gemeinde ist es notwendig, gänzlich den Musterfall der GPO-Grundorganisationstätigkeit zu beschützen, vor allem für die erste Nachkriegsperiode. Ähnlich wird es nötig auch Exemplare anderer erhaltener GPO in den Grundmitten zu beschützen.

Deželni zbor in odbor za Kranjsko

Saša Serše

V drugi polovici 19. stoletja sledijo družbenoekonomskim reformam tudi upravne. To je čas, ko se začne – vpelje dvotirnost državne uprave na stopnji dežele, ki jo na eni strani predstavljata državna organa Deželna vlada v Ljubljani in Deželno predsedstvo za Kranjsko, na drugi strani pa deželna samouprava, to je Deželni zbor in odbor za Kranjsko.

Razvejana državna in deželna uprava sta pogojevali nastajanje obsežnega spisovnega gradiva, ki še danes odraža takratno bogato politično, kulturno in gospodarsko življenje in je kot tako dragoceno za preučevanje. Arhiv SR Slovenije luani gradivo te dobe v fondih raznih nastvajalcev, ki so ob koncu prejšnjega stoletja delovali na občinski, okrajni in deželni stopnji. Eno izmed najpomembnejših in najbogatejših pa je prav gradivo Deželnega zbora in odbora za Kranjsko.

Deželni red za vojvodino Kranjsko¹ in Deželnozborni volilni red za vojvodino Kranjsko² sta določala organizacijo in delo Deželnega zbora in odbora za Kranjsko. Po deželnem redu je vojvodino Kranjsko v deželnih zadevah zastopal deželni zbor. Deželna zakonodaja je slonela na deželnem zboru, s tem da so bili od deželnega zbora predlagani zakoni vezani na cesarjevo privolitev. Potrjeni so bili le tisti zakoni, ki so ustrezali splošnim smernicam vladne politike. V pristojnosti avtonomije so bile nekatere šolske, občinske, cerkvene in vojaške zadeve (nastanitve). Dežela je skrbela za zadeve deželnega pomena kot

so kultura, javne gradnje, razne gospodarske zadeve in dobrodelni zavodi.

Izvršilno–upravni organ deželne avtonomije je bil Deželni odbor za Kranjsko, ki je bil odgovoren deželnemu zboru. Upravljal je z deželnim premoženjem, vodil nrade deželne avtonomije, deželne zavode in ustanove.

V deželnem redu je bilo določeno, da je dežela razpolagala z deželnim premoženjem. Dežela je imela s svojimi skladi in ustanovami dokaj velike stroške, ki jih je kriala s svojim premoženjem, z najmanjši posojil in z določenimi dokladami k državnim in deželnim davkom.

Opravljeni red deželnega zbora vojvodstva Kranjskega³ in Opravljeni red deželnega odbora⁴ sta urejala poslovanje zbora in odbora. S poslovnikom odbora pa so bila spiejeta tudi Navodila deželnim uradnikom in služiteljem⁴.

Fond deželnega zbora in odbora je sestavljen iz serije knjig in serije spisovnega gradiva.

Serijo knjig predstavljajo:

a) evidence spisovnega gradiva kot so delovodniki, indeksi, elenkusi ali številčna kazala,

b) Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, ki vsebujejo objave stenografskih zapisnikov zasedanj deželnega zbora in jih hranijo knjižnica Arhiva SR Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Narodna in univerzitetna knjižnica.

a) Evidenco spisovnega gradiva:

Delovodnike—vložne zapisnike — so vodili v pisarni. Te so ob koncu vsakega leta zaključili in jih vezali. Če je bila potrebno, so za eno leto vodili tudi več delovodnikov.

V referatne pole so odlagali spise. Tu so ovojnici, ki imajo natisnjeno glavo s podatki o nradn, delovodniško številko, datum sprejema spisa, ime in delovodniško številko vlagatelja, ime referenta. Na referatni poli je tudi koncept odgovora. Te rihrike na referatnih polah so se občasno spreminjale.

Vse rešene spise so predali registraturi, ki je gradivo hranila v snopičih in jih po petih letih vezala v fascikle. Spise so v registraturi odlagali in arhivirali po **registraturnem načrtu**, tako so hili spisi arhivirani po vsebinskih kriterijih. Klasifikacijski načrt ali kot so ga imenovali registraturni plan je obsegal 13 glavnih vsebinskih skupin, imenovanih tudi registraturni fascikli, ki so označeni z rimskimi številkami:

- I. deželni zbor
- II. personalne in pisarniške zadeve
- II. ustanove in patronati
- IV. stanovski sklad in stanovsko poslopje
- V. deželni sklad
- VI. sklad za bolnišnice
- VII. zemljiško—odvezni sklad
- VIII. prisilna delavnica
- IX. deželna kultura
- X. splošne deželne zadeve
- XI. občinske zadeve do 1890
- XII. normalije, zakoni, odredbe, knjižnica
- XIII. miscelanea.

Glavne skupine so bile razdeljene na podskupine, označene z arabskimi številkami. V dolgoletnem poslovanju deželnega odbora pa so se ti pododdelki spreminjali in dopolnjevali.

Indeks ali abecedno kazalo so izdelali v registraturi kot drugo evidenco spisovnega gradiva, za lažje iskanje odloženih spisov. Sestavljen je bil po abecednem redu. Gesla so vpisovali ne glede na to ali so bila imenska, krajevna, stvarna.

Poleg indeksa so vodili **elenkus**. Vanj so vpisovali zaporedne delovodniške številke v okviru enega leta, in mesto arhiviranega posameznega spisa po registraturnem načrtu.

Leta 1891 je bil sprejet sklep o vodenju posebnih delovodnikov in indeksov k personalnim in zapnim spisom.

Vse evidenco spisovnega gradiva so se ohranile in še sedaj služijo raziskovalcem pri iskanju odloženih spisov v gradivu.

b) Naslednjo serijo knjig predstavljajo v tisku objavljeni **stenografski zapisniki zasedanj deželnega zbora** za Kranjsko — Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani. Splošne določbe o obliki vodenja deželnozbornih sej določa tretje poglavje deželnega reda, natančneje določbe pa vsebuje Opravični red deželnega zbora. Gradivo za seje zbora je pripravljala deželni odbor. Poročila, predloge proračunov, računске sklepe, ki jih je o svojem delovanju odbor vsako leto podal deželnemu zboru, so objavljali v Obravnava. Sprva so to objavljali v samih zapisnikih sej zbora, kasneje pa v posebnih prilogah. V registraturnem fascikli ali vsebinski skupini "sejni zapisniki zbora" 1/4 so ohranjeni sejni zapisniki deželnega

zbora v rokopisni obliki. Te so začeli v sedemdesetih letih pisati hkrati v slovenskem in nemškem jeziku, so skromnejši s podatki kot objavljeni zapisniki, ker ne vsebujejo prilog (poročil, računskih sklepov, proračunov), a so bogatejši zaradi zgoraj omenjenega slovensko—nemškega vodenja zapisnikov sej zbora. V tisku objavljeni zapisniki sej zbora so nemški in le v primeru, če je poslanec govaril slovensko, je govor zapisan v slovensščini.

Tu gre za podvajanje gradiva v samem fondu in kot tako bi se moralo izločiti, a zaradi stenografskih zapisnikov, vezanih v knjižno obliko, ki niso pri samem gradivu in zaradi izjemnosti vodenja rokopisnih zapisnikov sej v dveh jezikih, bi teh zapisnikov ne kazalo izločiti.

Ohravnave deželnega zbora so prenehale izhajati leta 1941, ko se je začela vojna, kajti deželni zbor se ni več sestajal. Tudi v vsebinski skupini "sejni zapisniki zbora" 1/4 ni gradiva. Za to obdobje, po letu 1914, lahko sejne zapisnike zbora nadomestijo sejni zapisniki odhoda. Ti so ohranjeni v vsebinski skupini "sejni zapisniki odhoda" brez registraturne številke za obdobje 1861—1918. Sejni zapisniki odhoda nikdar niso bili objavljeni v tiskani obliki.

Zadnja poročila so bila objavljena leta 1911⁵, a zadnji proračuni z zadnjimi Obravnava 1914. Po letu 1912 v Obravnava ni bilo več računskih sklepov, vendar so ohranjeni v spisovnem gradivu pri samih skladih.

Poleg zapisnikov sej zbora in odhoda je v fondu spisovno gradivo, ki kaže na pestrost več kot petdesetletnega delovanja deželne avtonomije na Kranjskem. Njeno področje so bile gospodarske, zdravstvene, socialne, prosvetne, kulturne in gradbene zadeve. Dežela je avtonomno skrbelo za deželne ustanove, deželni muzej in arhiv, ki je imel prostore v stavbi muzeja. Deželni zbor in odbor je prevzel od deželnih stanov tudi skrb za gledališče.

Gradivo o zdravstvu je zelo obsežno, dežela je leta 1862 prevzela skrb za dobrodelne zavode⁶ kot so deželna bolnica, umoholnica na Studencih in v Ljubljani. V pristojnost dežele so sodile tudi občinske bolnice kot so novomeška bolnica za ženske holecni, bolnica v Kandiji, Postojni, Idriji, Krškem. Prav glede zdravstvene dokumentacije pa hi omenila, da je gradivo pri deželnem zboru in odboru hoga s podatki in hi morda skromna ohranjena zdravstvena dokumentacija lahko dopolnilo. Izločanje hi se izvedlo šele po izdelani analizi vsega arhivskega gradiva, ki vsebuje podatke o zdravstvu.

Dežela je skrbelo za invalide, reveže, upravljala kopaljšča, zdravilišča.

Na področje šolstva⁷ sodijo ljudske šole, meščanske (realka, licej), obrtne šole (v Radovljici, Krškem, Kamniku, Novem mestu, Kočevju, Škofji Loki ter Idrijska rudarska šola), gospodinjске šole v Šmihelu, Tuhinju, Radovljici, kmetijski šoli Slap in Grm⁸ ter slovenska nižja gozdarska šola na Snežniku. Nadalje so tu podatki o jesenskih in zimskih tečajih, potujočih učiteljih, inšpektorjih, vzdrževanju šol in položaju slovenskega jezika. Gradivo, ki obravnava kulturno—prosvetno problematiko, je treba mjno primerjati z gradivom, ki se nahaja v fondih upravnih organov in prosvetno—znanstvenih ustanov.

Dežela je skupaj z državo skrbelo za napredek poljedelstva, gozdarstva in živinoreje⁹ z raznimi podporami in posojili. K izboljšanju kmetijstva sodi tudi pridobivanje rodovitne zemlje z regulacijo voda in osuševanjem močvirnega sveta — Ljnhljanskega harja. S tem je pove-

zana tudi napeljava vodovodov, ureditev vodnjakov in kapnic. Podobno gradivo vsebujejo tudi fondii upravnih organov kot sta Deželna vlada v Ljubljani in Deželno predsedstvo za Kranjsko ter Kranjska kmetijska družba.

V vsebinski skupini splošne deželne zadeve¹⁰ je precej gradiva o gradnji, vzdrževanju deželnih cest¹¹, mostov in železnic. Tu bi kot primer navedla spise Deželne vlade v Ljubljani, ki se nanašajo na gradnje, saj je večina teh spisov izgubljena, le del načrtov, ki se nanašajo na ceste in mostove še danes hrani Republiška skupnost za ceste¹². Prav te spise bi lahko nadomestili spisi deželnega zbora in odbora. Deželnega gradbenega urada pri deželnem zboru in odboru in gradivo Deželne gradbene direkcije, ki pa žal še ni mejeno do stopnje, ko bi se dala izvesti zadovoljiva primerjava in ugotoviti ohranjenost in vrednost tako spisov kot načrtov.

Že sam ustvarjalec je v času svojega poslovanja ugotovil, da je njegovo izločilo gradivo, ki ga ne potrebuje za svoje poslovanje. Tako je deželni odbor na svojih sejal odobril izločanje gradiva iz vseh skladov, ki so bili v oskrbi deželnega odbora. Tako so v registraturi izločili gradivo, ki ni bilo več potrebno pri upravnih opravilih in ni imelo ne zgodovinskega ne kakega drugega pomena. V letih 1887¹³ in 1896¹⁴ so izločili gradivo za obdobje 1861–1879 in 1880–1890. Podatkov o kasnejšem izločanju ni, čeprav obstajajo predlogi za izločitev gradiva (1902)¹⁵. Izločili so vse priloge blagajniških dnevnikov in podnevnikov, stroške za odgon, vse poravnane račune, razen računov domačih in tujih holnic, ki so jih obdržali zaradi dolžanja domovinstva najdenecv. Po naključju so se ohranili tudi računi o preskrbi holnice s kurjavo (1887–1918), od teh bi ohranili le vzorčne primere. Že sam ustvarjalec je ohranil po 10 vzorčnih primerov dnevnikov o vplačanih zemljiško-odveznih kapitalih.

Pri bolniškem skladu so izločili vse zdravniške raporte, po naključju so se ohranili za obdobje 1983–1908¹⁶. Raporti vsebujejo zanimive podatke s področja zdravstva in jih ne bi kazalo izločiti. Ohranjeni so tudi raporti prisilne delavnice za leta 1896–1918¹⁷.

Spisi o kmetijski šoli Grm iz leta 1886⁸ niso hili predvideni za izločanje, saj je bila v tem času šola šele ustanovljena in je bilo gradiva dokaj malo. Pri ocenjevanju gradiva te šole in njene predhodnice, šole na Slapu, moramo upoštevati, da je gradivo shranjeno v celoti, zato ga je treba pregledati. Ikrali pa narečiti primerjalno analizo z gradivom, ki ga hranijo o teh dveh šolah še Deželna vlada v Ljubljani, Deželno predsedstvo za Kranjsko in Kranjska kmetijska družba.

Za blagajniške priloge, poravnane račune, poročila, proračune in zaključne račune velja, da jih je že sam ustvarjalec zaradi podvajanja izločil kot gradivo, ki je objavljeno v stenografskih zapisnikih in je shranjeno v knjigovodstvu.

Ob koncu bi omenila, da bi bilo treba valorizirati gradivo deželnega zbora, predvsem pa odbora z vso previdnostjo, saj je bilo gradivo prevzeto v celoti brez vnaprejšnjega (predhodnega) izločanja. Arhivsko gradivo deželnega zbora in odbora je bilo večkrat seljeno, prevzeto v posameznih fragmentih. Glavni del fonda je DAS^x prevzel leta 1948 od FZC^x, drugi del od ljubljanske univerze. Vse do zgraditve novega skladišča pri Arhivu SR Slovenije v Rožni nlici je bilo gradivo deželnega zbora in odbora neprimerno uskladiščeno v kleti. Prevelika naglica izločanja nearhivskega gradiva bi povzročila nepopravljivo škodo. Gradivo s sorodno oziroma

podobno vsebino je v gradivni fondov različnih upravnih stopenj in različnih kompetenc – to so razni organi, komisije, sveti, direkcije, družbe. Njuno je ustvarjalce in njihovo gradivo vsestransko preučiti in šele na podlagi primerjav dokončno soditi o vrednosti gradiva ter začeti izločati. Ikrali pa je možno, da zaradi starosti, mnogih selitev in naravnih nezdog gradivo pri določenih ustvarjalecih ni v celoti ohranjeno in bi vrzeli lahko dopolnilo gradivo deželnega zbora in odbora.

Zaradi obsežnosti fondov in pomembnosti izločanja gradiva bi bila potrebna sodobna računalniška obdelava gradiva.

^x DAS – Državni arhiv Slovenije

^x FZC – Federalni zbirni center

LITERATURA IN VIRI

Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961.

Josef Pfeifer, Gesetze und Verordnungen für das Herzogthum Krain, Ljubljana, 1960.

Zgodovina Slovencev (več avtorjev), Ljubljana, Cankarjeva založba 1979.

Jelka Melik, Kranjske deželne finance 1861–1914, Kronika 5/3, 1973.

OPOMBE

1 Deželni red za vojvodino Kranjsko, izdan na podlagi cesarskega patenta

26. februarja 1861, drž. zak. št. 20.

2 aprila 1873, drž. zak. št. 40 in 41.

26. avgusta 1908, dež. zak. št. 14.

2 Deželnozbornski volilni red za vojvodino Kranjsko, izdan 5. novembra 1898, dež. zak. št. 40 in 26. avgusta 1908, dež. zak. št. 15.

3 Opravilni red deželnega zbora vojvodstva Kranjskega, ki je bil izdan na podlagi deželnozbornskih sklepov 28. in 29. januarja 1863 in kasneje izpolnjen 3. oktobra 1868 in 26. avgusta 1908, dež. zak. št. 14.

4 Opravilni red deželnega odbora je bil izdan na podlagi deželnozbornskega sklepa 11. in 13. februarja 1863 (Obravnave 2., 13. in 14. seja) nov poslovnik je bil sprejet 11. decembra 1909 (Obravnave 47, str. 480). Ikrali s poslovnikom so bila sprejeta tudi Navodila deželnim uradnikom in služiteljem (Obravnave 2, 14/1, 15/1).

5 AS, Dež. odbor, Reg. I/4, spis 3261, 3. 11. 1914.

6 AS, Dež. odbor, Reg. VI/1–7, bolnišnični sklad.

7 AS, Dež. odbor, Reg. IX/2, šolsivo.

8 AS, Dež. odbor, Reg. IX/3, kmetijska šola Grm.

9 AS, Dež. odbor, Reg. IX/3, poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo (sem sodijo strokovne šole).

10 AS, Dež. odbor, Reg. X/1–6, gradnja in vzdrževanje cest, mostov, železnic.

11 AS, Dež. odbor, Reg. X/2, ceste, spis 11797, Ljubljana, 17. avgusta 1910. V pristojnosti deželnega odbora sodi posebno nadzornivo nad premoženjem okrajnocestnih odborov – cestni zakon 28. julija 1889, dež. zak. št. 17.

12 Peter Rilnikar, Arhivsko gradivo Namestništva in Deželne vlade v Ljubljani 1850–1918, Arhiv, letnik II, št. 1–2, Ljubljana 1979, str. 36.

13 AS, Dež. odbor, Reg. II/3 1887, spis 4537, spis 3547.

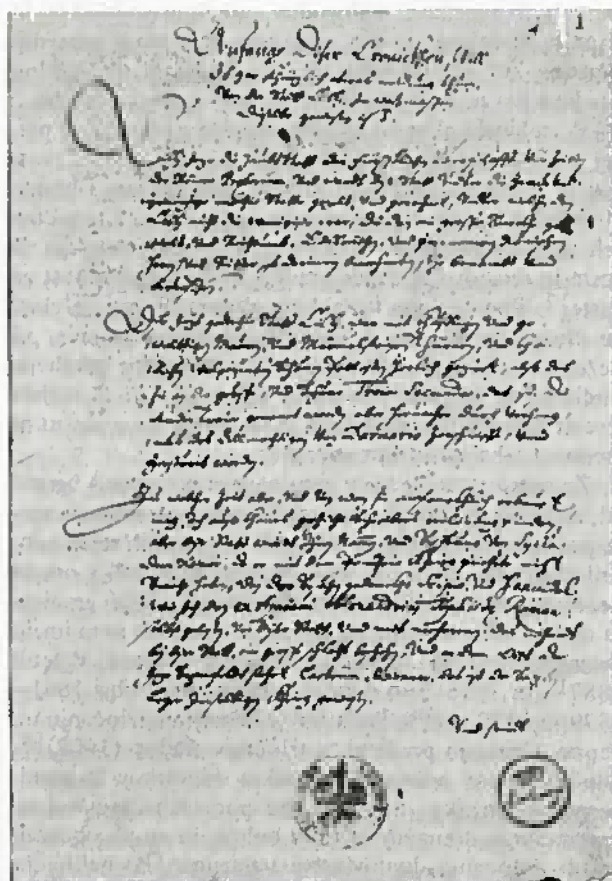
- 14 AS, Dež. odbor, Reg. II/3 1896, spis 5426, spis 6044,
 15 AS, Dež. odbor, Reg. II/3 1902, spis 11289,
 16 AS, Dež. odbor, Reg. VI/1-7, bolnišnični sklad,
 17 AS, Dež. odbor, Reg. VIII/1-8, prisilna delavnica.

ZUSAMMENFASSUNG

Landtag und der Ausschuß für Krain

Saša Seršec

Im referat werden kurze Historie, Zuständigkeiten der Registraturbilder, das Archivgutordnung und – erhaltenheit dargestellt. Der Registraturbilder hat während seiner fünfzigjährigen Tätigkeit an der Verwaltungsebene des Landes umfang- und inhaltreiches Archivgut gebildet, das fast im ganzen erhalten ist: sowie die Evidenzen des Aktenschriftgutes als auch das Aktenschriftgut als solches. Es wird ein kritischer Zutritt zur Aussonderung nötig, die aufgrund vorgehender Vergleichung mit dem Archivgut der Bestände der Registraturbilder des damaligen Zeitabschnitts vollzogen sein sollte und zwar wegen des Alters, Umzugs und nicht vollkommen erhaltenen Archivgutes. Die Aussonderungsmöglichkeit wird an einzelnen Beispielen dargestellt. (Das am meistens spezifische Archivgut würde schon vom Registraturbilder selbst ausgesondert.)

Celjska kronika 1594 (prepis iz 17. stol.), Zbirka rokopisov I/16 r

obvestila o pomembnejšem gradivu v domačih in tujih arhivih

Arhivsko gradivo med Slovenci v Italiji - stanje in izgledi za prihodnost

Milan Pahor

Slovenci smo kot narod živeli vedno nekako na prepihu, stisnjeni v zahodnem in severnem predelu med Romane in Germane. Slovenski narod je moral neprestano dokazovati svojo prisotnost in se boriti za svoj obstoj. Ugotovitev je še toliko bolj veljavna, ko govorimo o delih slovenskega naroda, ki so zaradi zgodovinskih neprijetnosti ostali zunaj meja svoje matične domovine. Spriče tega dejstva ni treba posebej poudarjati važnosti zgodovinskega spomina nekega naroda. Prav v pomenu besed zgodovina, narod, kultura prihaja do izraza histvena značilnost, ki nas ločuje od sosedov. Iz več razlogov se slovenski narod ni mogel izkazati v t.i. "visoki kulturi", zato pa se beseda kultura nanaša na celoten narod, na celotno ljudstvo.

V zadnjem obdobju petnajstih let si je slovenska narodnostna skupnost v Italiji postavila na nove vrste kulturnih in raziskovalnih ustanov, ki proučujejo preteklost in sedanost za ozemlje, ki je naseljeno s Slovenci v deželi Furlanija—Julijska krajina. Politična nuja nas je vedno silila v sprtno reševanje trenutnih problemov. Neprestano smo bili podvrženi pritisku, ki nam ni dovoljeval strokovnega načrtovanja. Kmalu smo prišli do spoznanja, da se morajo pripadniki slovenske narodnostne skupnosti izkazati kot strokovnjaki na posameznih področjih, saj je le kakovost tista lastnost, ki je lahko dobro zdravilo proti asimilaciji. Boj za enakopravnost, kulturo in sožitje je obenem boj za doseg kakovosti znotraj same narodnostne skupnosti. Italijanska država ni vedno izpolnila sprejetih obvez, zato si moramo pomagati v nekaterih primerih sami.

Pri nas nam zgodovinske okoliščine niso dovoljevale, da bi sistematično shranjevali gradivo ter ga ohranili za naslednje rodove. V mirnih časih se je to občasno seveda delalo. Dve vojni, dve težki povojni obdobji ter doba fašizma so nedvomno pustili težke posledice. Skrb za ohranitev pisanega in drugega gradiva je bila neprestano prisotna, kljub težkim razmeram.

V današnji kakovostni rasti na več področjih pa na žalost arhivistika še vedno igra vlogo pastorka. Nimamo strokovne ustanove, ki bi se izključno bavila z arhivistiko. Do sedaj je vse skupaj teklo občasno, prostovoljno ali pa kvečjemu na honorarni bazi. Vsekakor pa so bili v zadnjih letih narejeni določeni pozitivni premiki, občutiti je delovanje tudi na področju arhivistike. Marsi-

kaj se premika zaradi volje in vztrajnosti posameznikov, zaznavna pa je večja politična volja, da se uredi tudi to področje. Do odločilnega koraka bomo prišli, ko bomo redno zaposlili stalnega arhivarja. Nadalje je treba izdelati kratkoročni, srednjeročni in dolgoročni načrt dela na področju arhivistike Slovencev v Italiji. Na omenjenih predpostavkah bo mogoče zgraditi trdno arhivistično delo, za katerega se čuti resnična potreba.

Na področju arhivistike ne vlada popolno mrtvilo, saj se nekaj let pozitivno premika; hodisi v ustanovah bodisi v društvih (kulturnih, telesnokulturnih, gospodarskih, političnih) bodisi med posamezniki. Vedno več študentov in strokovnjakov (z raznih področij) se poslužuje arhivskega gradiva, ki ga hranijo državne, občinske in druge ustanove in se nanašajo na preteklost Slovencev. V ustanovah in društvih (političnih, gospodarskih, kulturnih in športnih) se počasi, a vztrajno širi prepričanje, da je treba le hraniti osnovne podatke o lastnem delovanju. V sklopu Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu je prišlo do določenih pozitivnih premikov, ki nakazujejo začetek sistematičnega dela na področju arhivistike. Na drugi strani velja poudariti dejstvo, da je prav omenjeni odsek za zgodovino — edini med slovenskimi ustanovami v Italiji — zbiral arhivsko gradivo. Prav na primeru odseka za zgodovino bi rad nakazal problematiko arhivistike med Slovenci v Italiji.

Kratek oris Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici

Ustanova Narodna in študijska knjižnica (v Trstu) je bila ustanovljena v letu 1947. Odsek /tedaj odsek za zgodovino in narodopisje/ je nastal leta 1951. Sprva ga je prevzel (danes že pokojni) znani učitelj in kulturni delavec Drago Pahor. V letu 1953 je delo prevzel prav tako znani politični in kulturni delavec Zorko Jelinčič, ko je Pahor odšel na drugo delovno mesto. Leto 1954 je izredno pomembno za zgodovino Trsta in še posebej za nas, Slovence. Takrat je bila prekinjena marsikatera dejavnost, ki je bila tako j po osvoboditvi ohujena ali na novo postavljena. Na vsak način je Jelinčič vse do svoje smrti v letu 1965 vodil samostojni oddelek, kjer je zbiral in hranil raznovrstno gradivo. Nasleduje leto (1966) se je

po upokojitvi na odsek vrnil Drago Pahor, ki je na novo začrtal delo. Nedvomno je njegova zasluga, da je v nekaj letih delo resnično zaživelo in dobilo prave obrise, čeprav je slonelo na honorarnem delu posameznikov. Leta 1971 se je odsek kot samostojna sekcija ponovno formalno vključil v sklop Narodne in študijske knjižnice. Prelomna letnica je še leto 1978, ko odsek dobi namenske prostore v zgradbi Kulturnega doma v Tistini, kjer je še danes. Ističasno s preselitvijo prevzame odgovornost odseka Milan Pahor.

Težko je točno določiti in opredeliti delo odseka za zgodovino. Vsekakor bi ga še najbolje opisali, če bi rekli takole: odsek za zgodovino pri NSK je:

1. arhiv
2. raziskovalna enota
3. zameetek muzeja

4. servis /za posameznike, raziskovalce, šole, društva, organizacije, za svedstva množičnega ohveščanja/ ki se poslužujejo arhivskega gradiva, ki ga hrani odsek/.

Ko pravimo, da je odsek pivenstveno arhiv, mislim s tem, da je treba strokovno in dosledno zbirati gradivo, ki se tiče Slovencev v Italiji. Zbiramo gradivo, ki ima že neko zgodovinsko vrednost ter gradivo, ki bo šele z leti postalo zgodovinsko zanimivo. Čim več gradiva bomo uspeli zbrati, tem bolj bogato bo dokumentirana naša preteklost. Pri tem ne smemo pozabiti, da boj za narodnostne pravice Slovencev v Italiji še traja. Podlaga boja je v natančnem poznavanju preteklosti ter v obvladovanju sedanjosti.

Gradivo

Čeprav je delo potekalo nesistematično, se je z leti precej arhivskega gradiva, ki je v varstvu odseka za zgodovino od leta 1978 (v prostorih Kulturnega doma v Tistini).

Iz naših praktičnih potreb smo gradivo razdelili po dveh kriterijih:

1. časovno: z oznakami II (do leta 1848), IIP (1848–1900), IIA (1900–1918), III (1918–1940), II NOB (1941–1945), II ZVU (1945–1954), IIS (od leta 1954 dalje)

2. tematsko: šolstvo, NOB, delavsko gibanje, gospodarstvo, prosveta in kultura, bio–arhiv, zapuščine, globalna zakonska zaščita, gradivo o manjšinah v Evropi, gradivo o Rižani (fond Albin Bubnič), zbirka dekretov o poitalijančevanju priimkov, spomenice Slovencev v Italiji (od leta 1945 dalje).

Posebej velja omeniti še *fotooteko*. V zadnjih desetih letih smo na novo zastavili delo na tem področju, rezultati so danes že vidni, saj razpolagamo s fondom približno 56.000 fotografij in negativov, okrog 2600 diapozitivov, nekaj sto mikrofilmov. Fotografski arhiv je prav tako razvijen časovno in tematsko. Poleg tega je treba reči, da je del fonda izrazito zgodovinskega značaja (saj zajema dobo od nastanka fotografije naprej) del gradiva pa je sodobnega značaja, saj zbiramo fotografsko gradivo o vsakem društvu in kraju ter največjem dogodku v sedanjem trenutku pri nas.

Zaradi boljšega vpogleda v naš arhiv bi le nakazal vsebino nekaterih sklopov, da bi se približno videlo, kaj hranimo in s kakšnim gradivom razpolagamo. Gre le za nekake utrinke o gradivu.

1. Spomenice. Že dolgo vrsto let hije slovenska narodnostna skupnost v Italiji boj za doseg pravic oziroma enakopravnost z večinskimi narodom. Zato so se slovenske organizacije, društva in politične skupine naračale na vladne organe z različnimi spomenicami in memorandummi. Razdelili smo jih kronološko:

a) 1945–1947

b) 1948–1954

c) od leta 1954 /spomenic je za 4 arhivske škatle/.

2. Obdobje ZVU. Odsek hrani preko sto arhivskih škatel gradiva iz obdobja 1945–54 na Tržaškem. Iz gradiva lahko razberemo razgibano politično in kulturno življenje v prvih povojnih letih. Važnejši deli sestavljajo arhivi organizacij: Slovenska prosvetna zveza in Slovensko–hrvatska prosvetna zveza (40), Slovenska–italijanska antifašistična unija UAIS (6), Pionirska organizacija (4), Zveza društev za telesno vzgojo UCEF (5), Rileči križ (2). Ostalo gradivo pa je v glavnem gradivo in posilvanji angleške uprave. Za Goriško, Benečijo, Režijo in Kanalsko dolino pa je važno gradivo Demokratske fronte Slovencev (DFS) in glasila Snača.

3. NOB. Z leti se je nahajalo precej gradiva o narodnostno-svobodilnem boju v krajih, kjer prebiva slovenska narodnostna skupnost v Italiji. Gradivo smo ločili na dva dela: izvorno gradivo (poročila, resolucije, navodila, sporočila, pisma, žigi, brošure, knjige, letaki, lepaki, fotografije, zemljevidi, zastave ipil), povojno gradivo na temo NOB. Trenutno je gradivo razvrščeno v 84 arhivskih škatel ter 22 škatel fotografij. Vsebinsko pa je razdeljeno: 1. mestni in okrožni odbori OF, 2. organizacije v sklopu OF, 3. Komanda mesta Trst, 3.a boji za osvoboditev Trsta, 3. b partizanski tisk, 4. gospodarstvo, 5. spomeniki NOB, 6. tabornišča, 6.a politični prieganjanci, 7. a, b, c spomini udeležencev NOB, 8. a kultura, 9. hriščevske organizacije, 10. razstave, 11. žrtve, 11. a Rižarna, 12. vojska, 13. – 17. krajevna kronika NOB, 18. letaki, 19. sovražni dokumenti, 20. CLN, 21. saniteta, 22. Primorska, 23. fojhe, 24. – 35. hrošnje NOB, 36. – 47. periodika NOB, 60. – 64. NOB v Benečiji, 71. – 72. krajevna kronika za Goriško. Poleg navedenega hranimo obširno gradivo o treh procesih: 1. proces puniti Beneški četi, 2. poročinski proces (Porzins), 3. proces o Rižani.

4. Zbirka poitalijančenih priimkov. V našem arhivu se nahaja obširna zbirka dekretov, s katerimi so italijanske fašistične oblasti v dvajsetih in tridesetih letih nasilno poitalijančile slovenske in ilirne tuje priimke. Zbirka se nanaša na ozemlje Tržaške pokrajine.

5. Iz zbirke zapuščin bi omenil (izmed številnih) le zapuščino Albina Bubniča, ki je zapustil bogato gradivo o tržaški Rižani, edinem koncentracijskem taborišču v Italiji. Gradivo obsega 32 arhivskih škatel in je izredno bogato, saj je prav življenjska zasluga Albina Bubniča, da je Rižarna pri Sv. Soboti v Trstini postala evropsko znan pojem.

6. Fond III. S to oznako smo označili obdobje 1918–1941. V 26 enotah je zbrano raznovrstno gradivo. Omenil bi le bugat arhiv, ki se nanaša na 1. in 2. tržaški proces. Pivi v letu 1930 je zaliteval štiri smrtne žrtve v Bazovici (Bidovec, Marušič, Miloš, Valenčič), drugi pa pet ustrelitev decembra 1941 na Opčinali (Bobek, Kos, Ivančič, Vadnal in Tomažič).

7. Šolstvo obsega izredno velik fond. Kot posebno važen del bi omenil le gradivo, ki se nanaša na Ciril–Metodove šole v Tistini (originalno).

8. V gospodarskem delu arhiva hranimo precej zanimivosti. Posebej pa velja omeniti fond Jadranske banke, ki obsega 22 arhivskih škatel.

9. Zbiramo še podatke o posameznikih, ki so se izkazali kot Slovenci in kot zaslužni na svojih področjih delovanja. V hio—arhivu je zbranih več sto kuvert, ki prinašajo podatke o omenjenih osebah.

Krajevni leksikon Slovencev (v Tržaški pokrajini). Pred kratkim smo oddali v tisk gesla (okrog 90) za peto knjigo Krajevnega leksikona Slovencev. Delo so privedli do konca sodelavci OZ NŠK in SLORI (Slovenski raziskovalni inštitut). Pri delu se je nabralo resnično veliko gradiva, ki priča o lingvni preteklosti in pestri sedanjosti. Tudi taki sprotni projekti prinašajo mnogo arhivskega gradiva. Peto knjigo leksikona bo založilo Založništvo tržaškega tiska, izdajatelja pa sta Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici ter Slovenski raziskovalni inštitut.

Sklepna misel (današnje stanje in perspektiva)

Iz bežnega orisa arhivske problematike (saj se v sklopu odseka dogaja še marsikaj drugega) v Odseku za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici je razvidno, da je osnovnega gradiva in strokovnih izkušenj le dovolj, da lahko sistematično začnemo s temeljitim delom. Na žalost nas še vedno pestijo šihka kadrovska zasedba ter nezadostna finančna sredstva. Kljub temu smo dovolj trmast in obenem optimisti, da bo zadeva stekla tako kot je treba.

Na koncu navajam smernice, po katerih želimo razviti našo dejavnost:

1. Sistematično je treba zbirati gradiva po arhivih v Italiji in Jugoslaviji (najprej je treba pregledati fonde v Državnem arhivu v Trstu, v Mestni knjižnici v Trstu, v škofjskem arhivu v Trstu, v Arhivu SR Slovenije ter v

pokrajinskih arhivih v Kopru in Novi Gorici — nato hi treba seči še dlje na Dunnaj, v Rim).

2. Zbrati v sklopu OZ NŠK okvirne podatke in arhive vseh važnejših slovenskih organizacij, društev in ustanov. Takrat bi lahko govorili o resničnem arhivu Slovencev v Italiji. Nekaj smo v tej smeri že storili.

3. Razširiti delovanje v Gorico in Benečijo. Upamo, da bo delovanje v Gorici steklo že v letošnjem letu, saj so v teku obnovitvena dela v ulici Groce 3 (bivši Šolski dom), kjer bosta v našem sklopu delovalal knjižnica Damir Feigel in odsek za zgodovino. Za Benečijo ho potrebno nekaj več časa.

4. Poleg sistematičnega zbiranja želimo vzpodbuditi raziskovalne projekte, ki bi poleg drugega prinesli še novo arhivsko gradivo. Trenutno smo postavili na noge projekt o izseljeništvu, načrtujemo pa še projekt o krajevni in kulturni zgodovini. V bodoče ho treba še kaj tretjega in četrtega.

5. Prirediti tečaje in seminarje na temo arhivistike, da seznanimo javnost o delu na tem področju ter na drugi strani vsaj delno usposobimo večji krog kulturnih delavcev tudi za arhivsko delo. Prvi korak smo storili decembra 1987 s prireditvijo tečaja o arhivistiki v sklopu OZ NŠK.

6. Strokovno spremljanje našega dela s strani strokovnih delavcev iz Slovenije (Arhiv SR Slovenije in ostali).

7. Trenutno še zdaleč nismo v stanju, da bi opravljali povezovalno vlogo med slovensko (oziroma jugoslovansko) in italijansko arhivsko službo (predvsem v Trstu). Vendar hi le morali ciljati v tej smeri, da bi se to dalo vsaj delno opravljati v naslednjih letih.

Na vsak način je delo vsaj zastavljeno v osnovnih smernicah in ciljih. Bodočnost bo pokazala, če smo resnično zaživelj v zaželjeni smeri.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Tržaška vladna gradiva iz časa pred letom 1918: njihov pomen za Slovenijo

Ugo Cova

Dobro so znana zgodovinska dejstva, po katerih poznamo kvaliteto in strukturo arhivskih gradiv, ki jih hranijo v Državnem arhivu v Trstu. Glede na svojo vlogo ustanove hrani arhiv zlasti fonde, ki se nanašajo na administrativno in pravno dejavnost državnih uradov. V prejšnjih stoletjih, ko je bil Trst del dednih ozemelj avstrijskega dvora, je državno administracijo vodila občina, ki je imela zelo veliko avtonomijo in je bila omejena le v dejavnostih, ki so bile v pristojnosti cesarjevega namestnika. Ker pa se je njegov arhiv izgubil in ker tržaška občina še vedno hrani svojo staro dokumentacijo, ima Državni arhiv v Trstu, z redkimi izjemami, celotno zbirko arhivov le za obdobja, ko so bili v mestu ob Jadranskem morju pravi državni uradi. Tako je bilo v prvi polovici 18. stoletja, v času vladanja Karla VII. in še zlasti v času vladanja njegove hčere Marije Terezije.

Najstarejši državni fond, ki ga hrani Državni arhiv v Trstu, je fond o trgovinskem nadzoru nad tržaško obalno, v katerem beremo, da je dunajski ilvo pustil lokalno državnim oblastem veliko avtonomije pri odločanju kot tudi pri predlogih na področju zakonodaje in trgovinske politike. V okviru teh prvih državnih tržaških uradov so se hitro ustanavljali, glede na nove potrebe po urejeni administraciji, še drugi nižji državni uradi.

Glede na posebno ozemeljsko omejitve Trgovinskega nadzora, vezanega v glavnem na obalno ozemlje, ki je bilo tedaj avstrijsko (Oglej, Trst, Reka, Bakar, Kraljevica, Karlobag) in glede na veliko krajev v Istri od Milj dalje, ki so bili pod beneško oblastjo, je ta sicer zelo zanimiv fond vseeno manjšega pomena za Slovenijo. Zanimiv je za področja, ki predstavljajo gospodarske, finančne, trgovske in administrativne stike s kranjskim zaledjem.

Podobno je pri dokumentaciji Cesarske obalne oblasti v Trstu, ki je leta 1776 nasledila Trgovinski nadzor in ki je obstajala do leta 1809. Vendar pa sta bili vmes še dve, sicer kratki obdobji, ko je imel Trst pristojnost nad slovenskim ozemljem. Prvič je bilo to v letih med 1783 in 1791, ko je cesar Jožef II. vključil v avstrijsko obalno ozemlje celotni grofiji Gorice in Gradiško (Gradisea), in drugič med letom 1804 in 1805, ko je pripadala temu obalnemu ozemlju še prejšnja beneška istrska obala. Zato bi slovenskega raziskovalca le utegnil zanimati arhivski material iz 18. stoletja v zvezi z Consiglio Capitaniale (Poveljniški svet) iz Gorice in Gradiške, ki je vključen ab antiqno (od nekdanj) v Obalno oblast v Trstu, glede na to, da omenjeni material ne zadeva le doline ob reki Soči severno od Gorice, ampak tudi velik del Krasa, ki je tedaj pripadal goriški grofiji.

Sicer pa je znano, da se danes hranijo državni akti Ilirskih provinc francoskega imperija, ki so zavzemale velik del ozemlja od Koroške preko Kranjske do morja, v Arhivu Slovenije v Ljubljani, kjer je bil tedaj sedež omenjenih provinc.

Za prehodno stanje v času med Napoleonovim padcem in postavitvijo avstrijske oblasti v Trstu obstaja ne preveč trden fond iz časa nadzora nad Istro in Trstom, ki je od začetka leta 1813 do septembra 1814 krojil usodo tržaškega ozemlja in majhnih obmejnih področij, odvisno od osrednječasne vlade Ilirskih provinc v Ljubljani.

Omenjenemu nadzoru, ki je bil kot organ francoskega porekla, je konec leta 1814 sledila Obalna oblast v Trstu, ki je bila prav tako odvisna od začasne vrhovne vlade Ilirskih provinc. Ta vladna pisarna je prenela biti odvisna od Ljubljane leta 1816, ko se je ustanovilo v okviru državne avstrijske zveze Ilirsko kraljestvo. Od Cesarske obalne oblasti so bila od leta 1814 odvisna okrožja (Kreise) Istre (s sedežem v Trstu), Reke in Gorice. Leta 1822 pa je Reka zopet prišla pod Madžarsko. Središče Istrskega okrožja se je preselilo v Pazin, od koder je skrbelo za ozemlje prejšnje beneške oblasti v Istri in za ozemlje, ki je bilo že prej habsburško.

Lahko rečemo, da je ne glede na nadaljnje in ponavljajoče se spremembe od začetka padca habsburškega imperija v okviru notranjega političnega okrožja avstrijskega Primorja ta provinca v bistvu ohranila nespremenjene svoje meje z drugimi avstrijskimi provincami, zlasti še s sosednjo Kranjsko. Ob vznožju Snežnika nad Reko je meja med avstrijskim Primorjem in Kranjsko potekala vzdolž brkinskih hribov, prekoračila Kras med Divačo in Senožečami, razdelila na dva dela Vipavsko dolino med Ajdovščino in Vipavo, prečkala Trnovski gozd, Idrijsko dolino nad Tolminom in potem sledila grebenu Julijskih Alp, ki loči prirečje Soče od Savskega in se končno srečala z mejo s Koroško med Mangartom in prelazom Predil.

Tako je torej jasno, da ne nepomeniten del dokumentacije Cesarske obalne oblasti in od leta 1850 do leta 1918 še Obalnega namestništva zadeva ozemlja zanimiva za Slovence, saj so ali del Gariške grofije ali Istrske mejne grofije. V zvezi z omenjenim gradivom opazimo, da je del zelo velikih pristojnosti politične oblasti, ki so upravljale različne Länder (dežele) v cesarstvu in ki so bili posredniški organi državne administracije med ministri na Dunaju in okrajnimi ali okrožnimi oblastmi vsaj preden so bile okrožne oblasti okoli leta 1860 ukinjene. Ravno med letom 1860 in 1861 so poverili Obalnemu namestništvu v Trstu ozemeljsko pristojnost nad Kranjsko. Ob zmanjšanju teh pristojnosti so to dokumentacijo poslali v Ljubljano za nadaljnje delo tega urada.

Ko govorimo o zadevah, ki so bile v pristojnosti tržaških vladnih uradov, je dobro, da omenimo vse, kar najdemo v inventarjih, ki so nam na voljo, z vsemi podrobnejšimi opisi oz. seznama in ki lahko prikažejo večje zanimanje za slovensko ozemlje. Tu mislimo zlasti na organizacijo in na nosilce nižje politične oblasti, na občinske zadeve, lokalno poljejo, cerkev, zavode, cerkveno imetje, na javno šolstvo in zdravstvo, kmetijstvo in gozdove, javne gradnje s posebnim poudarkom na cestah. To je le preprosta razlaga večjih tem za raziskavo, ki pa je tudi bolj ozko omejena glede na tesno povezanost odnosov med tržaškimi vladnimi upravnimi organi in nižjimi organi na vsem tem širokem področju.

Oh vladnih tržaških uradnih in zlasti ob Obalnem namestništvu so delovali še drugi uradi, ki so imeli bolj določene tehnične pristojnosti in so bili pod neposrednim nadzorstvom in vodstvom namestništva samega. Pogosto pa so tem stranskim uradom načelovali namestniki sami. Glede na temo tega srečanja je prav, da v tej zvezi omenimo Pokrajinski šolski svet za Gorico in za Istro, ki je bil odgovoren zlasti za nadzor nad šolskimi ustanovami na Ohali. Predsednik teh svetov je bil namestnik, delovali pa so od leta 1868 do leta 1919, kmalu po priključitvi Benečije—Julijske krajine k italijanski državi. Od leta 1906 so bili uradni spisi krajevnega šolskega sveta vključeni v novo ustanovljeni oddelek VII. namestništva, ki je tečaj postalo odgovorno za šolstvo na vsej obali.

Glede na posebno zanimanje za krajevno zgodovino in glede na ekonomske in socialne pogoje zlasti na kmetijskih področjih avstrijske Ohale, je treba omeniti še en arhivski vir, ki ni ga sicer priključili namestništvu. Gre namreč za ministrske komisije za zemljiško odvezo. V zvezi s tem so že urelili serijo, ki se nanaša na Gorico in sicer skupaj z uradnimi listi od leta 1849 do 1855. Ta serija je že na vpogled.

Še en urad, ki je bil tesno povezan s tržaškimi vladnimi uradi in ki je imel tehnične dolžnosti v zvezi z javnimi gradnjami, je bila Uprava tovarn (Baudirektion) v Trstu, ki je imela svoje pristojnosti na ozemlju vse Obale v času med sredino 18. stoletja in letom 1862. Tega leta pa je bila omenjena Uprava ukinjena in je njene dolžnosti skupaj z arhivom prevzel Znanstveno—tehnični oddelek Obalnega namestništva v Trstu.

V arhivu načrtov Kraljevske uprave tovarn za Obalo je zbranih več kot 1.000 načrtov, zemljevidov in skic, ki se nanašajo na javna dela, ki jih je načrtovala država za obalno ozemlje. Vse to je izjemnega pomena za grafično prikazovanje, ki kaže 10 delov prav tako razširjenih na ozemlju, in pa spremembe, ki jih je povzročalo delo ljudi.

Glede na čas, ki mi je na voljo, moram zljaj končati to predstavitev, ki bi sicer lahko bila bolj natančna in analitična.

Sicer pa je vladni tržaški fond prejel letom 1918 dragocen vir ne le zato, kar se nanaša na slovensko, temveč tudi za sosednje hrvaško ozemlje. Na vse to kaže tudi izročitev med letoma 1965 in 1966, ko je Državni arhiv iz Trsta izročil jugoslovanskim arhivom številne mikrofilme iz arhivskega gradiva. Pri tem so posebne pozornosti vredni fondi Trgovinskega nadzora, Cesarske obalne vlade, Kraljevske obalne vlade in Obalnega nadzorstva. Raziskovalno—izplovalno delo vladnih fondov za Obalo in Trst, ki ga trenutno opravljajo kolegi iz koprškega Pokrajinskega arhiva v zvezi z javnim šolstvom v Istri, je še ena potrditev pomena tega dokumentarnega gradiva, ki prinaša pričevanje in splošnem, ekonomskem in socialnem življenju vseh krajev, ki so bili nekoč združeni v pokrajino avstrijske Obale.

Preučevanje avstrijskih dokumentov socialnega značaja v državnem arhivu v Gorici

Adele Brandi

Že takoj na začetku se opravičujem zaradi po eni strani zelo ozkih, po drugi strani pa širokih meja tega mojega zelo kratkega prispevka. Besedo Gorizia najdemo v Guida generale degli Archivi di Stato italiani (Splošen vodič po italijanskih državnih arhivih). Zato bi bilo nesmiselno ponavljati ali naštevati seznam dokumentarnih virov, ki se hranijo v tej ustanovi, čeprav bi takšna povezava lahko tudi našla svoje opravičilo za nedavne preureditve, do katerih je prišlo po tej sestavitvi.

Izpustila bom tudi material, ki je v zvezi z zadnjimi sedemdesetimi leti: delno zato, ker ga je treba še urediti, preden ga bo mogoče pregledovati. Zadostnje, če povečimo, da bi bila iz različnih vidikov zanimiva dokumentacija, ki je nedavno prišla v arhiv Prefektore iz Nadzorstva nad študiji in iz Inšpektorata za kmetijstvo in gozdarstvo.

Zato bom poskušala povezati pogled na avstrijske fondove, ki so že kar dobro urejeni, z nekaterimi omembami možnih raziskav družbenega značaja. Z vsa skromnostjo se zavedamo, da ni naša dolžnost, da dajemo predloge zgodovinarjem, še manj pa, da omejujemo neizmerno raznolikost in nepredvidljivost interesov posameznikov. Tako kot nas obsežnost gradiva pripelje do poenostavitve nekaterih posameznih virov, ne da bi podali vsaj splošen, kaj šele izčrpen inventar, pa nikakor ne moremo prikrajšati zgodovinarjev za prijeten, čeprav tudi težav poln občutek ob "odkritju".

Za uvod lahko uporabimo raziskavo, ki jo vodi arhivska administracija z namenom, da podpre pobudo, ki jo daje Comitato Italiano per lo Studio della Popolazione (Italijanski komite za proučevanje prebivalstva). Njihov namen pa je pregled in usposobitev arhivskih virov za študijo o problemih prebivalstva. Prvo izdajo je omenjeni komite (CISP) izdal v seriji 10 zvezkov v letih od 1933 do 1941. Delo o ljudskem štetju in kartoteka arhivističnih fondov, ki so zanimivi iz zgodovinsko-demografskih vidikov in ki jih hrani Državni arhiv v Gorici, je že precej napredovalo. Pregledani so že bili registri in seznanjeni umrlih, registri sirot in knjige ter splošni seznanjeni različnih sodnih virov goriškega območja: Pokrajinsko civilno sodišče, Sodišče, Okrajno sodišče, Okrajno sodišče in Mestna sodnija v Gorici, Okrajno sodišče v kraju Monfalcone (Tržič), Sodni okoliš Graffemberga (Grafenberg) poleg tega pa še akti o stanu in registri o civilnih porokah, akti o popisu prebivalstva/nepremičnin, seznanjeni prebivalstva in zapisi o naborih Okrajnega poveljništva v Gorici in (Gradisca) Gradiški; registri Učiteljskega in Gimnazije v Gorici, šolski akti in akti s seznanjeni prebivalstva Zgodovinskega arhiva občine Gorica in nazadnje še katastri iz 19. in 20. stoletja.

Ko že omenjamo katastre, naj dodamo še, da so terezijanski in jožefinski katastri iz 18. stoletja; čeprav zelo pomanjkljivi, ter katastri iz 19. stoletja lahko dragocen

vir za podatke o življenjskih razmerah kmetov iz tistega časa, o načinih in uspehih obdelovanja polj, številu živine, številu in vrstah o tipih hiš in še zlasti o delitvi premoženja.

Če pogledamo razne vrste tudi zelo pomanjkljivih serij te ustanove, ki je bila na začetku osnovana na podlagi katastrov iz 18. stoletja, lahko preko zemljiških knjig sledimo več kot eno stoletje, od polovice 17. do zadnje četrtine 18. stoletja, hitremu razvoju lastništva in zlasti lahko ocenimo pri branju dokumentov o preseljevanju (ki so prepisani v knjigah notarjev) vrednost prodanih posestev, najdemo lahko sloje ali družine, ki so napredovali ali propadali in vzporedno vzroke in pogoje prodaje.

V tej zvezi ne bi bilo niti potrebno omenjati, da je material iz arhiva notarjev poglaviti vir za raziskavo posebnih ekonomskih odnosov, zlasti za 17. in 18. stoletje. Za 16. stoletje je dokumentacije bolj malo, v 19. stoletju pa je bilo z avstrijsko zakonodajo v času restavracije delovanje notarjev skoraj povsem inkinjeno. Seveda ta vrsta dokumentacije obravnava odnose, ki so bili zaradi svoje trdnosti, ali če hočete nenavadnosti, še kar opazno pomembni v zvezi s pisano obliko stroškov, ki so bili s tem povezani. Vendar pa nam predstavlja tudi vse sloje prebivalstva, tudi manj premožne in tudi najbolj izkoriščane. Tu lahko pomislimo na razne vrste pogodb: o prodaji, najemu, o najemni pogodbi, posojanju in tako naprej. V zvezi s tem bi lahko pregledali pogodbe same, pogoje in cene in našli njihovo pravo vsebino in obliko, ki sta bili pogosto varljivi: našli bi kršitve zakona ali poneverbe, ki se skrivajo za besedilom, posojanja s poroki, odeduštva in še marsikaj se skriva za nedolžnim videzom.

Toda poleg podatkov o teh ekonomskih in življenjskih razmerah najdemo tudi podatke o sklepanju porok različnih slojev. O vsem tem govore tudi oporoke.

Še o eni vrsti fondov bi lahko spregovorila v zvezi z raziskavami o pravnih fondih. V njih bi lahko našli bolj pomembne podatke o premoženjskem stanju posameznih družin kot pa v testamentih iz arhivov notarjev. Podatki se nanašajo tako na dobro stoječe kot na revne družine, saj je bila ob vsaki smrti dana možnost, da je pokojni kaj zapustil ali ne.

Če ob pravnih fondih pogledamo še kazenske, lahko najdemo koristne podatke o kriminaliteti: in sicer o takšni, ki je pripeljala do razprav in sodb in ne le do preiskav. Za vse to pa so bili potrebni še podatki policije in državnih preiskovalcev.

V skupni kriminaliteti bi lahko poiskali stopnjo nasilja, njegove vzroke in okoliščine, vpletene osebe in načine. Vsi ti elementi in analize nas lahko pripeljejo do zanimivih zaključkov. Če razložimo malo bolje: gre za različne socialne sloje, vpletene v zločine, katerih motivi so bili lahko strasti ali preprosto spolni motivi

— ljubosunje, nasilje nad mladimi, posilstva — ali pa so bili posredi ekonomski interesi. Koliko nasilja je bilo včasili zaradi "prav revnega bogastva". Bili pa so tudi primeri, ko sta bila uporabljena nož ali puška zaradi nepremišljeno izrečenih besed. Potem še razne priloznosti: gostilne, ki so že bile kraj druženja ali le srečevanja ljudi, cerkvena prošenja in sejmi, kjer je prihajalo zaradi veselega razpoloženja in vaškega patriotizma do pijančevanja. Posebno poglavje pa bi lahko bili sodni postopki zaradi detonorov, ki so se pogosto končali z oprostivjo. Tako vidimo, da so bili otroci v nekaterih socialnih okoljih izpostavljeni tudi tveganjem. Sociolog bi lahko našel razne zanimivosti tudi v manjših ali celo čisto majhnih zločinih. Veliko folklorističnih elementov je pogosto najti tudi v jezikovni izrazni moči dialektov, kar bi lahko slišali že v prepirih po dvoriščih.

Potem je tu še ogrožanje premoženja: razne goljufige, kraje, zlasti verjetno kmečke kraje ali pa razni vandalizmi, za katerimi se lahko skriva osebno maščevanje. Lahko pa so vzroki tudi v večjih družbenih odporih oz. skupnih dejanjih in vstajah.

Lahko bi nadaljevali z dejanji bolj političnega značaja: zlasti nacionalno—iredentističnega pa tudi razrednega. Nazadnje preidimo še k časopisni, saj je prihajalo do zaplenb periodičnih publikacij in drugih zaradi dejanj, s katerimi so hoteli zamajati javni red.

Obstaja še možnost raziskovati vzroke osebnih preprirov, ki je druga stran družbene stvarnosti.

Toda menim, da je to skromno in bolj ali manj snoparno naštevaje oz. poročilo prišlo h kraji in vsem, ki so prisluhnili, se zahvaljujem za pozornost in potrpežljivost.

Diznova kronika 1688–1802. Zbirka rokopisov I/1 r

Arhivska gradja za istoriju Slovenije u fondovima arhiva Jugoslavije

Milica Milićević

Arhiv Jugoslavije nadležan je, na osnovu Zakona o arhivskoj gradji federacije, za arhivsku gradju koja je nastala u radu saveznih organa, društveno—političkih organizacija u federaciji; ustanova koje vrše poslove od interesa za ostvarivanje funkcije federacije kao i društvenih organizacija i udruženja građana, odnosno koja je nastala u radu svih saveznih organa i organizacija. U nadležnosti Arhiva je i gradja koja je nastala radom političkih, kulturnih, naučnih, javnih i drugih ličnosti čije su aktivnosti od interesa za narode i narodnosti Jugoslavije, ako mu lica koja njome raspolažu tu gradju povere.

Arhiv Jugoslavije nadležan je i za gradju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevine Jugoslavije, nastalu u radu njihovih centralnih državnih organa i ustanova, centralnih organa političkih partija i drugih organizacija i stranci i drugih udruženja.

Arhiv čuva ukupno 311 fondova od kojih 62 fonda iz medjuratnog perioda, 249 fondova iz socijalističkog perioda i 20 ličnih i porodičnih fondova i 4 zbirke. Ukupna količina gradje iznosi oko 9.800 dužnih metara, iz peri-

oda Kraljevine Jugoslavije 4.377 dužna metra i socijalističkog perioda 5.414 dužnih metara gradje. Gotovo za svu gradju fondova uradjena su informativna sredstva — 60 inventara i ostalo su popisi gradje.

U gradji fondova često nedostaju ključni dokumenti, prvovredni istorijski izvori za izučavanje političkog, ekonomskog i kulturnog razvoja zemlje. No bez obzira na ovu činjenicu, prikupljena arhivska gradja predstavlja nezaobilazne istorijske izvore za naučna istraživanja celokupnog života naše zemlje.

Najveći deo fondova Arhiva Jugoslavije sadrži gradju od interesa za istraživanje na ovu temu. U referatu su obradjeni svi fondovi koji su sredjeni i za koje su uradjeni inventari kao obaveštajna sredstva. Treba napomenuti, da se istraživanjem kroz gradju fondova može pronaći i arhivska gradja koja nije obuhvaćena ovim prikazom jer je prezentacija podataka bila isključivo zavisno od opisa sadržaja grada u inventaru. Iz tog razloga razlikuje se način prikaza gradje pojedinih fondova tako da su neki fondovi detaljno obradjeni a za manji broj fondova dati

su samo nepšteni podaci o gradji, kao osnovni pokazatelj materije o kojoj se radi u fondu.

Narodna skupština Kraljevine Jugoslavije (1918–1941)

U gradji fonda se nalaze sledeći materijali: Predlog zakona o suzbijanju korupcije – Ljubimire Davidovića, Jovana Jovanovića, Dr. M. Spahe i Dr. Korošca, 1926. godina; Zakon o pripajanju nekih opština Splitske i Ljubljanske oblasti Primorske – Krajiškoj oblasti, 1928. godina; materijali narodnih poslanika Dr. Mihe Kreka i Dr. Franca Snoja, 1938. i 1939. godina; izveštaj Ministarstva spoljnih poslova o stanju Slovenaca u Koriškoj, 1938. godina; materijali Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja u vezi predloga amandmana za osiguranje radnika u Zagrebu i Ljubljani, 1937. godina; materijali ministarstva gradjevina u vezi izgradnje vodovoda u Bohinjskoj Bistrici, 1938–1939. godina; materijali Ministarstva šuma i ravnika u vezi personalnih pitanja u rudniku Velenje, 1937–1939. godina; materijali Ministarstva finansija o finansijskim pitanjima gradjenja zgrada za carinske odeljke u Dravskoj banovini; materijali o stručnim organizacijama divanskih radnika u Ljubljani, 1938. i 1939. godina; materijali Ministarstva pošta, telefona i telegrafa u vezi otvaranja ugovorenih pošta u Dravskoj banovini, 1939. godina; Materijali Ministarstva vojske i mornarice o regulisanju ratne štete Dravske banovine; materijali Ministarstva fizičkog vaspitanja o novčanoj pomoći vatrogasnim četama u Dravskoj banovini, 1939. godina; spiskovi narodnih poslanika i senatora izabranih 1920., 1923., 1925., 1927., 1931., 1935. i 1938. godine po srezovima i po banovinama.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Dvor Kraljevine Jugoslavije (1918–1941)

U gradji Dvora nalaze se sledeći materijali: izjava odatosti Koriških Slovenaca kralju, 1921. godine; materijali o: političkim prilikama u Sloveniji; telegrafski izveštaj sa protetsnog mitinga na Cetinju protiv Zagrebačkih i Slovenačkih punktacija (Korošec); Nacrt zakona o samonpravnima – korekture banovinskih granica, 1939. godine; predstava protiv monopolisanja i imifikacije šolskih udžbenika (zapošavljanje slovenačkog jezika); elaborat o osnivanju Rudarskog fakulteta u Ljubljani (osnivanje i raspuštanje društava – Škofja Loka) i dr.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Emigrantska vlada Kraljevine Jugoslavije (1941–1945)

U Arhivu se nalazi najveći deo fonda. Gradja Vojnog kabineta nalazi se u Vojno istorijskom institutu, a deo gradje fonda nalazi se u Sekretarijatu za inostrane poslove. Dopunu gradje ovog fonda čini zbirka Save Kosanovića. U gradji Emigrantske vlade sačinjeni su dokumenti koji odražavaju rad pojedinih članova Vlada, medju njima i predstavnika Slovenije. Pored toga u gradji se nalaze i dokumenta koja se direktno odnose na Sloveniju i slovensko stanovništvo u doba okupacije, na primer: mate-

rijali o akcijama u SAD za dobijanje specijalnog statusa za Slovence iz Trsta i Istre; podaci iz raznih listova o masovnom iseljavanju Slovenaca; izveštaj o aktivnosti partizanskih jedinica – naročito u Sloveniji; materijali o delatnosti Oslobođilne fronte; izveštaji i drugi materijali o stanju u Sloveniji 1942. i 1943. godine; materijali o problemima rada novčanih zavoda nastalih zbog podele Slovenije; materijali o delatnosti i ciljevima Oslobođilne fronte i drugih političkih i vojnih grupacija; materijali o represalijama u stavu Slovenaca prema Vladi u emigraciji; materijali o pisanju ilegalne štampe u Ljubljanskoj pokrajini, 1943. godine; izveštaji o deklaraciji predstavnika stranaka Slovenske zveze o budućem uređenju Jugoslavije i neslaganju sa ciljevima Oslobođilne fronte; materijali o osnivanju Slovenačke katoličke nacionalne koalicije, 1944. godine; materijali o protestu Jugoslovenskog odbora iz Italije u vezi sa stavom Vlade prema dobrovoljcima – Slovencima i Hrvatima iz zarobljeničkih logora u Egiptu, 1942. godina; materijali o formiranju bataljona Slovenaca zarobljenih u italijanskoj vojsci, 1944. godine; materijali o položaju grupe Slovenaca koju Britanci tretiraju kao ratne zarobljenike, 1942. godina; materijali o zločinima izvršenim u Sloveniji od strana Italijana; materijali o školstvu u okupiranoj Sloveniji 1941 – 1942. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Centralni presburo Predsedništva Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije (1929–1941)

Najveći deo fonda sadrži isečke iz strane i domaće štampe, ostali deo gradje odnosi se na izveštaje dopisnika iz zemlje i inostranstva, podatke o listovima i časopisima; zabrane listova i časopisa; podatke o stranim dopisnicima i drugo. Od interesa za Sloveniju mogu biti sledeći materijali: materijali dopisnika CPB-a iz Ljubljane o pregledu pisanja štampe Dravske banovine – 1933., 1934., 1936., 1937. i 1941. godina; pregled političkih događaja na teritoriji Dravske banovine – 1934., 1936 – 1941. godine; materijali o privrednim pitanjima; telegrafski izveštaji dopisnika za 1930., 1935. i 1941. godinu; podaci o: bibliotekama, čitaonicama, pozorištima i naučnim institucijama u Dravskoj banovini; o brojnom stanju nastavnika i studenata; o seminarima i knjigama – 1929., 1930., 1936–1938. godina; izveštaji i pregledi kraljevskih banskih uprava o novosagrađenim školama i školama u izgradnji od ujedinjenja do 1930. godine u Dravskoj banovini; izveštaji i pregledi o čitaonicama, prosveti, poljoprivredi, socijalnim ustanovama, trgovini i zanatskoj industriji u Dravskoj banovini, 1930 – 1940. godine; izveštaji banskih uprava, ministarstva i dopisnika CPB-a o radu na kulturnom, ekonomskom i privrednom polju u Dravskoj banovini, 1937. i 1938. godina; izveštaji dopisnika o verskim i crkvenim pitanjima, svetkovinama, prognavstvu i nasilju od strane italijanskih fašista na teritoriji Julijske krajine; podaci o osnivanju i radu nacionalnih, humanitarnih, kulturnih, vitezkih, staleških i drugih društava i ustanova u Dravskoj banovini, 1929., 1933. i 1935. godina; podaci o mestu izlaženja listova, njihovom plasmann, tiraži, političkoj opredeljenosti, finansiranju, o urednicima, saradnicima, cenzuri i sl. u Dravskoj banovini, 1931 – 1940. godina; materijali o cenzuri i rešenja o zabrani Državnog tužilaštva u Celju, Celovcu, Srećkog načelstva Kamnik, Državnog tužilaštva

Ljubljane i Maribor, Sreskog načelstva Murska Sobota; isečci iz štampe o Slovenskoj ljudskoj stranci, o Korošćevim punktacijama, 1933. godine; isečci o Mariborskom procesu; pokušaj oficirskog prevrata u Mariboru i pokušaj zavodjenja vojne uprave, sudjenja, saslušanja, presude vojnog suda učenicima zaveru, 1931. i 1932. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo finansije Kraljevine Jugoslavije (1918–1941)

Fond sadrži materijale Odeljenja državnih dohara i katastra i Odeljenje državnih dugova. Nedostaje gradja mnogih organizacionih jedinica ovog Ministarstva. U sačuvanoj gradji fonda nalaze se materijali u vezi žalbi na razrezani društveni porez na akcionarska društva i o razrezu samoupravnog prireza u svrhu balansiranja budžeta grada Ljubljane – 1929., 1932., 1936. i 1939. godina; materijali Dravske finansijske direkcije (predstavke, referati sa odobrenjima, rešenja, ankete, sumarni pregledi) u vezi predloga i odobrenja opravki, adaptacija, održavanja državnih zgrada, obezbedjenje finansijskih sredstava i odobrenje kredita za izvodjenje radova na teret fonda nepokretnosti, 1939. godina; referati, rešenja, skice i posedovne liste sa pratećom prepiskom u vezi spornog prava vlasništva na zemljišta sa zgradama izmedju državnog erara sa jedne i banskih uprava, opštine i poedinaca sa druge strane, 1920 – 1930. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo fizičkog vaspitanja naroda Kraljevine Jugoslavije (1932–1941)

U gradji fonda nalaze se sledeći materijali: rešenja o osnivanju plivačkih škola i tečajeva u Ljubljani; materijali o alpinističkim tečajevima za penjanje i spasavanje nastadalih (Triglavsko Pogorje, Durmitor, Kamniški Alpi), 1938–1940. godina; materijali u prvoj jugoslovenskoj školi za smučke skokove na Planici i smučarskim tečajevima za obrazovanje nastavnika, instruktora i trenera, 1934., 1935. i 1938. godina; izveštaj o radu Omladinskog tabora u Mariboru 1939. godine; spiskovi članova vatrogasnih društava Hrvatske i Slovenije koji su istupili iz organizacije posle reorganizacije 1933. godine.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo gradjevine Kraljevine Jugoslavije (1919–1941)

U fondu je najobimnija gradjevinska dokumentacija o javnim objektima. Sačuvana je i gradja o: putevima, mostovima, vodovodima, vodnim zadrugama, melioracijama, o električnim centralama i sl. – napr.: elaborati puta Ljubljana – Kranj, Lepence – Labore, 1940. godina; Ježice – Domžale, 1941. godina; Šentilj – Velika, 1936. godina; Ljubljana – Celje, 1941. godina; izveštaj o stanju puteva Dravske banovine, 1933. godina; vodovod Kropa – Kamna Gorica – Celje, 1931. godina; melioracija Ljubljanskog barja, 1937 – 1940. godina; planovi, obračuni, predračuni o gradnji Srpske pravoslavne crkve Ćirilo i Metodije u Ljubljani, 1930–1941. godina; tehnički elaborat za izgradnju pošte u Ljubljani, 1937 – 1940.

godina, vodovodne i druge instalacije Poštanske štedionice, 1938 – 1940. godina u Ljubljani i dokumentacija u gradjevinskom delu radova na stanbenoj zgradi za Poštansku štedionicu, 1938 – 1941. godina; izgradnja starijskih objekata V grupe u Dravskoj banovini, 1930 – 1939. godina; cenovnici gradjevinskih materijala i radne snage za Dravsku banovinu, 1929 – 1942. godina i drugo.

Obaveštajno sredstvo za ileo gradje Fonda je inventar, a za preostali deo gradje Fonda obaveštajno sredstvo su administrativne knjige.

Ministarstvu poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije (1918–1941)

Gradja fonda se odnosi na poljoprivredu, veterinarstvo i stočarstvo, nabavke za potrebe poljoprivrede na račun reparacija. Sačuvani su sledeći materijali: informacije o ekonomskim prilikama u Dravskoj banovini, s. a.; razna prepiske o otpremi stoke iz Hrvatske, Slovenije i Medjunirja i dr., 1920. godina; nepotpun spisak osoblja u veterinarskim ustanovama Slovenije, 1920. godine; Pravila Saveza zadruga za uzgoj priplodne stoke na području Hrvatske i Slovenije, 1926. godina; tabelarni statistički pregledi; godišnji veterinarski izveštaji, materijali o školovanju poljoprivrednog kadra i o poljoprivrednim školama.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo pravde Kraljevine Jugoslavije (1918–1941)

Gradja fonda je kompletno sačuvana i sadrži materijale o kaznenim zavodima i domovima maloletnika; materijale u vezi sa pojedinim sujskim procesima; molbe i druge materijale u vezi sa pomilovanjima, amnestijama, nasledjem, sklapanjem brakova i sl. Razne druge materijale u vezi sa ratnom štetom, eksproprijacijama. U okviru Verskog odeljenja Ministarstva pravde i njegovih odeljaka – Katolički, Pravoslavni i Muslimanski nalaze se materijali o crkvenim imanjima, opravei crkava i crkvenih zgrada, crkvenim školama, odnosima izmedju crkve i države.

Obaveštajno sredstvo su administrativne knjige a za Versko odeljenje popis gradje.

Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije (1919–1940)

U fondu se nalazi gradja Univerziteta u Ljubljani i to: izveštaji o radu, stanju i potrebama; uredbe i izmene i dopune pojedinih fakulteta; predlozi, izmene i dopune budžeta; izveštaji o osoblju i potrebama za nova postavljenja, spiskovi osoblja, o izboru rektora, dekana i nastavnog osoblja. Odluke o dodeli novčanih pomoći radi naučnih istraživanja i radova; odluke o odobrenju i dodeli novčanih pomoći za odlazak u inostranstvo i naučne svrhe i sl.; dosijea srednjih, stručnih i umetničkih škola i akademija sadrže: molbe i odluke u vezi otvaranja i ukidanja škola, razreda i odeljenja, pretvaranja privatnih gimnazija u državne; pravila dječkih učenika, fondova za pomaganje siromašnih učenika, zajednica domova i škola; predlozi i odluke o određivanju školskih oblasti;

tromesečni, polugodišnji i godišnji izveštaji o radu i stanju škola; izveštaji ministarstvih izaslanika o radu škola; izveštaji o ispitima; nastavni programi i planovi; spiskovi udžbenika i odobrenja za upotrebu; zapisnici nastavnih sednica; izveštaji o školskim zgradama i molbe za njihove popravke, izgradnju i zakup.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo saobraćaja Kraljevine Jugoslavije (1919–1944)

U fondu se nalaze materijali o: izgradnji železničke pruge Črnomelj – Vrbovsko; rešenja o obrazovanju odnosno ukidanju Sekcije i prenošenju njenih poslova na Odbor; tehnička i finansijska dokumentacija, 1936–1941. godina za železničku prugu Sv. Janž – Sevnica, 1935–1941. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja Kraljevine Jugoslavije (1929–1941)

U gradji su pronađeni sledeći podaci: molba Obće državne bolnice, Dr. Mihe Kreka, ministra bez portfelja za povećanje kredita i otvaranje namenskih kredita, radi saniranja teškog finansijskog stanja Obće državne bolnice. U elaboratu se detaljno iznose proračuni bolnice "mizerni prihodi", 1936–1939, 1941. godina; odgovor Ministarstva narodnog zdravlja u vezi rekvizicije privatne škole u Mariboru za potrebe bolnice, 1921. godina; izveštaj o zaraznim bolestima u Sloveniji; materijali o zdravstvu i ligijskoj propagandi; pitanje repatriiranja umobolnih invalida iz Beča; rešenje o privremenom osnivanju Zdravstvenog okruga Biežice; podaci o preuzimanju penzionera bivše Austro-Ugarske monarhije i izveštaj o posebnim penzionim fondovima; predlog da se članovi Okružne blagajne za osiguranje radnika u Ljubljani isključe od besplatnog lečenja u Državnoj ambulanti za venerične bolesti; predlog budžeta za 1923. i 1924. godinu; Odluka da se koncesije zubnih telničara u Ljubljani, dobijene od bivše austrijske vlade, poštuju i da se lično ministar zdravlja zamoli da ih uvede u Zakon o zubnim telničarima, 1920. godina; pregledi pojedinih bolesnih, odnosno obolelih i umrlih u Sloveniji, 1920, 1921. godina; spisak društava koja se bave zaštitom dece u Novom Mestu, Hrastniku, Kamniku... 1934., 1940. i 1941. godina; rešenje da se Maribor uvrsti u red mesta čiji se državni činovnici mogu koristiti zajmom iz Fonda za podizanje izgradjivanja stanova za državne činovnike, 1923. godina; zajam zadruzi "Stan in dom" u Ljubljani u cilju potpomaganja nezaposlenih radnika i njihovih porodica, 1927. godina; molba zadruge "Služinjski dom" u Ljubljani za besplatni zajam radi podizanja ženskog skloništa u Ljubljani, 1930. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije (1918–1941)

Gradja fonda predstavlja jedan od najbogatijih i najkompleksnijih izvora za izučavanje stanja privrede u našoj zemlji između dva svetska rata. U fondu se nalazi

gradja Odeljenja za unutrašnju trgovinu, Odeljenja za spoljnu trgovinu, Odeljenja za industriju i zanatstvo. Uprave za turizam, Odeljenja za kreditne ustanove i osiguranje, Odeljenja za stručni nastavu i malo gradje Odeljenja za nadoknadu štete pričinjene ratom.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Uz inventar su kao dopunska obaveštajna sredstva sačinjeni popisi dosijea industrijskih i zanatskih preduzeća i dosijea banaka, štedionica, preduzeća i sl. koji su poslovali na bazi akcionarskog kapitala i dosijea škola. U popisu dosijea zastupljen je teritorijalni princip, odnosno abecedni redosled mesta, sedišta firmi, akcionarskih društava i škola.

Ministarstvo šuma i radnika Kraljevine Jugoslavije (1918–1941)

Gradja se najvećim delom odnosi na oblast šumarstva. To su pre svega podaci o goletima i pošumljavanju istih, podaci o šumskim rasadnicima, privatnim i opštinskim šumama koje su stavljene pod državni nadzor, državnim šumama, lovištima, šumskim požarima, šumskim pilanama, šumarskim zgradama, fondu za pošumljavanje i sl. U inventaru fonda, između ostalog nalaze se materijali Direkcije šuma u Ljubljani, 1923–1926. godina; izveštaji šumskih uprava o objektima (zgrade, ceste, železnice) sa kojima raspolažu, o njihovoj očuvanosti i predlozima mera za dalje korišćenje i održavanje; zahtev za izgradnju šumarskih kuća u Martiničku i Opatovoj gori, o kulpovini zgrada za šumsku upravu u Kranjskoj gori i za Direkciju šuma u Ljubljani; dokumentacije o licitacijama železničkih pragova kod Šumske uprave u Kostajnici za žičanu Mačkovec, 1927. godina; dokumentacija o markiranju turističkih puteva u državnim šumama; kolandacija Petline – Mežaklja, opravka puteva Jerka – Slap Savice, 1924., 1929. i 1930. godina; dokumentacija o kolandaciji mosta na Ledavi i o pomoći u gradnji šumskim upravama, organizacijama i pojedincima prilikom opravke i obnove objekata stradalih u poplavi (mostovi, škole, društveni domovi i sl.), 1927. godina; podaci o tehničkom i drugom osoblju, regulisanju prinađenosti, obezbeđenju stručnog kadra za veleposede, povećanju broja osoblja i obezbeđenju kadra za izradu planova eksploatacije šuma u Delničama, 1919, 1923–1929. godina; dokumentacija o osnivanju niže lugarske škole u Mariboru i predaje iste banskoj upravi, 1929. i 1930. godina; zahtev Direkcije šuma u Ljubljani za povećanje kredita za socijalno osiguranje radnika i bolničku kasu; zahtev za povećanje potpornog fonda za odgoj dece šumarskih činovnika u Sloveniji; statistički podaci o šumama i šumskoj privredi sa teritorije Direkcije šuma u Ljubljani 1919–1928. godina; materijali o nacionalnim parkovima, određivanje terena za nacionalne parkove i trebovanje kredita za uređenje "Triglavskih jezera", teritorije planina "Pri utah" i "Pri sedručah" jezera, 1928. i 1929. godina; materijali Direkcije šuma u Ljubljani o eksploataciji šuma (pregled šuma po mestima, zahtevi za seču, kulpovina drva, spisak industrijskih preduzeća itd., 1919–1930. godina; materijali Šumske uprave na Bledu, Boli, Bistrici, Kranjskoj Gori o eksploataciji šuma. Delimični podaci o broju pilana i strugara i o njihovim kapacitetima i o njihovim kapacitetima i o godišnjoj preradi gradje na teritoriji Slovenije 1924–1928; materijali o podeli šuma na pilane i strugare u Ma-

ribojskoj oblasti, 1927. godina; materijali o uredjenju odnosa i izdavanju servituta pod zakup, izdavanje dozvole za besplatnu popašu, sečenje listnika i naplata takse za popaše, 1919 – 1930. godina; podaci o eksploataciji sa elaboratom o vrednostima pokretnog i nepokretnog imanja "Veškog fonda" u Sloveniji 1919 – 1929. godina; materijal o kupoprodaji šuma 1920 – 1930. godina; materijal o davanju zemljišta u zakup hotelu "Sv. Janez" u Boli, Bistrici, 1923 – 1930. godina; materijali o kreditima za melioraciju planinskih pašnjaka u Sloveniji, 1927. godina; materijali o skidanju sekvestra sa veleposade u Sloveniji, 1925. godina; materijali o sprovođenju agrarne reforme u Sloveniji; podaci o pošumljavanju, nagradama osoblja za rad na pošumljavanju i podizanju telegrafске linije od Mizlog studenea do Bleda u cilju uspešnijeg rada na pošumljavanju, 1924., 1930., 1941. godina; izveštaj o stanju šumskih rasadnika; trebovanje kredita za rad postojećih i podizanju novih šumskih rasadnika, nabavka semena i pregledi sadnica u šumskim rasadnicima, 1921 – 1929. godina; podaci o šumskim požarima na teritoriji Direkcije šuma u Ljubljani, 1921., 1927., 1929., 1930. godina; materijali u lovu za matibojsku i ljubljansku oblast, 1919 – 1930, 1938. godina; materijali o riharstvu, 1921 – 1930. godina; "Stručni radovi kandidata za polaganje ispita o eksploataciji šuma i pošumljavanju"; materijali o razvitku šumaštva u Sloveniji", 1924. godina i "Dnevnik o stanju šuma i eksploataciji na području Šumske uprave Velike Nedelje, srez Ptuj, 1929. godina; materijali Šumske uprave Kranjske gore i Bohinjske Bistvice o količini i vrsti divne mase, o planu godišnje eksploatacije, planu pošumljavanja, o šumskom rasadniku, poljoprivrednom zemljištu itd., 1926 – 1937. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije (1919–1941)

Gradja fonda je veoma fragmentarno sačinjana. Od interesa za istoriju Slovenije u gradji fonda su sačinjeni sledeći materijali: kandidatske liste Deželne vlade Slovenije i Dalmacije; izveštaji o potvrđenim kandidatskim listama i o pripremama za izhore 1920. godine; izborni materijali Ljubljanske oblasti i glasački spiskovi; kandidatske liste za Narodnu skupštinu, oblasne i sveske skupštine (okolini Maribor, grad Celje, Radovljica i dr.), 1924. godina; glasački listovi po srezovima Dravske banovine, 1939. godina; proglasi, Lecii elaborati, interpelacije narodnih poslanika i dr. materijali o radu Partije; o komunističkoj štampi; spiskovi komunista i španskih boraca; podaci o Borisu Kidriču, 1920 – 1941. godina; izveštaj Predstojništva gradske policije iz Kranja o delovanju nemačkih organizovanih grupa, 1923 – 1941. godina; dosijea društava, udruženja, klubova, saveza; materijali o organizaciji Velike županije Mariborske oblasti i Dravske banovine, 1929 – 1941. godina; podaci o raznim slovenačkim listovima, 1921 – 1929. godina; materijali o Međunarodnoj izložbi i sajmovima u zemlji i inostranstvu 1921 – 1926. godina; izveštaji o pebisecitu u Koruškoj, spiskovi sa podacima o raznim licima, 1919 – 1922. godina; spiskovi Dravske banovine lica u pritvoru za II i III 1930. godina i juli 1931., 1932., 1933. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Centralna uprava za trgovački promet sa inostranstvom (1919–1921)

U fondu se nalazi gradja o privrednim odnosima sa raznim zemljama; carine, banke, trgovačka i zanatlijska udruženja, savezi i komore; materijali Podružnice u Ljubljani o poslovanju Ljubljanske kreditne banke 1919 – 1921. godina; nabavei namirnice za potrebe unutrašnjeg tržišta, 1920 – 1921. godina; materijali o kvalitetu robe, o plenidbi, prekupcima, o ograničavanju uvoza – izvoza, o izdavanju dozvola strancima, o lošem poslovnom odnosu sa stranim firmama o zapostavljanju pojedinih podružja (Štajerska, Prekomurje) 1919 – 1921. godina; materijali podružnica u Ljubljani; o uvozu iz Austrije – 1919–1921. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ured za kontrolu cena pri Ministarstvu trgovine i industrije Kraljevine Jugoslavije (1940–1941)

U maloj količini gradje fonda od svega 2,40 d.m. nalaze se dosijea trgovačkih firmi Dravske banovine, 1940., 1941. godina; dosijea trgovačkih firmi galanterijske i mešovite robe, 1940. i 1941. godina; dosijea trgovačkih firmi: pilana, ugljenokopa, društava i zavoda za eksploataciju i promet uglja u Dravskoj banovini, 1940 i 1941. godina; dosijea trgovačkih firmi – gvozdjarske radnje, 1940. i 1941. godina; dosijea trgovačkih firmi kože, gume i obuće, 1940. godina; dosijea trgovačkih firmi hemikalija, 1940. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Centrala industrijskih konpiracija Kraljevine Jugoslavije (1927–1941)

Gradja sadrži materijale Udruženja industrijalaca za Savsku, Dravsku i Vardarsku banovinu, 1934, 1936 – 1938., 1940. i 1941. godina; gradju u vezi osnivanja, podizanja, proširenja, dozvole za rad, registracije preduzeća, firmi i fabrika u Dunavskoj, Dravskoj i drugim banovinama, 1933., 1935 – 1940. godina; materijale u vezi nelegalnih utakmica po preduzećima na teret Dunavske, Dravske i dr. banovine, 1935 – 1939. godina; materijale u vezi deviznog prometa, zahtevi za izdavanje dozvola za uvoz – izvoz od Narodne banke radi obehedjivanja deviza i dr. na teritoriji Dravske banovine, 1935., 1936., 1938. – 1940. godina; materijali u vezi smanjenja carina, oslobođenja od carina, dozvole za uvoz – izvoz, 1923 – 1928., 1931 – 1933., 1936 – 1940. godina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Državna hipotekarna banka (1918–1946)

Državna hipotekarna banka preko svojih filijala od kojih je jedna bila u Ljubljani, obezbeđivala je sredstva i nikovala državnim, javnim i samopravnim fondovima, depozitima i kapitalima sudskim i pupilnim, primala pod interes uloge za štednju tekućih i žiro računa, eskonta i reeskonta, kratkoročnih lombardnih zajmova na bazi državnih i državom garantovanih hartija od vrednosti, de-

lovanjem novčano — hipotekarskih zajmova, odobravanjem dugoročnih kredita hipotekarnih na bazi nepokretnosti, zajmova vodnim i zemljoradničkim zakupnima, banjama i sl. izdavanje založnice i obveznica i obveznica na bazi dugoročnih zajmova i drugo. U fondu se nalazi dosta gradje koja se odnosi na plasiranje kapitala u Sloveniju od 1918 — 1946. godine preko Glavne filijale u Ljubljani.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Rotary International (1928—1940)

Sačinjava je gradja rotary klubova u Kranju, Ljubljani i Mariboru i to: zapisnici sednice Upravnog odbora; nedeljni i mesečni izveštaji o radu Kluba; izveštaji o novo-primitljenim članovima; spisak članova Kluba; razni podaci o članstvu; prepiska guvernera sa Klubom i prepiska Kluba sa inostranim klubovima.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo finansije Vlade FNRJ (1946—1951)

Gradja se odnosi na prikupljanje državnih prihoda (u obliku poreza, carina i taksa), izrade budžeta, na planiranje saveznog i republičkih budžeta, analize njihovih ostvarenja, sastavljanje finansijskih i kreditnih planova i deviznog plana, plana poreza, izvršenje plana državnih prihoda, unutrašnji platni promet sa inostranstvom, devizno poslovanje, o delatnosti republičkih ministarstva.

Obaveštajno sredstvo su administrativne knjige Fonda i popis gradje.

Ministarstvo industrije Vlade FNRJ (1944—1951)

Gradja pruža podatke o nacionalizovanim firmama, industriji građevinskog materijala, drvenoj industriji, industriji papira, stamparijama, tekstilnoj industriji, industriji kože, gume i obuće, prehrambenoj industriji, industriji drvana. Sačinjavani su revizioni i drugi izveštaji i bilanci preduzeća raznih industrijskih grana; pregledi "računa pričuva za izjednačavanje cene" republičkih preduzeća; popisi i procena investicije preduzeća — po industrijskim granama; materijali o reparacijama i restitucijama; popisni listovi za tvornice i radionice (industrijske i zanatske radnje) vanredni popis radi obnove zemlje (po industrijskim granama); izveštaji o obnovi za industrijske grane, generalni plan industrializacije i drugi materijali iz oblasti industrije.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo lake industrije Vlade FNRJ (1948—1950)

Ministarstvo je bilo plansko — direktivni organ Vlade FNRJ koje je rukovodilo celokupnim razvojem privrednih grana koje su potpadale u njegovu nadležnost. Materijali se odnose na proizvodnju kamiona fabrike "Tezno" kod Maribora u 1945. godini; materijali o predilnici i

tkačnici u Trzinu; bilanci i završni računi generalnih i glavnih direkcija i revizioni nalazi u preduzećima generalnih i glavnih direkcija; plan izvoza i uvoza; plan radne snage i kadrova; bilanci izvršenja plana po obimu i asortimanu prehrambene industrije; sumarni pregledi realizacije proizvodnje i kretanja zaliha prehrambene industrije; rezultati popisa poljoprivrednih mašina, sprava, alata. Planovi proizvodnje inostrane kože i gume; statistički podaci — tehnički normativi utroška, normativi radne snage i vrednosti po strukturi planske cene koštanja preduzeća, materijali o kapitalnoj izgradnji.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo teške industrije Vlade FNRJ (1948—1950)

U fondu se nalazi arhivska gradja koja se odnosi na Sloveniju kao napr. zapisnici i zaključci sa sastanaka kolegijuma o raznim pitanjima vezanim za pojedine preduzeća iz nadležnosti Ministarstva; materijali o eksploataciji zemljišta za podizanje preduzeća i fabrika; materijali o učešću čehoslovačkog kapitala i kapitala ostalih evropskih država u jugoslovenskoj privredi; prepiska Borisa Kidriča i čehoslovačkog ambasadora u Beogradu; revizioni — kontrolni nalazi naučnih instituta; zbirni bilanci i završni računi preduzeća; planovi proizvodnje; dodela reparacionog materijala; kapitalna izgradnja erne metalurgije, motorne industrije, elektroindustrije, poljoprivrednih mašina i dr.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstvo rudarstva Vlade FNRJ (1945—1950)

Gradja fonda koja se odnosi na Sloveniju je sledeća: materijali u ratnoj šteti metalnih rudnika i topionica i ugljenokopa, planovi proizvodnje rudnika i preduzeća erne metalurgije; materijali o radu, proizvodnji, proizvodnim mogućnostima i proizvodnim zadacima; analize manganove rude i rudnika i tipioničarskih preduzeća erne metalurgije; materijali o osnivanju, radu, primrdnoj likvidaciji pojedinih rudnika i topioničarskih preduzeća erne metalurgije; revizioni nalazi o izvršenim revizijama finansijskog poslovanja rudnika i preduzeća obojenih metala; odobreni završni računi rudnika i topionice obojenih metala; materijali o proizvodnji i preradi nafte; materijali o proizvodnji metala.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Ministarstva za federalne jedinice (1945—1946)

Ministarstva federalnih jedinica funkcionisale su kao politička ministarstva, iako su istovremeno obavljala i druge poslove opšte uprave, kao veza između federalnih i saveznih organa do usvajanja Ustava od 31. I 1946. godine. Gradja fonda je fragmentarna. Sačinjavaju je oko pola fascikle gradja koja se odnosi na Sloveniju i to materijali: o razgraničenju nadležnosti između saveznih i federalnih vlasti; Uputstvo Predsedništva AVNOJ—a o obrazovanju vlade federalnih jedinica; zapisnici sa sednice Državne komisije za repatrijaciju i zapisnici sednice sa pred-

stavnicima federalnih jedinica; raspisi, prelistavke i sl.: podaci o trebovanju i snabdevanju stanovništva hranom i odećom i industrije sirovinama; podaci o obezbeđenju skladišnog prostora, određivanju cena proizvoda, traženju kadrova za potrebe Slovenije.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju (1945–1948)

U fondu je sačuvana gradja koja pruža podatke o protestu Francuske ambasade zbog konfiskacije poseda u Sloveniji; o pregledu stanja zemljišnog fonda agrarne reforme u Sloveniji i drugim republikama; o položaju kolonista iz Slovenije u Vojvodini; o obustavljanju kolonizacije iz Slovenije; predmeti o dodeli zemlje kolonistima iz Slovenije; spiskovi vraćenih molbi agrarnih interesata Slovenije; spiskovi odustatih od kolonizacije Slovenije i spiskovi grupa preseljenih iz Slovenije.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Savet za poljoprivredu i šumarstvo Vlade FNRJ (1950–1953)

Gradja fonda obuhvata gradju Povereništva poljoprivrede NKOJ-a 1944–1945. godina; Ministarstvo poljoprivrede DFJ, 1945–1946. godina; Povereništvo šumarstva NKOJ-a, 1944–1945. godina; Ministarstva šumarstva DFJ, 1945–1946. godina; Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva FNRJ 1946–1947. godina; Ministarstvo poljoprivrede FNRJ 1948–1950. godine; Ministarstva šumarstva FNRJ 1948–1950. godine; Savet za poljoprivredu i šumarstvo Vlade FNRJ 1950–1953. godina. Ovdje nalazimo materijale komisija i preduzeća iz oblasti poljoprivrede; materijale iz oblasti šumarstva; o kreditu iz fonda za obnovu šuma, lovni, o stanju šuma i šumske privrede; podaci o suzbijanju raznih biljnih holesti; podaci o stoci i o veterinarskoj službi; podaci o stanju i problemima poljoprivrednih škola i tečajeva i o poljoprivredi uopšte.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Privredni savet Vlade FNRJ (1944–1953)

Najvažnija funkcija Privrednog saveta Vlade FNRJ jeste da koordinira rad saveznih organa uprave iz oblasti privrede. U njegovom delokrugu bili su svi upravni poslovi privrede a do 1951. godine odnosno osnivanje Savezne planske komisije i koordinacije rada privrednih saveznih organa uprave po pitanju planskog usmeravanja razvoja pojedinih delatnosti. Svoju funkciju obavljao je preko Komisije za privrednu obnovu zemlje, koja je radila pod neposrednim rukovodstvom predsednika Privrednog saveta (Kidriča), Komisije za zadugarstvo, Komisije za reviziju glavnih projekata i Privremene koordinacione komisije za pitanja stranog kapitala. Gradja održava stanje i prilike u privredi u prvim posleratnim godinama. Ova dokumentacija pruža dragocene podatke za istraživanje na tom polju. Sačuvan je i dokument "Uputstvo o osnivanju radničkih saveta" koji potiču iz vremena kada počinje nov način privredjivanja i novih odnosa u društvu

i u privredi, period socijalističkog samoupravljanja. Kabinet (4 fascikle) sadrži: preglede o izvršenju pocele kredita, proizvodnja i distribucija lekova, izveštaje i zapisnike o platnom sistemu, podatke o problemima platnog fonda, elahorata iz raznih oblasti privrednog života, materijali u vezi nabavke sirovina iz uvoza; pisma; dopise, elaborate, izveštaje, molbe, obaveštenja (mahom iz Slovenije) upućeni na ličnost B. Kidriča (od Čolakovića R., E. Kardelja, Miroslava Krleža, Jakova Blaževića i dr.). U ostaloj gradji fonila nalazi se: "Plan investicija za 1952. godinu" (ohrazloženje, kreditiranje, finansiranje investicija, pregled investicionih radova, analize investicione izgradnje "Situacioni i operativni planovi fabrika, tvornica i dr."). Planovi dostavljeni na pregled Komisiji za reviziju projekata pojedinih fabrika u Sloveniji; "Izveštaji i drugi podaci o gradjevinskom materijalu" NR Slovenije; izveštaji o proizvodnji i raspodeli gradjevinskog materijala, obaveštenja o stanju opreme, o izvozu drveta, o proizvodnji uglja i sl.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Savezna planska komisija (1946–1951)

U inventaru fonda pronađena je gradja Željezničke uprave u Ljubljani o obnovi i izgradnji saobraćaja (planovi rada i potrebnih sredstava za obnovu železničkih objekata – pruga, mostova, stanica, radionica, magazina, preduzeća i dr.) u 1946. godini; materijali (preписка, predlozi, zahtevi, obrazloženja, rešenja, izveštaji, redje projekti, skice, predračuni i tehnički opisi) o finansiranju obnove i izgradnje rudnika uglja i preduzeća rudarsko-metalurških i nemetala, o raspodeli kredita iz Fonda za obnovu i pomoć postradalim krajevima na teritoriji Slovenije; o mogućnosti angažovanja slovenačkih iseljenika u Americi u obnovi i razvoju Slovenije; pregled obnove privrede Slovenije posle I i II svetskog rata; pregled potreba i mogućnosti racionalnog sprovođenja obnove Slovenije u sklopu privrednog plana – 1946. godine, opšti investicioni kreditni plan obnove Slovenije za 1946. godinu; materijali o ratnoj šteti; potrebe, mogućnosti i programi obnove i izgradnje puteva, mostova, stambenih zgrada, naselja, hidrotehničkih objekata; pregled izvršenih radova i utrošenih investicionih sredstava za 1945–1947. godinu; o raspodeli kredita za obnovu šumsko-industrijskih preduzeća u Sloveniji, o utrošku sredstava iz fonda za obnovu i pomoć postradalim krajevima; o ratnoj šteti i njenoj naknadi putem restitucije i reparacija; tabele, planovi, pregledi, obrazloženje i sl. o elementima propoređe društvenog produkta i nacionalnog dohotka, finansijski planovi i sl. za Sloveniju 1949–1951. godina. Predlog zakona o 5-godišnjem razvitku NR Slovenije u svim delatnostima i tabele pregleda izvršenja industrijske proizvodnje i investicija Slovenije u petogodišnjem planu sa obrazloženjem, 1950. godina; analiza privrednog stanja NR Slovenije u 1946. godini; tabele planova proizvodnje, eksploatacije, kapitalne izgradnje i potreba materijala i opreme za razne delatnosti u privrednom planu NR Slovenije za 1948. godinu sa obrazloženjem; pregled izvršenja plana kapitalne izgradnje Slovenije u I polugodju 1948. godine; tabelarni pregledi izvršenja privrednog plana NR Slovenije za 1949. godinu u vezi proizvodnje, eksploatacije, investicija, kadrova, cena, amortizacije, finansiranja i sl. u raznim delat-

nostima; tabele planova potreba preduzeća industrije metala; prerade metala po količini i vrednosti proizvoda raznih grana, 1950. godina (za Sloveniju) o elektroindustriji, poljoprivredi i sl.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Reparaciona komisija (1945–1954)

U fondu se nalaze materijali tri institucije i to: Državne komisije za ratnu štetu; Zavoda za reparaciona potraživanja i Reparacione komisije Vlade FNRJ. Od područnih organa Reparacionog zavoda i Reparacione komisije nalazi se arhivska gradja Prijemnog centra Jesenice. Gradja je uglavnom srednjena dosijejski: dosijea prijave ratnih šteta, dosijea likvidacije neprijateljske imovine i dosijea korisnika reparacione i restitucione robe (u okviru računovodstvene gradje).

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda i 15 raznih registara kao pomoćna obaveštajna sredstva.

Savezna komisija za popis žrtava rata (1941–1945)

Reč je o kartotezi koja je uradjena 1964. godine na osnovu popisa žrtava rata. Kartoni žrtava sadrže podatke o žrtvi, izvršiocu zločina, načinu izvršenja zločina, članovima domaćinstva i podatak za lice koje je prijavilo zločin. Kartoteka je radjena na osnovu popisa iz 1964. godine i sredjena po republikama. Na Sloveniju se odnose fascikle br. 1684 do 2094.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Američki komitet za pomoć Jugoslaviji (1944–1948)

Gradja fonda održava aktivnosti naših iseljenika u SAD za vreme Drugog svetskog rata i aktivnosti vidjenih članova Komiteta kao Luj Adamiča, koji je bio i predsednik Ujedinjenog odbora Jugoslovena od 1943. godine. Adamič je, kao što je i poznato, neumorno radio na upoznavanju američke i svetske javnosti sa stvarnim stanjem u Jugoslaviji i pravnim ciljevima NOB-e. Sačuvani su govori, članci, bilteni, brošure, plakati, leci o teškom stanju u Jugoslaviji, kao posledici ratnog i okupatorskog delovanja i materijali o konkretnim akcijama prikupljanja pomoći Jugoslaviji, bilo novčane ili u odeći, obući, hrani, lekovima i sl.

Ukupna količina gradje je 32 fascikle, nesredjena je i bez popisa.

Ured za doseljenike – oblast severoistočne Evrope sa sedištem u Lodžu (1940–1944)

Gradja sadrži dosijea Slovenaca koji su u jesen 1941. godine preseljeni iz tzv. pogranične zone kod Brežica u razne logore Rajha (225 dosijea). Također se nalaze i dosijea iseljenika iz Donje Stajerske i delimično iz Gorjenske, bilo da su prisilno iseljeni iz okoline Brežica, ili su se javili kao dobrovoljci za rad kao i 25 dosijea

Folksdojčera koji su se iselili od 1941. godine do 1943. godine iz Kočevja.

Obaveštajno sredstvo je popis gradje.

Vlada FNRJ – Predsedništvo vlade (1944–1953)

Gradja Predsedništva vlade odnosi se na dokumentaciju vezanu za rad i delovanje Edvarda Kardelja u periodu 1945 – 1950. godine u količini od osam kutije odnosno fascikli Kabinete E. Kardelja. S obzirom na raznovrsnost funkcije koje je u tom periodu obavljao gradja je, kako po vrsti tako i po sadržaju, veoma raznovrsna. Posebno treba istaći gradju (zakonska i podzakonska akta) koja se odnose na zakonodavni rad Skupštine i Vlade u periodu konstituisanja socijalističke Jugoslavije i izgradnje narodne vlasti. Medjunarodna saradnja nove Jugoslavije nalazi svog odraza i u gradji Kabineta Edvarda Kardelja, bilo da se radi o izveštajima političkih predstavništva i delegacije iz inostranstva, notama, informacijama, intervjuu za štampu E. Kardelja u vezi rada Vijeća petorice ministara u Londonu i djelovanje jugoslovenske delegacije na zasjedanjima, probleme Trsta, Istre i otoka, internacionalizacije Dunava ili o problemima ekstradicije ratnih zločinaca, repatrijacije, reparacija i restitucije. Sporadična ali veoma vredna gradja govori o delovanju posleratne političke emigracije, građanskih stranaka i pojedinaca (Hrvatska seljačka stranka, Stepinac, Zemljoradnička stranka).

Od gradje pomenut ćemo posebno: zapisnike, zaključke i izveštaje sa sastanaka Privredne komisije za Slovensko primorje, Trst i Istru pri Savezničkoj vojnoj upravi u Trstu (1945. i januar 1946. godine), zapisnik Komisije Julijske krajine za ratni plen (1946), izveštaj Ministarstva za novooslobodjene krajeve o snabdevanju, obnovi, izgradnji, optantima i sl. u Istri i Slovenačkom primorju (1949), prepiska, rezolucije, memorandum u vezi rada Konferencije ministara spoljnih poslova u Londonu i Parizu po pitanju Trsta, Istre i otoka, privredno-političkog i zdravstvenog stanja, poštansko-čekovnog prometa u zoni "B", delatnosti Dr Jure Koca u izbeglištvu po pitanju Trsta i u združenju "Slobodne Jugoslavije"; rezolucija Saveza jugoslovenskih iseljenika Austrije o zadacima Saveza prema domovini i o Istri i Trstu upućena vladama SSSR-a, Velike Britanije i SAD; o stanju privrede u Prekomurju; Uredba o osnivanju Poljoprivrednog fakulteta u Ljubljani sa obrazloženjem (1947); materijali o Slovenačkoj filharmoniji i njenoj koncertnoj postavi; o izgradnji domova za stare i omladinu u Ljubljani; izveštaj o radu Oslobođilne fronte Slovenije za 1949. godinu.

U ostalom delu fonda nalazi se dosta gradje od interesa za istoriju Slovenije kao napr.: o zaštiti nacionalnih prava Slovenaca i Hrvata u Austriji, dvovlasničkim imanja i izdavanja propusnica u pograničnim krajevima; zapisnici i zabeleške sa sednica Ekonomske i Pravne potkomisije Mešovite jugoslovensko – italijanske komisije za procenu imovine, prava i interesa italijanskih državljana na teritoriji koja je ustupljena FNRJ Ugovorom o miru sa Italijom kao i o imovini na starom području Jugoslavije, predlozi sporazuma o snabdevanju STT električnom energijom, o železničkom saobraćaju i regulisanju medjusobnih interesa na teritoriji STT iz-

među savezničkog višernog komandanta na Sredozemlju i vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije; zapisnici sa sednica i sastanka Savezničke i Jugoslovenske vojne uprave i njihovih komisija i potkomisija (1947); medbe, izveštaji i prepiska po pitanju odnosa sa savezničkim vlastima i ponašanju istih prema našem življu kao i protesti i sukobi u vezi s tim; imovinskog regulisanja optanata, regulisanju platnog i robnog prometa, snabdevanje, suzbijanje nezakonite trgovine, obnove privrede kao i izveštaj o stanju u novooslobodjenim krajevima; prepisi rešenja o eksproprijaciji koja je izdavala Vlada NR Slovenije po vlašćenju Vlade FNRJ (1947–1953); originalna rešenja o osnivanju preduzeća, instituta i drugih ustanova opštedržavnog značaja sa teritorije Slovenije i njihovoj predaji republici.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Savezno izvršno veće (1953 – ...)

Kroz sedničke materijale SIV–a i Koordinacionog odbora SIV–a 1953 – 1975., može se pratiti aktivnost E. Kardelja u funkciji potpredsednika SIV–a i predsednika Koordinacionog odbora. Napomenula bi posebno izveštaj Kardelja o situaciji oko Tršćanskog pitanja podnetog na XIV sednici SIV–a od 15. X 1953. godine.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (1943–1948)

Gradja fonda sadrži dokazne materijale o izvršenim zločinima na teritoriji Jugoslavije i logorima u zemlji i van zemlje. Sačuvane su prijave zločina, iskazi svedoka i oštećenika, spiskovi žrtava i oštećenika, originalna akta okupatorskih vlasti i sl. kao dokazi za izvršavanje svih vrsta zločina. Znatna deo gradje odnosi se na zločine u Sloveniji: ubistva, odvođenje u logore, nasilno izseljavanje, germanizacija, uništenje imovine i sve ostale vrste zločina.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (1945–1959)

U gradji fonda nalazi se znatna količina gradje koja se odnosi na Sloveniju, a nastala je radom organa Socijalističkog saveza i njegovih radnih tela. Sačuvani su materi-

jali Glavnog odbora Socijalističkog saveza NR Slovenije u gradji sledećih radnih tela Saveznog odbora Socijalističkog saveza i to: Komisija za narodnu inspekciju, Komisija za komunalna pitanja i lokalnu privredu, Komisija za agitaciju i štampu, Komisija za ideološko – vaspitni rad, Komisija za socijalno – zdravstvena pitanja, Komisija za poljoprivredu i zaštitarstvo, Komisija za poštomlavanje, Uprava za radne brigade, Organizaciona komisija, Komisija za plan i evidencije, Izborna komisija, Komisija za odlikovanja, Komisija za takmičenje i nagradjivanje, Komisija za društveno upravljanje, Komisija za društvene organizacije, Komisija za rad među ženama, Komisija za idejno – vaspitni rad i Komisija za kulturno – prosvetni rad.

Od gradje organa Socijalističkog saveza NR Slovenije sačuvani su stenogrami i zapisnici Predsedništva Glavnog odbora Socijalističkog saveza (1953–1959), izveštaj Nadzornog odbora Socijalističkog saveza (XII 1955), materijali sa Plenuma Glavnog odbora Socijalističkog saveza (VI 1958, III 1959), izveštaj o radu Organizaciono – političkog sekretarijata Glavnog odbora Socijalističkog saveza (II 1959), stenogrami, zapisnici i izveštaji u radu Oslobođilne fronte Slovenije u 1952. godini i zapisnik sa sastanka Oslobođilne fronte Slovenije (III 1953.). Sačuvani su i organizacioni izveštaji o radu Socijalističkog saveza Slovenije.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Savet za preradivačku industriju Vlade FNRJ (1950–1951)

U gradji Kabineta sačuvani su: normativi ntroška materijala za vojne šatore; pregledi proizvodnje kamiona za vojne potrebe; pregled planova proizvodnje i materijalnog obezbeđenja; podaci o organizaciji Saveta za preradivačku industriju NR Slovenije i njegovih generalnih i glavnih direkcija; materijali o sporu šumskog industrijskog preduzeća u Dravogradu i preduzeće Kamnik oko neispunjenju ugovora; pregledi škola po strukama; podaci o ntrošku investicionih sredstava za niže i srednje stručne škole i domove; dosijea stipendista predloženi za studije u inostranstvu od strane Komiteta za lokalnu industriju NR Slovenije; analize proizvodnje grupe za hemijsku industriju, industriju odeće i obuće, metalopreradivačku industriju, drvenu industriju i grupe za izvoz i sajmove; podaci o izvozu i planovima opreme; podaci o isporučenim artiklima; primedbe na plan raspodele i raspodele rezervi; o raspodeli investicionih kvota; o raspodeli deviza; o investicionoj problematici i dr.

Obaveštajno sredstvo je inventar Fonda.

Pregled arhivskega gradiva kontrarevolucije in drugih fondov, sprejetih od Republiškega sekretariata za notranje zadeve SRS

Pavla Mrdjenovič

Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG) hrani med drugim tudi gradivo slovenske kontrarevolucije in nekaterih civilnih ustanov. Del gradiva je zbral Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani, drugi del pa je arhiv IZDG prevzel leta 1970 od Republiškega sekretariata za notranje zadeve. Gradivo šteje 174 fasciklov – 12 tekočih metrov, zvečine iz obdobja 1943–1945 in obsega naslednje fonde:

Slovensko domobranstvo (SD)
Slovenski narodni varnostni zbor (SNVZ)
Gorenjsko domobranstvo (GD)
Policijski varnostni zbor (PVZ)
Pokrajinska uprava
Informativni inrad
Narodnostni referati
Tajna obveščevalna služba (TOS)
Milizia volontaria antikomunista (MVAC)
Škofijska dobrodelna pisarna (ŠDP)
Slovenska ljudska stranka (SLS)

Slovensko domobranstvo

Ustanovljeno je bilo 6. decembra 1943 z odredbo Vrhovnega komisarja operacijske cone Jadransko primorje Friedricha Rainerja, prve enote pa so iz nekdanjih belogardističnih posadk dejansko nastale že septembra. Za organizacijo in izvajanje nalog je po nemških navodilih skrbel organizacijski štab s polkovnikom Krenerjem na čelu. Razdeljen je bil na več odsekov in je bil preko Aufbaustaba für Slowenisches Landeswehr podrejen Operativnemu štabu za boj proti partizanom. Osnovna enota je bila četa, ki je štela 120 do 170 mož in je delovala kot posadka ali del večje bojne enote. V začetku je domobranstvo financirala pokrajinska uprava v Ljubljani, od 1. januarja 1944 naprej pa višji vodja SS in policije Erwin Rosener.

Gradivo, ki obsega 53 fasciklov, se začne z zbirko navadnih in zaupnih naredb poveljnika organizacijskega štaba iz leta 1943, 1944 in 1945. Zaupne naredbe obravnavajo predvsem vojaške zadeve: priznanja činov, razravnava, piemestitve, ustanovitve enot; navadne naredbe, povelja, piemestitve, predpise, pohvale enot in posameznikov, razna navodila, različne in kazni. Sledi zbirka strogo zaupnih in navadnih okrožnic iz leta 1943, 1944 in 1945 različnih provenienc, ki so razvrščene po kronološkem redu. Vsebinsko okrožnica je zelo raznolika in obsega nemška povelja in navodila, ki jih je organizacijski štab moral posredovati enotam slovenskega domobranstva glede organizacije in delovanja enot. Med zanimivejšimi je zaupna okrožnica št. 2392 o domobranski prisegi s tekstom prisega in načrtom prireditve na ljubljanskem stadionu 20.

apila 1944. Iz zaupne okrožnice št. 2716 pa izvemo, kakšne so bile naloge organizacijskega štaba: "nabiranje, uvrščanje, vežba, oprema in oskrba Slovenskega domobranstva". v naslednji točki pa je izrecno poudarjeno, da je pošiljanje čet v borbo naloga nemškega štaba za vodstvo borbe proti partizanom, oskrba enot pa je stvar Aufbaustaba.

Sledi gradivo odsekov organizacijskega štaba (oborožitvenega, intendantskega, propagandnega, sodnega, verskega, zdravstvenega, sprejemnega, tehničnega) – tu so predvsem dopisi z drugimi enotami in odseki, seznanjeni in potrjena. Največ gradiva pripada obveščevalnemu odseku (12 fasciklov): obveščevalna poročila četnih obveščevalcev o razmerah in dogodkih v domobranskih enotah, poročila obveščevalnih centrov o premikih partizanov, o tereneh, spiski sumljivih in aretiranih domobrancev, kartoteke večine partizanskih enot z bolj ali manj popolnimi seznanji borbe.

Sledi 30 fasciklov gradiva posameznih večjih ali manjših organizacijskih enot – bataljonov, bojnih skupin, udarnih bataljonov in čet. Višje enote so bile večkrat reorganizirane in ohranjenega je malo gradiva, medtem ko ga je pri nekaterih četah nekaj več (2 fascikla, lahko pa samo nekaj listov). Tu najdemo sezname moštev, naredbe in okrožnice organizacijskega štaba, dopise, obveščevalna poročila, plačilne sezname. Zadnja dva fascikla obsegata podpisne pole, ki so jih morali domobraneci podpisati ob domobranski prisegi in so razporejene po abecednem redu.

Slovenski narodni varnostni zbor (SNVZ)

Ustanovljen je bil 26. novembra 1943 z dopisom Odiela Globočnika, višjega vodje SS in policije v operacijski coni Jadransko primorje. Formalno ga je vodil organizacijski štab s polkovnikom Antonom Kokaljem na čelu, v resnici pa je bil podrejen Globočniku. Kljub pomoči Slovenskega domobranstva je zbor ostal številčno šibak, njegova osnovna enota pa je bila četa.

Ohranjenega je 12 fasciklov gradiva iz Primorske za leto 1944 in 1945. Čeprav ni popolno, je iz njega vedno razvidna osnovna organizacija SNVZ.

Prva dva fascikla obsegata redne in zaupne naredbe inšpektorja SNVZ ter dopise poveljnikov in štabov skupin ter čet. V zvezi z ustanovitvijo SNVZ se je ohranil Globočnikov dopis Kokalju, kjer ga določa za inšpektorja, ki mu je neposredno podrejen in dobiva od njega vse smernice delovanja. Sledijo še določbe glede vojaške organizacije, nalog, financiranja, uniform.

Gradivo ožjega štaba se ni ohrailo, razen nekaj drobcev iz posameznih odsekov; še največ materialov ima ob-

veščevalni odsek, ki vsebuje razne sezname partizanov, terencev, pripadnikov OF.

Gradiva čet je malo in obsega zvečine le po nekaj listov: sezname moštva, dopisi, poročila. Največ arhivskega gradiva se je ohranilo pri poveljstvu skupine Postojna, ki vsebuje predvsem dopise z nemškimi oblastmi in nižjimi enotami. Ohranili so se tudi nekateri propagandni spisi slušateljev propagandne šole (Komando SS Adria Trst), dopisi rekrutne šole SNVZ v Trstu in gradivo policije SNVZ.

Gorenjsko domobranstvo

Prve postojanke so nastale v začetku leta 1944, do aprila 1945 pa jih je bilo okrog štirideset. Imele so značilnosti vaških straž in so bile podrejene okrožnim izpostavam nemške tajne policije.

Ohranjeno gradivo je zelo skromno in obsega le tri fascikle iz obdobja 1944 do 1945. V prvem fasciklu je pomembno povelje poveljnika Gorenjskega domobranstva Herberta Diehla o ustanovitvi, kjer v drugi točki poudarja: "Moštvo Gorenjskega Domobranstva je prostovoljno izjavilo, da želi, da ga vodi Sicherheitspolizei, zato ji je v disciplinskem, vojaškem in v vsakem drugem pogledu podrejeno, oboroževano in oskrbovano".

Sledijo še določila o ustanavljanju posojank, odgovornosti poveljnikov, o aretacijah, mobilizaciji, financiranju, uniformah. Ohranilo se je okrog 40 odredb in okrožnic vodje centra Gorenjskega domobranstva Slavka Kreka glede delovanja postojank, propagande, pisarniškega poslovanja, kakor tudi obveščevalna poročila o vojaških akcijah, ki so jih postojanke Gorenjskega domobranstva pošiljale centru.

Sledi gradivo 37 postojank, ki ga sestavljajo zvečine sezname moštva, dnevna in tedenska poročila centru Gorenjskega domobranstva (ta so dostikrat zelo skopa in formalna) in dopisi.

Zanimiv je tudi dnevnik Alojza Perneta, šefa propagandnega odseka Gorenjskega domobranstva, v katerem s svojega zornega kota opisuje razmere na Gorenjskem.

Policijski varnostni zbor (PVZ)

Ustanovljen je bil 28. oktobra 1943 z naredbo šefa pokrajinske uprave Leona Rupnika. Vsi člani zbora so bili obeneim člani Slovenskega domobranstva in so bili povezani z nemško policijo preko nemškega zveznega oficirja. V okviru te organizacije je deloval tudi oddelek politične policije z določenim številom policijskih agentov.

Gradivo obsega 25 fasciklov in se začne s statutom in raznimi pravilniki, kjer so določene naloge PVZ in odnos do nemških oblasti. Sledijo naredbe upravnika policije in poveljnika PVZ, ki vsebujejo predvsem poveljanja, namestitve, premestitve in kazni. V naslednjih šestih fasciklih so spisi iz leta 1943, 1944 in 1945; ki se nanašajo na poveljstvo policijskega zbora: dnevna poročila policijskih postaj, prošnje, imenovanja, dopisi. Gradiva šamih policijskih postaj je malo in obsega v glavnem sezname moštva, naredbe in prošnje za izdajo prepustnic. Tudi gradiva politične policije je le nekaj seznamov in dopisov, ohranjeni pa so sezname političnih zapornikov sodnih zaporov od novembra 1943 do maja

1945. Pri upravi policije je ohranjen del gradiva Komisije za izpust internirancev: prošnje in sezname internirancev. Ohranile so se tudi prošnje za prepustnice, urejene po abecednem redu.

Pokrajinska uprava

Po kapitulaciji Italije je pokrajinska uprava ohranila v glavnem enake oddelke kot visoki komisariat, vodstvo pa je prevzel Leon Rupnik, ki mu je bil dodeljen nemški svetovalec.

Gradivo vsebuje odredbe, določbe in dopise šefa pokrajinske uprave, večino (6 fasciklov) pa zavzemajo spisi okrajnega glavarstva Novo mesto za leta 1943, 1944 in 1945. To so dopisi s šefom in uradi pokrajinske uprave v Ljubljani, s policijskim zborom, informativnim uradom in sodišči.

Informativni urad, Informacijski oddelek

Ustanovljen je bil 8. oktobra 1943 kot oddelek pokrajinske uprave, njegova naloga pa je bila obveščevalno in propagandno delo. Po nemških navodilih je bil večkrat reorganiziran, v končni obliki je nastal informacijski oddelek, ki je združeval informativni urad, propagandni odsek in tiskovni urad. V okviru informativnega urada so bili ustanovljeni tudi narodnostni referati pri okrajnih glavarstvih, ki so zbirali podatke o narodnoosvobodilnem gibanju in njegovih pristaših, in Tajna obveščevalna služba (TOS), ki je s svojimi tajnimi agenti volnula med prebivalstvom in poliatke pošiljala okupatorju in njegovim sodelavcem.

Gradivo obsega poročila o delovanju propagandnega odseka, odsekov za kulturo, narodopisje, šport, aktivno propagando, odloke in odredbe šefa pokrajinske uprave in informativnega urada in propagandno gradivo (protikomunistična predavanja in referati, spominski govori, gradivo za protikomunistično razstavo, pripravljani material za drugi del Črnih bukve).

Gradivo TOS vsebuje referat o delovanju te organizacije ter navodila in povelja članom obveščevalne službe. Največ gradiva zavzemajo sezname pripadnikov OF v Ljubljani (abecedni sezname po kategorijah dejavnosti, ustanovah, okrožjih). Izdelana je bila tudi obsežna kartoteka pripadnikov in simpatizerjev OF, ki vsebuje 808 listov.

Zadnji 4 fascikli vsebujejo informativni bilten VESTI, ki so jih začeli izdajati voditelji Slovenske legije že julija 1942 in se je delo nadaljevalo v TOS do januarja 1945. Ta ovaduška poročila so bila dostavljena tudi okupatorskemu vojaškemu poveljstvu in domobranstvu.

Gradivo narodnostnih referatov obsega največ gradiva iz narodnostnega referata Novo mesto: sezname terencev in pripadniki OF, obveščevalna poročila o premikih partizanov, dopisi.

Milizia volontaria antikomunista (MVAC)

Prve oborožene enote so nastale sredi leta 1942 kot vaške straže za obrambo posameznih krajev ali operativnih enot, ki so se borile skupaj z italijanskimi. O razporeditvi in taktični uporabi enot je odločal okupator, ki jih je tudi vzdrževal.

Večina gradiva je v italijanskem arhivu, gradivo, ki ga je izročil RSNZ, pa obsega le 3 fascikle: navodila za delovanje vaških in narodnih straž ter navodila in načrt za božične racije leta 1942. Sledijo različni bolj ali manj popolni seznanji članov MVAC, za 1. bataljon MVAC pa je ohranjena tudi kartoteka s podatki o moštvu. Zelo skromno je gradivo Slovenske in Dekliške legije (nekaj naredb in seznanjov). Zanimivejša so mesečna poročila kaplana Glavača (enega glavnih organizatorjev bele garde in tajne obveščevalne službe) o domačih političnih razmerah jeseni 1943. Samo po nekaj listov je ohranjenega gradiva Primorskega, Štajerskega, Gorenjskega in Soškega četniškega odreda za leto 1944, ena mapa pa je gradiva četniške tajne obveščevalne službe DOS s skico organizacije in dnevnimi povelji za leto 1944.

Škofijska dobrodelna pisarna

Ustanovil jo je ljubljanski škof Gregorij Rožman in je organizirala pomoč družinam, ki niso sodelovale z osvobodilnim gibanjem.

Gradivo obsega 25 fasciklov in ga v glavnem sestavljajo različni seznanji, zelo malo pa izven o ustanovitvi, organizaciji in delovanju pisarne. Najštevilnejši so seznanji oseb in ustanov, ki so darovale pisarni, abecedni seznanji podpirancev po župnijah, prošnje za podpore, največ pa je evidenčnih listov prosilcev podpor (11.176) ter nakaznic za tkanine in oblačila izdane, v Ljubljani, Kočevju in Novem mestu.

Slovenska ljudska stranka (SLS)

V treh fasciklih je zbrano gradivo pred vojno najmočnejše slovenske stranke SLS: situacijska poročila o osvo-

bodilnem gibanju za Gorenjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko, poročila o materialni škodi in žrtvah v času okupacije, programski referati Straže, politična poročila Mihlu Kreku v London jeseni 1942. Ohranjenega je tudi nekaj gradiva Protikomunističnega odbora s podpisnimi polami protikomunistične božične spomenice.

SKLEPI

Prvotno ureditev gradiva je težko ugotoviti, ker je precej pomanjkljivo in je bilo ponovno urejeno, tako da je ustrezalo uradnim potrebam Republiškega sekretariata za notranje zadeve. Načelo proveniencije dostikrat ni bilo upoštevano, ampak je gradivo zbrano skupaj glede na določeno tematico. Kakšno je bilo takratno poslovanje, je razvidno tudi iz ohranjenih delovodnikov, indeksov in registrov. Za organizacijski štab Slovenskega domobranstva so ohranjeni delovodniki za leta 1943, 1944 in 1945 (9 knjig), register naredb za leto 1944, zapovedi in ekspedicijska knjiga poveljnika stana Slovenskega domobranstva. Tudi za policijski zbor imamo več registrov in delovodnikov.

Literatura in viri:

Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, 1-5, Ljubljana 1960-1970.

Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1976.

Arhisko gradivo Slovenskega domobranstva in ostalih provenienc, sprejeto iz RSNZ 1970.

Nekaj vsakdanjih drobnih tiskov iz NOB v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja

Marjeta Čampa

Pri izbiri gradiva sem skušala zajeti del nevojaškega tiska, s katerim se je pogosto srečevalo prebivalstvo in z njim aktivisti v svojem vsakdanjem življenju. Meje med civilno in vojaško sfero med seboj niso bile ostro ločene, zato se gradivo véasih prepleta. Tudi na ta način se nekako dopolnjuje slika vsakdanjika v NOB. Obravnavani so sledeči tiski (obrazci): popisi prebivalstva, kartotečne pole, osebni listi, osebne izkaznice, dovolilnice in prepustnice. Dodani so še koledarji. To gradivo je hranjeno v zbirki NOB tiska - fasc.: XX, XXI, XXII, XXIV in XXIX (gl. tudi: M. Čampa, Zbirka NOB tiska v arhivu IZDG v Ljubljani, Gradivo, ki se nanaša na gospodarsko problematiko obdobja NOB, Arhivi, 1981, št. 1 - 2, IV, str. 100 - 101. Tu so upoštevani razni obrazci, ceniki, denar, lepaki).

RAZNI POPISI PREBIVALSTVA so bili v vojnem času dokaj pogosti. Imamo ciklostirane tiskovine za *evidenco izgnancev, internirancev, konfinirancev in vojnih ujetnikov* za potrebe okraja in okrožja. Poleg običajnih: vprašanj je ena rubrika spraševala po eventualni lišči in posestvu izgnancev in tudi v kakšnem stanju je onemnjena lastnina. *Posebni spiski podpor* zbirajo te podatke o družinah: število otrok do 14. leta in odraslih članov, ki so nesposobni za delo; skupno število družinskih članov in različne stopnje podpore (I - III). Zgolj *poimenska seznama* sta predvidena za mladino ("potrebna pomoč v obliki denarja, hrane ali obleke") in za uboge, ki so prejeli denarno podporo.

Poimenski Seznam ilegalnega kadra na terenu na Gorenjskem leta 1945 sprašujejo po funkciji in eventualni

sposobnosti za NOV in če ima dotični tudi kakšno orožje. — Primorski seznam kadrov je malo obsežnejši, saj sprašuje še po rojstnih podatkih in poklicu, ne le o bivališču in funkciji.

Ciklostiran je tudi *poimenski seznam prebivalcev vasi*, ki ima tele rubrike: ime vasi, priimek in ime vaščana, njegov rojstni datum, kraj rojstva, poklic, zakonsko stanje, število otrok in na koncu opombe.

KARTOTEČNE POLE: *Splošni podatki* za uslužbenec so nekakšne kartoteke, ki zajemajo kar 41 vprašanj. Nekatera med njimi so zanimiva: o odnosu uslužbenca do ljudi, o njegovi uspešnosti pri delu, ali je sposoben za višje funkcije itd. (Formular je razmnožen s ciklostilom.) Poleg običajnih podatkov je moral uslužbenec odgovoriti še na sledeča vprašanja: poklic in imovinsko stanje, značaj in karakter, politična opredeljenost, politično prepričanje do okupacije Jugoslavije, od kdaj se je udeleževal v narodnosvobodilnem gibanju, kje in kako, kakšno funkcijo je imel v NOB in kje, kako se je izkazal pri sedanjem delu, ali je sposoben za izvrševanje dosedanje službe, kakšno delo mu najbolj odgovarja, kakšne pogoje ima za nadaljnji razvoj. — Na koncu sledi še splošna ocena in karakteristika ter "opis nadaljnjega razvoja".

Omenim naj tudi tiskan formular *Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu*. Obrazec izvira že iz dni takoj po osvoboditvi pa sem ga vseeno uvrstila semkaj, ker se po svoji tematiki navezuje na sezname izgnancev in internirancev med NOB. Ker ta popis ni namenjen le Slovencem, je seveda podrobnejši; sprašuje tudi po veroizpovedi in državljanstvu ter bolj natančno kot sicer o poklicni usposobljenosti. Ostale rubrike pa so: kje, kdaj in kako je bil tisti človek ujet, v katerih taboriščih je bil; kdaj in kako je odšel na delo ali bil interniran, kje je bil na delu oziroma v internaciji; zdravstveno stanje; odlok komandanta zbirališča (varianste: imenovani se mobilizirala, pošlje na dopust, da na razpolago sindikalni organizaciji ali pa se napoti in stanovi za socialno skrbstvo); kraj opredelitve (pod to rubriko se navaja sedež vojaške komande ali pa kraj zaposlitve). Kot običajno je vprašalnik zaključila rubrika "pripombe".

Ciklostirani **OSEBNI LISTI** so popisne kartoteke z mnogimi vprašanji, ki so skušala zajeti populacijo, potrebno socialne zaščite. (Iz obdobja stare Jugoslavije so pustili rubriko o domovinski občini). Pri *osebni listu otroka* so družinske in socialne razmere opisane s temi vprašanji: poklic, bivališče in politična opredelitev staršev, število družinskih članov (zaposlenih in nezaposlenih), ali je družina pribežala iz okupiranega, kontroliranega ali osvobojenega ozemlja; ali ima družina kakšno premoženje (premičnine, nepremičnine, naložbe v denarju, vrednosti papirji). Če je otrok sirota, kdo ga vzdržuje, ime in bivališče eventualnega skrbnika. Sledi rubrika za mnenje, kakšna podpora je otroku potrebna (denar, obleka, sprejem v mladinski dom) in opombe krajevnega ter okrajnega NOO.

Osebn list noseče ali doječe matere evidentira sledeče podatke: poleg standardnih informacij še datum poroda oziroma čas pričakovanega poroda, njene socialne razmere (meščanska, kmečka ali delavska družina), ali se lahko preživlja sama, dobiva eventualno podporo, preskrbljeni in nepreskrbljeni otroci, stanovanjske razmere (število oseb, število sob in postelj), ali je pribežala z okupiranega oziroma kontroliranega ozemlja,

ali ima zadostno opremo, kaj še potrebuje ter splošno zdravstveno stanje matere. Ob koncu naj bi bilo zapisano mnenje, kakšna pomoč potrebije (hodiš v denarju, obleki, ali je mati z otrokom lahko v dosedanem kraju ali pa je njen sprejem v materinski dom). Sledijo običajne opombe krajevnega in okrajnega NOO.

Osebn list za onemogle in upokojence beleži zaporedno številko kratoteke, ime z rojstnimi podatki in socialnimi razmerami. List pa se končuje z mnenjem oblasti, kakšno socialno pomoč potrebije (denar, obleko ali pa je njen sprejem v dom onemoglih) ter z opombami krajevnega in okrajnega NOO, tako kot povsod pri teh kategorijah prebivalstva. — V praksi pa te zaščite ni bilo mogoče v celoti realizirati zaradi vojnih razmer (Gl.: Jože Prinčič, Odnos ljudske oblasti slovenskega naroda do otroka v obdobju NOB (1944–1945), Otroštvo v senci vojnih dni v Sloveniji, Ljubljana 1980, str. 62–70.) Nekateri teh rubrik so tako imele predvsem politični značaj.

Osebn list za prosvetne delavce kaže na specifično občutljivost tega poklica. Njegove rubrike so: zrelostni ali usposobljenostni izpit, dosedanja službena mesta, kje je bil ter kaj je delal učitelj po 6. aprilu 1941; kakšno znanje tujih jezikov ima, katere tečaje je obiskoval, nadalnje šolanje, pedagoško nderjstvovanje in interes, opombe šolskega nadzornika. Na koncu formular podpiseta oba — učitelj in nadzornik. Priloženo je tudi posebno navodilo za izpolnitev rubrike o pedagoškem udeleževanju; odgovoriti je bilo treba ali je učitelj pisal v pedagoške liste, morda napisal brošuro oziroma pedagoško knjigo; ali je kdaj imel poizkusni razred, na katerem strokovnem področju bi se želel izpopolniti.

OSEBNE IZKAZNICE: tu navajam tri legitimacije, ki so bile namenjene civilnemu prebivalstvu. Pokrajinski odbor OF za Gorenjsko je dal natisniti za člane OF 1944. leta lepo oblikovane izkaznice v rdečem tisku s Triglavom in peterokrako zvezdo (tiskarna Trilof). Poleg standardnih podatkov se je v to izkaznico vpisovalo še funkcije in poklic. Likovna oprema primorske osehne izkaznice je zanimiva po svoji vsebini. Na papirju so za barve si sledijo prizori: slovenski grh stražita dva partizana; v ozadju so lipovi listi in vasica s cerkvijo; partizan s puško, obdan z lipovimi vejicami, leva in desno ob njem orje orač in stoji mati z otrokom. Rubrike kažejo, da je to res prava osebna izkaznica: priimek in ime, rojstni podatki, bivališče, stan, poklic; postava, višina, oči, lasje, nos, usta, posebni znaki. Sledi popis načelnika narodne zaščite. — Ker je bila svoboda že pred vrati, nas ne preseneča visoka naklada osehne izkaznice — 13.000 izvodov — v aprilskih dneh 1945 (tiskarna Doberdob).

Tudi Okrožni narodnosvobodilni odbor za Južno Primorsko je 1944. leta izdal svojo preprosto ciklostirano izkaznico za aktiviste, oproščene službe v NOV. Rubrike: kraj, datum, do kdaj je oproščen vojaške službe in podrobni osebni opis; izkaznico sta podpisala tajnik in predsednik odbora.

DOVOLILNICE — PREPUSTNICE: za ilustracijo obranjenega gradiva naj bodo tile trije primeri.

Komandna mesta Sežane je 1944. leta izdala ciklostilno izkaznico za vožnjo v službo s kolesi. Rubrike: kraj, kamor se vozi, znamka in številka kolesa; podpis politikomisarja in komandanta. Okrožni odbor OF Kranj je izdal svojo ciklostirano poverilnico "za tovariša oz. tovarišico .....", ki je polnomočen vršiti svoje delo v okraju. Vse vojaške in politične oblasti ter kurirje se naproša,

da nudi omenjenemu tovarišu (—ici) pri izvrševanju njegove (njene) dolžnosti potrebno pomoč". Prepustnica je veljala do preklica. Podpisal pa jo je sekretar okrožnega odbora OF. — Napisana je v takrat značilnem slogu (junij 1944).

Iz vsakdanjika izstopa tiskana rolovlilnica, ki jo je izdalo predsedstvo SNOS "za vstop v vse urade in ustanove". Imela je dve rubriki: ime obiskovalca in podpis člana predsedstva.

KOLENDARJI: tukaj na kratko opisujem stenske koledarje (zvečine ciklostirane) in žepne koledarčke (tiskane) v letih 1944 — 1945. So dokaj dobro nrejeni, tako vsebinsko kot oblikovno. Oboji pa imajo zraven okrajšav za posamezne dneve v tednu še imena in cerkvene praznike.

Stenski koledarji so prinašali celo linine mene; natisnjeni pa so bili tudi važnejši dnevi oziroma datumi kot na primer: 8. marec, 27. april, 1. maj, 1. avgust (mednarodni protivojni dan), 7. november, 29. november 1943. Koledarskemu delu so večasili dodane aktualne politične parole tistili dni: Naj živi maršal Tito! Za vsakega poštenega Slovenca je mesto v Osvobodilni fronti! Smrt fašizmu — svoboda narodni! itd. — Koledar Belokranjske tehnike za leto 1944 ima v glavi lepo stiliziran slovenski grb s kratico OF v rdeči in črni barvi. Novomeška tehnika je svoj koledar za leto 1945 okrasila s peterokrako zvezdo in rdečimi nageljni. — Štajerska tehnika Askere je opremila koledar s svojim podpisom in s stiliziranim slovenskim grhom v črni barvi. Napadena in uničena je bila 6. februarja 1945; polovica osebja je izgubila življenje. Zaradi te tragične usode nam je njen koledar bližji.

Žepni koledarčki so hogatejši. Koledarček Partizanskega dnevnika za leto 1945 (na 36 straneh ga je izdal Pokrajinski odbor OF za Slovensko primorje) objavlja poleg običajnega koledarskega dela spominske dneve za vse mesecu v letu. Zvečine prevladujejo dogodki iz NOB in II. svetovne vojne (izjemoma seže nazaj do francoske revolucije — 14. julija 1789). Dodani so nekateri dnevi, ki se nanašajo na zgodovino Slovencev in Primorske v 20. stoletju, kakor tudi spomini na Prešerna, Gregorčiča, Jenka, Levstika, Cankarja, Župančiča, Ignacija Borštnika, Riharda Jakopiča. — Tu so natisnjene temeljne točke OF, sezname članov IOOF, AVNOJ, NKOP, SNOS; dodane so kratke informacije o narodnih sodiščih, narodni zaščiti in Rdečem križu Slovenije. Poročno vsebino v precej skrajšani verziji prinaša ciklostirani koledarček, ki ga je izdal Okrajni odbor OF Sloven-

ske Konjice. V povzetku je objavil tudi izjavo Tito — Ribar (koledarček je izšel šele marca 1945 na 16 straneh).

Likovna nprema omenjenega koledarčka Partizanskega dnevnika je razkošna za tisti čas in tudi njegova naklada je visoka — 7.000 izvodov (tiskarna Slovenija). Janez Lajevec je prispeval linorez za barvno naslovno stran: grad Miramar ovit z lipovo vejico in partizani s slovensko trobojnico (v temnozeleni, svetlozeleni in rdeči barvi). Jože Bergman je izrezal dva linoreza: maršala Tita in Franca Rozmana — Staneta. — Tiskarna Slovenija je natisnila tudi več koledarskih prilog (leto 1945, 4 strani) k Partizanskemu dnevniku: likovne izvedbe variirajo, vsekakor je najlepša Lajovčeva (grad Miramar v modri in beli barvi).

Tiskarna 13—A v Kočevskem Rogu je izdelala koledarček na štiri straneh za leto 1944 z znanim Jakčevim portretom Tita in nekaterimi pomembnejšimi spominskimi dnevi (1789 — 1943).

V Kočevskem Rogu je bil natisnjen tudi Naš koledar 1945, ki ga je izdala Propagandna komisija pri IOOF (16.000 izvodov naklade, 64 strani, Partizanska tiskarna). Ovitek je v zeleni barvi z rdečo peterokrako zvezdo. Na notranji strani pa je Titov portret (delo Vlada Jordana) in kliše, puška s palmovo vejico ter naslov v modrem in rdečem tisku. Zanimiv je edini dodatek v tem koledarčku — spominski dnevi: le-ti se nanašajo predvsem na NOB v Sloveniji in tudi v Jugoslaviji. Poleg tega je objavljenih precej zgodovinskih dogodkov, ki segajo v kulturno ter nacionalno zgodovino Slovencev in južnih Slovanov od 6. do 20. stoletja: odhod Langobardov, brata Ciril in Metod, ustoličevanje koroških vojvod, kmečki panti, P. Trubar, J. Dalmatin, bitka pri Sisku, Valentin Vodnik, A. T. Linhart, program zedinjene Slovenije leta 1848 in slovenska zastava, taborsko gibanje na Slovenskem, dnalizeni v avstro-ogrski monarhiji, majniška deklaracija leta 1917, R. Maister. Omenjene so še osebnosti: sv. Sava, Matija Gubec, Ivan Gundulić, Zrinjski in Frankopan, Vuk Karadžić, Svetozar Marković, Gavrilo Princip, Stjepan Radić. Zabeležena je bitka na Kosovem polju leta 1389, pokol poturice leta 1709 v Črni gori, I. srbski upor leta 1804, Ilirske province, aneksija Bosne in Hercegovine leta 1908, balkanske vojne 1912 — 1913, krfska deklaracija 1917 itd.

Na koncu je dodana opomba Propagandne komisije pri IOOF: da ti spominski dnevi niso popolnoma točni, marsikateri pomemben vojaški ali politični dogodek ni zabeležen. Zato komisija prosi za dopolnila.

Arhivsko gradivo fonda Okrajne gospodarske zbornice Ljubljana in njenih prednikov

Marija Perko

Zakon o ustanovitvi enotnih gospodarskih zbornic (Ur. l. FLRJ, št. 22/1962) je določal, da se tedanje zbornice z gospodarskega področja in združne zveze spojijo v zvezno, republiške in okrajne gospodarske zbornice.

S tem je bila leta 1962 ustanovljena Okrajna gospodarska zbornica Ljubljana, ki je nastala s spojitvijo Trgovinske zbornice za okraj Ljubljana, Gostinske zbornice za okraj Ljubljana, Obrtno-komunalne zbornice za okraj Ljubljana in Okrajne kmetijsko-gozdarske zbornice Ljubljana. Zaradi neprestanih sprememb upravno-teritorialne razdelitve so se ji priključevale sosednje okrajne gospodarske zbornice. Z dokončno odpravo okrajev kot upravnih organov v SR Sloveniji 31. marca 1965 je posle Okrajne gospodarske zbornice prevzela Gospodarska zbornica SR Slovenije.

Kot pravni naslednici področnih zbornic, zvez in združenj je Okrajni gospodarski zbornici Ljubljana pripadlo njihovo arhivsko gradivo, ki je dobilo obranjeno in kot tako bogat vir za preučevanje gospodarske zgodovine.

Trgovinska zbornica za okraj Ljubljana

Za območje cele Jugoslavije je delovala enotna Trgovinska zbornica FLRJ od leta 1946 do 1952, ko je bila ustanovljena Trgovinska zbornica za okraj Ljubljana. Tega leta je bila ustanovljena tudi Trgovinska zbornica za glavno mesto Ljubljana, ki je leta 1955 prenehala obstajati. Njune posle je prevzela Trgovinska zbornica za okraj Ljubljana, ki je v naslednjih letih prevzemala tudi posle sosednjih okrajnih trgovinskih zbornic. Leta 1962 so vse trgovinske zbornice po posameznih okrajih prešle v okrajne gospodarske zbornice.

Precej kompletno arhivsko gradivo sestavljajo zapisniki sej upravnih organov zbornice (1952–1962), zapisniki strokovnih izpitov in odločbe o strokovni izobrazbi (1953–1963). Slike stanja trgovine pa nam kaže gradivo številnih strokovnih odsekov in komisij, ki so imeli neposreden stik s trgovskimi podjetji.

Arhivsko gradivo Trgovinske zbornice za okraj Novo mesto je ohranjeno od ustanovitve leta 1952. Od tega leta dalje obstajajo zapisniki sej upravnih organov (do 1962), sezname trgovin v okraju (1960–1962), kartoteka zaposlenih (1952–1955) in dokumentacija o opravljenih izpitih za kvalificirane delavce (1959–1962). Od Trgovinske zbornice za okraj Trbovlje so za obdobje njene obstoja (1952–1958) ohranjeni zapisniki sej upravnih organov in strokovnih odborov, analize, poročila in sezname trgovskih podjetij, poslovalnic, obrtnih obratov, kmetijskih zadrug, izdelkov, uslužbencev, vajencev, branjevcev (1939) itd. Za Trgovinsko zbornico za okraj Ko-

čevje so ohranjeni zapisniki sej upravnih organov (1952–1957) in zapisniki strokovnih izpitov, za Trgovinsko zbornico za okraj Kranj pa poročila za letne skupščine (1954, 1956–1857, 1959–1961) in gradbena pogodba o sofinanciranju Šolskega centra za blagovni promet (1961).

Gostinska zbornica za okraj Ljubljana

Gostinska zbornica za okraj Ljubljana je bila ustanovljena z odločbo OLO Ljubljana z dne 8. novembra 1955. Istega leta se ji je priključila Gostinska zbornica za glavno mesto Ljubljana, tri leta kasneje Gostinsku zbornico za okraj Trbovlje, nato pa postopoma sosednje okrajne zbornice, dokler leta 1962 ni bila priključena Okrajni gospodarski zbornici Ljubljana. Arhivsko gradivo se ni ohranilo v celoti, ampak le posamezni zapisniki sej upravnih organov in strokovnih komisij. Dosti podatkov nudijo sezname cen, gostišč, gostinskih delavcev, pluni in analize ter vprašalne pole za zaposlene za posamezna obdobja.

Obrtno-komunalna zbornica za okraj Ljubljana

Ustanovljena je bila leta 1961 kot naslednica Mestne obrtne zbornice, ki je bila osnovana na podlagi zakona o obrtništvu (Ur. l. FLRJ, št. 49/1949 in Ur. l. LRS, št. 20/1950), ko sta se združila Združenje obrtnikov in Obrtniška zveza Ljubljana, delujoča od leta 1946.

Razvid nad obrtništvom v celi republiki je imela Obrtna zbornica LRS, ustanovljena leta 1950. Leta 1961 se je preimenovala v Obrtno-komunalno zbornico LRS, ker je urejala še stanovanjske zadeve, naslednje leto pa je postala sestavni del Gospodarske zbornice LRS.

Od Obrtniške zveze in Združenja obrtnikov za mesto Ljubljana so ohranjeni zapisniki sej občnih zborov (1947–1950), izvršnega odbora (1945–1949), upravnega in nadzornega odbora (1946–1947) in predsedstva (1946–1950). Od Združenja obrtnikov za okraj Ljubljana – okolica pa zapisniki sej upravnega odbora (1946–1950) ter skupščine in občnih zborov (1946–1950). Od Mestne obrtne zbornice so se ohranili zapisniki sej skupščin (1950–1955), izvršnega, upravnega in nadzornega odbora (1950–1955), častnega sodišča in številnih strokovnih odborov in komisij ter poročila, statistični podatki za obrtne obrate in delovno silo glede na lastništvo in stroko. Enakovrstno arhivsko gradivo se hrani tudi za Obrtno zbornico za okraj Ljubljana – okolica za obdobje 1956–1957 in leto 1961, prav tako tudi za čas obsto-

ja naslednjih okrajnih obrtnih zbornic: radovljiške (1950–1955), kamniške (1950–1952), kranjske (1950–1962); za novomeško pa se v tem fondu najdejo le poročila o delu (1958, 1960, 1961) in gradivo za seje upravnega odbora (1960–1961). Podobno arhivsko gradivo obstaja za Obrtno-komunalno zbornico za njeno dveletno delo.

Okrajna kmetijsko-gozdarska zbornica Ljubljana

Od leta 1947 so delovale na nivoju republike in okrajne zadružne zveze in zveze kmetijskih zadrug. Za ljubljansko zvezo so oblikirani zapisniki upravnih organov (1947–1962), poročila (1960–1962), pregledi proizvodnje (1958–1959), sezname delavcev (1957) in kmetijskih zadrug (1945).

Okrajna kmetijsko-gozdarska zbornica Ljubljana je bila ustanovljena decembra 1960 in je poslovala do leta 1962, ko je prešla v cenotno Okrajno gospodarsko zbornico. Iz zapisnikov njenih upravnih organov, poročil in analiz lahko spoznamo problematiko kmetijstva v okraju Ljubljana. Za celo republiko je bila leta 1954 ustanovljena kmetijska zbornica LRS, ki je združevala državna in zadružna kmetijska posestva, gozdno-gospodarske organizacije in zveze kmetijskih zadrug. Naslednje leto se je preimenovala v Zbornico za kmetijstvo in gozdarstvo LRS, leta 1962 pa se je združila v enotno Gospodarsko zbornico LRS.

Arhivsko gradivo Okrajne gospodarske zbornice Ljubljana in njenih prednikov lahko razdelimo v več delov. En del so dokumenti, ki smo jih navedli zgoraj. Dodati moramo še fragmentarno zbrano telinečno dokumentacijo poslovnih zgradb gostinske, trgovinske in gospodarske zbornice Ljubljana in nekaterih šolskih poslopij. Dodane so tudi personalne zadeve uslužbencev zbornic in matične knjige.

Drugi del sestavljajo zaključni računi, ne samo zbornic, ampak predvsem podjetij, ki so bila dolžna pošiljati zaključne račune zbornici in obsegajo čas od leta 1952 do 1965, od tega je večina iz obdobja 1963–1964. Skoraj vsem so dodana poslovna poročila. Zbranih je 274 arhivskih enot. Popisali smo jih s pomočjo računalnika in jim določili naslednje parametre: številko arhivske enote, naslov arhivske enote, kraj, kratka vsebina in časovno obdobje. Strokovna obdelava tovrstnega arhivskega gradiva s pomočjo računalnika pomeni velik prihranek pri času (krati sta bila narejena arhivska indeksa imen in krajev), boljše preglednost in kvaliteto popisa. Če bi uporabili za opis dejavnosti šifre, bi bil popis še bolj uporaben.

Poseben del fonda Okrajne gospodarske zbornice Ljubljana pomenijo registri zadrug, združenj, gremijev, komisij in zbornic. Vodeni so za različna časovna obdobja (najstarejši od leta 1885, najmlajši od leta 1962, končna letnica je 1965). V njih lahko najdemo podatke od leta 1862 do 1965. Razvrščeni so glede na teritorij v naslednje skupine:

- za širši teritorij (Slovenija, Dravska banovina, Kranjska),
- Ljubljana, Ljubljana–mesto, Ljubljana–okolica, sodni okraj Ljubljana, okraj Ljubljana, okraj Ljubljana–okolica,
- ostali kraji v Sloveniji.

V vsaki od teh skupin so registri razvrščeni po abecedni stroki in po letih. Vseh skupaj jih je 101, oziroma 3 tekoči metri.

Raziskovalec, ki bo proučeval gospodarsko zgodovino, bo lahko našel v arhivskem gradivu fonda Okrajne gospodarske zbornice Ljubljana (s predniki), ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, veliko koristnih podatkov.

Gradivo o neuspelem atentatu na generala Leona Rupnika v septembru 1941

Ivan Nemanič

Po okupaciji in ustavitvi Ljubljanske pokrajine v letu 1941 je Ljubljana postala sedež italijanskega okupatorja. V njej je nastanil svoje civilno-politične oblastne organe in vojaško poveljstvo. Poleg tega je v tem času delovalo v Ljubljani tudi vojaško in politično vodstvo NOB – CK KPS. Vrhovni plenum z IOOF in tudi Glavno poveljstvo partizanskih čet. Potem ko se je osvobodilni boj vedno bolj razraščal in je tudi okupator z domačini izdajalci stopnjeval svoje nasilje in aktivnost proti NOB, je vzniknila potreba po zaščiti slovenskega naroda in še bolj organiziranem osvobodilnem boju. Zaradi tega jo je bila 15. avgusta 1941 ustanovljena Vainostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte (VOS OF), ki se je v boju proti okupatorju in njegovim sodelavcem naslanjala na široko mrežo množične obveščevalne službe. VOS OF je v Ljubljani do jeseni 1942 izvrševala justifikacije narodnih izdajalcev, ki jim je slovenska narodna justica ob-

sodila na smrt. Verjetno je poizkusila v septembru 1941. leta obračunati z generalom Leonom Rupnikom. Arhiv SR Slovenije hrani v fondu Okrožnega sodišča^{1/} dokument o atentatu na Leona Rupnika, ki je stanoval na Tržaški 40 a v Ljubljani. O dogodku je bil na policijski postaji po pričevanju Rupnika in žene njegovega sina Ksenije Suvajdžić sestavljen zapisnik.

Leon Rupnik je domneval, da so ga napadli komunisti ali pa kakšen podoficir bivše jugoslovanske vojske in je o njem pripovedoval: "Dne 25. septembra 1941 sem bil doma (Tržaška 40 a v Ljubljani). Tašča me je poklical, da me išče neki moški, ki mi prinaša pismo. Prišel sem v pritličje in pri vhodnih vratih opazil nekega moškega, ki je bil star okrog 24 let in visoke rasti. Vprašal sem ga, kaj bo dobrega. On pa je brez besede potegnil izza sukne samokres (inštil sem, da mi bo izročil pismo) ter pričel name streljati. Instinktivno sem se sklonil. Pri

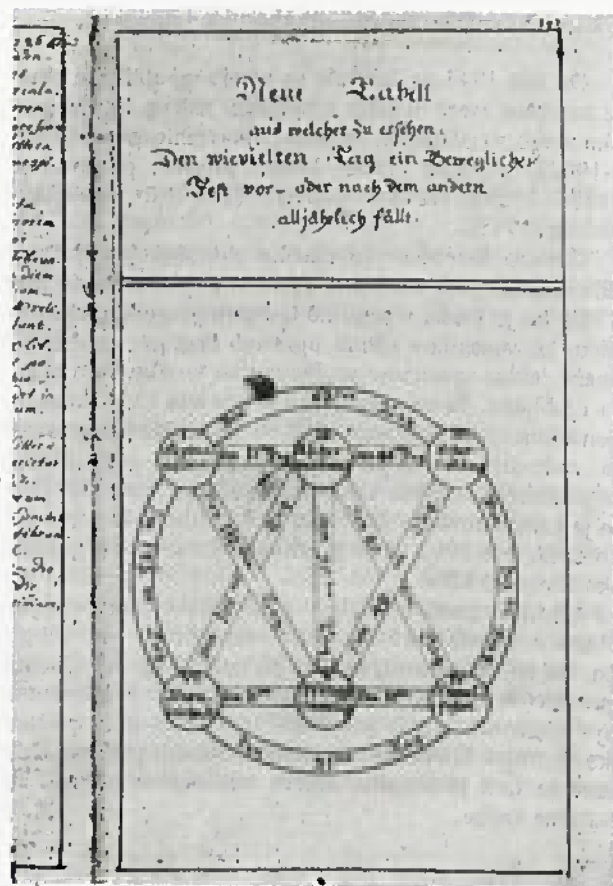
tem me je že zadel strel v glavo, v levo sence, zaradi česar sem za nekaj trenutkov izgubil zavest. Medtem je neznanec pobegnil. Kot najstarejši oficir sem bil zaposlen kot predsednik odhoda za evitenco aktivnih članov jugoslovanske vojske, katere odbor posljuje na Ambroževem trgu v mestnem vojaškem uradu ter ima namen, da nudi italijanskim ohlastem potrebne podatke zaradi podpore aktivnim jugoslovanskim vojakom. Mogoče se je to moje poslovanje smatralo kot nekaka organizacija bele garde, kakor se je govorilo po Ljubljani. Glede na to bi bilo storilec iskati med komunisti, ker imajo navado, da voditelje odstranijo. Mogoče bi bil pa tudi storilec kak nezadovoljen podoficir, ki me je smatral odgovornim, da njegova puščja ni bila upoštevana od strani Visokega komisariata za podporo.

Ranjen sem bil v levo sence, kjer je krogla šla med lobanjo in kožo kake 4 cm in zopet izstopila ter se bo verjetno ta poškodba zazdravila brez posledic. Oniškodnine ne zahtevam."

Nato je o dogodku pričala žena kapitana Rupnika, Ksenija Suvajdžić, stara 19 let: "Videla sem neznanca, ko je vstopil v hišo. Takrat sem bila na vrtu. Vprašala sem ga kaj želi. Zelo ljubeznivi me je pozdravil "Klanjam se" ter odšel naprej v hišo. Na to nisem bila pozorna, ker je prihajalo k očetni tudi po več ljudi na dan po razne podpise, potrdila, podpisne, stare obleke itd. Bil je to visok moški (okrog 180 cm), elegantno oblečen v temnosivo obleko z mrdni srajem in moliro sivo kravato, temnih kostanjevih las in izrazitih ličnic itd. Nato sem slišala, ko je stari mami rekel, da ima za očeta njuno pismo. Oče je prišel po stopnicah ter nato dva strela in krik mojega dveletnega sina. Skočila sem proti vhodu v hišo, ko je neznanec ravno prišel ven. Prijela sem ga za ramo ter klicala na pomoč. Takrat je imel samokres že v žepu, ga izvelekel in mi ga med rivanjem nastavil na čelo. Zaobrnila sem se in ga hotela prijeti za nogo pa me je sunil in stekel k vrtnim vratom. Jaz sem stekla za njim ter sem videla, da ga je tam čakal neki moški, manjše rasti in svetlih las. Bil je na kolesu in je imel pri sebi drugo kolo. Ko je neznanec prišel do njega, mi je ta kolo izročil, sam se je pa odpeljal dalje. Dn drugo hišo sta vozila precej hitro, potem pa počasi ter še gledala nazaj proti meni, ki sem vplila "na pomoč" ter limeno zavila proti Rožni dolini".

Leon Rupnik: je bil še isti dan, 25. septembra 1941 sprejet v Ohčen državnim hollieo na kirurški oddelek, kjer je bila ugotovljena lažja puščodba. Spisu je priložen trolec nahoja (verjetno kalibra 6,35), ki je bil izstreljen pri atentatu.

I / Arhiv SR Slovenije, Okrožno sodišče, Kzp. 1499/41, fasc. 26.

Breckerfeld, Index alphabetsiens festorum et sanctorum per totum annum 1716. Zbirka rokopisov I/65 r

iz prakse za prakso

Urejanje in popisovanje serij zaključnih računov ob prevzemu v arhiv

Branko Šuštar

Zanimivo zvrst arhivskega gradiva predstavljajo zaključni računi. Tipska navodila za odbiranje arhivskega gradiva¹ jih upoštevajo tako pri organizaciji združenega dela, občinskih organih držhenopolitičnih organizacij kot pri službi družbenega knjigovodstva in upravnih organih občin, če omenimo le nekaj primerov. Zaključni račun kot končni prikaz finančnega poslovanja v določenem razdobju (nas zanimajo zlasti letni zaključni računi) sestavljajo vsi uporabniki družbenih sredstev.

Pri gospodarskih organizacijah obsega bilanco s prilogi, obračun in delitev skupnega prihodka ter poslovno poročilo, kakor to omenja pravni leksikon iz srede šestdesetih let.² Prav to poslovno poročilo pa daje obilico podatkov, uporabnih tudi za raziskovalca.

S prevzemanjem serij zaključnih računov od ustvarjalca, pri katerem se ti zbirajo, t. j. od občinskih upravnih organov in od podiznične službe družbenega knjigovodstva, skušajo zajeti arhivi tudi tovrstno gradivo nevaloriziranih ustvarjalcev. Za področje Ljubljane je moč iskati zaključne račune v fondih upravnih organov na ravni okraja (*mesni ljudski odbor Ljubljana 1945–1955*, posebej bilance 1954, pa tudi v drugih podfondih, npr. obrt in industrija in za okolice mesta *Okrajni ljudski odbor Ljubljana okolica 1945–1955*, za kasnejši čas pa delno še *Okrajni ljudski odbor Ljubljana 1955–1965*) pa tudi v fondu *Okrajna gospodarska zbornica Ljubljana*. Z ustanovitvijo ljubljanskih občin (občinskih ljudskih odborov) je tovrstno gradivo nastajalo tudi na tem nivoju.

Od sedanjih petih ljubljanskih občin so se ohranile serije zaključnih računov – kot kaže – le pri dveh. Tako hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana tovrstno gradivo v okviru fonda *Občina Ljubljana – Šiška*³ za čas 1956–1966 v obsegu nekaj nad 6,5 tekočih metrov in fonda *Občina Ljubljana – Center*⁴ za čas 1955–1967 v obsegu 34,2 tekočih metrov. Zaključne račune po letu 1967 bo arhiv prevzemal od službe družbenega knjigovodstva. Prevzemanje serij zaključnih računov od enih ustvarjalcev in še v okviru gradiva razglašanih ustvarjalcev arhivskega gradiva odpira sicer vprašanja podvajanja, a to bo mogoče reševati največkrat šele pri notranjem urejanju v arhivu.

Obe seriji zaključnih računov s področja Ljubljane od srede petdesetih do srede šestdesetih let in še čez sta popisani podobno na kartotečni način (naziv uporabnika družbenih sredstev, leto zaključnega računa) in tehnično urejeni večidel po letnikih, bodisi, da je bila takšna ureitev ohranjena (Šiška) ali pa obnovljena ob prevzemu (Center). Ureditev vsakega od popisov pa je drugačna.

V prvem primeru je bilo dobrih 1.150 kartotečnih lističev za zaključne račune s področja občine Šiška nrejenih po dejavnostih oziroma strokah. Oblikovano je bilo devetnajst skupin in največ popis. Tako si sledi elektro, kovinska–strojna, kemična, tekstilna (s krojaštvom), usnjarska, lesna, gradbena stroka, usluge (s pleskarstvom), komunala, druga obrtna in industrijska podjetja, prehrambena stroka, kmetijske zadruge, gostinstvo, turizem, promet, trgovina, prosveta, zdravstvo in družbene organizacije in službe. V okviru posameznih skupin si sledi podjetja, obrati in ustanove po abecednem redu in pri vsaki so označena leta in tehnične enote zaključnih računov.

Na primer:

2. *Kovinska–strojna stroka*

Libis, obrtno kovinsko podjetje ...

Litostroj 1957: 119, 1959: 32, 1960: 138,
1961: 265, 313, 1962: 533, 1963: 825,
1964: 870, 1965: 994, 1966: 1120

delavsko–uslužbena restavracija Litostroj 1959 ...

obrtna ambulanta Litostroj 1957 ...

Skip, Strojno kovinsko industrijsko podjetje Vižmarje ...

Serija zaključnih računov s področja občine Ljubljana–Center pa ima kot pripomoček za uporabo kar kartoteko z nad 3000 karticami za posamezne arhivske enote. Osnova tej kartoteki je abeceda (imen podjetij in obratov ipd.) ponekod pa so oblikovane posebne skupine (npr. dljaški domovi, gostinstvo z gostilnami, restavracijami, bifeji in gostinski podjetji, lekarne, pekarnice, slaščičarne, šole in vrtci). Tako so npr. lekarne pod črko "L", znotraj te skupine pa si sledijo posamezne lekarne po abecedi imen.

Ker je takšna abecedna razporeditev pomanjkljiva, kadar iščemo več podjetij iste stroke, pa je narejeno precej kazalk (glej, glej tudi), ki skušajo tako zbrati npr. knjigovodnice, pleskarstvo, tekstilna podjetja, zadruga in podobno.

Na primer:

Delavska evotnost 1967: 3227

Delavska kujižnica 1964: 2432

Delikatosa, trgovsko podjetje 1956: 118, 1957: 213,
1958: 825 ...

– *Dijaški domovi*

Dom mladinc v trgovini in gostinstvu 1964: 2423

Dijaški dom Ivana Cankarja 1957: 569,
1958: 878

Dijaški dom zobotehničnc srednje šole
1957: 501 ...

Državni obrtni mojstri glej:

Alpina, Grom Jože

Modna krojačnica Šefic–Žoutar ...

Državni zavarovalni zavod 1962: 1999

Prvi način ureditve po dejavnosti ne ločuje obrti in industrije v okviru iste dejavnosti, saj je večsili težavna že uvrstitve v eno od dejavnosti oziroma strok. Poskušalo se je tudi opozoriti na preimenovanja ali združevanja, a takšna izdelava popisa zahteva skoraj preveč podrobnega gradiva. Glede na precej ekonomičnejšo izrabo časa je abecedni sistem ureditve s kazalkami verjetno kar dovolj uporabna informacija uporabniku, čeravno bo za pregled posameznih panog potrebno malo več truda. Za zaključne račune s področja občine Center pa je na voljo še popis arhivskih enot po letnikih.

Če je pri prvem prevzemu zaključnih računov v Šiški sodelovala skupina arhivistov, ki so to popisovali in prev-

zemali v okviru gradiva občinske uprave, pa je popis in ureditev v primeru občine Center rezultat sodelovanja delavca v registraturi občine in arhivista, ki je v sodelovanju z arhivskimi tehnikom popisne lističe tudi uredil. Kaže, da je takšno abecedno urejevanje obsežnega gradiva zaključnih računov tudi najbolj ekonomično, saj je lahko opravljeno ob prevzemu, tudi pa seveda precej boljše informacijo, kakor splošni podatki o prevzemilih seznamih (npr. zaključni računi, leto) ali pa tekoče navajanje velikega števila tovarni, obratov ipd. v zaporedju, kakor je gradivo odloženo. Seveda pa tudi računalniško urejanje tovrstnega gradiva ponuja večje možnosti, o katerih bo še slišati. Nemara pa izpolnjevanje kartotečnega (vrednega) obraza – s štirimi podatki: ime družbene pravne osebe ali društva, zaključni račun, poslovno poročilo, leto – lahko zaupamo arhivarju ustvarjalca, od katerega prevzemamo zaključne račune, saj kaže izkušnja, da se lahko takšen kartotečni popis opravi že pred prevzemom v arhiv.

OPOMBE

1. Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Ljubljana 1984, str. 114, 119, 126, 105.

2. Pravni leksikon, Beograd 1964, str. 1087 (završni račun).

3. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Občina Ljubljana Šiška, a.f. št. 4, zaključni računi 1957–1966, 65 fasc., 6,5 1m (delno tudi a.f. št. 1). Popis iz leta 1984.

4. ZAL, Občina Ljubljana Center, a.f. št. 1, serija zaključnih računov 1956–1967, 342 skatel, 3259 a.e., 34,2 1m. Kartotečni popis iz leta 1987.

Kaj se je spreminjalo v letih 1921 do 1929 na okrajnih sodiščih v Julijski krajini?

Liljana Vidrih-Lovrenčič

V Gorici in Trstu so 6. februarja 1921 italijanske oblasti pripravile slovesnosti ob priključitvi Julijske krajine k kraljestvu Italija. Odtlej dalje se je nezadržno širila italijanska zakonodaja na vsa področja.

Sodstvo je doživljalo postopno zamenjavo prejšnjih zakonov z novimi celih osem let. Šele s 1. julijem 1929¹ so sodišča v celoti delovala na podlagi italijanskih zakonov. Ta prehod ni bil lahak, ne za osebje sodišč in tudi ne za prebivalstvo. Težavo je predstavljal že jezik, še bolj pa stalne spremembe starih zakonov.

Dobro leto po aneksiji sta s 1. aprilom 1922² stopila v veljavo kazenski zakonik in zakonik o kazenskem pravnem redu. Na podlagi razširitve kazenske zakonodaje in zakona o institucioniranju novih sodišč³ so v kazenskem področju v drugi polovici leta 1923 dokončno na novo poslovala tudi okrajna sodišča, kar dokazuje tudi ohranjeno arhivsko gradivo. Vpeljava civilne zakonodaje

se je zavlekla v leto 1929. S 1. julijem 1929 je pričel veljati kraljevi dekret št. 2325 z dne 4. novembra 1928, ki je določal poenotenje civilne zakonodaje na priključnih ozemljih. S tem zakonom so stopili v veljavo civilni zakonik, zakonik o civilnem pravnem redu in trgovinski zakonik. Zakon je predpisal razširitev zakonov in poslovnikov v zvezi z mirovnimi sodišči ter notarji. Potrdil je veljavnost nove nreditve sodišč ter splošne in posebne sodne poslovničke.

Najprej moram omeniti splošni sodni poslovnik iz leta 1865⁴, čeprav je bil že pred razširitvijo zakonodaje v glavnem že spremenjen. Naj ga na kratko opišem. Prvo poglavje obravnava ureditev sodišč. Drugo poglavje se nanaša na civilni postopek. Zajema način delovanja mirovnih sodnikov ter vodenje registrov in hranjenje spisov. Predpisani so registri, ki jili vodijo posamezna sodišča (preture, tribunali, apelacijska sodišča in kasacijsko

sodišč), in tudi njihovi spisi. Tretje poglavje se nanaša na kazenski sodni postopek in prav tako predpiše spise in registre posameznih sodišč.

Leta 1882 je izšel novi poslovnik⁵, v katerem so zbrana določila splošnega sodnega poslovnika in vseh poznejših sprememb. Predvsem natančno določa delovanje sodnijske pisarne. Posebej opiše ravnanje s spisi od nastanka oziroma prejetja do arhiviranja. Navaja in predpiše točne obrazce registrov za posamezna sodišča. Za kazensko področje potrdi določila splošnega sodnega poslovnika.

Leta 1892 je izšel poslovnik⁶, ki je posebej urejal sodne spise in delovanje sodnijske pisarne.

Leta 1910 so spremenili poslovanje s sodnimi depoziti in registre, ki so jih sodišča vodila v zvezi z njimi.⁷

Večjo spremembo je prinesel zakon S, oktobra 1913⁸, ki je na podlagi novega zakonika o kazenskem pravnem redu razveljavil določila splošnega sodnega poslovnika glede kazenskega področja in vpeljal in predpisal nove registre.

Tako veljavne sodne poslovnike so leta 1922 oziroma 1929 dočakala tudi okrajna sodišča Julijske krajine.

In kako naj bi izgledal arhiv okrajnega sodišča? Vse dokumente, nastale v pisarni, so vpisovali v kronološki register (registro cronologico) in označili z tekočo številko registra. Za vsako zadevo se je v sodnijski pisarni oblikoval fascikel, v katerega so kronološko odlagali dokumente te zadeve. Posebej so hranili sodbe in zapisnike obravnave, vezane v knjige. Izvršbe so vpisovali v poseben repertorij. Vsak fascikel je vseboval popis dokumentov. Tekoče so jih številčili in stranili v pisarni, povezane v primerno velike svežnje (buste), ki so imeli označeno vsebino. Kazenske in civilne zadeve so vodili ločeno. Pisarna je morala imeti abecedni indeks vseh strank in seznam vseh fasciklov, vezanih enot in registrov v arhivu.

Tako se je na okrajnih sodiščih v letih 1921 do 1929 ustalil način poslovanja s spisi. Pomembnejši sprememb

v nadaljnem obdobju ni bilo. S tem prispevkom samo nakazujemo glavno zakonodajo, ki je prinašala spremembe in na kateri tudi stoni strokovna obdelava fondov s področja sodstva navedenega obdobja. Nujna pa je še podrobnejša raziskava in primerjava z dejanskim stanjem ohranjenega arhivskega gradiva.

OPOMBE

1. Regio decreto 4. novembre 1928, n. 2325, Disposizioni per l'unificazione legislativa nei territori annessi al Regno.

2. Regio decreto 23. giugno 1921, n. 887, che estende nelle nuove Province annesse al Regno in virtù delle leggi 26. settembre 1920, n. 1322, e 19. dicembre 1920, n. 1778, il Codice penale, quello di procedura penale ed altre determinate leggi; Regio decreto 22. dicembre 1921, n. 1851, che proroga al 1. aprile 1922 l'entrata in vigore nelle nuove Province del Regno del Codice penale e di procedura penale e delle altre leggi penali.

3. Regio decreto 24. marzo 1923, n. 601, riguardante la circoscrizione giudiziaria del Regno;

Regio decreto 24. marzo 1923, n. 602, contenente norme processuali per l'attuazione della nuova circoscrizione giudiziaria del Regno.

4. Regio decreto 14. dicembre 1865, n. 2641, col quale è approvato il Regolamento generale giudiziario per l'esecuzione del Codice di procedura civile, di quello di procedura penale, e della Legge sull'ordinamento giudiziario.

5. Regio decreto 10. dicembre 1882, n. 1103, che approva il regolamento concernente la contabilità delle cancellerie giudiziarie ed altre parti del servizio.

6. Regio decreto 26. luglio 1892, n. 369, che approva il regolamento per l'esecuzione della legge 10. aprile 1892, n. 191, riguardante gli atti giudiziari ed i servizi di cancelleria.

7. Regio decreto 10. marzo 1910, n. 149, che approva l'annesso regolamento, pel servizio dei depositi giudiziari.

8. Regio decreto 5. ottobre 1913, n. 1177, contenente le disposizioni regolamentari per la esecuzione del Codice di procedura penale.

Strokovna obdelava arhivskega gradiva sindikalnih organizacij Ljubljane

Ljiljana Šuštar

Slovenska arhivistika se s problematiko gradiva sindikalnih organizacij ukvarja ob razreševanju vprašanj varstva in urejanja arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij.¹ Sicer se veliko več te problematike lotevajo v ostalih jugoslovanskih arhivih.² Tudi za zgodovinske raziskave na temo razvoja in delovanja sindikalnih organizacij po vojni lahko zapišemo, da si šele v zadnjem času nmirajo pot.³

Marec 1974 je Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Mestni arhiv prevzel od Mestnega sindikalnega sveta Ljubljana gradivo sindikalnih organizacij Ljubljane v obsegu 32 tekočih metrov.⁴ Leta 1980 so bila na gradivu opravljena prva urejevalna dela — ločitev fondov, odbiranje arhivskega gradiva, izdelava sumarnih popisov gradiva,

kar vse je dalo naslednjo sliko fondov: *Mestni sindikalni svet Ljubljana 1945–1954, Okrajni sindikalni svet 1954–1965 ter fondi sindikalnih svetov na ravni ljubljanskih občin: Center, Bežigrad, Šiška, Moste–Polje, Vič–Rudnik za obdobje 1955–1967.*⁵ Zaradi pomena organizacije, obdobja, v katerem je delovala in vsebine gradiva, sem se odločila za podrobnejšo strokovno obdelavo teh sindikalnih fondov: Mestnega sindikalnega sveta Ljubljana in Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana. Za prvega je izdelan inventar (tipkopis), za drugega popis.

Mestni sindikalni svet Ljubljana 1945–1954 – inventar⁶

Gradivo mestne sindikalne organizacije se je nahajalo v dveh akcizijskih fondih v skupni količini 1 tekoči meter. Ob pripravi inventarja sta bila akcijska fonda združena, bilo je opravljeno ponovno odhiranje arhivskega gradiva na osnovi navodila iz leta 1982 in izvedena nova tehnična oprema.⁷ V fondih se po tej ureditvi nahaja 0,6 tekočega metra gradiva.

Gradivo je razvrščeno v tri celote:

- I. gradivo Mestnega sindikalnega sveta,
- II. gradivo rajonskih sindikalnih svetov in
- III. gradivo krajevnih odborov simlikata (KOS) oziroma mestnih odborov sindikata (MOS).

V okviru celot je gradivo razvrščeno in popisano (vsebinski popis je enak strukturnemu) po skupinah na osnovi organizacijske strukture ali pa vsebine oziroma kategorije gradiva.

Te skupine v prvi celoti gradiva so:

1. gradivo organov, teles in oblik dela,
2. organizacija in način delovanja,
3. poročila, analize,
4. sezname,
5. statistika,
6. finance,
7. delavski sveti,
8. delavski zbirniki,
9. ljudski inšpektorji,
10. zbori proizvajalcev,
11. delovna sila,
12. socialno varstvo,
13. oskrba,
14. gospodarski kriminal,
15. ndarništvo,
16. kulturna dejavnost,
17. izobraževanje,
18. solidarnostne akcije,
19. mednarodno sodelovanje,
20. praznike,
21. delavski dom,
22. stanovanjska zadruga.

V drugi celoti so oblikovane glede na nhranjenost gradiva rajonskih sindikalnih svetov (RSS) in njihovo vsebino naslednje skupine:

23. zapisniki,
24. poročila,
25. sezname.

Skupine v tretji celoti – gradivo krajevnih odborov sindikata so:

26. KOS državnih uslužbencev administrativnih in prvosodnih ustanov,
27. KOS delavcev in nameščencev gospodarsko-pravnih in tehničnih ustanov,
28. KOS delavcev in nameščencev komunalnih podjetij in ustanov (mestnih podjetij in ustanov),
29. KOS delavcev in nameščencev kovinske industrije,
30. KOS delavcev in nameščencev kemične industrije,
31. KOS delavcev in uslužbencev grafične industrije,
32. KOS lesnih delavcev,
33. KOS delavcev in uslužbencev tekstilne industrije,
34. KOS delavcev in nameščencev usnjarske industrije,
35. KOS delavcev in uslužbencev živilske industrije,
36. KOS delavcev in nameščencev mularske industrije,

37. KOS kmetijskih delavcev in nameščencev,
38. KOS delavcev in uslužbencev gradbene industrije,
39. KOS promernih delavcev (delavcev rečnega, zračnega in cestnega prometa),
40. KOS železničarskih delavcev,
41. KOS delavcev in uslužbencev PTT,
42. KOS delavcev gostinsko-turistične stranke,
43. KOS delavcev trgovskih podjetij,
44. KOS obrtnih delavcev,
45. KOS finančnih uslužbencev,
46. KOS prisvetnih delavcev,
47. društvo učiteljev specialnih šol Ljubljana,
48. KOS zdravstvenih delavcev,
49. KOS lišnega pomožnega osebja,
50. KOS upkojencev.

Nekatere skupine so še nadalje razčlenjene na podskupine. Tako skupina *gradivo organov, teles in oblik dela* na naslednje podskupine:

- občni zbor,
  - plenum,
  - konferenca,
  - izvršilni odbor, preiskovalstvo,
  - komisija za tarife in tekmovanje,
  - komisija za zaščito dela,
  - mladinska komisija,
  - kulturnoprosvetni odlolek,
  - fizikalna komisija,
  - posvetovanja, delovne konference,
  - simlikalni aktiv,
- ali npr. skupina *tekmovanja, udarništvo* na:
- izvajanje planskih nalog
  - tekmovanja mladništvo

V okviru skupin posameznih krajevnih odborov sindikata pa se na koncu nahaja še gradivo sindikalnih podružnic.

Enote popisa so oblikovane po formalnem kriteriju združevanja istovrstnih kategorij gradiva (zapisniki, poročila, analize, sezname) ali pa po tematskem kriteriju (mladinske delovne brigade, akcije pomoči grškemu ljudstvu, organiziranost krajevnega simlikalnega sveta).

Pri označevanju vsebine arhivske enote sem uporabila različne stopnje opisa, glede na pramen dokumenta oziroma vsebine, ki jo je odražal. Oglejmo si nekaj primerov. V podskupini *občni zbor* predstavlja posamezni občni zbor svojo arhivsko enoto:

- 1 Zapisnik seje iniciativnega odbora krajevnega medstrokovnega sveta, 3. 7. 1945
  - ustanavljanje podružnic
- 2 Zapisnik občnega zbora, 29. 4. 1947

Na koncu *plenuma* so zapisniki razvrščeni v okviru arhivske enote kronološko za obdobje enega leta in z navedbo vsebine:

- 9 Zapisniki plenuma, 1946
  - 15. 11. 1946 (stanovanjske zadruga)
  - 7. 12. 1946 (poročilo s IV. plenuma ESZDNJ)

Torej ni naveden celoten dnevni red, pač pa je izpuščena najpomembnejša vsebina seje. Na podoben način so popisane tudi *konference*:

- 18 Zapisnik sindikalne konference, 25. 11. 1945

- politični pregled ob volilni zmagi ljudske fronte (referent Sergej Kraigher)
- delavski zapiski

Zapiski izvršnega odbora oziroma predsedstva so popisani zgolj kot kategorija gradiva v določenem časovnem obdobju:

- 22 Zapiski sej izvršnega odbora, 1945–1949
 Gradivo v podskupinah *komisij* je popisano na osnovi kategorij gradiva (zapiski, poročila) in v okviru razpisa več let. Taka v podskupini *mladinska komisija*:
 36 Poročila (mesečna) o delu komisije, 1947, 1948

V gradivu rajonskih sindikalnih svetov v podskupini *zapiski* so v eni arhivski enoti združeni zapiski vseh RSS za vsa ohranjena leta:

- 126 Zapiski RSS, 1947, 1948
 – rajon I – Center
 – rajon II – Šiška Bežigrad
 – rajon III – Moste
 – rajon IV – Rakovnik Vič

V podskupinah *poročila in seznanji* so arhivske enote glede na vsebino za celotno časovno obdobje.

Gradivo v tretji celoti – III *gradiva krajevnih odborov sindikatov* (do oktobra 1948 krajevnih odborov zvez – KO, od leta 1951 pa mestnih odborov sindikatov – MOS) je popisano po vseh delujočih odborih sindikatov, ki so izpričali gradivo ne glede na to, da so se v vsem tem času le-ti združevali ali pa razdruževali (tako jeseni 1946, februarja 1948, leta 1950, leta 1952). Arhivske enote so razvrščene in popisane v kombinaciji organizacijske strukture in kategorije gradiva in za celotno časovno obdobje. Poglejmo si popisano podskupino *KOS delavec in nameščencev kemične industrije*:

- 153 Zapiski občnih zborov KOS, 1948, 1951, 1952
 154 Zapiski konferencie KOS, 1949
 155 Zapiski sej izvršnega odbora KOS, 1945, 1949
 156 Zapiski sestankov s predsedniki podružnic, 1949
 157 Poročilo KOS o dejavnosti v letih 1945–1948
 158 Poročila (trimesečna) o dejavnosti KOS po sektorjih dela, 1948–1949
 159 Zapiski sej podružnic, 1945
 – Tivka Dolničar & Co, Ljubljana Vič
 – Tovarna za klej

Med elementi, ki jih mora vsehovati inventar (historiat ustvarjalca gradiva, historiat gradiva, popis) sta izdelana tudi *indeksa (kazali)* – tematski in imenski. *Tematski indeks* vsebuje ključna gesla, ki opozarjajo na pomen, dejavnost sindikalne organizacije, odražajo torej vsebino dokumenta. *Imenski indeks* pa vsebuje osebna, krajevna in stvarna imena. Poglejmo si nekaj gesel tematskega indeksa:

- Organiziranost zveze sindikatov:
 – sindikalna organizacija v Ljubljani
 – občni zbor, MSS
 – občni zbor, KOS
 – plenum, MSS
 – plenum, KOS
 – komisija za zaščito dela, KOS
 – seznam članov teles, MSS
 – seznam članov teles, RSS

- Delo zveze sindikatov – poročila:
 – dejavnost sindikatov v Ljubljani
 – delo, MSS
 – delo, RSS
 – dela, KOS
 – dela, podružnic

Delavski svet – volitve:

- delavanje
- seje
- o delavskih svetih, Svetozar Vukmanovič–Tempo
- delavski svet, ustanavljanje, navodila GO ZSS

Pri imenskem indeksu je potrebno opozoriti, da so vsi KOS naštetih pod geslom *krajevni odbori sindikatov*, pod geslom *podjetja* so ahecedno naštetih vsa podjetja, ki se pojavljajo v gradivu, v okviru gesla *podružnice, sindikalne* so navedene vse podružnice.

Okrajni sindikalni svet Ljubljana 1954–1965 – popis⁸

Na osnovi te izkušnje je mejeno in popisano gradivo Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana za čas 1954–1965. Ob tej meditvi je bilo izračunano še 0,4 tekočih metrov gradiva, tako fond vsebuje 2,6 tekočega metra gradiva. Gradivo je razdeljeno v štiri celote:

I. Gradivo *Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana-okolica* za čas 1951–1954. Samostojnega fonda nisem oblikovala iz dveh razlogov: gradiva ni niti za eno arhivsko škatlo (le 4 arhivske enote) in 15. maja 1954 se je Okrajni sindikalni svet Ljubljana okolica združil z Mestnim sindikalnim svetom Ljubljana v Okrajni sindikalni svet Ljubljana.

II. Drugo celoto predstavlja gradivo *Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana* s skupinami kot pri Mestnem sindikalnem svetu Ljubljana, nekatere od teh pa so razčlenjene še na podskupine.

III. V tretji celoti je gradivo *občinskih (krajevnih) sindikalnih svetov* – vseh, ki jih je v času svojega obstoja povezoval Okrajni sindikalni svet. To so: Borovnica, Cerknica, Činomej, Dabropolje, Dabrova pri Ljubljani, Domžale, Grosuplje, Hrastnik, Ivančna Gorica, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Kranj, Litija, Ljubljana Bežigrad, Center, Činče, Moste, Polje, Ljubljana Moste–Polje, Ljubljana Rudnik, Šentvid, Šiška, Vič, Vič–Rudnik, Logatec, Loška dolina, Medvode, Mengeš, Metlika, Novo mesto, Radovljica, Rihnica, Sodražica, Škofja Loka, Trnovlje, Trzinje, Trzinč, Velike Lašče, Vihnika in Zagorje.

IV. Zadnja – četrta celota – tvori gradivo *podružnic*, ki so združene v skupine pripadajočega strokovnega sindikata.

Za oblikovanje enot popisa in označevanje njih vsebine sem uporabila enake kriterije kot pri inventarju. Izkušnje pri uporabi gradiva pa kažejo, da bi bilo potrebno v prihodnosti izdelati dodatno še tematsko in imensko kazalo.

Ohranjenost in dostopnost sindikalnega gradiva od leta 1945 do danes⁹

Ker nas v pričujočem sestavku še posebej zanima gradivo sindikalnih organizacij s področja Ljubljane, naj za

sklop navedeni še nekaj ugotovitev o tem.

Pri raziskovanju dejavnosti sindikata v Ljubljani za leto 1954 je potrebno uporabiti gradivo obeh fondov (glede na že omenjeni datum združitve Mestnega sindikalnega sveta Ljubljana in Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana okolica v Okrajni sindikalni svet Ljubljana – 15. maj 1954).

Glede na čas delovanja strokovnih sindikatov v okviru mesta oziroma do oblikovanja le-tih na ravni okraja (leta 1956) in na ravni posameznih ljubljanskih občin (1957) se gradivo njihovega delovanja za leto 1954 in 1955 nahaja v fondih Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana, kar velja tudi za gradivo sindikalnih podjetij.

V okviru fonda Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana se nahaja tudi gradivo vseh devetih občinskih sindikalnih svetov, delujočih v Ljubljani med leti 1955–1961 (Ljubljana Bežigrad, Center, Črnuče, Moste, Polje, Rudnik, Šiška in Vič). Od konca leta 1961 pa jih deluje še pet: Ljubljana Bežigrad, Center, Moste–Polje, Šiška in Vič–Rudnik. O delovanju sindikata se lahko seznanimo še iz zbirnih poročil in analiz dela Okrajnega sindikalnega sveta.

Iz gradiva Mestnega sindikalnega sveta je moč razbrati predvsem začetke organiziranja nove sindikalne organizacije na ravni mesta kot tudi njenih osnovnih celic – sindikalnih podjetij, neposredne naloge in akcije, izvedene skupaj z drugimi množičnimi organizacijami pri obnovi dežele in gospodarstva. Žal tudi v tem fondih ni ohranjeno ne po količini in ne po kvaliteti gradivo o delu delavskih zaupnikov in delavskih svetov.

V gradivu Okrajnega sindikalnega sveta Ljubljana pa je moč slediti vključevanju sindikata za uveljavitev družbenega samoupravljanja na gospodarskem področju, razvoju političnega sistema, področju vzgoje in izobraževanja in socialne politike (številna poročila, analize, zapisniki posvetovanj).

V prispevku predstavljena popisa in sumarni popis ljubljanskih občinskih sindikalnih svetov za čas 1955–1967 omogočajo uporabo gradiva in raziskave za čas od leta 1945 do 1967. Med leti 1967 in 1973 občinski sindikalni sveti v Ljubljani ne delujejo, pač pa je bil aprila 1967 ponovno ustanovljen Mestni sindikalni svet Ljubljana. Glede na kvaliteto odbranega in urejenega arhivskega gradiva tega sveta, ki se na njihovo željo nahaja še pri ustvarjalcu, pa lahko to obdobje pomaknemo še bliže našemu času.

Sindikalna organizacija v Ljubljani je ob organizaciji zveze komunistov ista družbenopolitična organizacija, ki ima ob vseh vrzelih, značilnih za gradivo tega obdobja, ohranjeno gradivo vse od leta 1945 pa do danes.

OPOMBE

1 To problematiko osvetljujejo referati XI. zbornice arhivskih delavcev Slovenije v Carežu leta 1983, objavljeni v glasilu Arhivi, letnik VI, št. 1–2. Glede na obravnavano temo pa naj še posebej opozoriti na referata Mateje Jeraj Arhivsko gradivo Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije, str. 57–81 in Marije Orlak–Čarni Strokovna obdelava in popisovanje gradiva družbenopolitičnih organizacij, str. 45–50.

2 Članki s to tematiko so objavljeni v glasilih Arhivist, Arhivski pregled, Glasnik, Makedonski arhivist. Naj omenim le nekaj tistih, ki govorijo o sindikalni organizaciji: Bogdan Lekič, Srednjanje posleratne gradnje sindikalnih organizacij, Arhivski pregled 1–2, Beograd, 1967; Rosa Cvijović, Srečevanje fondova Republiškega vijeća Saveza sindikata i republičkih odbora strokovnih sindikata za Bosno i Hercegovino u periodu 1945–1964 godine, Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, XXVI, Sarajevo 1982; Lista kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja (za period od 1961. do 1978 g.), Beograd, 1980.

3 O delovanju slovenskih sindikatov po letu 1945 glej prispevka Jere Voduček–Starič Organizacija in delo slovenskih sindikatov v letih 1945–1953, Delavska enotnost, Julij–avgust, 1978 in Božidar Zakrajšek Razvoj slovenskih sindikatov od 3. do 8. kongresa, Delavska enotnost, avgust–september, 1978. Oba prispevka sta objavljena tudi v zborniku Tito, radniška klasa i sindikati, Beograd 1979. Opozoriti naj na pregled virov in literaturo o sindikalnem gibanju v Knjižici sindikata št. 77 Sindikalno gibanje na Slovenskem, Delavska enotnost, Ljubljana 1986, več avtorjev; za naše obdobje v prispevkih: Miroslav Stiplovec, Zdravko Tiroša Pregled razvoja in delovanja organizacij Delavske enotnosti med NOB, str. 59–67 in Jera Voduček–Starič Sindikalno gibanje od osvoboditve do danes, str. 83–93. Sindikalno organizacijo na lokalni ravni obravnava moj prispevek Oris razvoja družbenopolitičnih organizacij v Ljubljani po letu 1945 na primeru organiziranosti Zveze sindikatov in Socialistične zveze delovnega ljudstva, Zgodovina Ljubljane, Kronika, Ljubljana 1984, str. 546–552.

4 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), dosje fonda Mestni sindikalni svet Ljubljana 1945–1954, zapisnik o izročitvi in prevzemu gradiva.

5 ZAL, dosjeji omenjenih fondov, papiri in poročila o letu.

6 ZAL, Mestni sindikalni svet Ljubljana 1945–1954, inventar, Ljubljana 1985, tiskopis. V tem času založniška politika arhiva ni vključevala izdaje inventarjev.

7 Ljubljana Ciglar, Navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva družbenopolitičnih organizacij, Arhivi V, št. 1–2, Ljubljana 1982, str. 37–38.

8 ZAL, Okrajni sindikalni svet Ljubljana 1954–1965, popis, Ljubljana 1986.

Kulturna društva in njihovo dokumentarno gradivo v južnoprimorskih občinah

Milica Trebše-Štolfa

Kulturno delovanje v obdobjih boja za nacionalno identiteto je svojstveno, je pa tudi bogato. Tako je bilo delovanje tudi na območju, ki je v pristojnosti Pokrajinskega arhiva Koper. Večina dokazov o tej pestrosti pa bo žal ostala le v citiranih istnih virih in časopisnih obvestilih, pa tudi neredko v zapisnikih tedanjih organov pregona. Iz arhivskega gradiva bo omogočenih le malo raziskav...

V Pokrajinskem arhivu Koper smo v preteklih desetletjih zaradi vsem znanega vzroka pomanjkanja prostorov sprejeli malo tovrstnega arhivskega gradiva, ki se pretežno nanaša na obdobje 1945–1954, oziroma na obdobje po letu 1954, pa še to je v zelo okrnjeni količini. Z začetka tega stoletja imamo tri fragmentarne fonde iz Doline pri Trstu, Jelšan v občini Ilirska Bistrica in iz Dekanov v občini Koper. Naš najstarejši fragment arhivskega gradiva Društva filharmonikov iz Kopra pa datira v prejšnje stoletje.

Stanje, ki ga v nadaljevanju posredijem, izhaja iz ugotovitev pri ustvarjalcih dokumentarnega gradiva, iz pogovorov z hivišnimi aktivnimi kulturnimi delavci na terenu in iz razgovorov s tajniki ZKO v vseh šestih občinah.

Po evidencah ZKO posameznih občin deluje na našem delovnem območju 115 oddelkov kulturne dejavnosti v samostojnih društvih, sekcijah, skupinah in oddelkih in 35 šolskih kulturnih društev in dejavnosti za predšolske otroke. Doba delovanja je različno dolga, prav tako tudi njihova aktivnost različno intenzivna.

Nekaj dokumentarnega gradiva je zbranega na sedežih občinske ZKO, nekaj pri menjajočih se funkcionarjih društev, večine gradiva pa ni mogoče najti.

Na območju občinske Zveze kulturnih organizacij Ilirska Bistrica deluje deset društev s heterogeno kulturno dejavnostjo. Glasheno aktivnost predstavljajo moški pevski zbor Dragotin Kette iz Ilirske Bistrice, mešani pevski zbor Alojz Mihelečič iz Harij, mešani pevski zbor Kale Knežak in Komorni dekliški zbor v Ilirski Bistrici, ki je v ustanavljanju. Splošna kulturna društva so v Podgradu, v delovni organizaciji Lesonit v Ilirski Bistrici. Med specializirana kulturna društva v Ilirski Bistrici sodijo tudi dramsko društvo, literarno društvo in likovno društvo Franc Pavlovec. Posebno aktivno je Društvo za krajevno zgodovino in kulturo v Ilirski Bistrici, ki uspešno deluje že v isto let in izdaja tudi svoj zbornik.

Večina društvenega dokumentarnega gradiva na ZKO sega v obdobje od leta 1979 dalje. Zelo skopo je gradivo od leta 1959 do 1979. Posebnih šolskih kulturnih društev ni. Šolska mladina se vključuje v kulturno društvo kraja. Ali bosta res ostala edina arhivska vira, kulturne razgibanosti tega območja zgodnejšega obdobja, prevzeta fonda prosvetnega društva SLOGA (1912–1969) iz Jelšan in Ljudska prosveta iz Ilirske Bistrice za obdobje 1945–1952?

V občini Izola je DPD Svoboda, ustanovljena leta 1956, organizacijsko povezala gledališko skupino, godbo na pihala in moški pevski zbor. Vzporodno s tem je začelo delovanje knjižnice, ki se je kasneje profesionalno organizirala. Gledališka skupina je intenzivno delovala do leta 1964, pozneje pa samo občasno. Godba na pihala je delovala od leta 1904 dalje z različnimi imeni. Zborovsko petje je izločevalo več vzponov in padcev, od moškega, ženskega in mešanega zbora (v letu 1969) do popolne ukinitve, nastanka in delovanja moškega okteta. Zinnaj mestnega središča je delovalo le kulturno društvo (in še deluje) Janko Piemrl–Vojko v Dvorih nad Izolo z moškim pevskim zborom. Aktivna je tudi likovna skupina LIK. Z ustanovitvijo ZKO leta 1981 se je tudi dejavnost zelo razmahnila, zlasti delo v hitkovni, plesni, gledališki, otroški kulturovzgojni skupini Mavrica in Cicanovem klubu, v likovni šoli, gledališki delavnici, literarni dejavnosti Agras; ustanovljen je bil Obalni komorni orkester, Obalni oktet in galerija Loža. Šolska kulturna dejavnost na nižjih stopnjah je živalna v krajevnih skupnostih in je razvidna iz šolskih kronik.

Izolska kulturna dejavnost je za obdobje po letu 1953 sorazmerno dobro ohranjena v arhivskem gradivu ohranjenem na sedežu ZKO. Delno je mogoče zvedeti o tej dejavnosti v fondu Slovensko–hrvaške prosvetne podzveze s sedežem v Kopru (1945–1954), v fondu Okrajnega sveta Svobod in prosvetnih društev za okraj Koper (1954–1962) in v gradivu Zveze prosvetnih društev Koper v letu 1954 in 1955. Vsa dejavnost bialnih krožkov, dejavnost ob ljudskem domu in narodno–prehuna kulturna dejavnost delavske Izole in kmečkega podeželja pred in med obema vojnoma bo stala zapisana le po istih virih.

Na območju občine Koper poteka kulturna dejavnost v samostojnih društvih zunaj ZKO (Društvo ljubiteljev glasbe, Glashena mladina, Obalno društvo likovnih ustvarjalcev ...), v ZKO pa se vključujejo kulturna društva na osnovnih šolah (Dekani, Gračišče, Hrvatini, pet društev na osnovnih šolah (Koper, Marezige, Škoflje, Šmarje in Bertoki) kulturna društva srednješolcev (v dijaškem domu, na ekonomsko–družboslovni srednji šoli, na naravoslovno–matematični šoli in SKPŠ). V delovni organizaciji TOMOS deluje mešani pevski zbor. V krajevnih skupnostih sedaj delujejo društva Jadran, Dekani, mešani pevski zbor Bertoki, KUD Svoboda Pridvor, Ivan Cankar v Marezigah, KUD v Škofljah, moški pevski zbor France Bevk v Šmarjalah, KUD Božidar Kolarič v Hrvatinih. Samostojna kulturna društva sestavljajo mešani pevski zbor OBALA, ki ima tudi mladinski pevski zbor, Pihalni orkester v Kopru, mešani pevski zbor društva upokojencev v Kopru, moški pevski zbor Ciril Kosmar iz Semele, moški pevski zbor LOVCI iz Dekanov, KUD

Bratstvo in kulturna sekcija društva slepih in sluhovidnih, K samostojnim skupinam v okviru ZKO sodijo amaterski oder VAL A, folklorna skupina Mavrica, tri skupine plesne delavnice, pet plesno-izraznih skupin, litkovna skupina Papiri, litkovna delavnica, dve likovni delavici, literarna skupina FONTANA in dejavnost kulturne vzgoje za predšolske otroke Vesele urice. Nisem še ngotovala, kako se stanje dokumentarnega gradiva odraža v dejavnosti na terenu, prav tako ne knjižne ustvarjenega dokumentarnega gradiva pri društvih, ki se ne vključujejo v ZKO. Dejstvo je, da šolska kulturna društva svojega dokumentarnega gradiva ne ustvarjajo in je dejavnost prav rako zajeta v šolskih kronikah. Tudi samostojne skupine ga ne ustvarjajo. Večina društev krajevnih skupnosti ima v njih tudi sedež in njihovo administrativno poslovanje poteka bolj preko te skupnosti kot preko ZKO.

Tudi za kulturno dejavnost Kopra in zaledja po letu 1945 homo zgodovinske vire iskali še v že omenjenih in prevzetih okrajnih fondih. Toda, kje je arhivsko gradivo slovenskih prosvetnih društev, ki so še pred zakonsko prepovedjo na tem območju živo delovala? In arhivsko gradivo tistih kulturnih društev, ki so nastala iz odpora proti italijančevanju slovenske zemlje? Je dokončno izgubljeno dragoceno arhivsko gradivo zelo obiskanih bralnih in izobraževalnih društev ter množične glasbene ustvarjalnosti iz obdobja 1869–1915 na koprskem podeželju kor so Straža, Istrski grmič, Slovenski dom, Slovenija, Svoboda, Slavnik. Naš dom, Jadran. Samo in še mnoga druga kulturna društva? Brez gradiva kulturnih društev je zgodovina že takrat nacionalno osveščene slovenske Istre neobjektivna.

Na območju občine Piran vso kulturno dejavnost vodi in usmerja KUD Karol Pahor. Organizacije ZKO v občini ni. Zunaj KUD deluje le folklorna skupina v Ravni in glasbena skupina Šavrinke v KS Padna–Raven–Nova vas. V Sečovljah deluje še šolsko kulturno društvo. Dejavnost KUD je zelo razgibana (hobnarska, baletna, folklorna sekcija, mladinski pihalni orkester, moški pevski zbor, vokalna skupina, tamburaška skupina, mala istrska godba, litkovna sekcija...). Dokumentarno gradivo je za obdobje od leta 1975 za vso dejavnost zbrano v prostorih KUD, razen gradiva ukinjene godbe na pihala, ki je ostalo v godbenem domu. Za obdobje pred letom 1975 bo delno najti gradivo v fondu Skupščine občine Piran, delno pa v že citiranih prevzetih arhivskih fondih okrajnih institucij. O kulturnem delovanju pred letom 1945 za to občino nimam podatkov.

V vseh treh obalnih občinah je izredno živalna kulturna dejavnost pripadnikov italijanske narodnosti, ki ju združuje obalna Skupnost Italijanov. Dokumentarnega gradiva teh društev še nisem proučevala.

Na Nottanjskem je tradicija kulturne dejavnosti prav tako zelo dolga. Postojnsko območje je ohranilo najstarejše še delujoče društvo Lipa Studena, ki je bilo ustanovljeno leta 1906. V pietetnih desetletjih je delovalo bolj ali manj stalno, predvsem z gledališko in pevsko dejavnostjo. Podobno je s KUD Pivka, ki izvira še iz predvojnega obdobja. Je tudi najbolj množično. Obsega mešani pevski zbor Pivka, oktet Javor Pivka, delujeta odrasla in mladinska gledališka skupina. Prireditvena dejavnost je pestra. Tudi KUD Podgora Bukovje izvira iz začetka stoletja. Po vojni je razvilo le gledališko in pevsko dejavnost. Ina moški pevski zbor in recitatorsko skupino. Na krajevni ravni je izredno živalna prireditvena dejavnost. Ob tem ne pozabijo niti na stare ljudske šege in

običaje. Na Planini, v Prestranku, Dolanah in Hraščali so mlajša društva. Njihova aktivnost je preilsem glasbena in gledališka. Pri NKPD Miroslav Vilhar v Zagorju tet pri KUD Košana je vidna poleg ostale tudi plesna dejavnost. Tudi v Postojni so gledališčniki in peveci z vrsto zborov najaktivnejši. Razvili so se iz Gledališkega odra in SKUD Stane Semič–Daki.

Oh vsej tej tradiciji je dokumentarno gradivo le malo ohranjeno. Nekaj te dejavnosti obsega v Pokrajinskem arhivu Koper že prevzeti arhivski foni Okrajnega odbora ljudske prosvete Postojna za obdobje 1945–1955, nekaj gradiva obsega že citirani foni kasnejšega obdobja na kopskem okrajnem nivoju. Delo so hranitelji starejše fragmentarno gradivo, predvsem iz predvojnega obdobja, izročili v notranjsko kraško zbirko sedanjega muzeja v Postojni. Drugo gradivo pa bo potrebno šele odkriti in zbrati, saj je večina še ohranjenega dokumentarnega gradiva nahaja pri privatnih hraniteljih. Društva imajo le fragmente svojega dokumentarnega gradiva. Tudi na postojnskem območju šolska društva, čeprav zelo aktivna in krajevno angažirana, ne ustvarjajo svojega dokumentarnega gradiva (ŠKUD Osnovna šola Pivka, ŠKUD 25, maj osnovna šola Prestranek, ŠKUD Miroslav Vilhar Postojna, Kulturna skupina Vzgojnega zavoda Placina, ŠKUD Brinjevka Srednja reliška naravoslovna šola Postojna in pevski krožek Gozdarskega šolskega centra v Postojni).

V sežanski občini hrani ZKO dokumentarno gradivo le za KUD Jože Pahor in njegovo kinosekcijo ter arhivsko gradivo Gobarske družine Sežana, čeprav k njej ne sodi. Na obsežnem terenu delujejo kulturne dejavnosti, ki ustvarjajo dokumentarno gradivo: Gailha na pihala v Divaču, KUD IS, februar v Komun, KUD Pepca Čelohvič–Tatjana v Senožečah, KUD Klasje v Štanjelu, Pevski zbori Divača, KUD Jože Pahor v Sežani. Svojega dokumentarnega gradiva ne ustvarjajo: KUD Franc Žiberna Povir, KUD Tabor Lokev, PZ Kraški bori Štanjel, KUD Hrpelje–Kozina, pevski zbor Ponikve, del ukinjenega KUD Venček iz Dntovelj pa deluje v okviru DO Krasuprema v Dntovljah, delovanje KUD Pavel Keinjak v Štorjah pa je bilo ukinjeno.

Zelo aktivna šolska kulturna društva so na osnovnih šolah v Sežani, Hrpeljah, Divači, Dntovljah in Komun ter na Srednji družboslovni in ekonomski šoli v Sežani.

Arhivsko gradivo sežanskega kulturnega življenja homo lahko našli v že prevzetem fondu Okrajne ljudske prosvete Sežana za obdobje 1946–1955, delno v Okrajnem svetu Svobodi in prosvetnih društev Nova Gorica za obdobje 1959–1962, delno pa v že navedenih koprskih okrajnih fondih. Večino dokumentarnega gradiva pa bo potrebno še najti in ga urediti na ZKO Sežana.

Najhrž evidenca še ni popolna, zlasti ker nisem uspela zajeti vse kulturne dejavnosti tudi zunaj Zveze kulturnih organizacij posameznih občin. Na vseh terenskih pregledih in obiskih pa smo se vendar le dogovorili za skupno akcijo in sicer:

1. Pokrajinski arhiv Koper bo prevzel v svoje varstvo vse arhivsko gradivo kulturnih društev brez pravnih naslednikov. To gradivo homo zbrati s pomočjo tajnikov ZKO in bivših aktivnih kulturnih delavcev na teteon.

2. Zveze kulturnih organizacij hodo za svoje območje zbrale vse arhivsko gradivo svojih društev in drugih kulturnih društev na območju občine. Z evilentitanjem naj začnejo takoj. Tajniki ZKO v občinah Ilirska Bistrica, Postojna in Sežana poleg teh opravljajo še v isto drugih

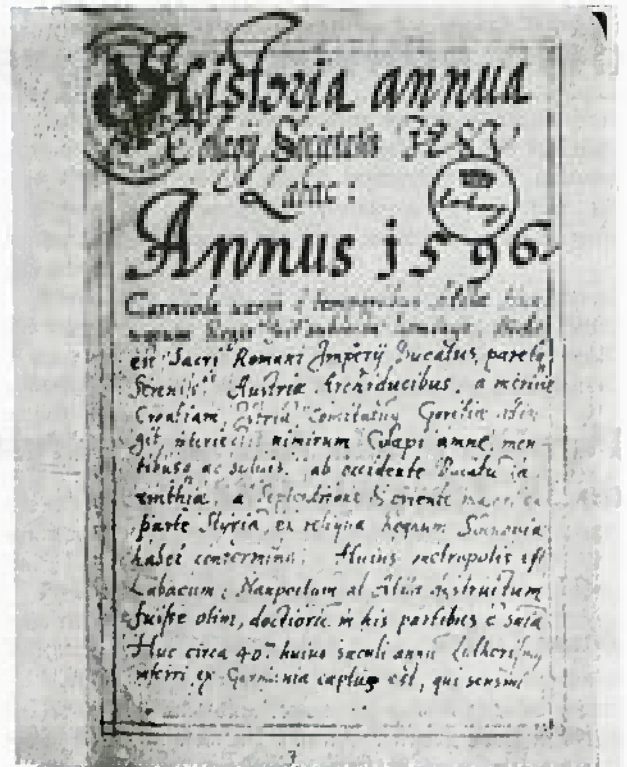
delovnih nalog, zato bi jih morali za opravljanje te naloge razbremeniti drugih obveznosti ali pa jim nuditi kadrovska okrepitev.

3. ZKO v vseh občinah bodo poskušale v finančnih načrtih pri občinskih kulturnih skupnostih zagotoviti najmanjša finančna sredstva za varno hranjenje ustvarjenega dokumentarnega gradiva.

4. Z ozirom na dejstvo, da še noben tajnik ZKO ni opravljal preizkusa strokovne usposobljenosti za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom, je pohuda za izvedbo seminarjev za delavce v ljubiteljski kulturni dejavnosti še kako umestna.

Začetni koraki so vendarle narejeni, do zhrane arhivske dediščine kulturnih dištev na našem območju pa je še dolga pot.

V Kopru, Izoli in Piranu so prvi začeli uresničevati dogovorjeno, t.j. začeli so urejati in popisovati dokumentarno gradivo, tako da se v teh treh občinah pripravljamo na prevzem arhivskega gradiva še v letošnjem letu. Večji problem bo v občinah Ilirska Bistrica, Sežana in Postojna zaradi premajhnega števila strokovnih delavcev za področje ljubiteljske kulture.

Historia annua Collegii Soc. Jesu Labacensis 1596-1691. Zbirka rokopisov 180 r

delo arhivov in arhivskih organizacij

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od 24. oktobra 1985 do 10. februarja 1988

Brane Kozina

Na občnem zboru v Ormožu 24. oktobra 1985 je bil razrešen stari izvršni odbor Arhivskega društva Slovenije s člani komisij ter predlagan novi v sestavi:

izvršni odbor:

predsednica – Ivanka Cizelj–Zaje
podpredsednika – dr. Vasilij Melik in Ema Umek
tajnik – Brane Kozina
blagajnik – Mihaela Knez
člani: Albert Pucer, Vlasta Tul, Metka Gombač, Jelena Malbašič, Boris Rozman, dr. France Dolinar, Marjetka Legat, Kristina Šamperl–Purg, dr. Peter Vodopivec, Ratomir Mladenovič

nadzorni odbor:

Saša Serše, Pavla Mrdjenović, Kristina Koglot

disciplinska komisija:

Ana Zalctelj, Mateja Jeraj, Anton Ožinger, Marija Hernja–Masten

uredniški odbor Virov:

Ivanka Cizelj–Zaje, Ema Umek, Mrija Oblak–Čarni, Janez Kopač, dr. Jože Mlinarič

uredniški odbor Arhivov:

Vladimir Žumer, Vladimir Kološa, Boris Rozman, Ivanka Cizelj–Zaje, Vladimir Sunčič, Jurij Rosa, Maruša Zagradnik, Darinka Drnovšek, Marjeta Adamič, Peter Klasinc, Kristina Šamperl–Purg

komisija za šolanje in strokovno izobraževanje arhivskih delavcev:
dr. Jože Žontar, Ema Umek, Manda Čelovčin, Antoša Leskovec, Vladimir Žumer, Ratomir Mladenovič.

Izvršni odbor Arhivskega društva Slovenije je imel v mandatnem obdobju do 10. februarja 1988 skupaj 10 sej.

Na občnem zboru društva 5. marca 1986, ki se ga je udeležilo skupaj 78 članov, smo po poročilih za leto 1985, predstavitvi delovnega programa za leto 1986 in sprejemu zaključnega računa predstavili tudi tri referate in sicer:

– Konservacija in restavracija arhivskega gradiva (inž. Marjan Dobernik)

– Pravilnik o varstvu dokumentarnega gradiva (dr. Jože Žontar)

– Vodnik Zgodovinskega arhiva Celje (Ivanka Cizelj–Zaje)

Arhivsko društvo Slovenije je 12. in 13. oktobra 1986 organiziralo strokovno posvetovanje z naslovom Tehnična dokumentacija kot del kulturne dediščine. Odbor za pripravo posvetovanja (B. Šuštar, V. Žumer, M. Zupančič in B. Kozina ter drugi sodelavci iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana) je izoblikoval strokovni okvir tega posvetovanja. Vprašanja vrednotenja tehnične dokumentacije smo se lotili tako arhivisti kot arhivarji ter predstavniki ustvarjalcev tovrstnega gradiva. Odbor je ob posvetovanju pripravil tudi priložnostno razstavo, ki je prikazala del tehnične dokumentacije in je bila nekako spremljajoča slika 23 referentom, od tega petim, ki so predstavili izkušnje o tehnični dokumentaciji s svojega strokovnega stališča (ustvarjalci) ter diskusijo, ki je sledila in je bila sklep posvetovanja. Posvetovanju v sejni dvorani EI Cankarjevega doma je prisostvovalo okoli 80 udeležencev, del teh je tudi aktivno sodeloval v diskusiji. Referati z diskusijo so objavljeni v publikaciji Arhivi IX, številka 1–2, leto 1986.

Z r n o

Dne 10. novembra 1986 je na pobudo Arhivskega društva Slovenije ekipa ljubljanske TV posnela material za oddajo Zrna do zrna v Arhivu SR Slovenije. Strokovni tekst za oddajo, ki se je omejila predvsem na matične knjige in vodnike, je prispevala Ivanka Cizelj–Zaje, predsednica Arhivskega društva Slovenije; pri snemanju ter pri pripravi materiala pa je sodeloval tajnik Branko Kozina s sodelovanjem Arhiva SR Slovenije. Oddaja je bila na programu 24. novembra 1986.

Dne 19. novembra 1986 je društvo skupaj z Arhivom SR Slovenije ter s sodelovanjem Državnega arhiva v Trstu in arhivske direkcije v Rimu organiziralo srečanje arhivistov Slovenije in Furlanije – Julijske krajine v prostorih Državnega arhiva v Trstu. Program srečanja:

– pozdravi predstavnikov institucij (dr. Ugo Cova, dr. M. Pia Mariani, Marija Oblak–Čarni in Ivanka Cizelj–Zaje)

– referati:

– dr. Jože Žontar (Ljubljana) Stanje in problemi ju-

goslovanske, posebej še slovenske arhivistike

– dr. Marija Pia Mariani (Rim) Organizacija italijanske arhivistične dejavnosti

– Ema Umek (Ljubljana) Dejavnost slovenskih arhivov

– dr. Paola Canicci (Rim) Pienčevanje dokumentov

– dr. Maria Laura Iona (Tist) Vini in arhivi

– Marjeta Adamič – Ema Umek (Ljubljana) Vini za zgodovino Furlanije–Julijske krajine v slovenskih arhivih

– dr. Ugo Cova (Tist) Tržaški upravní fondí pred letom 1918, njihov pomen za slovensko ozemlje

– Vanda Bezek (Koper) Informacija o gradivu Pokrajinskega arhiva Koper

– Vlasta Tul (L. Lovienčič) o Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici.

V okviru našega gostovanja v Tistu smo obiskali še odsek za zgodovino Narodne in študijske knjižnice v Tistu, kjer nas je sprejel dr. Milan Pahor, ki nam je predstavil delo knjižnice ter nam omogočil ogled biblioteke in arhiva.

Dne 4. marca 1987 je bil v prostorih Arhiva SR Slovenije občni zbor Arhivskega društva Slovenije. Po sprejemu delovnega poročila, zaključnega računa ter predstavitvi plana smo prisluhnili poročilu dr. Jožeta Zontarja, ki je predstavil zasnovo pravilnika o strokovni obdelavi, izdelavi inventarjev in drugih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva. Probleme izdajanja publikacij Arhivi sta predstavila glavni in odgovorni urednik V. Kološa in V. Žumer.

Arhivsko društvo Slovenije je 10. junija 1987 v prostorih Arhiva SR Slovenije organiziralo demonstracijo popisovanja arhivskega gradiva s pomočjo osehnega računalnika. Demonstracijo je pripravil dr. Rossi.

V prostorih hotela Beemadin v Portorožu je bilo od 14. do 16. oktobra 1987 XIII. zborovanje slovenskih arhivskih delavcev. Delovni naslov posvetovanja je bil Valorizacija dokumentarnega gradiva. Skupno smo predstavili 28 referentov, ki so vsak iz svojega zornega kota predstavili probleme valorizacije dokumentarnega gradiva v glavnem po letu 1945. Referenti so v povzetkih predstavili svoje prispevke, ki so bili osnova za diskusijo o valorizaciji dokumentarnega gradiva in kriterijih za izbiro dlužbenih pravnih oseb in društev, od katerih arhivi prevzemajo arhivsko gradivo. Referati bodo v celoti objavljeni v glasilu Arhivi. Skupno se je zborovanja udeležilo 125 slovenskih arhivskih delavcev ter gostov iz Italije. Organizatorja posvetovanja sta bila Arhivsko društvo Slovenije ter Pokrajinski arhiv Koper, pokrovitelj zborovanja pa Skupnost obalnih občin. V okviru posvetovanja je bil organiziran tudi sprejem pri predsedniku Skupnosti obalnih občin. Organizirana je bila strokovna ekskurzija po Istri (Grožnjan, Motovun, Krkavče, Raven), vendar zaradi pomanjkanja števila prijavljenih ni bila realizirana.

Arhivsko društvo Slovenije je v obdobju od oktobra 1985 do februarja 1988 izdalo tri številke publikacije Arhivi (št. 8, 9, in 10), glasila Arhivskega društva in arhivov Slovenije.

Sodelovanje

Predstavniki društva so sodelovali na strokovnih posvetovanjih Sodobni arhivi 1986 in 1987 v Radencih ter na kulturnozgodovinskih simpozijih Modinci 1986 in 1987.

V Prištini je bilo 22. in 23. oktobra 1986 drugo zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije. Posvetovanja se je udeležil tudi predstavnik društva, ki je sodeloval na seji predsedstva ZADJ.

Tajnik društva je sodeloval na medrepubliškem posvetovanju arhivskih delavcev SR Srbije in SR Makedonije v Subotici od 17. do 18. septembra 1987, aktivno predvsem pri obravnavanju problematike tehnične dokumentacije, ki naj bi bila tema na enem izmed zveznih posvetovanj.

Predstavnik društva se je udeležil tretjega posvetovanja v Zadru, ki je bilo v času od 7. do 9. oktobra 1987. V času posvetovanja je bila tudi seja konference in predsedstva ZADJ, kjer sta društvo zastopala dva člana (predsednik in tajnik).

Člani Arhivskega društva Slovenije so aktivno sodelovali v predsedstvu ZADJ ter njegovih komisijah ter v svetu arhivskega centra za strokovna in tehnična vprašanja v arhivih. Člana sveta sta predsednik in tajnik društva.

Predsednik oziroma tajnik društva sta aktivno sodelovala tudi na sejah koordinacije arhivov ter pri delu Zveze kulturnih organizacij Slovenije.

V letu 1987 je društvo uskladilo člansko evidenco in nastavilo kartoteko članov ter izdalo članske izkaznice.

Arhivsko društvo Slovenije z ZADJ pripravlja dopolnilno izdajo k že izdanemu slovenskemu vodniku. Dopolnilna izdaja TOM 10 Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ bo vsebovala podatke o spiemembah, ki so nastale v času od 1980–1986 (spiememba starih in evidenca na novo spiejetih zbirk in fondov) in evidenco arhivskega gradiva zunaj arhivov. Arhivsko društvo Slovenije je v zvezi s tem poslalo prošnjo za posredovanje podatkov več kot 80 muzejem, galerijam, knjižnicam..., vendar se je na dopis odzvala le dobna polovica ustanov. Pripravljalna dela so bila v teku leta 1987; dopolnjena izdaja naj bi izšla predvidoma konec leta 1988.

V prostorih Arhiva SR Slovenije je bil 10. februarja 1988 občni zbor, ki se ga je udeležilo 86 članov. Po poročilu o delu društva in posameznih komisij ter sprejemu zaključnega računa ter programa za leto 1988 je občni zbor razrešil stare organe Arhivskega društva Slovenije ter izvolil nove v naslednji sestavi:

izvišni odbor:

predsednica – Daninka Dimovšek

podpredsednika – dr. Tone Fejenc, Vladimir Žumer

tajnik – Brane Kozina

blagajnik – Mihaela Knez

člani: dr. Dušan Nečak, Albert Pucec, Ljiljana Vidih–Lovienčič, Metka Plank, Kristina Šampeil–Puig, Ratomir Mladenovič, Metka Gombač in glavni urednik Arhivov

nadzorni odbor:

Saša Seiše, Pavla Mrdjenović, Kristina Koglot

disciplinska komisija:

Mateja Jeraj, Anton Ožinger, Marija Herma–Masten

uredniški odbor Virov:

Ivanka Cizelj–Zajc, dr. France M. Dolinar, Marija Oblak–Čarni, Janez Kopač, dr. Jože Mlinarič

uredniški odbor Arhivov:

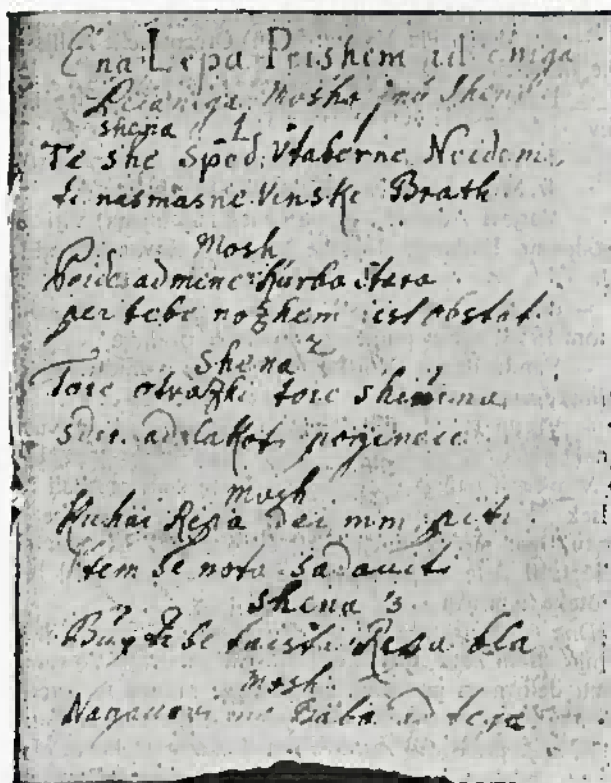
Vladimir Žumer, Boris Rozman, Vladimir Sunčič, Junij Rosa, Marnša Zagradnik, Daninka Dimovšek, Marjeta Adamič, mag. Peter P. Klasinc, Kristina Šampeil–Puig,

Nevenka Troha, Ivanka Cizelj—Zaje in Brane Kozina (tajnik ADS)

komisija za šolanje in strokovno izobraževanje arhivskih delavcev: dr. Jože Zontar, Marjan Zupančič, Manda Čehovin, Antoša Leskovec, Vladimir Žumer.

Občni zbor je potrdil višini članarine za leto 1988, ki znaša 4.000 din, v ceno pa je všteta tudi publikacija Arhivi.

Po končanem zboru je bil organiziran strokovni ogled pivovarskega muzeja v Pivovarni Union.

Urbar graščine Slatina 1715 – 1716 (zapis pesni Jest Vhoga Revna srutha). Zbirka urbarjev 40 u

ocene, poročila o publikacijah

"Mimo odprtih vrat" (Izbor dokumentov o narodnem izdajstvu)

Vsaj na Slovenskem objave zgodovinskih dokumentov niso naša posebna dolna stran. Če jih že objavljamo, gre to pogosto počasi, z velikimi zamudami, neredno. Ali pa smo priča enstranskim prijemom, ki nečemu brez kritja ilajejo prednost, drugo pa spet zapostavljajo. Znanje so seveda edicije, v katerih očitno ni bilo niti volje in znanja niti gnotne potrebe po razumnem izboru virov za objavo. Gotovo pa sodi med naše najslabše običaje na tem polju začenanje nekaterih mamutskih projektov, ki so pogosto plod dnevnopolitične mode in ko ta moda mine, ves projekt shikano konča z nekaj knjigami, ki se nikamor prav ne "vklapljajo". Da pri vsem tem ne govorimo o pmlvajanju in še kaj hujšega.

Ena od vsebinskih celot, ki je bila z vidika (znanstvene) objave zgodovinskih virov skoraj povsem zapostavljena (dalo bi se reči: poobno kot njena znanstvenoraziskovalna obdelava!), je narodno izdajstvo med NOB na Slovenskem. Poznavaajoč politično-propagandni okvir naše povojne mladne politike, je to pravzaprav svojevrstni paradoks. Najbrž pa tu ni mesto za širše razglabljanje o tem. A gotovo je presenetljivo, da (zlasti) v politično-propagandnem obnavnanju narodnega izdajstva in (pogojno rečeno) protivevničije ni bilo namesto pogosto vsebinsko šikkih "interpretacij" uporaahjeno ono bistveno mnčnejše oiozje; neposiedni vihi, ki so nastali z ilejavnostjo samega narodnega izdajstva.

Nekaj let nazaj pa je veniarle prevladalo prepričanje, da je to del zgodovine, ki ga je treba povsem normalno obravnavati, dasihavno ni moč kar vnaprej izključiti tudi (zaposlenih) politično-propagandnih motivov. Sad tega prepričanja sta dve povsem otipljivi akciji. Ena je obsežen projekt večdelne znanstvene edicije virov o slovenskem narodnem izdajstvu, katerega nosilec je ljubljanski Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Projekt je v teku, a njegova najtežja hipoteka je po mojem pomanjkanje "prostih" in usposobljenih strokovnjakov. Druga akcija pa je bila (spričo razumljive dolgoročnosti pive) odločitev, da čimprej pridemo do poljudne pregledne objave najbolj izrazitih, tipičnih dokumentov o tem vprašanju, ki naj pač vsaj za silo (v šolah in širši javnosti) zapolni veliko vrzel.

Kot običajno je vse breme za takšno poljudno objavo obtičalo na človeku, ki je nalogo sprejel. Tako smo po več letih letos poleti dočakali publikacijo z naslovom *Mimo odprtih vrat* in podnaslovom *Izbirani dokumenti o dejavnosti okupatorjevih sodelavcev na Slovenskem*. Izbor je naredil in k njemu napisal krajši uvodni komentar mlajši zgodovinar Božo Repe. Tema ni njegova "časovna" specialnost, saj je usmerjen v povojno politično zgodovino. Nalogo je spiel nekako po službeni dolžnosti kot sekretar zgodovinske komisije CK ZK Slovenije. Takoj hom pristavil, da se ta neprofesionalni pristop pri delu sicer pozna, čeprav je delo za pričakovani namen povsem solidno opravljeno.

Izbor je izšel pri ljubljanski založbi Borec. Če hi mu na kratko napisali osebno izkaznico, velja zapisati predvsem naslednje: zunanji videz publikacije je za to vrsto zelo nekonvencionalen, z eno besedo — privlačen, za kar gre tudi zahvala uredniku. Podobno je z že omenjenim naslovom ter z "zrnajserijskim", povečanim formatom; tega je narekovala odločitev za faksimilno objavo dokumentov, katere pogoj je seveda čitljivost besedila. Uvodoma prinaša dobrih dvajset sranj Repetovega preglednega prikaza narodnega izdajstva, ki je že sam po sebi zelo dobrodošla informacija o obravnavanem problemu. Nato pa na nadaljnjih 200 straneh sledi objava ptecej nad sto arhivskih enot: fotografij in faksimil dokumentov z najkrajšimi možnimi pojasnili. Časovni okvir, ki ga objavljeno gradivo zajema, seže od 12. aprila 1941 (poziv bana Natlačena, naj Slovenci disciplinirano in dostojanstveno dočakajo okupatorje) do konca avgusta 1946, torej do obsodbe Leona Rupnika, Irvina Rösenerja, Lovra Ilacina in Vilka Vizjaka na t. i. Rupnikovem procesu.

Avtor uvoda in izbora nas sam uvodoma opozarja, da objava gradiva (mimogrede: izvira iz arhivov Republiškega sekretariata notranjih zadev, Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in Centralnega komiteja ZKS ter iz Muzeja ljudske revolucije Slovenije in Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani) "ni kritična izdaja virov z vsemi potrebnimi pojasnili in zvezami med dokumenti, ampak močno omejen izbor zgodovinskih do-

kumentov, fotografij in časopisnih člankov", ki so nastali z dejavnostjo narodnih izdajalcev. Izjema je nemara sodba z Rimpnikovega procesa, saj je ta dokument že produkt narodnoosvobodilne oblasti. No, deloma to velja tudi za objavljene zapisnike zaslišanj na kočevskem procesu proti narodnim izdajalcem jeseni 1943. Vse skupaj pa je zanimivo, zgovorno in poučno branje. Poleg slik, ki so seveda močno prepričljive, so tu številni kolaborantski dokumenti, ki povsem očitno razgaljajo njihovo sluzenje okupatorjem (potidila o prejemu denarja, orožja itd).

Soditi o tem, kaj bi bilo lahko v tem izboru (v danem obsegu: seveda) bolje storjeno, je nadvse težko. Avtor, ki ima boljši vpogled v gradivo, iz katerega je odbiral objavljene virov, je veliko časa porabil tudi za kriterije izbora in za sam izbor. Pri tem ne smemo imeti pred očmi le vsebinske zgovornosti dokumentov, marveč tudi njihovo fizično, tehnično ustreznost (papir, način pisanja, poškodovanost ipd), kar je vselej pomembnejše pri faksimilarnih objavah. Tako vsekakor lahko presodimo, da je v celoti vzeto, namen publikacije izpolnjen. Tudi po dosedanji odmevnosti sodeč ne bo težko našla bralstva. Ali pa bo spodbudila (ne samo s svojo kakovostjo; denimo tudi s pomankljivostmi, med katere sodi dejstvo, da je pač objektivno izbor zelo oklešččen!) nadaljnje strokovno delo na tej zgodovinski problematiki, seveda

brez ideološko-politične arbitraže, ki se zrednicira predvsem na interpretacijo, ne pa na pomoč strokovnjakom, to je drugo vprašanje.

Nobenega dvoma ni, da smo s to publikacijo dobili dobrodošlo informacijo o nekem zgodovinskem pojavu, ki ga iz vrste (vsaj mislim dovolj znanih) razlogov ni moč šteti za marginalnega. Toda ključno znanstveno delo ostaja in je dolg slovenskega zgodovinopisja, ki mu ne kaže odrekati poštenega merila. A to pošteno merilo je pri tako bridkih vprašanjih nepogrešljivo. In da ne bo nesporazuma: ne gre mi za spravo z nečim, s čimer se spraviti ni mogoče. Gre mi za to, da bi razumeli in da morebiti ne bi ponovili enako bridke napake: ne med morebitno vojno, ne po njej — pa tudi sicer ne! Tudi tisto "po njej" naša znanost še čaka. Pri tem ne računam dosti na še preživele sodobnike ali neposredne ideleženecce. A slovenska družba bo enkrat morala tudi uradno (če hočete: znanstveno) povedati, kaj sodi o končni usodi ob koncu vojne vrnjenih narodnih izdajalcev. Tudi ta končna usoda je, enako kot pojav sam, organska sestavina narodne zgodovine, ta pa mora zapisovati dobro in slabo — sicer bi bila lažniva.

Martin Ivanič

Fašisti brez krinke, Dokumenti 1941-1942, zbral, uredil in pojasnil dr. Tone Ferenc, Maribor, Obzorja 1987 (Documenti et studia historiae recentioris; 5), 517 strani

Mariborska založba Obzorja je kot peto knjigo zbirke Documenta et studia historiae recentioris izdala že drugo delo dr. Toneta Ferenc v tej zbirki. Virom o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941-1945 (Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941-1945, Maribor 1980) so se tokrat pridružili viri o italijanski fašistični okupacijski politiki na slovenskem ozemlju, ki je po kapitulaciji in razkosanju Kraljevine Jugoslavije aprila 1941 pripadal italijanski državi. Italijanski okupator je hotel na tem zasedenem ozemlju, ki ga je po priključitvi k Italiji poimenoval Ljubljanska pokrajina, s številnimi ukrepi vzpostaviti oblast, ki bi pripeljala do popolne italijanizacije in fašizacije slovenskega prebivalstva. Za doseg tega cilja so bile metode italijanskega okupatorja navidez milejše od nemškega, v resnici pa nič manj brutalne in nepopustljive. O tem nazorno govorijo tudi objavljeni dokumenti.

Na začetku je avtor najprej skoraj na sto straneh podal pregled italijanskega okupacijskega sistema in politike v t. i. ljubljanski pokrajini. V prvih poglavjih je prikazal odnose med kraljevino Italijo in kraljevino Jugoslavijo po izbruhu prve svetovne vojne leta 1939 do 1941, aprilsko vojno 1941, italijansko zasedbo osrednje Slovenije in začasno italijansko vojaško upravo. Obsežnejše je poglavje o uvedbi italijanske civilne uprave, kjer je avtor v posameznih podpoglavjih prikazal ustanovitev t. i. ljubljanske pokrajine, njeno upravno razdelitev, gospodarske zmogljivos-

ti, delovanje civilnega oziroma visokega komisarja in njegovega upravnega aparata ter posebej še njegovega posvetovalnega organa — slovenskega sosveta ali konzilija, nadalje oboroženih oddelkov civilne uprave (policije, karabinjerjev, finančne straže in obmejne milice) ter sodstva. Posebni poglavji pa sta namenjeni italijanski fašistični stranki in njenim organizacijam ter vojski. Uvodna študija je izčrpen, na osnovi preučitve vseh dosegljivih virov podan celovit prikaz italijanskega okupacijskega sistema v t. i. ljubljanski pokrajini. Objavljeni dokumenti, ki sledijo tej študiji, so verodostojna dopolnitev tega prikaza.

V knjigi je objavljenih 109 dokumentov, ki jih je avtor zbral pri svojem dolgoletnem raziskovalnem delu v domačih in tujih arhivih, predvsem v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Vojaško-zgodovinskem inštitutu — arhivu oboroženih sil v Beogradu ter arhivu Republiškega sekretariata za notranje zadeve v Ljubljani in v Nacionalnem arhivu v Washingtonu (National Archives Washington) ter Osrednjem državnem arhivu v Rimu (Archivio Centrale dello Stato Roma).

Dokumenti so urejeni po kronološkem redu, prvi nosi datum 12. april 1941, zadnji 30. december 1942. V predgovoru je avtor pojasnil svojo omejitvev pri izboru dokumentov le na leti 1941 in 1942. Za leto 1943 oziroma do kapitulacije Italije septembra 1943 namreč ni, ali pa niso ohranjeni ali dostopni takšni izraziti dokumenti, ki bi nujali v italijansko okupacijsko politiko do zasedene ozem-

lja in njegovega prebivalstva kakšne posebne spremembe in novosti. Skoraj polovica objavljenih dokumentov so zapisniki oziroma zapisniki sestankov italijanskih visokih vojaških in civilnih funkcionarjev v t.i. Ljubljanski pokrajini, ki najbolj nazorno pričajo o italijanski okupacijski politiki in kažejo na eni strani na veliko perfidnost, a na drugi strani na osupljivo odkrito kritost, sovrážnost in cinizem nasilcev tako opevane "italijanske kulture", da bi dosegli zastavljene cilje svoje okupacijske politike in zadušili slovensko narodnoosvobodilno gibanje, ki jih je pri tem vedno bolj oviralo. To so predvsem zapisniki in zapisi sestankov poveljnika XI. armadnega zbora generala Maria Robottija z visokim komisarjem za ljubljansko pokrajino Emilio Graziolijem, nadrejenimi poveljniki in podrejenimi častniki kraljeve italijanske vojske. Ostalo so spomene, razglasi, poročila, ukazi, navodila, pisma itd visokega komisarja za ljubljansko pokrajino, kraljeve kvesture in vojaških poveljstev. Gre za objavo večinoma novih dokumentov, kjer je zajeta vsa dejavnost italijanskega okupatorja, za razliko od do sedaj objavljenih dokumentov, pri katerih je v ospredju več ali manj njihov vojaški značaj (n. pr. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI – Borbe v Sloveniji, knj. 1–6 in del XIII – Dokumenti kraljevine Italije knj. 1–3). Dokumenti so objavljeni v slovenskem prevodu, kar je sicer v nasprotju z znanstvenokritično

izdajo virov, da naj bodo objavljeni dokumenti v jeziku, v katerem so bili napisani, vendar so tako dostopni širšemu krogu slovenskih bralecev. Idealna bi bila objava v italijanskem in slovenskem jeziku, kar pa je bilo zaradi stroškov nedosegljivo. Avtor je dokumentom dodal izčrpen in obširen znanstvenokritičen aparat, ki s pritegnitvijo še drugih virov in literature dokumente vsebinsko dopolnjuje, pojasnjuje ter povezuje in tako daje še popolnejšo sliko dogajanj v času italijanske okupacije.

Na koncu je avtor poleg običajnega osebnega in krajevnega kazala dodal še stvarno kazalo, nekaj zemljevidov (upravno politična razdelitev ljubljanske pokrajine 1941; razporeditev italijanskih oboroženih enot, postojank bele garde – MVAC, fašističnih centrov), grafičnih prikazov vseh enot italijanske vojske, ki so se združevale v ljubljanski pokrajini od aprila 1941 do kapitulacije Italije, fotografij (civilnih in vojaških funkcionarjev v ljubljanski pokrajini) in pregled pomembnejše literature.

Tako pripravljena edicija virov z obširno uvodno študijo, izborom in objavo najrelevantnejših dokumentov z izčrpnim znanstveno-kritičnim aparatom in dodanim stvarnim kazalom je nedvomno primer, ki bi jo bilo potrebno posnemati pri bodočih objavah virov.

Marjeta Adamič

Arhivski dokumenti iz zgodovine Novega mesta, Razstava dokumentov Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto 1988, 54 str.

Kakor je pred leti Zgodovinski arhiv Ljubljana pripravil razstavo in katalog o Ljubljani v Arhivskem gradivu (M. Drnovšek, 1982), tako predstavlja sedaj novomeška enota tega arhiva Novo mesto v arhivskem gradivu. In kaj nam ponuja katalog?

Po uvodni hesedi predstavlja avtorica Zorka Skrabl razvoj arhivske službe na področju sedanjih občin Novo mesto, Trebnje, Črnomelj in Metlika, kjer deluje od začetka sedemdesetih let Enota za Dolenjsko in Belo krajino ljubljanskega zgodovinskega arhiva, posebej pa želi informirati še o dejavnosti in strokovnem delu arhiva. Kratko opiše gradivo s področja občine Novo mesto, ki ga hrani arhiv, in nato podaja še strnjen pregled zgodovine Novega mesta. Drugi del publikacije nosi podnaslov Arhivski dokumenti in ohlege prikaze 54 dokumentov o Novem mestu od leta 1365 (s prepisom privilegijev) do leta 1960. Na koncu je dodano še nekaj literature:

Prvih trinajst dokumentov (te je pripravila Marjeta Matjevič) je iz Dolenjskega muzeja Novo mesto, Arhiva SR Slovenije in Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu in sodijo v čas od 16. do 17. stoletja (5), v 18. stoletje (4) in 19. stoletje do leta 1868 (4). Pred nami so tako novomeški privilegiji iz leta 1365 (v prepisu iz srede 17. stoletja), popis hišnih lastnikov iz leta 1515, poročilo o turškem vpadu na Dolenjsko iz leta 1528, Klobučaričeva upodobitev Novega mesta iz začetka 17. stoletja, opis razmer v mestu ob koncu 18. stoletja, določbe o sejem-

skem redu (1802), račun o oskrbi francoskih čet iz decembra 1805, dopis novomeške narodne garde v letu 1848 ter dvajset let kasnejši zapis o gledališki predstavi v novomeški čitalnici.

Konec 19. stoletja zaživi s kar dvanajstimi dokumenti. Tematsko so raznoliki, saj govore o novomeški gimnaziji, slovečih krških rakih, ponatisu Valvasorjeve Slave, lekarnali, Dolenjskih novicah in železnici, pokopališču, priključitvi Kandije k mestu, o sejmarjih, mestni hranilnici, Kettejevi matiri in o obnovi ene od novomeških hiš.

Obdobje 1900–1914 orišejo predstavitve slabega ducata dokumentov, ki pričajo o vodovodu, bolnišnici usmiljenih bratov v Kandiji, novem rotovžu, Trdinovi zapuščini, zopetnem poimenovanju Rudolfovega v Novo mesto, o banovinski ženski bolnišnici in otvoritvi belokranjske proge, zanimivi pa sta tudi dve razglednici. Vojni čas ni posebej zastopan, pač pa sledimo obdobju med obema vojnama vse od odstopnega pisma kandijskega župana leta 1918 ob revolucionarnih dogodkih, pravil dijaške organizacije Prosveta, zapisnika Dolenjskega soka in prijave novomeškemu državnemu pravdnstvu, da so bili aprila 1930 "razturani komunistički letaki raznih vsebina" v okolici Novega mesta, preko podatkov o Keramiki, prvem novomeškem industrijskem podjetju in obrtni razstavi leta 1936 do avionskega posnetka mesta in demonstracij ob okupaciji Čehoslovaške ter volitev

leta 1938.

Medvojno obdobje je upoštevano z dokumentom o dijaški manifestaciji 1. decembra 1941, letakih OF in rokokom partizanske pesni Marjana Kozine. Povojni čas pa je prikazan s šestimi dokumenti. Tako sledimo kmetijski šoli v Grnu, petletnemu planu novomeškega okraja 1947–51, električni mreži in elektrifikaciji, šolski kroniki državne srednje šole in poročilu o stanju IMV leta 1960.

Vsi dokumenti imajo zaporedno številko, polkrepko tiskan naslov (oziroma opis) z datumom, večina tudi kratek komentar s pojasnili in opisom vsebine, precej pa tudi v ležečem tisku predstavljeno vsebino ali njen del z objavo (dela) vira. Pripis nahajališča s signaturo je upoštevan le pri "sposojenih" dokumentih, pri domačem

gradivu pa se (žal) niso odločili za takšne opombe. Poleg takšnega opisa dokumentov pa je kar lep del gradiva prisoten tudi kot likovno dopolnilo ter dobrodošla predstavitev, kako ta ali oni dokument izgleda. Morda se je pri pripravi te knjige tudi malo hitelo, vsaj po razporeditvi praznin bi lahko sodili, pri obsegu pa npano, da se nismo preveč uštel, saj publikacija ni paginirana.

Verjetno bo knjiga s kar prijetno naslovnico, raznovrstnim izborom dokumentov glede na vrsti in vsebino pa tudi kar mikavno likovno predstavitev (ne le razglednic in fotografij) razveseljevala oblikovalce arhiva s pogledom na preteklost Novega mesta v izbranih arhivskih dokumentih.

Branko Šuštar

Jovan Popović, Zbirka propisa iz arhivske delatnosti, Savez arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1987, 453 str.

Potreba po pregledu arhivske zakonodaje v državi se je pokazala že kmalu po letu 1964, ko so republike na podlagi splošnega zakona o arhivskem gradivu (Uradni list SFRJ, št. 48/64) sprejele lastne zakone, ki so neposredno urejali varstvo arhivskega gradiva (Bosna in Hercegovina, Črna gora, Hrvaška ter Makedonija 1965, Slovenija 1966, Srbija 1967).

Tudi federacija je z zakonom o Arhivu Jugoslavije leta 1964 uredila varstvo arhivskega gradiva, za katerega je dolžna skrbeti. V članku o novi arhivski zakonodaji sem leta 1967 poskušal podati primerjalni pregled omenjene zakonodaje.¹ Na podlagi 14. in 15. člena ustavnega zakona za izvedbo ustavnih amandmajev od XX. do XLI. (Uradni list SFRJ, št. 29/71), ki je bil sprejet leta 1971, so s prenosom pristojnosti od federacije na republike prenehali veljati splošni zakoni, tako tudi splošni zakon o arhivskem gradivu. Od tedaj dalje urejajo republike varstvo arhivskega gradiva v celoti samostojno. Enako pravico sta dobili tudi pokrajini Kosovo in Vojvodina. Številni zakoni in na njihovi osnovi izdani ostali predpisi, ki so izšli do vključno leta 1986, so navedeni v Zbirki predpisov na str. 447–451, med tem ko so v sami Zbirki zajeti tudi še nekateri predpisi iz leta 1987. Zelo koristno bi bilo, ko bi imeli na enem mestu zbrano tudi bibliografijo del, ki obravnavajo arhivsko zakonodajo v Jugoslaviji. Tako pa si moramo pomagati le z bibliografijo, ki sega do vključno leta 1975 in jo je pripravil Miloš Konstantinov.²

O arhivski zakonodaji v naši državi imamo objavljena dva prispevka tudi v *Archivumu*.³ Oba pa sta že precej zastarela, ker je prišlo od njune objave do bistvenih sprememb.

Jovan Popović je v zadnjih letih v več člankih podal analizo veljavnih predpisov s področja arhivske dejavnosti v državi.⁴ Sam sem se leta 1986 ukvarjal s primerjavo predpisov, ki urejajo varstvo arhivskega gradiva pred prevzenom v arhiv oziroma bolje rečeno z obveznostmi družbenih pravnih oseb in društev glede dokumentarnega

gradiva.⁵ Velik interes za zakonodajo pa dokazuje dejstvo, da je leta 1987 Jovan Popović objavil obsežno zbirko veljavnih predpisov s področja arhivske dejavnosti iz območja vse države. S tem je opravl vsekakor zelo koristno delo, kljub temu da tovrstne objave hitro izgubljajo aktualnost. Tako sta na podlagi zakona o arhivskem gradivu federacije (Uradni list SFRJ, št. 11/86) izšla poleg navodila o odbiranju arhivskega gradiva in izločanju registraturnega gradiva, ki nima vrednosti, ter o prevzemanju in izročanju arhivskega gradiva med zveznimi upravnimi organi in zveznimi organizacijami ter Arhivom Jugoslavije (Uradni list SFRJ, št. 49/87), ki je že vsebovano v Zbirki predpisov, še pravilnik o uporabi arhivskega gradiva Zveznega sekretariata za zunanje zadeve (Uradni list SFRJ, št. 49/87) ter navodilo o hrambi registraturnega gradiva in arhivskega gradiva zveznih upravnih organov in zveznih organizacij ter o obveščanju Arhiva Jugoslavije o arhivskem gradivu (Uradni list SFRJ, št. 57/87).⁶ O obeh navodilih je poročal Popović v *Arhivih*.⁷ V Bosni in Hercegovini so izšli po objavi Zbirke predpisov pravilnik o uslovima za osnivanje i početak rada arhiva (Službeni list SRBII, št. 37/88), pravilnik o uslovima i rokovima čuvanja registraturnog materiala i arhivske grade kao i odabiranje arhivske grade iz registraturnog materijala (Službeni list SRBII, št. 41/88) ter uputstvo o načini primopredaje arhivske grade između imalaca arhivske grade i nadležnog arhiva (Službeni list SRBII, št. 41/88). Na Hrvaškem so objavili uputstvo o vrednovanju registraturne grade (Narodne novine SRH, št. 33/87), uputstvo o predaji arhivske grade arhivima (Narodne novine SRH, št. 33/87), pravilnik o zaštiti arhivske i registraturne grade izvan arhiva (Narodne novine SRH, št. 17/88) ter pravilnik o polaganju ispita o stručnoj osposobljenosti radnika za zadatke i poslove zaštite arhivske i registraturne grade izvan arhiva (Narodne novine SRH, št. 17/88). Srbski zakon o zaštiti kulturnih dobara je doživel v letu 1987 še eno spremembo oziroma dopolnitev (Službeni glasnik

SRS, št. 47/87). V Vojvodini pa so objavili pravilnik o sadržini i načinu vođenja evidencije o registarskom materijalu i arhivskoj gradli (Službeni list SAvP, št. 4/88). Zaradi popolnosti pregleda omenimo še naš pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Uradni list SRS, št. 11/88).

V uvodu Zbirke predpisov Popović ugotavlja, da obstaja dosti razlik med arhivskimi predpisi po posameznih republikah in avtonomnih pokrajinah, ki da niso upravičene. Motijo ga že razlike v nazivih zakonov, vendar je to posledica dejstva, ali zakon ureja eno področje kulturne dediščine ali pa vsa. Žal pa ne ugotavlja vzrokov za razlike, ki obstajajo med temi predpisi in jih bomo na kratko omenili.

Eno izmed ključnih vprašanj arhivske zakonodaje je odnos arhivi-ustvarjalci arhivskega gradiva. Zakonodaja v SR Sloveniji izhaja iz stališča, da je potrebno prevzemati v arhive kolikor mogoče odbiano arhivsko gradivo, da je na tem področju glavna naloga arhivov skrb za strokovno neoporečno odhiranje arhivskega gradiva ter da je potrebno arhive kolikor mogoče razbremeniti vseh nalog, ki niso v neposredni zvezi z namenom arhivskega gradiva za znanost in kulturo. V nasprotju s tem pa iz zakonodaje nekaterih republik izhaja težnja, da bi morali imeti arhivi pravico nadzora (inšpekcije) nad celotnim poslovanjem ustvarjalcev z dokumentarnim gradivom, vključno s pravico nadzora glede upoštevanja rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, na kratko, da bi se morali čimbolj vključevati v poslovanje ustvarjalcev z dokumentarnim gradivom. Menim, da so take težnje napačne, ker odvrtaajo arhive od osnovnega namena, zaradi katerega so jih ustanovile družbene skupnosti ter da po nepotrebnem skušajo prevzemati naloge, ki jih imajo upravni in drugi organi. Nimajo pa niti kadrovskih niti drugih pogojev, da bi lahko ustrezno razvijali take dejavnosti. Pozdraviti moramo zato predpise, ki so jih dalj časa pripravljali v Sloveniji o pisarniškem poslovanju upravnih in sodnih organov in ki vsebujejo tudi roke hranjenja. Zelo koristen bi bil tudi priročnik o rokih hranjenja dokumentarnega gradiva, ki nastaja v gospodarstvu.

Naslednje vprašanje, pri katerem so očitne večje razlike med predpisi, je nastop varstva. V primeru, ko nastopi varstvo arhivskega gradiva na podlagi zakona (tako določilo je vseboval splošni zakon o arhivskem gradivu iz leta 1964 in so ga nato povzeli tudi starejši republiški zakoni), so vsi ustvarjalci po preteku rokov, določenih z zakonom, dolžni izročiti arhivsko gradivo pristojnemu arhivu. Postopek, da nato arhivi določajo ustvarjalce, katerih gradiva ne bodo prevzemali, je brez dvoma problematičen. Če pustimo pravi vidik tega vprašanja ob strani pa ugotavljamo, da je prišlo iloslej v arhive veliko več gradiva manj pomembnih kot pa pomembnejših ustvarjalcev. Zato je logična rešitev, ki jo je prinesel zakon o naravnih in kulturni dediščini, po kateri za kulturo pristojni upravni organi družbenopolitičnih skupnosti na predlog arhiva določijo družbene pravne osebe in društva, katerih arhivsko gradivo bo prevzemal arhiv (Uradni list SRS, št. 1/81, čl. 95 in 96). Poudariti pa moramo, da se selekcija ustvarjalcev arhivskega gradiva opravlja le v državah, kjer je večina vseh ustvarjalcev državnih oziroma družbenih. Na Zahodu pa je podana omejitev ustvarjalcev, od katerih prevzemajo državni arhivi arhivsko gradivo že s tem, da so pristojni le za gradivo državne sfere, v kar pa ni vključeno gradivo avtonomnih organov, podjetij, privatnih ustanov, društev in drugih.

Enako kakor drugod po svetu so tudi novejši predpisi v Jugoslaviji uveli direktni (pozitivni) način odbiranja arhivskega gradiva. S tem so začeli opuščati metodo, ki se je v praksi uveljavila po letu 1957 in po kateri se arhivsko gradivo odbira na način, da se iz dokumentarnega gradiva izločijo deli, ki nimajo trajnega pomena in jim je preteklo rok hranjenja. Metoda direktne odbiranja arhivskega gradiva je omogočila prenehanje odvisnosti od rokov hranjenja; ustvarjalci so dolžni upoštevali roke hranjenja dokumentarnega gradiva (za kar so tudi sami odgovorni), ne glede na to pa so dolžni arhivu izročiti arhivsko gradivo, ki ga je ta določil v svojem navodilu za odbiranje. Sprememba metode odbiranja je omogočila tudi zožitev pojma arhivsko gradivo na gradivo, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo ter dala možnost za večjo aktivno vlogo ustvarjalcev pri prehodu dokumentarnega gradiva v arhivsko.

Predpis, ki se nanaša na strokovno obdelavo in izdelavo pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva, je dolej spjeela edino SR Slovenija in ga zato lahko primerjamo le z ranimi strokovnimi navodili, ki so jih objavili v ostalih republikah. Razlike so predvsem v pojmu arhivska enota, kar pa je ena izmed osnovnih kategorij strokovne obdelave ter v terminologiji pojmov. Odločili se je bilo nameč potrebno, ali se želimo nasloniti na mednarodno strokovno terminologijo ali pa vztrajati na pojmih, ki so se razvili v Jugoslaviji in so posledica različnih tradicij. S tem pravilnikom pa smo že prešli časovni okvir Zbirke predpisov.

Ob Zbirki predpisov lahko ugotovimo, da je v Jugoslaviji v teku proces presnove arhivske zakonodaje, posebno v tistem delu, ki se meja s podzakonskimi akti. Zelo identični so v tem pogledu predpisi, ki sta jih spjeeli SR Slovenija in za njo SR Hrvaška. Spremembe pa niso možne preko noči; njihovo potrebo mora predvsem spoznati stroka.

Jože Žontar

OPOMBE:

1. J. Žontar, Novo arhivsko zakonodavstvo u Jugoslaviji, Arhivist XVI-XVII, zv. 1-2, Beograd 1966-1967, str. 58-76.
2. M. Konstantinov, Jugoslovske arhivske stručne publikacije, Arhivist XXVI/1976, št. 1-2, str. 8, 9.
3. Archivum, International review on archives, International council on archives XIX/1969, str. 195-224 (J. Žontar); XXVIII/1982, str. 226-229 (M. Konstantinov).
4. J. Popović, Razlike u našem pozitivnom zakonodavstvu u pogledu normativnog regulisanja zaštite arhivske gradje i registratskog materijala, Arhivi '82, Arhivsko društvo Slovenije - Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1982, str. 66-108; isti, Kaznena politika u SFRJ u pogledu zaštite arhivske gradje i registratskog materijala, Sodobni arhivi '83, Arhivsko društvo Slovenije - Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1983, str. 997-114; isti, Zakonski i podzakonski akti sa posebnim osvrtom na arhivsko zakonodavstvo, Sodobni arhivi '84, Pokrajinski arhiv Maribor - Arhivsko društvo Slovenije - Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, Maribor 1984, str. 154-168; isti, Arhivska gradja u privatnom vlasništvu kroz arhivsko zakonodavstvo, Sodobni arhivi '85, Pokrajinski arhiv Maribor - Arhivsko društvo Slovenije - Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije, Maribor 1985, str. 45-52.
5. J. Žontar, Pravne osnove zaštite arhivske gradje, Arhivist XXXVI, št. 1-2, 1986, str. 45-51.
6. V zbirki predpisov bi moralo stati pravilno: na str. 8 v

opombi Službeni list SFRJ, broj 11/86 in na str. 19 v opombi – Službeni list SFRJ, broj 49/87.

7. J. Popović, Podzakonska akta sprejeta na osnovi Zakona o

arhivskem gradivu federacije, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije X, št. 1–2, Ljubljana 1987, str. 70–77.

Enciklopedija Slovenije 1, A-Ca, Ljubljana 1987, 421 str.

Med gesla – abeceda in Cavazza – ujeto vedenje o Sloveniji in Slovencih vsebuje tudi enciklopedično predstavitev arhivov. Doslej smo imeli pri roki pregled v Enciklopediji Jugoslavije (Zagreb 1955), ki ga je pod geslom *Arhiv, Arhivi v Sloveniji* pripravil dr. Pavle Blaznik, ko smo imeli še Državni arhiv v Ljubljani, njegovo mariborsko podružnico, arhive v okviru muzejev, Zgodovinski arhiv CK ZKS, Mestni arhiv v Ljubljani ter ljubljanski in mariborski škofijski arhiv. Druga izdaja Enciklopedije Slovenije (Zagreb 1983) je prinesla – tokrat tudi v slovenščini – prispevek dr. Sergija Vilfana, ki je pod geslom *Arhivi Slovenija* predstavil razvoj arhivov in stanje še pred združitvijo Pokrajinskega arhiva v Kopru in Mestnega arhiva v Piranu ter navedel literaturo, najmlajšo, iz leta 1976.

Pregled slovenskih arhivov je v zadnji enciklopediji, ki nam je na voljo, v Enciklopediji Slovenije pod geslom *arhiv* prispeval dr. Jože Žontar. Najprej predstavlja nastanek, razvoj in stanje arhivov v Sloveniji z arhivsko mrežo in pregledom arhivskih fondov v arhivih, upoštevajoč tudi regionalne in posebne arhive pa tudi vodnike in inventarje ter drugo dejavnost slovenskih arhivov. V sklopu istega gesla so predstavljeni še zvezni arhivi in arhivi v tujini (največ avstrijskih – 12, in francoskih – 7, pet madžarskih, šest italijanskih, štiri iz obeh Nemčij, trije iz Velike Britanije, vatikanski in še osem drugih). Vsako geslo dopolnjuje literatura, ki je pri predstavitvi arhivov iz tujine precej obsežna, sicer pa omenja zlasti vodnike. Pri slovenskih je kot najmlajši upoštevan še celjski vodnik (1985).

Posebej je v enciklopediji predstavljen še Arhiv SR Slovenije – ta je imel svoje geslo že v Enciklopediji Jugoslavije, izdaja v slovenskem jeziku iz leta 1983 in ga je napisal Peter Ribnikar – tokrat je napisala geslo Ema Umek. Zanimivo pa je še geslo *arhivistika*, ki ga v Enciklopediji Jugoslavije ni najti in predstavlja vedo "o arhivskem gradivu in dejavnosti v zvezi z njim" ter omenja – česar v prejšnjem tovrstnem pregledu ni – tudi naše glasilo, strokovni časopis Arhivi.

Med kakimi petsto avtorji različnih gesel je najti tudi kakšno desetino sedanjih ali nekdanjih arhivskih delavcev, ki so kot poznavalec posameznih poglavij preteklosti napisali določena gesla.

Branko Šuštar

OPOMBE

- Sodobni arhivi: Posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih, v: Arhivi VIII/1985, str. 122–123
- Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1985 (poročilo), v: Arhivi VIII/1985, str. 148–149
- Ob posvetovanju Tehnična dokumentacija kot del kulturne dediščine, v: Arhivi IX/1986, str. 3–4
- Problemi vrednotenja in poplsovanja tehnične dokumentacije za graditev objektov, v: Arhivi IX/1986, str. 45–49
- 60 let Plečnikovih cerkve v Škkl, v: Družina 38/1987, str. 16
- Varstvo spomenikov: revija za teorijo in prakso spomeniškega varstva 28/1986 in 29/1987, v: Kronika 35, 1987, št. 3, str. 219

**Janko Messner, Živela Nemčija! Iz dnevnika Janka Messnerja
12. 3. 38-21. 1. 41, Založba Drava - Celovec, Partizanska knjiga -
Ljubljana, Ljubljana, Celovec 1988, 158 str.**

Založba Drava iz Celovca in Partizanska knjiga iz Ljubljane sta izdali knjižico slovenskega pisatelja, publicista in vseskozi aktivnega borca za ohranjanje slovenske besede na avstrijskem Koroškem Janka Messnerja. Publikacija ima naslov *Živela nemčija*, kjer je Nemčija nomena pisana z malo začetnico. To je dnevnik odiaščajočega, zelo vernega dijaka, ki je sprva obiskoval Marijanišče v Celovcu, nato pa, ker se je nacizem vse bolj širil, nadaljeval šolanje v Konviktu v Šenpalu. Pisal ga je z večjimi ali manjšimi presledki od 14. marca 1938 do 21. januarja 1941. Dnevnik je začel pisati po nasvetu starejšega brata, češ da mu bo to dobila vaja za slovenski jezik. In tako so iz teh vaj nastali izredno zanimivi zapiski iz težkega obdobja po anšlusu Avstrije, ko se je nacizem vse bolj razraščal, ter so ga Slovenci na Koroškem med prvimi občutili in tisti, ki se niso hoteli ponemčiti, so postali njegove prve žrtve. To so iskreni in preprosti zapiski mladega marijaniščenika, ki je bil sprva še trdno odločen, da pojde po stopinjah starejšega brata v duhovniški poklic, a mu postaja vse bolj jasno, ravno v letih, ki jih popisuje, da duhovniški poklic ni več njegov cilj in da se bo odločil drugače. Vedno bolj mu je postajala važna naloga, ki jo je postavil na pivo mesto, tudi pred šolo, to je bilo narodno-politično ošveščanje sovrstnikov v šoli in doma na podeželju. Tako delovanje in prepričanje je bilo v tistih časih nevarno in je imelo zanj tudi pive posledice, saj so mu zavrnili prošnjo za študijsko podporo. Zanimivo je slediti nastajanju in delovanju dijaške odporniške organizacije v Šmartnem pri Šenpalu v Laboški dolini, opi-

som sestankov in, ačnili ur, ki so se ponavadi končali s prepevanjem slovenskih pesmi. Po avtorjevem mnenju je bila takrat na Koroškem to edina mladinska organizacija. Zelo lepi so tudi najzauplivejši zapisi o občutilih mladega fanta, ki je dobil prvi rdeči nagelj, prebujanje in doživljanje prve ljubezni, opisi življenja doma, na vasi, stikov z različnimi slovenskimi duhovniki, ki so vplivali na razvoj Messnerja, doživljanje Ljubljane ob prvem obisku in mladeniško navdušenje nad vsem, kar je videl v Sloveniji, kjer je slišal samo slovensko besedo.

Pisec je obdržal avtentično besedilo, odpravil je le nekaj slovničnih napak, v oklepajih pa je dodal nekaj pojasnil ali pa slovenskih prevodov posameznih nemških izrazov. Opustil je tudi cirilico, ki jo je v dnevniku uporabil za zapis najzauplivejših misli in doživetij. V sklepnih besedah izvem, da je dnevnik ohranil tako, da ga je pomladi 1941 zakopal v domači kleti.

Dnevnik je pisan preprosto, njegova vrednost pa je predvsem v tem, da nam mudi verodostojno podoba kraja in časa, v katerem je nastajal, skozi doživljanje neizkušenega dijaka, vernega kmečkega fanta, ki pa si je že izoblikoval prepričanje in pot za naprej. Dokumentarno vrednost knjižice dopolnjujejo številne fotografije, ki jih je posnel avtor na izletih in sestankih in so opremljene z podnapisi in letnicami.

Metka Gombač

**Branko Oblak, Kreditne zadruga ormoškega področja 1906-1948,
Publikacije Zgodovinskega arhiva v Ptujju: Inventarji, zvezek 4,
Ptuj 1986, 45 str.**

Četrty inventar, ki ga je izdal ptujski arhiv v svoji seriji, je pripravil arhivist B. Oblak, tudi avtor že izdanega inventarja fonda s področja gospodarstva (Okrajni piemogovniki Ptuj 1947-59). Tokrat se - zvest gospodarstvu - loteva fondov kreditnega združništva, ki so arhivstom kar ljubi, če se spomnimo vsaj na predstavljeno gradivo kreditnih zadrug s področja Dolenjske in Bele krajine (Zorka Skrabl) in Škofje Loke (France Štikl), objavljeno leta 1983 v seriji Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Inventar kreditnih zadrug ormoškega območja nvedo-

ma predstavi razvoj kreditnega združništva in delovanje tovrstnih zadrug (str. 3-6), temu sledi res kratek opis trinajstih hranilnic in posojilnic (str. 7-10) v sedmih krajih (v Ormožu in okolici), nato pa še historiat fonda pod naslovom Podatki o arhivskem gradivu kreditnih zadrug (str. 11-12). Tako zveemo, da je bilo gradivo zadrug prevzeto v arhiv leta 1965 kot Denarni zavodi ptujškega in ormoškega okoliša v obsegu 13 tekočih metrov (42 fasciklov in 347 knjig).

Prvemu delu sledi popis arhivskega gradiva, ki obsega gradivo šestnajstih kreditnih zadrug (poleg v uvodnem

opisu podrobnejše predstavljenih še tri medvojne Reiffel-senkasse), razdeljeno v dve skupini: spisi in knjige pri vsaki zadrugi posebej. Gradivo pa je signirano, tako da se pri spisovnem gradivu označuje to tekoče (najprej spisi ene, nato druge in vse do zadnje zadruge), pri knjigah pa so dvojne oznake. Vsaka skupina knjig ene zadruge ima svojo rimsko številko, znotraj te skupine pa so označene knjige po vsebinsko utemeljenem zaporedju (npr. zapiski sej, seznam zadružnikov, knjiga hranilnih vlog, knjiga posojil, tekoči računi). Manj pa so jasni kriteriji za oblikovanje arhivskih enot spisov, pri čemer predstavljajo arhivske enote skupine spisov.

Knjigo zaključujeta kazali (enajstih) oseb, ki bi ga zlahka pogrešali in smiselnejše kazalo krajev. Temu pa je na koncu dodana še obsežna priloga: zadržna pravila Hranilnice in posojilnice pri Sv. Miklavžu pri Ormožu (str. 33–43). Kot zvezo iz ilustracije na str. 36, gre kar za pretisk "tipskega" pravila tovrstnih, v Zadržno zvezo vključenih zadrug, ki pa niso ne posebej redka, a tudi ne specifična za obravnavano področje. Knjigo lepo popestrijo poleg omenjene še štiri druge ilustracije, največ za ponazoritev gradiva.

Če je podrobnejši obdelavi arhivskega gradiva dolenj-

skih in škojloškili zadrug v uvodna omenjeni publikaciji hotrovala velika količina gradiva, pa nas kar malo čudi, da kljub dejstvu, da je gradivo ptujskih kreditnih zadrug "dokaj slabo ohranjeno, saj gradiva za predvojno obdobje skoraj ni nič" (str. 12), to vseeno dočakalo podrobnejšo obdelavo in celo izdajo tiskanega inventarja. Morda bi bilo boljše kombinirati inventar in (delno) objavo virov, o čemer imamo že nekaj zgledov, tudi s področja hranilništva, najbrž pa pritegniti še gradivo ptujskega področja. Najbrž se v Ptuj niso odločili za izdajo inventarja niti najpomembnejšega fonda niti enega od bolj uporabljenih, predvsem pa bi od knjižne izdaje inventarjev pričakovali več. Nekoliko motijo tudi kar preštevilne tiskarske napake.

Sicer pa je res, da "je s tem inventarjem postalo gradivo preglednejše, natančnejše obdelano in s tem bolj dostopno uporabnikom arhivskega gradiva" in zavzetost pri strokovnem delu in izdajateljski dejavnosti najmanjšega slovenskega regionalnega arhiva sta poročstvo za še kvalitetnejša dela, namenjena raziskovalcem, uporabnikom njihovega gradiva.

Branko Šuštar

Poskus ocene Vodnika Arhiva Bosne in Hercegovine s stališča računalniške obdelave arhivskega gradiva

Vodnik Arhiva Socialistične republike Bosne in Hercegovine je zajetna knjiga. Ima 462 strani v domiselno oblikovanih platnicah. Vodnik je razdeljen na deset poglavij, na deset zaokroženih celot.

V prvem poglavju so predstavljene korenine in naporji za ustanovitev Arhiva Bosne in Hercegovine ter historijat ustanove od ustanovitve Državnega arhiva Bosne in Hercegovine leta 1947 pa do leta 1987. V nadaljevanju je ocenjena ohranjenost gradiva in sodelovanje arhiva pri realizaciji znanstveno-raziskovalnih projektov iz zgodovine Bosne in Hercegovine ter možnosti in smeri bodočega razvoja. Na kratko sta predstavljeni še značilnosti biblioteka in kinoteke.

Uporabnikom – raziskovalcem arhivskega gradiva v Arhivu Bosne in Hercegovine s pomočjo omenjenega vodnika je namenjeno posebno podpoglavje prvega poglavja, kjer najdejo navodila za uporabo.

V drugem poglavju so po enotnih načelih ohdelani fondii in zbirke, ki se nahajajo v arhivskih skladiščih arhiva. To poglavje je razdeljeno na več skupin po dejavnostih ustvarjalcev fondov. V okviru teh skupin so ustvarjene podskupine po hierarhični lestvici ustvarjalcev fondov. Po potrebi se podskupine še delijo v serije fondov. Pri klasifikaciji fondov po dejavnostih so v glavnem sprejeli že uveljavljeno klasifikacijo, ki se uporablja pri publikaciji Arhivski fondii in zbirke v SFRJ, SR Bosna in Hercegovina, Beograd 1981.

V tretjem poglavju je predstavljena kinoteka. Gradivo so oblikovali v sedem skupin in sicer:

– dokumentarni in kratkometražni filmi

- igrani filmi domače proizvodnje
- igrani filmi tuje proizvodnje
- scenariji in druge knjige
- plakati
- fotografije
- drugi filmski materiali.

V četrtem poglavju so ohdelani fondii in zbirke, ki jih hranijo knjižnice, muzeji in inštituti v Sarajevu.

Peto poglavje je namenjeno knjižnici Arhiva Bosne in Hercegovine. Kot v prejšnjih poglavjih so tudi tukaj ohlikovali zaokrožene celote in gradivo knjižnice razdeli na šest skupin:

- priročna literatura
- uradni listi in zborniki zakonov
- politično-informativni listi
- statistika
- stenogramski in letna poročila o delu organov uprave
- arhivska periodika.

V šestem poglavju je pregled dokumentarnega gradiva, starejšega od 30 let. Pri tem poglavju bi veljalo opozoriti, da so fondii nviščeni v podskupine po dejavnostih ustvarjalcev iz že omenjenega vodnika Arhivski fondii in zbirke v Jugoslaviji, ob tem pa se pojavljajo še nekatere druge podskupine (npr. samoupravne interesne skupnosti po dejavnostih). Uvajanje teh novosti pa ima posledico, da so skupine nekoliko drugače ohlikovane.

V sedmem poglavju je register signatur arhivskih fondov in zbirke. Zanj je značilno, da ima imena fondov in zbirke nanizane po alfabetskem vrstnem redu. Signature arhivskih fondov in zbirke so ohlikovane iz prvih

črk besed, ki sestavljajo ime fonda ali zbirke in imajo od tri do nsem tiskarskih znakov; zato si le-te prav tako sledijo po abecednem vrstnem redu. To dogovorjeno informativno sredstvo je pomembno zaradi enotnosti pri citiranju arhivskih fondov in zbirk.

V osmem poglavju vodnika je objavljen pravilnik o uporabi arhivskega gradiva v Arhivu Bosne in Hercegovine.

V devetem poglavju je zbrana bibliografija del, ki so nastala na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hrani Arhiv Bosne in Hercegovine v obdobju od leta 1947 do 1987.

V desetem poglavju pa je s pomočjo tabel prikazano stanje arhivskih fondov in zbirk v letu 1986.

Če si podrobneje ogledamo enoto popisa — torej arhivski fond ali zbirko, lahko vidimo, da ima vsaka enota popisa:

- ime popisne enote
- signaturo
- historiat
- ime ustvarjaleca fonda in letnico obstoja
- podatke o gradivu (količina, ohranjenost, urejenost, dostopnost, jezik, pisava in časovno obdobje, za katero je ohranjeno gradivo)
- količino, obdobje ohranjenosti in kategorijo arhivskega gradiva v vezani obliki
- količino, obdobje ohranjenosti spisovnega gradiva
- vodnik nas opozori tudi na objavljena dela, ki so nastala na podlagi gradiva enote popisa
- v opombah so običajni napotki ali nenakšne kazalke, te nam nakažejo hodisi ustanovo, kjer hranijo drugi del fonda, ali zbirke, ali pa specifične oblike arhivskega gradiva (fotografije, zemljevidi, itd) v enotah popisa.

Iz vsega tega se jasno vidi, da je bilo v vodnik vložene veliko dela in potrpežljivosti ter natančnosti, zato lahko brez strahu rečemo, da je v tej publikaciji oblikovana solidna baza do določene stopnje organiziranih podatkov, ki so primerni za računalniško obdelavo.

Že zgoraj smo ugotovili, da je pričujoči vodnik nekakšna nadgradnja vodnika Arhivski fondi in zbirke v Jugoslaviji, kar pa pomeni, da se baza podatkov iz Arhiva Bosne in Hercegovine harmonično vključuje v celoten sistem oziroma v klasifikacijo baze podatkov na jugoslovanskem nivoju. To pa je seveda predpogoj za us-

pešno komunikacijo med arhivi v Jugoslaviji oziroma njihovimi bazami podatkov s pomočjo računalnikov.

S pomočjo tega vodnika je jugoslovanski javnosti razkrito bogastvo arhivskega gradiva, ki ga hrani Arhiv Bosne in Hercegovine. Da pa bi bilo vso to bogastvo hitro dostopno in vsak trenutek aktualno tudi v prihodnosti in to kjerkoli v podobnih institucijah Jugoslavije, je potrebno že opravljeno delo enostavno prenesti v računalnik, tega pa povezati v računalniško arhivsko mrežo. Odgovor na vprašanje, kako dolgo bi trajalo vnašanje podatkov v računalnik, je čisto enostaven. Vodnik nam daje dobro izhodiščno bazo podatkov, ki bi jo lahko vnesli brez večjih težav v nekaj dneh. S tem bi dobili tudi osnovo za nadaljnje avtomatsko obdelovanje podatkov v arhivu.

Hi kvaliteti računalniške obdelave podatkov v arhivu pa bi prav gotovo veliko pripomogel register signatur, ker bi ga lahko brez nadaljnega uporabili za tako imenovano šifro alfa v računalniškem paketu imenovanem "arhiv" (ta računalniški paket namreč že uspešno uporabljamo v Pokrajinskem arhivu Maribor). Uporabnost registra signatur s stališča računalniške obdelave podatkov v arhivih se kaže predvsem v možnosti neposrednega pristopa do podatkov o fondih in zbirkah z vidika objavljenega ali citiranega arhivskega gradiva. S tem bi se namreč skrajšal postopek iskanja na minimum (omenjena signatura bi dejansko omogočala direkten pristop do željenega vhodnega dokumenta enote računalniške obdelave podatkov prve faze).

Prav gotovo lahko sklenemo, da je vodnik zaradi dobrih pristopov in izdelane metodologije popisovanja arhivskih fondov in zbirk in zaradi striktnosti zastavil napredne smeri arhivistično — urejevalnega dela posameznih fondov in zbirk hodisi na klasičen način ali pa s pomočjo modernih informativnih pomagala. Od delavcev Arhiva Bosne in Hercegovine pa vloženo delo v omenjeni vodnik dejansko zahteva še več naporov in razmišljanj, kako hi do sedaj zbranim podatkom čimbolj smotno in uspešno priljučili nove izsledke raziskovanj, tako da hi uporabnike razgrnili resnično ves spekter arhivskega bogastva, ki ga hrani Arhiv Bosne in Hercegovine.

Peter P. Klasinc
Miroslav Novak

Arhivski pregled, Glasilo društev arhivskih delavcev in Skupnosti arhivov SR Srbije, Beograd 1984, 1985, 1986

Dvojna številka strokovnega glasila društev arhivskih delavcev in skupnosti arhivov SR Srbije za leto 1984 je posvečena 30. obletnici Zveze društev arhivskih delavcev SR Srbije in Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije. Razvoj arhivske službe, zlasti usposabljanja arhivskih delavcev v tem obdobju so orisali v svojih prispevkih M. Dajić in I. Bruk.

Rubrika "Razprave in članki" v tej številki prinaša razprave o arhivskem gradivu v lasti posameznikov s posebnim poudarkom na raziskovanju privatnih arhivov, njihovi zaščiti, evidentiranju in uporabi. O teh vprašanjih se v naši teoriji in praksi ni dosti pisalo, nenazadnje tudi to, da o vrednosti in pomenu teh arhivov v rokah posameznikov ni bilo zadosti informacij.

V rubriki "Dokumenti" je objavljeno pet prispevkov, ki se nanašajo na srbsko zgodovino od polovice 19. stoletja do konca druge svetovne vojne.

V tej številki je objavljena "Orientacijska lista kategorij registraturnega gradiva v OZD in drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih za kategorije gradiva izven temeljne dejavnosti, z roki hranjenja".

Uvodnik dvojne številke za leto 1985 je posvečen strokovnemu posvetu arhivskih delavcev SR Srbije in SR Makedonije, na katerem so razen obravnave aktualne strokovne problematike podeljena še priznanja posameznikom za dosežene rezultate na področju arhivistike.

Teme tega strokovnega posveta so se nanašale na:

- I — prevzem gradiva iz registraturne
- II — standarde in normative v arhivski dejavnosti SR Srbije
- III — temeljna načela objave nekaterih arhivskih publikacij.

Na posvetu so v zvezi s prvo temo sprejeti naslednji sklepi:

- da društva arhivskih delavcev in skupnosti arhivov preučijo vprašanja prevzema arhivskega gradiva in registratur na podlagi zakonskih predpisov,
- da se izdela enotno navodilo o primopredaji arhivskega gradiva na podlagi zakona o arhivski dejavnosti in arhivskem gradivu,
- da so arhivi dolžni na podlagi zakonskih določil pripraviti načrt prevzema arhivskega gradiva, nastalega v obdobju 1945–1955,
- da se zaradi pomanjkljivosti prostorov čim prej začne z izločanjem nepomembnega registraturnega gradiva, ki se hrani v arhivih,
- da se v čim krajšem roku vsaki arhiv angažira okrog raziskovanja in prevzema arhivskega gradiva, ki je nastalo ob delu posameznikov (začasno zaposlenih v tujini) ali družbenih organizacij.

Na posvetovanju so sprejeti predlogi podani v referatu Dragana Činovića, obravnavajo pa standarde in normati-

ve v arhivski dejavnosti SR Srbije. To predstavlja poskus, da se opredelijo merila in kriteriji za:

- pogoje glede ustanavljanja arhivov,
- sistem organizacijske zaščite in koriščenja arhivskega gradiva v SR Srbiji,
- arhivsko stavbo in opremo, kot temeljni pogoj za delo in funkcioniranje,
- kadre,
- verifikacijo osnov Nomenklature dela za delovanje arhiva,
- temeljne elemente organiziranja strokovnega dela, s tem v zvezi pa tudi normiranje dela in časa.

V zvezi s tretjo temo je sprejet sklep, da se nadaljuje z izdelavo temeljnih načel objave nekaterih arhivskih publikacij.

V Poročilu o sedmem posvetovanju arhivskih delavcev SR Slovenije v Railencih J. Popović ugotavlja, da je posvet prinesel precej novih spoznanj iz arhivske teorije in prakse doma in v tujini.

V letu 1986 so arhivski delavci SR Srbije na svojem strokovnem posvetovanju obravnavali dve temi, in sicer:

- potrebo po čimbolj detaljni oceni vsebine nekaterih dokumentov, ki se obravnavajo kot arhivsko gradivo,
- razmejitev, hranjenje in obdelava novih oblik arhivskega—bibliotekarskega—dokumentacijskega gradiva.

Glede prve teme so sprejeti naslednji sklepi:

- zaradi naraščanja registraturnega gradiva, umnoževanja in ponavljanja podatkov se je pokazala potreba po čimbolj podrobni valorizaciji pisnega in drugega gradiva,
- arhivska služba SR Srbije je dobila nalogo, da izdela orientacijsko listo kategorij registraturnega gradiva z roki hranjenja po dejavnostih, na podlagi katere bi izpeljali valorizacijo sodobnih dokumentov,
- ovrednotenje dokumentov je vprašanje, ki zaradi svoje aktualnosti inora biti odprto in izpostavljeno novim preverjanjem in raziskovanju zaradi oblikovanja boljših kriterijev in razbremenitve ogromne količine sodobnih dokumentov, ki nimajo zgodovinske vrednosti.

V zvezi z drugo temo je sprejeto naslednje:

- o razmejitvi novih oblik gradiva, ki nastajajo v registraturah, se je potrebno pogovoriti na splošnem jugoslovanskem posvetovanju in skupaj z bibliotekarji uoblikovati kriterije ovrednotenja in hranjenja,
- obdelava memoarskega gradiva in izdelava ustreznih informativnih sredstev naj bi se obravnavala na medrepubliških posvetovanjih tistih republik, ki so tako gradivo zbrale.

Rubrika "Jubileji" je tokrat posvečena 60. obletnici arhivov Vojvodine.

V drugih rednih rubrikah pa so objavljeni prispevki, ki se nanašajo na stanje in zaščito arhivskega gradiva in

registrator v arhivu SR Srbije brez avtonomnih pokrajin in izven SR Srbije (v španskih arhivih).

Poslovnik o delu arhivskega sveta SR Srbije. Problematika izdelave analitičnih inventarjev ter nekatere izkušnje pri urejanju arhivskega gradiva tehničnega značaja —

so nekateri od prispevkov, objavljeni v rubriki "Delo arhivov in arhivskih organov".

Jelena Malbašić

Arhivski vjesnik, XXVIII, XXIX, Arhiv Hrvatske, Zagreb 1986, 1987

Osemindvajseti letnik Arhivskega vjesnika v prvem delu kot običajno objavlja prikaze arhivskega gradiva. Winfried Schulze v sestavku Novi viri za zgodovino slavonskega knežlega upora 1573. leta objavlja dokumente, ki jih je slučajno našel v Glavnem državnem arhivu v Münchenu v fondu "Zunanje države. Avstrija". To je zbirka pisem, prepisov in konceptov pisem med vojvodo Karlom Avstrijskim, njegovim tastom vojvodom Albrechtom Bavarskim, salzbirskim nadškofom ter nadvojvodom Karlom Tirolskim. Ta korespondenca je zanimiva predvsem zato, ker kaže reakcijo na upor in politiko zadušitve le-tega.

Josip Lucić v svojem prispevku Miscellanea sacculi XIV ex archivio Ragusii objavlja deset dokumentov o zvezah zaledja z Dubrovnikom. Prva dva dokumenta govorita o izvozu vina iz Dubrovnika v Bosno, kraji vina na bosanskem področju, o trgovini s konji, voskom, usnjem in pregrinjali. Ostali dokumenti pripovedujejo o primorskih krajih in postopkih ob prodaji zemlje, vinogradov itd.

Bosilja Janjatović objavlja življenjepis komunista in revolucionarja Dragutina Marušića, ki je bil verjetno napisan konec leta 1935 ali v začetku 1936. leta. Fotokopijo dokumenta hrani arhiv CK ZKJ v Beogradu v fondu Kominterni. Avtorica navaja, da so sicer o njem pisali že mnogi, vendar je v večini zapisov precej napak, predvsem zato, ker niso poznali vseh dokumentov, zato tudi objavlja to biografijo, ki nam obenem prikaže nekatere značilnosti in sindikalne organizacije v Zagrebu v letih 1929, 1931, 1934 in 1935. V bogatih opombah pojasnjuje posamezne nejasnosti v tekstu.

Josip Paver, Slavica Pleše, Ana Šlibar, Djinro Zatezalo, Marija Margetić in Marijan Raguš so v več člankih na temo Pričevanja o Titu v naših arhivih dali pregled gradiva, ki ga hranijo hrvatski arhivi o življenju in delu tovariša Tita. Prikazano je gradivo, ki je nastalo z delovanjem upravnih in sodnih organov Kraljevine Jugoslavije in t. i. NDH, gradivo narodnoosvobodilnih organov in organizacij ter iz obdobja socialistične izgradnje in samoupravnega socializma. Pomembne podatke o Titu vsebujejo tudi zbirke plakatov in drugih tiskanih materialov ter spominsko gradivo. Sledi kronologija bivanja predsednika Tita v posameznih krajih Hrvatske.

Aleja Fazinić iz Muzeja Korčule je pripravila za objavo znanstveni članek o oporokali nekaterih Korčulanek v 16. stoletju. V teh oporokah spoznamo vrsto zanimivosti iz tedanjega življenja. Razen nepremičnin so Korčulanke v oporokali zapuščale cerkvi, članom družine, prijaj-

tejem in služabnikom predvsem nakit iz zlata in srebra ter obleko.

Arhivsko gradivo Vukovarskega vlastelinstva 1719–1945 objavlja Stjepan Sršan v svojem prispevku. To gradivo je prvorazredni vir za preučevanje ekonomske zgodovine vzhodne Slavonije, Srema in okolice od 17. stoletja do 1945. leta.

Tudi tokrat ni bilo pozabljeno restavratorsko delo v arhivih. Tanja Mušnjak opisuje postopke restavriranja globusa v laboratoriju za restavracijo in konservacijo Arhiva Hrvatske. Obnova globusa zahteva sodelovanje strokovnjakov različnih profilov, glede na to, iz kakšnega materiala so.

Da bi se arhivska služba Hrvatske lahko vključila v arhivsko-informacijski sistem (AIS) Jugoslavije, se mora dosedanja dokumentacijsko-informacijska služba (DIC) razviti v INDOK službo, ki bi morala poleg redne dejavnosti uvesti tudi razvojno službo, avtomatsko obdelavo podatkov ter bazo podatkov za zgodovino. Kako bi to dosegli, opisuje Damir Zagotta v članku INDOK služba Arhiva Hrvatske.

Radenko R. Radojčić ugotavlja, da je družbena samozашčita v arhivih Hrvatske nezadostna, predvsem zaradi pomanjkanja materialnih sredstev ter subjektivnih vzrokov. Tako stanje bi lahko spremenili le s sodelovanjem širše družbene skupnosti.

V rubriki Prikazi so predstavljene nekatere publikacije in revije, zadnji del revije pa prinaša vesti o sklepih s posvetovanja o zaščiti arhivskega gradiva zunaj arhiva v SR Hrvatski ter o praznovanju 85-letnice Arhiva Srbije.

Delavec Arhiva Hrvatske so se leta 1985 poslovili od dr. Bernarda Stullija. Tu je objavljen poslovilni govor Frana Glavina.

Devetindvajseti letnik je tematska številka, v kateri so objavljeni referati s posvetovanja o zaščiti arhivskega gradiva zunaj arhiva. Obdelano je prevzemanje, urejanje in strokovna obdelava gradiva socialističnega obdobja.

Josip Paver daje pregled problemov, ki se pojavljajo pri urejanju in strokovni obdelavi tega gradiva. Glavna značilnost je, da je gradivo do leta 1951 ohranjeno le fragmentarno, potem letu pa sledi inflacija le-tega. Delo otežujejo tudi pogoste spremembe v organizaciji in pristojnostih ustvarjalcev gradiva. Opozarja na možnosti in nujnost enotnega načina urejanja in strokovne obdelave arhivsko-dokumentarnega gradiva.

Marija Jurčić govori o zaščiti arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij s področja severne Dalmacije. Gradivo, ki je bilo prevzeto od ustvarjalcev, se nahaja

v Zgodovinskem arhivu Zadar, del gradiva je še pri ustvarjalcih, del pa se nahaja pri posameznikih. V arhiv je bilo prevzeto gradivo prvič leta 1968, in sicer gradivo partijskih komitejev in drugih DPO. Velik del gradiva je bil popolnoma neurejen, mnogo dokumentov pa je tudi manjkalo in so tako fondi precej nepopolni.

Slavko Razov predstavi napore, da bi arhivi in ustvarjalci skupaj pripravili navodila za zaščito arhivskega gradiva. V ta namen so v severni Dalmaciji izvedli tudi posebno anketo. Velik problem pri tem je premajljino število kadrov in tudi njihova nenstrežna strokovna usposobljenost.

Ana Vuković v analizi o stanju in problemih zaščite arhivskega gradiva zunaj arhiva v SR Hrvaški inavede število registratur, ki jih arhivi vodijo v evidenci, količino tega gradiva, število seznamov dokumentarnega gradiva z roki hranjenja, količino prevzetega gradiva, realizacijo zakonskih določil ustvarjalcev glede izdelave popisov gradiva, način kontaktiranja med ustvarjalci in arhivi ter probleme, s katerimi se srečujejo arhivski delavci v zvezi z zaščito gradiva zunaj arhiva s predlogom za njihovo rešitev.

Postopek prevzemanja dokumentarnega gradiva v arhiv Marijan Rastić predstavi kot sklep nekega kompleksnejšega procesa, sodelovanja med ustvarjalcem in arhivom in ga ne moremo zožiti zgolj na samo dejanje prevzemanja in izdelavo primopredajnega zapisnika. Predloge za napredek pri zaščiti arhivskega in registraturnega gradiva je pripravil Davor Eržišnik.

O valorizaciji gradiva kot instrumentu zaščite gradiva v nastajanju govori Rosana Bergant-Busić.

Sledi vrsta člankov o urejanju in strokovni obdelavi gradiva in sicer s področja uprave, gospodarstva in sodstva (avtorji so Jelka Melik, Olga Giler, Marija Zupančič, Slavojka Šadek, Nataša Bajić-Žarko, Peter Klasine in Dubravka Čengić). O problemih v zvezi z urejanjem in strokovno obdelavo arhivskega gradiva po letih 1945 razpravlja Nedeljka Krenžir, o metodologiji izdelave in strukturi popisov fondov, ki so urejeni po principu provenience, pa Dušanka Rasulić. Preliminarno beležko o Ljudski fronti Jugoslavije (1945-1960) je pripravil Vukman Boričić. Za zgodovino socialističnega obdobja je pomembna tudi obravnava filmskega gradiva (Jasna Stanković). S problemi mikrofilmanja arhivskega gradiva iz povojnega obdobja se ukvarja Martin Modrišan, s tehnično zaščito in restavriranjem pa Tanja Mušnjak. Prav gotovo je za to obdobje posebno zanimivo gradivo, ki ga hranijo posamezniki. O tem govori Dubravka Pajalić. Na koncu tega obsežnega pregleda problematike zaščite in urejanja povojnega arhivskega gradiva sledijo še standardi v arhivsko-informativnem sistemu, ki jih je pripravil Damir Zagotta.

Kljub obsežnemu prvemu delu je v publikaciji precej oeen in poročil posameznih revij in knjig. Ivo Ficorić pa je pripravil poslovljni članek od Vinka Foretića, upokojenega znanstvenega sodelavca dubrovniškega arhiva.

Sedmega oktobra 1986 je bil v Arhivu Hrvaške ob 1. obletnici smrti dr. Bernarda Stullija znanstveni pogovor, posvečen njegovemu življenju in delu. V XXX. številki Arhivskega Vjesnika so objavljeni prispevki s tega posvetovanja. Petar Strčić je govoril o življenju tega pomembnega znanstvenika zgodovinske in arhivske vede. Rojen je bil v Dubrovniku 1915. leta, umrl pa leta 1985 v Zagrebu. Znanstveno delo Bernarda Stullija je predstavil Dragovan Šepić. Njegova strokovna in znanstvena

delo lahko razdelimo v dve skupini: zgodovinska in arhivistična. Prva se nanašajo na zgodovino primorskih mest, gospodarsko zgodovino, posebej prometa, na italijanski iredentizem in imperializem na Jadranu in jugoslovansko-italijanske odnose ter na revolucionarna vrenja med južnimi Slovani Avstro-Ogrske. S področja arhivistike so pomembne predvsem študije o arhivskem gradivu v novi zakonodaji Hrvaške, o inventarizaciji dubrovniškega arhiva v začetku 19. stoletja ter valorizaciji in inventarizaciji arhivskega gradiva sploh. To so bila prva dela te vrste v jugoslovanski literaturi.

Posamezna zgoraj omenjena dela so podrobneje predstavili v svojih prispevkih Marijan Rastić (Bernard Stullij in arhivska zakonodaja), Miljenko Pandžić (Arhivska dela Bernarda Stullija), Josip Lučić (Prispevek B. Stullija k preučevanju dubrovniške zgodovine), Josip Kolanović (Prispevek B. Stullija k zgodovini Dalmacije), Danilo Klen (Dela B. Stullija o Istri, Reki in Trstu), Ivan Očak (B. Stullij - zgodovinar revolucionarnega gibanja mornarjev 1918. leta), Dragutin Pavličević (Dela B. Stullija iz zgodovine prometa na Hrvaškem) in Dunja Riehtman - Augustin (B. Stullij o življenju naroda).

Zelo zanimiv je prispevek Vjekoslava Majcna Filmski fond šole ljudskega zdravja Anrija Štampar v Kinoteki Hrvaške pri Arhivu Hrvaške. Avtor prikaže razvoj filmske dejavnosti pri zdravstvenem prosvetljevanju najširših ljudskih množic. Prvi začetki segajo v leto 1924 na Inštitutu za socialno medicino, največji vzpon pa je ta dejavnost dosegla s proizvodnjo zdravstveno-vzgojnega in dokumentarnega filma v šoli ljudskega zdravja v Zagrebu. Po prenehanju njihove aktivne uporabe je celoten filmski fond ostal do leta 1969 v prostorih šole, ko je celotno gradivo prevzela Jugoslovanska kinoteka iz Beograda, leta 1982 pa Kinoteka Hrvaške. Tu so vse gradivo, ki je bilo v zelo slabem materialnem stanju, najprej tehnično zavarovali, nato pa uredili in popisali. Seznam vseh filmov je tu objavljen.

Stjepan Sršan je pripravil pregledni članek o matičnih knjigah za področje Zgodovinskega arhiva v Osijeku. Obravnava njihovo zgodovino, zakonodajo o vodenju matičnih knjig, jezik, v katerem so pisane ter način urejanja teh knjig.

Posebno pozornost zasluži tudi poročilo Josipa Kolanovića o obisku glavnega urada za arhivske dobrine Ministristva za kulturne in naravne dobrine v Rimu. Predstavi nam organizacijo arhivske službe v Italiji s poudarkom na informativnih sredstvih in AOP, metodah urejanja mikrofilmov arhivskega gradiva, snemanega v varnostne namene in na evidentiranju virov za zgodovino SFRJ, ki se nahajajo v Centralnem državnem arhivu.

Tatjana Mušnjak je sodelovala pri akciji reševanja poplavljenega knjižničnega gradiva ob poplavi v Centralni narodni knjižnici Črne gore Đurđa Crnojević na Cetinju februarja 1968. Takrat je bilo pod vodo okrog 150 tisoč zvezkov periodike od prejšnjega stoletja do danes. Svoje izkušnje pri tem delu je predstavila v članku Reševanje spomenikov pisane kulturne dediščine v primerni poplav.

Josip Lučić objavlja V. del iz svoje serije nepoznatih dokumentov *Miscellanea sacenli XIV ex Archivio Ragusii* (Dubrovnik) - Naši in drugi kraji.

Josip Barbić je pripravil popis arhivskega gradiva, ki ga je Arhiv Hrvaške prevzel v letih 1982-1985.

V rubriki Recenzije in ocene objavlja Petar Strčić svojo oceno publikacije Jovana Popovića Zbirka predpisov iz arhivske dejavnosti, Beograd 1982. Izčrpen prikaz

revije Anteiški arhivist, št. 1, 2, 3/85 in 1, 2/86 je pripravil Ivo Ficović.

Številni so prispevki v rubriki Vesti, ki nas seznanjajo z nekaterimi publikacijami s področja zgodovinopisja in arhivistike ter z dejavnostjo arhivskih delavcev Hrvatske

oziroma Jugoslavije. Vjekoslav Majcen je pripravil In memoriam Tei Šulina, ki je kot diplomirana filmska in TV montažerka veliko prispevala k uspešnemu delu Kinoteke Hrvatske.

Darinka Drnovšek

La gazette des Archives, št. 124

La Gazette des Archives, strokovno glasilo Društva francoskih arhivistov, prinaša v št. 124 za 1. trimesečje 1984. leta naslednje razprave: Odbiranje, izločanje in izbira vzorcev gradiva, Informatika o arhivih, Arhivska šolska služba. Sledi rubrika Beležke, informacije in razmišljanja, Kronika, poročilo o glavnem zborovanju Društva francoskih arhivistov, bibliografija inventarjev, repertoarjev in vodnikov, ki so bili objavljeni v letu 1983 in končno predstavitev nekaterih publikacij.

Odhiranje, izločanje in izbira vzorcev gradiva

Članek podaja izsledke raziskave oddelka ministrskih arhivov Nacionalnega arhiva o metodi statističnih vzorcev, ki so bili uporabljeni v arhivistiki. Opozarja na pomanjkljivosti francoskih oznak za različne tipe vrednosti. Pri tem ugotavlja, da zahteva statistično vzorčenje zagotovitev številnih ukrepov in upoštevanje mnenja arhivskih strokovnih delavcev. Drugi del članka govori o postopku odhiranja in izbiri vzorcev. Iz prakse statistikov in raziskovalcev izhaja potreba, da prilagodijo ta postopek posameznim primerom.

Informatika v arhivih

V letu 1983 je društvo francoskih arhivistov pripravilo anketo in analizo odgovorov na zastavljeno vprašanje v raziskavi Uporabno in uporabljeno gradivo za informatiko v arhivih in informacijska mreža. Raziskava danih primerov, ki je zajela predvsem departmajske in občinske arhive, je sprožila nekaj temeljnih vprašanj:

- Kaj pričakujejo vodstva arhivov od informacijske obdelave?
- Kdo naj odloča o tem – informatični ali arhivist?
- kateri informacijski sistem naj arhivi prevzamejo?
- Ali odtelita prihranek pri času, dosežen s pridobitvijo podatkov čas, ki smo ga uporabili pri zbiranju podatkov?
- Ali lahko razmišljamo o združitvi različnih sistemov med različnimi arhivskimi službami in kako nadalje omogoča in dovoljuje raziskava vzpostavitev pregleda nad tekdajnim stanjem informatike arhivskih vodstev?
- Celotna slika razpoložljivega gradiva in v tem okviru možne izbire računalnikov (od žepnega računalnika do računalnika s priključenim terminalom z večjo kapaciteto podatkov),
- Seznam mesničenih in načrtovanih uporab (obdelava

oddaje gradiva v sedanjem času, vodenje seznama spisov, ki so bili dani na vpogled, stalno vodenje evidenc stanja gradiva arhivov, seznam določenih serij itd.

Na temelju ankete je bilo tudi ugotovljeno, da zaradi premajhne koordinacije arhivskih vodstev delujejo arhivi vsak zase in uspehi na tem področju mnogokrat zavisijo od podjetnosti posameznikov v teh vodstvih. Medtem ostajajo problemi, ki so arhivom skupni, še nadalje nerešeni. Pri društvu francoskih arhivistov je bila ustanovljena delovna skupina z nalogo, da bi v francoskih arhivih med seboj povezala vse, ki delajo na področju informatike, imajo pri tem izkušnje in jih ta dejavnost zanima.

Arhivska šolska služba in osnovnošolski ponk v arhivih: uveditev arhivskega avtobusa v Arhiv de L'Orne

Pred skoraj tridesetimi leti so francoske oblasti začele z akcijo, da bi gradivo, ki ga hranijo arhivi, predstavili učencem. Pri tem je arhivska šolska služba uporabila pedagoška sredstva – razstave, objave tekstov zbirk, audiovizualna sredstva – ki so v prvi vrsti prilagojena starejšim učencem. Vendar so tudi mlajši učenci, biž ko se naučijo pisati, dojemljivi in sposobni, da si pridobljene pojme zapomnijo. Izvirno rešitev je preizkusil departmajski arhiv L'Orne z bibliotečnim ali muzejskim arhivskim avtobusom. V podeželskem okraju, kjer živi prebivalstvo kulturno izolirano, nudi arhivski avtobus ponk o zgodovini domovine.

Beležke, informacije, razmišljanje

V rubriki je predstavljeno prizadevanje Društva za izboljšanje odnosov administracije z javnostjo, ki je v letu 1977 izvedlo anketo z vprašanji o delovanju administracije v javnosti. Pokazalo se je, da bi bilo potrebno mnoga vprašanja osvetliti. Na tisoče pritožb vsako leto je tina pot za administracijo na vseh nivojih, kar predstavlja izgubo časa, energije in denarja. Vendar so med pritožbami tudi upravičene, ki jih je potrebno spoštovati. Pomembna je ugotovitev o pomembnosti časa pri reševanju vlog administraciji, posebno če se nanašajo na finančna vprašanja, npr. investicije velikih organizacij ali pa reševanje socialnih vprašanj.

Rubrika v kratkem prinaša novice s področja arhivske dejavnosti:

- med Direkcijo arhivov Francije in Ministrstvom za

kmetijstvo je bil sklenjen dogovor o izročanju gradiva v javne arhive, o izročanju in hranjenju gradiva

– sprejem gradiva sodobnih arhivov v departmajske arhive, abecedni seznam izročiteljev gradiva v letih 1981, 1982

– Arhivi in pouk zgodovine

V Montpellierju je bil v letu 1984 seminar o pouku zgodovine in uporabi arhivskega gradiva pri tem. Seminarja so se udeležili minister za vzgojo, vodilni strokovnjaki s področja arhivov in drugi.

– Arhivi in raziskava zgodovine

Raziskavo je vodila direkcija arhivov z namenom, da bi podprla uporabo arhivskih fondov pri študiju zgodovine. Zajema zlasti raziskovalce, ki sodelujejo s konservatorji Nacionalnega in departmajske arhivov. Ti naj bi pripravili pomagala, ki bi omogočala uporabo nepoznanih arhivskih fondov s področja lekarništva, mornarice in navigacije, pariške historične topografije, kinematografije, audiovizualne tehnike itd.

– Uporaba arhivskega gradiva v drugem kraju

V letu 1984 je bila ustanovljena služba, ki omogoča uporabo arhivskega gradiva s pošiljanjem raziskovalcem v drugem kraju.

– uporaba administrativnih dokumentov otrok v vzgojnih zavodih, ki jih je zapustila družina ali pa je bila nes-

posobna skrbeti za njihovo vzgojo

– odgovor Direkcije arhivov Francije na vprašanje mnogih arhivistov o obveščanju in o okrožnicah direkcije

– obvestilo Direkcije arhivov Francije glede razvoja kompetenc države na področju arhivistike

– razstava pisarniškega poliščva 20. stoletja v letu 1984.

Sledi personalna kronika v Nacionalnem in departmajske arhivih za januar in februar 1984.

Na naslednjih straneh poročila Gazette o glavni skupščini društva francoskih arhivistov, ki je bila novembra 1983 v Creteihu: o sklepih generalne skupščine, finančnem poročilu društva za leto 1982, o poročilu urednika časopisa in o poročilu sekcij ter delovnih skupin. Sledijo poročila o sodelovanju z društvom profesorjev in končno poročilo predsednika društva.

Na končnih straneh 124. številke najdemo podatke o bibliografiji inventarjev, repertorijih in vodnikih Nacionalnega in departmajske arhivov ter ocene publikacij Odprtje zgodovinskega arhiva evropske skupnosti, Luksemburg 1983, 119 str.; Vodnik po mestnih arhivih Španije; I.É. N. A. pred I.É. N. A., razprava o administraciji, 1983, 294 str.

Ivan Nemanic

Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs Folge 37, Graz 1987

Vsebina:

Gerhard Pferschy, Delovno poročilo Štajerskega deželne arhiva za leto 1986

Heinrich Purkarthofer, Dodatek: V letu 1986 podeljeni štajerski občinski grbi

Jörg Mayr, Štajerski deželni arhiv v nekdanjem karmeličanskem samostanu – poročilo o celotnem načrtu in o prvi gradbeni fazi

Hermann Rumschöttel, Načrtovanje arhivskih zgradb na mednarodnem področju

Franz Otto Roth, "Čarovnica" Veronika, ljubezenski čar, plemiška politika in "renesančni" človek v štajerskem zgodnjem 15. stoletju

Walter Brunner, Opisi deželnih sodišč in obzirij, Doneski k opisom štajerskih sodišč

Jeremy Black/Gernot O. Gürtler, Popotni vtisi dveh angleških plemičev 1783/84

Gerald Gänser, Grazer Zeitung iz leta 1938 kot vir o priključitvi – anšlusu

Oglas: Izdaje Štajerskega deželne arhiva

Prvi prispevek je napisal direktor dr. Gerhard Pferschy. To je v devetnajst poglavij razdeljeno delovno poročilo Štajerskega deželne arhiva za leto 1986. Dodatek k poročilu je prispevek dr. H. Purkarthoferja o občinskih grbih.

Jörg Mayr se je lotil pisanja o adaptacijskih delih v

bivšem karmeličanskem samostanu, kjer bo po končanih delih imel svoje delovne in skladiščne prostore Štajerski deželni arhiv, ki je sedaj raztresen na sedmih lokacijah. Prispevku je priložena skica – tloris ter dve fotografiji zgradbe. Seveda je zgradba pod spomeniškim varstvom in kot taka svojevrsten izziv. Prva gradbena faza je končana in prostori predani svojemu namenu.

Prispevek dr. H. Rumschöttla je pravzaprav predavanje, ki ga je avtor imel ob otvoritvi oddelka za novejšo arhivsko gradivo Štajerskega deželne arhiva v prostorih prenovljenega karmeličanskega samostana februarja 1987. Poudaril je, da bo arhiv, ko bo v celoti končan, ustrezal vsem sodobnim zahtevam, ki so potrebne, da je takšna namenska zgradba funkcionalna.

Dr. Roth se je v svojem prispevku lotil analize virov. Svoje delo je osredotočil na obdobje Friderika Celjskega. Posebej pa ga je zanimala usoda nesrečne Veronike Deseniške. Avtor navaja Valvasorja pa tudi pisatelje, ki so to temo obdelali leposlovno. Prispevek je pisan zanimivo, z močno osebno noto, opremljen pa je s številnimi, obsežnimi opombami.

Naslednji prispevek je napisal dr. W. Brunner. Opisal je deželna sodišča in obzirja, ki do sedaj še niso bila objavljena, se pa navezujejo na delo Mella in Pircheggerja o štajerskih sodiščih. Večina gradiva se nahaja v češkoslovaškem državnem arhivu v Třeboni in do pred kratkim ni bilo dostopno. Avtor obravnava 22 krajev.

G. O. Gürtler objavlja dve poročili o potovanju Od

Trsta do Benetk ter Od Dunaja do Benetk, ki ju je napisal Benjamin Thompson ter ju naslovil na sira Roberta Murraya Keitha, akreditiranega na dunajskem dvoru. Poročili sta objavljena v angleščini ter v nemškem prevodu. Zanimivi so geografski vidiki tega potovanja, tudi kulturno-politični ter sociološko-kulturni vidiki. Pisec se je ukvarjal tudi z vegetacijo in favno prepotovanega področja.

Zadnji prispevek je napisal dr. G. Gänser in sicer je vzel pod drobnogled Grazer Zeitung iz leta 1938 ter ga obravnaval kot vir o anšlusu. Do 19. marea 1938 je bil Grazer Zeitung razdeljen na tri področja: "uradni del" je obravnaval imenovanja iz pristojnosti zveznega pred-

sednika, zvezne zakone ter objave štajerskega deželnega glavarja. "Neuradni del" je vseboval poročila iz deželnega zbora, o delu deželne vlade, gospodarska in kulturna dogajanja. "Uradni list iz Grazer Zeitungu" je prinašal predvsem objave in razglase sodišč o stečajih in prisilnih dražbah ter bil tako slika brezupnih gospodarskih razmer. Po 22. mairu 1938 pa sta hiša "uradni" in "neuradni del" združena, "Uradni list" je sicer ostal, je pa spremenil vsebino. Prispevek je napisan tehtno in z dohrih poznavanjem takratnih razmer.

Nada Jurkovič

Dr. Tomaz Lenc se izloča

Dr. Tomaz Lenc, ki je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista.

Dr. Tomaz Lenc, ki je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista.

Dr. Tomaz Lenc, ki je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista.

Dr. Tomaz Lenc, ki je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista.

Dr. Tomaz Lenc, ki je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista.

Dr. Tomaz Lenc, ki je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista.

Dr. Tomaz Lenc, ki je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista. Lenc je bil do leta 1938 glavni urednik in odgovorni urednik Grazer Zeitungu, se je izločil iz tega lista.

Dr. Tone Ferenc je šestdesetletnik

Redni profesor za zgodovino novejšje dobe na Filozofski fakulteti v Ljubljani in znanstveni svetnik v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani dr. Tone Ferenc je 6. decembra 1987 praznoval svoja šestdesetletnica.

Rojen je bil v Verzejn, tam je hodil v osnovno šolo, v nižjo gimnazijo pa v Ljutomeru. Med vojno je delal doma na očetovi kmetiji, po vojni in odsluženi vojaščini je končal gimnazijo in maturiral v Murski Soboti leta 1951. Diplomiral je na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani leta 1956. Po diplomi se je zaposlil kot arhivist v Muzeju narodne osvoboditve LR Slovenije in ostal v arhivu tudi po ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, ko se je ta iz Muzeja preselil v novoustanovljeni inštitut. Leta 1960 je bil izvoljen za znanstvenega delavca, leta 1965 je v Beogradu doktoriral. Po triletni prekinitvi dela na Inštitutu, ko je delal na mešanju in dokumentiranju fotografskega arhivskega gradiva v Muzeju, se je leta 1968 ponovno vrnil na Inštitut in prevzel vodenje arhiva. V letih 1970–1975 je bil ohenem tudi ravnatelj Inštituta. Medtem je bil leta 1970 izvoljen za znanstvenega sodelavca in leta 1976 za znanstvenega svetnika. Po letu 1975 je bil vodja znanstveno raziskovalne enote Inštituta. Svet Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani ga je leta 1981 izvolil in leta 1987 ponovno izvolil za rednega profesorja zgodovine novejšje dobe. Že pred tem je več let sodeloval pri pedagoškem delu na Filozofski fakulteti, zlasti s študenti na 3. stopnji študija. Ves čas od svoje zaposlitve v arhivu Muzeja narodne osvoboditve pa je sodeloval tudi pri muzejskem delu. Med najpomembnejšimi je gotovo postavitev muzeja v Brestanici. V vrsti inlejštvovanja na raznih področjih zavzema posebno mesto delo v arhivih. Temu je namenjen ta zapis.

Dr. Tone Ferenc je začel svojo pot kot arhivist. Oh delu z dokumenti iz obdobja NOB, ki so prišli v arhiv dostikrat razsuti in pomešani, je spoznal kako lahko postanejo tudi zapisi z navidez nepomembno vsebino, ko so vključeni v fonde, kamor po izvornu sodijo, v povezavi z drugimi dokumenti pomemben zgodovinski vir. Ta neposredni stik z arhivi na samem začetku njegovega dela, oplaja ves čas njegovo delo zgodovinarja raziskovalca.

Že kot študent na univerzi je od 3. letnika dalje sodeloval v Vajnozgodovinskem inštitutu pri pripravi 4., 5. in 6. knjige VI. toma Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov. Ko se je po diplomi zaposlil v Muzeju narodne osvoboditve je dobil novo ustanovljeno mesto arhivarja z nalogo, da hi "znanstveno urejeval določene mu arhive in raziskoval zadeve zgodovinskega značaja, ki bodo postavljene v njegov delovni program." Taka naloga je dobil že dobro leto za tem. Vodstvo arhiva mu je zaupalo pripravo gradiva, potrebnega za obrambo v sodnem procesu proti beneškimi partizanom, ki se je tedaj pripravljal v Italiji. Nalogo je vestno opravil. Nedvomno je tudi ta "učna doha" oblikovala njegov smisel za zbiranje, ureditev, ohvladovanje in kombiniranje podatkov, značilen za vse njegovo kasnejše delo. Od vsega začetka je moč opaziti da ga dokumenti zanimajo predvsem po svoji pričevalnosti. Ob delu v arhivu neumoma zбира podatke, raziskuje, piše. Kmalu preide v vrste raziskovalcev, čeprav se tudi iz arhivskih vrst popolnoma ne iztrga. Leta 1969 postane arhivski svetovalec za delo na gradivu politične zgodovine novejšje dohe, leta 1974 višji arhivist in leta 1976 arhivski svetnik. S svojim delom je ves čas tudi v arhivih. Obsežno je njegovo delo pri izdajah virov. Sodeloval je pri že omenjenem VI. tomu Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, od 4. knjige dalje, Zborniku fotografskih dokumentov iz narodnoosvobodilnega boja. Sodeloval je pri nastajanju temeljnih edicij virov iz časa 1941–1945 kot so Dokumenti ljudske revolucije, Jesen 1942, Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Uredil in komentiral je zbrana dela Borisa Kidriča in Edvarda Kardelja. Bil je član uredništva Zbranih del Josipa Broza–Tita in glavni urednik slovenske izdaje tega zbornika. Sam je pripravil izdajo dokumentov o nacistični raznarodovalni politiki ter knjigo dokumentov o italijanski fašistični politiki v Ljubljanski pokrajini. Z opombami je opremil londonski dnevnik Izidatja Cankarja in številne posamezne viro. Prav pri izdajanju virov se kaže njegovo poznavanje arhivskega gradiva v slovenskih in jugoslovanskih arhivih, kot tudi v številnih arhivih zunaj naših meja, tako v Rimu, Bonnu,

Koblenzu, Washingtonu, Londonu in Berlinu.

Zaradi poznavanja virov je lahko nastopil (leta 1967) kot izvedenec na procesu proti esesovskim zločincem iz tržaške rizarne.

Deloval je v Arhivskem društvu Slovenije. Celo desetletje je bil član društvenega izvršnega odbora in nato njegov podpredsednik; od leta 1980 je član izdajateljskega sveta revije Arhivi. Leta 1959 je za arhivsko posvetovanje v Škofji Loki pripravil referat o arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, na II. zborovanju v Kopru (1966) je govoril o gradivu za zgodovino narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji v arhivih izven Slovenije, na IV. zborovanju v Ptujju (1968) o objavljanju virov za zgodovino NOB v Sloveniji, za VII. zborovanje v Slovenj Gradcu (1974) je pripravil poročilo o gradivu NOB v Sloveniji v jugoslovanskih arhivih, za IX. zborovanje v Radencih (1979) referat Okupacijska civilna uprava na Slovenskem in njeno gradivo. Sodeloval je s prispevki na posvetovanjih o programu edicij virov za slovensko zgodovino, ki jih je v letih 1969–1972 organiziralo Arhivsko društvo skupaj s Sekcijo za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

Delal je tudi v Skupnosti arhivov Slovenije. Bil je član Komisije za ugotavljanje strokovne nposobljenosti delavcev v arhivih pri Skupnosti arhivov v Sloveniji ter izpraševalec za specialistični strokovni izpit.

Kot vodja arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja je posebno skrb posvečal izobraževanju delavcev.

Podpiral je arhivske delavce pri pridobitvi potrebne strokovnega znanja, saj je vedel, da le strokovno nposobljeni delavci lahko približajo arhivsko gradivo raziskovalcem in drugim uporabnikom. Poskrbel je, da so se lahko udeleževali strokovnih srečanj. Vzpodbujal je arhiviste, naj objavljajo svoje prispevke v glasilu Inštituta ali drugih strokovnih glasilih. Med redne naloge arhiva je bilo tedaj vključeno tudi dopolnjevanje arhivskih fondov z mikrofilmanjem gradiva v drugih arhivih in zbiranje ustnih virov. V letih 1972 in 1973 je skupina raziskovalcev, v katero so bili vključeni tudi arhivisti, evidentirala in mikrofilmala gradivo v Arhivu Jugoslavije v Beogradu. Rad je pomagal delavcem pri reševanju strokovnih problemov, nikoli svojega znanja ni hranil zase. Posebej je želel vsakega uporabnika v arhivski čitalnici, — domačega in tujega — uvesti v delo, svetovati mu, kje in kako naj željene podatke išče. Če je bilo potrebno, jih je v delu tudi vodil.

Ko se ob jubileju utrne spomin na skupna študentska leta, ugotovimo, da je že takrat izstopal po svoji izjemni delavnosti, resnosti in vztrajnosti. Zdelo se nam je, da je hotel — ker je bil nekoliko starejši od večine — nadoknaditi med vojno zamujena leta. Kolegu Tonetu ob jubileju želimo še krepkega zdravja, da bi uresničil svoje načrte; delovne vneće in vztrajnosti pa mu več ko ju ima, skoraj ni mogoče želiti.

Marija Oblak—Čarni

iz arhivske zakonodaje

Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Uradni list SRS, št. 11/88)

Jože Žontar

Naslov pravilnika vsebuje dva pojma: strokovna obdelava arhivskega gradiva in pripomočki za raziskave arhivskega gradiva. Kot strokovno obdelavo arhivskega gradiva razumemo končno urejanje in popisovanje arhivskega gradiva, vključno z izločanjem nepotrebnih delov dokumentarnega gradiva, ki so morebiti ostali ob odbiranju arhivskega gradiva. Pripomočki za raziskave arhivskega gradiva so arhivski inventar, pripomočki, ki imajo za osnovo pojme ter arhivski vodnik.

Pravilnik je namenjen arhivom ter organom in organizacijam, ki so izenačene z arhivi glede varstva arhivskega gradiva (100. in 101. člen zakona o naravni in kulturni dediščini), nanaša pa se tudi na arhivsko gradivo občanov in civilnih pravnih oseb, ki niso društva, katerih dokumentarno gradivo je bilo razglašeno za arhivsko gradivo (59. člen omenjenega zakona).

1. člen

Ta pravilnik določa osnove za strokovno obdelavo arhivskega gradiva, osnove za izdelavo pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva, način označevanja arhivskega gradiva ter dokumentacijo o strokovni obdelavi arhivskega gradiva.

STROKOVNA OBDELAVA ARHIVSKEGA GRADIVA

2. člen

Arhivsko gradivo se ureja v okviru arhivskih fondov in arhivskih zbirk.

Arhivske fondе in arhivske zbirke sestavljajo arhivske enote. Arhivske enote so dokument, zadeva, združeni dokumenti ali združene zadeve.

Arhivske enote, ki sestavljajo arhivski fond, temeljijo praviloma na ureditvi, nastali pri pravni oziroma fizični osebi, od katere izvira arhivsko gradivo (v nadaljnjem besedilu: ustvarjalec arhivskega gradiva), lahko pa se več enot prvotne ureditve združuje v eno arhivsko enoto.

Vsebina prvega odstavka tega člena izhaja iz načela proveniencе (prim. S. Vilfan – J. Žontar, *Arhivistika*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1973, str. 54). O

tem, kaj sta arhivski fond in arhivska zbirka prim. 3. in 4. člen pravilnika o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva (Uradni list SRS, št. 34/81; popravki: 2/82).

Kot dokumente razumemo tudi arhivsko gradivo v obliki knjige, kose nespisovnega gradiva kot npr. zvitke mikrofilmov, kasete itd. Dokumenti imajo lahko torej različno zunanjo obliko.

Pri spisovnem gradivu poznamo tudi širše enote (zadeva, združeni dokumenti, združene zadeve). Zadevo sestavljajo dokumenti (in priloge), ki ohranavajo isto vsebinsko vprašanje, isto nalogo ali isti problem. Združeni dokumenti ali združene zadeve so enote gradiva, ki obsegajo več istovrstnih zadev, več istovrstnih dokumentov, dokumente, ki se nanašajo na isto pravno ali fizično osebo, dokumente nastale ob korespondiranju z isto osebo ipd. Pri tem gre za homogene celote, ne pa za skupine enot. Za združene dokumente ali združene zadeve nismo prevzeli imena dosje, ker ima ta pojem v arhivski terminologiji različne pomeni, predvsem pa je to splošna oznaka za kakršnokoli enoto spisovnega gradiva (prim. *Dictionary of Archival Terminology*=*Dictionnaire de Terminologie archivistique*, International Council on Archives=Conseil International des Archives, New York–London–Paris 1984).

Zadnji odstavek tega člena temelji na načelu prvotne ureditve (prim. S. Vilfan – J. Žontar, o. d., str. 62). Dokumentov, ki so bili pri poslovanju združeni v eno enoto, ne smemo deliti tudi iz razloga, ker bi s tem zmanjšali verodostojnost pričevalnosti. To pa štejemo kot lastnost kulturne dediščine. Zaradi boljše preglednosti, ekspeditivnejše strokovne obdelave in ekonomičnejšega hranjenja lahko več vsebinsko enakih enot, nastalih na podlagi prvotne ureditve, združujemo (v okviru delov, na katere je arhivski fond razčlenjen), pri tem pa upoštevamo tudi primeren obseg enot.

3. člen

Arhivski fondi in arhivske zbirke morajo biti razčlenjeni po vsebini, funkcijah oziroma nalogah ustvarjalca oziroma ustvarjalcev arhivskega gradiva, po lastnostih arhivskega gradiva, ali časovnih obdobjih, oziroma na podlagi kombinacije navedenih načinov.

Arhivske enote morajo biti razvrščene numerično, kronološko, vsebinsko, abecedno ali geografsko, oziroma na podlagi kombinacije navedenih načinov.

Razčlenitev oziroma razvrščanje se mora ravnati praviloma po načinu, ki ga je uporabil ustvarjalec arhivskega gradiva.

Elementa ureditve dokumentarnega in arhivskega gradiva sta razčlenjanje in razvrščanje. O načinih razvrščanja prim. M. Brejc—M. Lorbar, Priročnik za poslovne sekretarje, Gospodarski vestnik, Ljubljana 1986, str. 74—81. Kratak pregled razvoja urejanja spisovnega gradiva pri ustvarjalcih v naših krajih prim. v S. Vilfan—J. Žontar, o.d., str. 31—47.

Tretji odstavek tega člena temelji na načelnih prvotne ureditve (prim. S. Vilfan—J. Žontar, o. d. str. 62).

4. člen

Osnova popisa arhivskega gradiva je arhivska enota.

Popis arhivske enote obsega signaturo arhivskega fonda oziroma arhivske zbirke, signaturo arhivske enote, ime arhivskega fonda oziroma arhivske zbirke, skupino, v katero se arhivska enota uvršča (na podlagi razčlenitve arhivskega fonda oziroma arhivske zbirke, glede na predvideno razporeditev v arhivskem inventarju), obdobje, v katerem je arhivska enota nastala (začetno in končno leto) ter oznako vsebine.

Popis obsega tudi izvor, če arhivska enota ni nastala pri delu ustvarjalca arhivskega gradiva, oziroma izvirar arhivski fond, prejšnjo signaturo arhivske enote (nastalo pri ustvarjalcu arhivskega gradiva ali v arhivu), če se nanjo navezuje spisovna evidenca ali drug pripomoček, ki se uporablja ali če je bila v strokovni literaturi že citirana ter rok trajanja zaupnosti, če je gradivo arhivske enote zaupno.

Vsebinsko arhivske enote označujemo s kratkim opisom in s pojmi. Opis vsebine se ravna po vrsti enote, izhajati pa mora iz funkcij oziroma nalog ustvarjalca arhivskega gradiva. Kadar mora popis odražati večjo podrobnost ali kadar morajo biti označene posamezne vrste arhivskega gradiva, se navajajo tudi druge vsebine arhivske enote ali posamezni dokumenti v enoti.

Za posamezne vrste arhivskega gradiva lahko obsega popis tudi podatke o izdajatelju, avtorju, jeziku, ki ga želimo posebej naznačiti, znakih in zaznamkih na dokumentu ter zunanjih značilnostih gradiva.

Pravilnik obravnava popisovanje, to je zajemanje podatkov o arhivskih enotah. Zajemanje podatkov o arhivskih fondih in zbirkah kot celotah je urejeno s pravilnikom 1) sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva (Ur. list SRS, št. 34/81; popravki: 2/82), zajemanje podatkov o širših strukturnih delih arhivskih fondov in zbirk, ki so posledica njihovega razčlenjanja, pa s pravilnikom o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (Ur. list SRS, št. 34/81; popravki 2/82). Poudarjamo, da 7. člena tega pravilnika ni mogoče razumeti edino kot popisovanje širših strukturnih delov, marveč tudi kot popisovanje arhivskih enot, kadar je to potrebno in možno (če ne obstojijo npr. spisovne evidences). Eden izmed temeljnih ciljev arhivov v perspektivi je namreč ta, da bi že ob prevzemu arhivsko gradivo tudi strokovno obdelali. Ni pa dobro, da se za oba "popisa" uporablja isti termin. Menimo, da bi bilo bolje, ko bi za prikaz gradiva, ki temelji na razčlenitvi fonda, uporabljali izraz

"seznam arhivskega arhiva". Ta izraz je že uporabljen v načelniku Arhivistika (str. 112—113) ter v Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom (str. 79—83).

Prvi odstavek tega člena temelji na načelu, da je lahko enota popisa le enota, ki temelji na ureditvi arhivskega gradiva. Zato kot enota popisa ne prihaja v poštev npr. gradivo, ki je shranjeno v eni arhivski skatli.

Poudariti moramo, da upošteva popisovnje diferenciran pristop glede na pomen gradiva. Navedeni so obvezni elementi, poleg tega pa tudi fakultativni.

Posamezna arhivska enota ima lahko več vsebin. Osnova je tista, ki izhaja iz funkcij oziroma nalog ustvarjalca. Način izražanja vsebine je odvisen od vrste arhivske enote, kar bo podrobneje razloženo v priročniku. Določba, da navajamo v popisu arhivske enote tudi posamezne dokumente v enoti, omogoča, da pridejo do izraza pomembnejši dokumenti, ne da bi bilo treba iz njih ustvariti posebno arhivsko enoto.

Zadnji odstavek tega člena se nanaša na posebne vrste gradiva (listine, karte, načrte, plakate, filme, fotografije itd.).

PRIPOMOČKI ZA RAZISKAVE ARHIVSKEGA GRADIVA

5. člen

Arhivski inventar je pripomoček za raziskave arhivskega gradiva, ki obsega historiat ustvarjalca gradiva, historiat gradiva, prirejen popis gradiva iz prejšnjega člena, konkordančno razpredelnico signatur arhivskih enot, če se uporabljajo tudi prejšnje signatur ter kazala oseb in krajev, vsebovanih v popisu, po potrebi pa tudi stvari.

Prirejen popis gradiva mora biti sistematično oblikovan in po potrebi zgoščen.

Popis iz 4. člena pravilnika še ni arhivski inventar, čeprav bi dodali ostale dele, ki jih mora obsegati inventar. Predvsem mora biti v inventarju arhivsko gradivo sistematično razvrščeno (ne glede na dejansko ureditev), ker je sistematična razporeditev osnova za iskanje gradiva. Štejemo namreč, da je arhivski inventar pripomoček za raziskave arhivskega gradiva na podlagi strukture. Nadalje morajo biti popisi zgoščeni, ker sicer niso pregledni. Kako sistematično oblikujemo in zgoščimo popis, ho razloženo v priročniku.

6. člen

Pripomočki za raziskave arhivskega gradiva, ki imajo za osnovo pojme (stvari, osebe, kraje) in ki označujejo vsebinsko arhivskih enot, povezujejo pojme z drugimi podatki, vsebovanimi v popisu arhivskih enot.

7. člen

Pripomočki za raziskave arhivskega gradiva se izdelujejo za arhivske fonde in arhivske zbirke ali njihove dele, določene teme, časovna obdobja ali vrste gradiva.

8. člen

Arhivski vodnik je pripomoček za orientacijo po arhivskem gradivu.

Vodnik za fonde in zbirke arhiva, za posamezne arhivske fonde in arhivske zbirke obsega osnovne podatke o arhivskih fondih oziroma arhivskih zbirkah (ime fonda

oziroma zbirke, naziv ustvarjalca oziroma ustvarjalcev arhivskega gradiva ter čas njihovega obstoja, začetno in končno leto obdobja, v katerem je nastalo arhivsko gradivo, količina arhivskega gradiva), po potrebi podatke o nalogah oziroma funkcijah ustvarjalca oziroma ustvarjalcev arhivskega gradiva, njihovi organizaciji, skupinali gradiva, na katere so fondi oziroma zbirke razčlenjene, ohranjenosti gradiva ter kazala. Vodnik za fonde in zbirke arhiva obsega tudi prikaz arhiva in njegovega razvoja, predvsem v povezavi z gradivom, ki ga hrani ter napotke za uporabo.

Arhivski vodnik za določeno temo, časovno obilobje ali vrsto arhivskega gradiva, obsega podatke iz prejšnjega odstavka o delih arhivskih fondov oziroma arhivskih zbirk, ki vsebujejo ustrezno gradivo.

O arhivskih vodnikih prim.: Information and orientation of the user, International conference of the Round table on archives, Oslo 1981; Directives methodologiques concernant la preparation des guides generaux d'archives nationales: une etude RAMP, PGI-83/WS/9, UNESCO, Paris 1983; M. Drnovšek, Vodnik po arhivu, Arhivi III, št. 1-2, Ljubljana 1980, str. 27-28.

OSTALE DOLOČBE

9. člen

Arhivske enote morajo biti tehnično opremljene in signirane. Signatura enote obsega zaporedno številko enote v okviru arhivskega fonda oziroma arhivske zbirke, ali pa v okviru njegovega oziroma njenega dela.

Signatura arhivskega fonda oziroma arhivske zbirke je zaporedna številka vpisa fonda oziroma zbirke v registru fondov v arhivu.

Tehnične enote (škatle, svežnji, knjige in drugo) morajo imeti na vidnem mestu navedene naslednje podatke: naziv arhiva, ki brani arhivsko gradivo, ime in signaturo arhivskega fonda oziroma arhivske zbirke, zaporedno številko tehnične enote v okviru fonda oziroma zbirke ter začetno in končno signaturo arhivskih enot v okviru tehnične enote.

10. člen

O strokovni obdelavi arhivskih fondov in arhivskih zbirk se vodi dokumentacija, ki obsega osnovne podat-

ke o fonlu oziroma zbirki (8. člen tega pravilnika); zapisnike in zaznamke o dejstvih, ki so vplivali na ohranjenost arhivskega gradiva, o načinih, na podlagi katerih je bilo gradivo urejeno, sezname nepotrebnih delov gradiva s kriteriji na podlagi katerih so bili izločeni v arhivu ter podatke o gradivu, ki ga je treba konzervirati oziroma restavrirati ali posneti na mikrofilm zaradi varnosti.

Osnovne podatke o arhivskem fondu oziroma arhivski zbirki ngotavljajo že ob izročitvi arhivskega gradiva arhivu (prim. 8. člen cit. pravilnika o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu), vendar je potrebno ob strokovni obdelavi te podatke preverjati oziroma dopolnjevati.

Dokumentacija o strokovni obdelavi arhivskega gradiva je priloga registra fondov (prim. 10. in 12. člen že omenjenega pravilnika o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva).

11. člen

Izbor izdelave vrste pripomočkov iz 5., 6. in 8. člena tega pravilnika se ravna po sistemni vreditve arhivskega gradiva, po uporabnih spisovnih evidencah in drugih pripomočkih, ki jih je volil ustvarjalec arhivskega gradiva, ter o vrstah in pomenu gradiva.

Pri sistemni vreditve se vprašujemo zlasti po tem, ali omogoča struktura arhivskega gradiva pregled nad gradivom.

Arhivski vodnik za posamezni arhivski fond izdelujemo predvsem v primerih, ko ima fond uporabne spisovne evidence in zato gradiva v arhivu ne popisujemo.

12. člen

Ta pravilnik začne veljati osmi dan po objavi v Uradnem listu SRS.

Št. 037-7/87

Ljubljana, dne 28. decembra 1987.

Republiški komite
za kulturo
Predsednik
Vladimir Kavčič i.r.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

bibliografija arhivskih delavcev

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Slstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

UDK 930.25:719(497.12 Kranjska)''1873/1918''

Jože Žontar, dr.; ravnatelj, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Delovanje Centralne komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike Arhivskega sveta ter arhivi na Kranjskem

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1-2, str.

Avtor prikazuje delovanje Centralne komisije za proučevanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov na Kranjskem od leta 1873 dalje, potem ko je vključila v svoj program tudi varstvo arhivskega gradiva. Njeno delovanje je bilo povezano z nastankom deželnega arhiva (1887), sicer pa je pospeševala preglede in inventariziranje arhivov, ki so ga opravljali konservatorji in korespondenti Komisije.

UDK 323.15(4=863):930.253(450)

Ferdo Gestrin, dr., redni profesor v pokoju, Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Aškerčeva 12. 61000 Ljubljana. YU

Gradivo za zgodovino Slovencev v italijanskih arhivih

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1-2, str.

Avtor obravnava pomen arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v italijanskih arhivih (državni arhivi, občinski arhivi, občinske javne knjižnice, notariatski arhivi). Posebej opozarja na serije virov kot so listine, notarske knjige, gradivo mesne samouprave in njenih institucij ter na gradivo v zvezi s pomorstvom in trgovino.

UDK 930.253(456.31):949.712

France M. Dolinar, dr., svetovalec direktorice, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Gradivo za zgodovino Slovencev v Vatikanskih arhivih

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1-2, str.

V sestavku je podana kratka analiza dosedanjih raziskav slovenskih zgodovinarjev v Vatikanskih arhivih. Navedeni so pripomočki, ki so raziskovalcu na voljo v čitalnici arhiva in predstavljen program raziskave v Vatikanskih arhivih, ki ga vodi Arhiv Slovenije.

UDK 930.253(100):949:712

France M. Dolinar, dr., svetovalec direktorice, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih izven Slovenije

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1-2, str.

V pričujočem sestavku je podan kratek prikaz opravljenega dela na področju evidentiranja arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v arhivih izven Slovenije. Avtor pa opozori tudi na nekatere probleme, ki so s tem evidentiranjem povezani.

UDC 323.15(4=863):930.253(450)

Ferdo Gestrin, Dr., Retired Professor in Ordinary, University of Edvard Kardelj, Faculty of Arts and Sciences, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, YU

Archives for the History of the Slovenes in Italian Record Offices

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The author deals with the significance of the archives for the history of the Slovenes in Italian record offices (state record offices, community public reading-rooms, archives of the offices of a notary). Especially he points out to the series of sources such as documents, notary books, records of the city selfmanagement and its institutions, and to the records referring to sea-business and sea-trade.

UDC 930.25:719(497.12 Kranjska)"1873/1918"

Jože Žontar, Dr., Director, Historical Record Office Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Activities of the Central Commission for Art and Historical Monuments of the Archive Council and Record Offices in Carniola

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The author describes the activities of the Central Commission for Study and Preservation of the Art and Historical Monuments in Carniola from 1873 on, after having included archives protection in its programme. Its activities were connected with foundation of the Regional Record Office (1887), otherwise it, however, furthered surveys and inventarisation of the archives, being performed by the conservators and correspondants of the Commission.

UDC 930.253(100):949.712

France M. Dolinar, Dr., Adviser to Directress, Record Office of the SR Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, YU

Keeping Record of the Archives for the History of the Slovenes in Record Offices outside Slovenia

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The author gives a short survey of the performed work concerning the keeping record of the archives being of importance for the history of the Slovenes in record offices outside Slovenia. The author also points out to some problems, connected with that keeping record.

UDC 930.253(456.31):949.712

France M. Dolinar, Dr., Adviser to Directress, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Archives for the History of the Slovenes in the Vatican Record Offices

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The author gives a short survey of the up till now researches of the Slovene historians in the Vatican record offices. He gives the instruments, being at disposal to researchers in the reading-room of the record office, and describes the programme of the research in the Vatican Record offices, being led by the Record Office of the SR Slovenia.

<p style="text-align: right;">UDK 930.253:262.3(497.12 Ljubljana)''17/20''</p> <p>France M. Dolinar, dr., svetovalec direktorice, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU</p> <p>Nadškofijski arhiv v Ljubljani od Tomaža Hrena do Maksa Miklavčiča</p> <p>Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.</p> <p>V sestavku je podan pregled urejanja arhivskega gradiva Nadškofijskega arhiva v Ljubljani od škofa Tomaža Hrena (1597–1630) do dr. Maksa Miklavčiča (1937–1971). Maks Miklavčič je položil temelje današnji sodobni ureditvi Nadškofijskega arhiva v Ljubljani po načelih proveni-ence.</p>	<p style="text-align: right;">UDK 929 Kovač K.</p> <p>Ignacij Voje, dr., redni profesor, Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, YU</p> <p>Delo dr. Karla Kovača v dubrovniškem arhivu</p> <p>Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.</p> <p>Avtor obravnava delo Karla Kovača (1880–1917), rojenega v Ljubljani, ki je po študiju zgodovine v Gradcu in Innsbrucku ter arhivskem študiju v Rimu, od leta 1911 do 1914 načeloval dubrovniškemu arhivu ter v kratkem obdobju poleg vzornega arhivskega strokovnega dela objavil številne arhivske vire in zgodovinske študije, vezane zlasti na zgodovino srednjeveškega Dubrovnika, delno pa tudi na južnoslovansko zgodovino.</p>
<p style="text-align: right;">UDK 353 (497.12):930.253</p> <p>Brane Kozina, samostojni svetovalec–arhivist, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU</p> <p>Problemi valorizacije gradiva republiških upravnih organov po letu 1945 na primeru Ministrstvo za prosveto</p> <p>Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.</p> <p>V prispevku so prikazane spremembe v razvoju republiških upravnih organov po letu 1945 in na primeru Ministrstva za prosveto problemi, ki se kažejo pri valorizaciji gradiva iz tega obdobja.</p>	<p style="text-align: right;">UDK 929 Mal J.</p> <p>Peter Ribnikar, arhivski svetnik, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU</p> <p>Dr. Josip Mal, njegovo delo v arhivu in za razvoj arhivistike</p> <p>Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.</p> <p>V članku podaja avtor zgodovinsko vlogo dr. Josipa Mala, slovenskega zgodovinarja in državnega arhivarja v Državnem arhivu pri Narodnem muzeju v letih 1909 – 1945, njegov pomen za razvoj arhivov in arhivistike v Sloveniji.</p>

UDC 929 Kovač K.

Ignacij Voje, Dr., Regular Professor, University of Edvard Kardelj, Faculty of Arts and Sciences, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, YU

Activities of Dr. Karel Kovač in Dubrovnik Record Office

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1–2, pp.

The author deals with the activities of Karel Kovač (1880–1917), born in Ljubljana, who after studies of history in Graz and Innsbruck and after archive studies in Rome headed the Dubrovnik Record Office from 1911 to 1914. During a very short period he in addition to perfect archival expert activities published numerous archival sources and historical studies, being connected most of all to the history of medieval Dubrovnik, partly, however, also to the history of Southem Slavs.

UDC 930.253:262.3(497.12 Ljubljana)"17/20"

France M. Dolinar, Dr., Adviser to Directress, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Archbishop Record Office in Ljubljana from Tomaž Hren to Maks Miklavčič

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1–2, pp.

The author gives a survey of classification of the archives of the Archbishop Record Office in Ljubljana from the bishop Tomaž Hren (1597–1630) to Dr. Maks Miklavčič (1937–1971). Maks Miklavčič has laid foundations to the contemporary classification of the Archbishop Record Office in Ljubljana according to the provenance principles.

UDC 929 Mal Y.

Peter Ribnikar, Archive Councillor, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Dr. Josip Mal, His Work in the Archives and for Development of the Archive Science

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1–2, pp.

In his contribution the author describes historical role of Dr. Josip Mal, the Slovene historian and state archivist in the State Record Office at National Museum in Ljubljana in the years 1909–1945, his significance for development of archives and archive science in Slovenia.

UDC 353(497.12):930.253

Brane Kozina, Archivist, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Problems Concerning the Appraisal of the Records of Republic Administrative Organs after 1945 – the Instance of Board of Education

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1–2, pp.

The contribution describes the changes in development of republic administrative organs after 1945. The instance of Board of Education is given to present the problems, being evident at the appraisal of the records from that period.

UDK 347.99:930.253

Jelka Melik, samostojni svetovalec—arhivist, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Valorizacija gradiva rednih sodišč

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.

Arhivsko gradivo sodišč je zelo obsežno in bogato. Zaradi svoje neposrednosti je zanimivo za osvetlitev raznovrstnih življenjskih področij. Valorizacija zahteva dobro poznavanje dela sodišč na eni strani in poznavanje možnosti uporabe tega gradiva na drugi strani, pravna zgodovina namreč še zdaleč ni edina temveč je celo ena izmed manj pomembnih uporabnic.

UDK 336.126.55:930.253

Peter Ribnikar, arhivski svetnik, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Valorizacija dokumentarnega gradiva Službe družbenega knjigovodstva v SR Sloveniji, centrala Ljubljana

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.

Članek vsebuje podatke o ustanovitvi, pristojnostih in organih službe družbenega knjigovodstva, njenih organizacijskih enotah ter opis postopkov za valorizacijo dokumentarnega gradiva v letih 1975–1984 s prikazom kategorij arhivskega gradiva, ki nastajajo pri njenem poslovanju.

UDK 347.79:930.253

Ana Zeletelj,

Valorizacija dokumentarnega gradiva organov za postopek o prekrških

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.

Prispevek predstavlja vrste dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri delu organov za postopek o prekrških na I. in II. stopnji, njegovo vsebino ter predlog za valorizacijo tega gradiva glede na njegovo vsebino.

UDK 651:930.253

Vladimir Žumer, arhivist, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Problemi valorizacije dokumentarnega gradiva s področja gospodarstva

Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.

Avtor opozarja na potrebo po spremembi kriterijev za selekcijo ustvarjalcev arhivskega gradiva s področja gospodarstva, ter spremembo splošnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za to področje, zlasti na rešitev vprašanja dupliranja gradiva med arhivskimi fondi in dopolnitev kriterijev za odbiranje novih vrst arhivskega gradiva.

UDC 336.126.55:930.253

Peter Ribnikar, Archive Councillor, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Appraisal of the documentary Records of the Social Accountancy Service

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The article gives data referring to foundation, competences and organs of the Social Accountancy Service, its organizational units. It also describes procedures of documentary records evaluation in the years 1975-1984 with presentation of archives categories arising from its activities.

UDC 347.99:930.253

Jelka Melik, Archivist, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Records Appraisal of Regular Law-Courts

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

Archives of the law-courts are very extensive and rich. Due to their directness they are interesting for enlightenment of different life fields. The appraisal demands good knowledge of the lawcourt activities on one side and knowledge of the possibilities of usage of these archives on the other. Law history is namely far from being the only user, on the contrary, it is one of the less important ones.

UDC 651.5:930.253

Vladimir Žumer, Archivist, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Problems Concerning the Appraisal of the Records from the Economic Sphere

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The author points out to the necessity of criteria alteration, referring to selection of archives creators from the economic sphere, as well as to alteration of common instructions for that sphere. Especially he points out to the necessary solution of the problem of archives redoubling among archive fonds and to the completion of criteria concerning the outweeding of new kinds of archives.

UDC 347.99:930.253

Ana Zaletelj,

Appraisal of Documentary Records of the Organs for Offence Procedure

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The contribution describes the kinds of documentary records, arising from the activity of the organs for offence procedure on the first and second degree, their contents, as well as the suggestion concerning the evaluation of those records referring to their contents.

<p style="text-align: right;">UDK 353(497.12 Kranjska):930.253</p> <p>Saša Serše, arhivist – samostojni svetovalec, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU</p> <p>Deželni zbor in odbor za Kranjsko</p> <p>Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.</p> <p>Ustvarjalec (Deželni zbor in odbor za Kranjsko) je deloval na upravni stopnji dežele v drugi polovici 19. stoletja in ob njegovem poslovanju je nastala velika količina gradiva. Potreben bo kritičen pristop k izločanju, ki bi bilo izvedeno na podlagi predhodne primerjave z gradivom fondov ustvarjalcev taktarne dobe.</p>	<p style="text-align: right;">UDK 930.251.001:35.076.12:061.5(497.12)</p> <p>Maruša Zagradnik, arhivist, Pokrajinski arhiv Koper, 66000 Koper, Čevljarska 22, YU</p> <p>Valorizacija dokumentarnega gradiva samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje</p> <p>Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.</p> <p>V referatu je obravnavana valorizacija ustvarjalcev na področju samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje ob upoštevanju njihove pristojnosti in področij, za katere delujejo, ter valorizacija gradiva, ki nastaja pri njihovem delu.</p>
	<p style="text-align: right;">UDK 651.5:329(497.12) SZDL</p> <p>mag. Milica Trebše–Štolfa, arhivski znanstveni svetovalec, Pokrajinski arhiv Koper, Enoja Piran, 66330 Piran, Bolniška 30, YU</p> <p>Arhivsko gradivo osnovnih organizacij družbenopolitičnih organizacij – Socialistična zveza delovnega ljudstva</p> <p>Arhivi, Ljubljana, XI/1988, št. 1–2, str.</p> <p>Avtorica v referatu prikazuje izkušnje pri ugotavljanju in pregledovanju fondov dokumentarnega gradiva organizacij Socialistične zveze v Pokrajinskem arhivu Koper. Opozarja na problematiko ohranjanja in ohranjenosti dokumentarnega gradiva osnovnih organizacij družbenopolitičnih organizacij. Izkušnje izvaja na osnovi dokumentarnega gradiva SZDL v občini Izola.</p>

UDC 930.251.001:35.076.12:061.5(497.12)

Maruša Zagradnik, Archivist, Regional Record Office Koper, 66000 Koper, Čevljarska 22, YU

Documentary Material Valorisation of Self-Management Communities of Interests of Material Production

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The report deals with valorisation of creators in the field of self-management communities of interests of material production, taking into account their competences and fields of interests, as well as valorisation of the material arising from their activity.

UDC 353(497.12 Kranjska):930.253

Saša Serše, Archivist, Record Office of the SR Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Provincial Diet and Committee for Carniola

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The creator (Provincial Diet and Committee for Carniola) was active on the administrative level of the country in the second half of the 19th century. A great quantity of records arose from its activities. A critical accession to the weeding will be necessary. It would be carried out on the basis of previous comparison with the records of the fonds of the creators of that time.

UDC 651.5:329(497.12) SZDL

Milica Trebše-Štolfa, M. A., Archive Scientific Adviser, Regional Record Office Koper, Koper Unit, 66330 Piran, Bolniška 30, YU

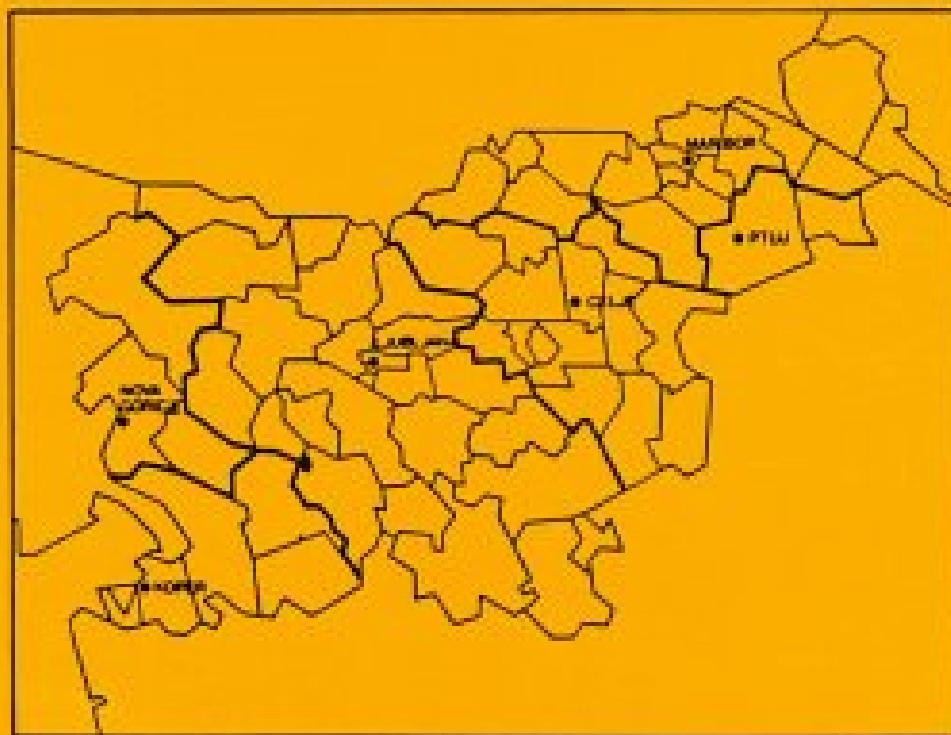
Archives of Basic Organizations of Socio-political Organizations – Socialist Alliance of Working People

Arhivi (Archives), Ljubljana, XI/1988, No. 1-2, pp.

The authoress in her report describes experiences with stating and surveying the fonds of documents any material of the organizations of the Socialist Alliance in the Regional Record Office in Koper and on terrain. She points out to the problems of preserving and preservation of the documentary material of basic organizations of socio-political organizations. She derives the experiences on the basis of the documents of the Socialist Alliance of Working People in the commune Isola.

ZGODOVINSKI ARHIV V CELJU

63000 Celje, Trg svobode 10,
Tel.: (063) 25-546, 25-552

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

66000 Koper, Čevljarška 22,
Tel.: (066) 21-824

Enota Piran

66330 Piran, Bolniška 30,
Tel.: (066) 73-822

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

61000 Ljubljana, Mestni trg 27,
Tel.: (061) 310-566

Enota za Gorenjsko

64000 Kranj, Stritarjeva 8,
Tel.: (064) 24-480

Enota za Oolenjsko in Belo krajino

68000 Novo mesto, Jenkova 1
Tel.: (068) 22-163

Enota za Škofjo Loko

64220 Škofja Loka, Blaževa 14,
Tel.: (064) 61-390

Oddelek v Idriji

65280 Idrija, Prelovčeva 9,
Tel.: (065) 71-416

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

62000 Maribor, Glavni trg 7
Tel.: (062) 26-871

Grajska 2, Tel.: (062) 28-622

POKRAJINSKI ARHIV

NOVA GORICA

65000 Nova Gorica,
Trg Edvarda Kardelja 3
Tel.: (065) 24-521

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU

62250 Ptuj, Muzejski trg 1
Tel.: (062) 771-619

ARHIV SR SLOVENIJE

61000 Ljubljana, Zvezdarska 1,
Tel.: (061) 216-564, 216-524

**ARHIV REPUBLIŠKEGA SEKRETARIATA
ZA NOTRANJE ZAOEVE**

61000 Ljubljana, Kidričeva 2,
Tel.: (061) 325-361

**ARHIV REPUBLIŠKEGA SEKRETARIATA
ZA LJUOSKO OBRAMBO**

61000 Ljubljana, Župančičeva 3,
Tel.: (061) 223-112

**ARHIV REPUBLIŠKEGA ŠTABA ZA
TERITORIALNO OBRAMBO**

61000 Ljubljana, Prežihova 4,
Tel.: (061) 219-750

ZGODOVINSKI ARHIV CK ZK SLOVENIJE

61000 Ljubljana, Tomšičeva 5
Tel.: (061) 217-212

**ARHIV INŠTITUTA ZA ZGODOVINO
DELAVSKEGA GIBANJA**

61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1,
Tel.: (061) 217-521

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

61000 Ljubljana, Ciril Metodov trg 4,
Tel.: (061) 310-673, matica 328-895

ŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

62000 Maribor, Koroška 1
Tel.: (062) 27-690

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

66000 Koper, Trg revolucije 11,
Tel.: (066) 21-887

ARHIV SLOVENSKEGA ŠOLSKEGA MUZEJA

61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1,
Tel.: (061) 213-127

**ARHIVSKI CENTER ZA STROKOVNO
TEHNIČNA VPRAŠANJA**

62000 Maribor, Glavni trg 7
Tel.: (062) 26-871